

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା

ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ

ପ୍ରକାଶକ

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା

ଶୈକ୍ଷଣିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ
ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ର (FC - 2)

“ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା”

(ପ୍ରାଗନ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନିମିତ୍ତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ)

ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ

(Text book Prescribed for Students of Regular and
Distance Education Programme for Diploma in Elementary Education)

ପ୍ରକାଶକ :

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା (FC - 2)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶାକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ
ଓ ମଞ୍ଜୁରୀପ୍ରାସ୍ତୁତ

ଏହାକୁ ବୁଝିବାରେ
ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ନାହିଁ

© ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ
ଓଡ଼ିଶା, କଟକ

୨୦୧୫

ଲେଖକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ଡଃ ମାନ୍ଦ୍ରାମୀ ପଣ୍ଡା

ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ପାତ୍ର

ଶ୍ରୀମତୀ କନ୍ଦମା ପଢନାୟକ

ଶ୍ରୀ ଚାପସ କୁମାର ନାୟକ

ଶ୍ରୀ ସତ୍ଯଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର

ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ପ୍ରଫେସର ଉଦୟନାଥ ଦାଶ

ଡଃ. ରବିପ୍ରିୟା ଦେବୀ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : 2013 / 20,000

ଟାଇପ୍ ସେଟି :

କେଶରୀ ଏଣ୍ଟରପ୍ରାଇଜରସ୍, କଟକ

ମୁଦ୍ରଣ : ଦେବୀ ଗ୍ରାଫିକ୍ସ

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୫୦.୦୦ (ପରାଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର)

: କଟକ

Reproduction of the book in whole or in part in any form is prohibited except with prior permission of the publisher.

ମୁଖ୍ୟ

ଶୁଣ୍ଡାକୁ ଶିକ୍ଷାର ଲମ୍ବା ହାମଳ ପାଇଁ ଉନ୍ନତମାନର ଶିକ୍ଷକ ଅପରିହାର୍ୟ । ଜଣେ ଜଳ ଶିକ୍ଷକ କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଏପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିତ୍ର କରିଆଉ ଯାହାକୀଠାରେ ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷାର ଜିବିଭୂମି ସାପଳରେ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଥିବ । ଏହା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟରେ ବିଷୟଗତ ଜ୍ଞାନ ଓ ତାହାର ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ କୌଣସି ସମୟରେ ବିଶେଷ ଧାରଣା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର - ୨୦୦୯ (NCFTE - 2009)ରେ ଏହା ଉପରେ ଶୁଣ୍ଡା ବିଆନ୍ତିବା ସହିତ ଜଣେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷକ (Total Teacher) ପ୍ରସ୍ତୁତି ଉପରେ ମତଦ୍ୟକ କରାଯାଇଛି । ଏହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଆମ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ନବୀକରଣ କରାଯାଇଛି । ସେହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟର DIET/DRC/ST School ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଧ୍ୟନ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଉଦ୍‌ଦିଷ୍ଟ ।

ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ବ-ଶିକ୍ଷଣ ପୁସ୍ତିକା ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକକରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷଣ ଉଦେଶ୍ୟ, ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିବେଶ କରାଯାଇଛି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଧାରାବାହିକ ଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ‘ବୁନ ପାଇଁ କାମ’ ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ବ-ମୂଲ୍ୟାୟନ ନିମନ୍ତେ ‘ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଶିବା’ରେ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି । ତତ୍ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକକ ଶେଷରେ ‘ଏକକ ସମକ୍ଷିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ’ ଓ ‘ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକମୂଳୀ’ର ତାଲିକା ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହା ଏକ ପରାୟାମୂଳକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ । ଏଥରେ ମୁହଁଣ୍ଡଗତ ତଥା ଉଥ୍ୟକ୍ଷିତିକ ଭୂଲ୍ ଥାଇପାରେ । ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପଢାଉଥିବା ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକମାନେ ତଥା ଏହାକୁ ପଢାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏଥରେ ଥିବା ତୁଟି ବିଚୁପ୍ତିକୁ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂକ୍ଷିପ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ଏଥରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣ୍ଟାଯାଇ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକକୁ ସମ୍ମଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ କଷ୍ଟ ସ୍ଵାକାର କରିଥିବା ଲେଖକ ଓ ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀକୁ ମୁଁ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଉପରେ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି । ଆଶା କରାଯାଏ, ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଆମ ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ ପ୍ରଦାନ କରିବ ।

ସଜାପତି

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା

ସୁଚୀପତ୍ର

ଏକଳ	ଏକଳର ନାମ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶକୁ ବୁଝିବା (Understanding Child development)	୧-୩୦
୨.	ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝିବା (Understanding Learning process)	୩୧-୩୭
୩.	ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ (Personality Development of Learner)	୩୭ - ୯୭
୪.	ଅଭିନିର୍ବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ (Learner in Inclusive Context)	୯୭ - ୧୫୦
୫.	ପରିସଂଖ୍ୟାନ (Elementary statistics)	୧୫୧ - ୧୮୮

ଏକକ - ୧

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶକୁ ବୁଝିବା (Understanding Child Development)

ଗଠନକ୍ରମ : ୧.୧ ଉପକ୍ରମ

- ୧.୨ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
- ୧.୩ ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶର ଅର୍ଥ, ମୂଲନୀତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ
- ୧.୪ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ଓ ଆଦ୍ୟକୌଣ୍ଡରାବସ୍ଥାରେ ବିକାଶର ଲକ୍ଷଣ
  - ୧.୪.୧ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ
  - ୧.୪.୨ ସାମାଜିକ ବିକାଶ
  - ୧.୪.୩ ଆବେଗୀକ ବିକାଶ
  - ୧.୪.୪ ମାନସିକ ବିକାଶ
  - ୧.୪.୫ ନୈଚିକ ବିକାଶ
- ୧.୫ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ବଂଶଗତ ଓ ପରିବେଶଗତ କାରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ
- ୧.୬ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶକୁ ପ୍ରତାବିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନ-ପରିବାର, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ସାଜସାଥୀ ଓ ସମାଜ
- ୧.୭ ଶିଶୁର ବୟସାନ୍ତରୁପ ବିକାଶଗତ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ବୁଝିବା
- ୧.୮ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ବିକାଶୋକୁଣ୍ଡରୀ କାର୍ଯ୍ୟ, ବିକାଶରେ ଆସୁଥିବା ବାଧା, ପିଲାଙ୍କ ବିକାଶରେ ସହାୟତା
- ୧.୯ ଏହି ଏକକରୁ ଦୂରେ ଯାହା ଶିଖିଲା
- ୧.୧୦ ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଶ୍ଵବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉଭର
- ୧.୧୧ ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନବଳୀ
- ୧.୧୨ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତର ଦୂରୀ

୧.୧ ଉପକ୍ରମ

ଆପଣମାନେ ଜଣ୍ଯକରିଥିବେ ଗୋଟିଏ ପିଲାଇ ଓକନ ଦିନକୁ ଦିନ ବହୁତି । ପିଲାଇ ଡେନ ବଢ଼ିବା ଦେଖ ମା ଜାଣି ଶୁଣି ହେଉଛନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ପାଖ, ପାତ୍ର ପାନ ହୋଇଗଲେ କି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା । ସୁଅ/ଫେଅ ପ୍ରଥମେ ବନ୍ଦ କହିଲାବେଳେ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କାନ୍ଦାଦାରୀର ପରକ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା । ଆହୁତି ମଧ୍ୟ ପିଲାଇ ଲେଖା ଶୈଳୀ ଓ ଚିତ୍ରକଳରେ ଭିନ୍ନତା ଦିନକୁ ଦିନ ପରିଲମ୍ବିତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖୁବା

୧. ପିଲାଇର ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କାହିଁକି ହେଉଛି ?

ଏହିସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ହେଲା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସବୁ ସମୟରେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ସେମାନେ ସବର୍ଦ୍ଧି ପରିବର୍ତ୍ତନଶାଳ । ପ୍ରତି ମୁହଁର୍ଗରେ ବିକଳିତ ହେଲାଥିବା ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଶାଳ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବିକାଶ କିମ୍ବା ଘଟିଥାଏ ତଥା ନ କାଣିଲେ ଶିକ୍ଷକ କୋମଳମତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ବିକାଶକୁ ଦୂଘନ୍ତିତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଯଦି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ସାମାଜିକ, ଆବେଶିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶ, ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା, ସେମାନଙ୍କର ଆଶା ଓ ଆକାଶ୍ୟା ଲତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଥିବ, ତେବେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଧ୍ୟନ କରି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରୋଗ୍ରାମକ ପରିବେଶ ବୃଦ୍ଧି କରିପାରିବେ । ଶିକ୍ଷଣ କ୍ରିୟାରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଦିଶ ଦର୍ଶନ ଦେଇ ପାରିବେ । ତେଣୁ ସମ୍ପଳ ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାମାନ ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

୧.୨. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକଳଟି ପାଠ କରିବାପରେ ଦୂରେ

- ବିକାଶର ଅର୍ଥ ଓ ବିକାଶର ମୂଳନାତିରୁତ୍ତିକ ଜନିପାରିବ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ଆବେଶିକ, ସାମାଜିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶରେ ଲମ୍ବଣ ବୃଦ୍ଧିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଇପାରିବ ।
- ପିଲାଇ କୁଣ୍ଡିବାରେ କାଣ୍ଠାକୁରୁଣା ଓ ପରିବେଶର ବୃଦ୍ଧିକୁ କୁଣ୍ଡିପାରିବ ଓ ଜନିପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶକୁ ପ୍ରକାରିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଚିହ୍ନଟ କରିପାରିବ ।
- ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ବିକାଶକୁଣ୍ଠା ଲାଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କରିପାରିବ ।
- ବିକାଶରେ ଆଗୁଥିକା ବାଧାଗୁଡ଼ିକ ଚିହ୍ନଟ କରି ଏହାର ଦୂରାକଣ୍ଠ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦମ୍ପେଣ ନେଇପାରିବ ।

୧.୩ କୃତି ଓ ବିକାଶର ଅର୍ଥ, ମୂଳନାତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

ବୃଦ୍ଧି କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଶାରୀରିକ ବୃଦ୍ଧି ଯଥା – ଡେନ ଓ ଉଚ୍ଚତାକୁ କୁଣ୍ଡିଆଇ । ଏହା ଶରୀର କିମ୍ବା ଶରୀରର କୌଣସି ଅଙ୍ଗର କର୍ତ୍ତର ଓ ପ୍ରାଣିର ଅଙ୍ଗରାକୁ କୁଣ୍ଡିଆଇ । ଶରୀରର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ସାଙ୍ଗ୍ୟ, ମାତ୍ରା ତଥା ପରିମାଣ ଅନୁଶାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରିବ, ଯଥା – ପ୍ରକାଶର ଡେନ ଚିନ୍ତି କି.ଗ୍ରୀ. କୃତି ପାଇଛି । ଶାରୀର ଉଚ୍ଚତା ୪ ଲଞ୍ଚ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ସେହିପରି ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟେଙ୍କର ଲାଯ୍ୟ ସମତାର ଉନ୍ନତି ଘଟିବା ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଛେ ।

ଏହାକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ । ହସ୍ତର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ବଢ଼ିବାକୁ ବୃଦ୍ଧି କହିଲା ବେଳେ ସେହି ସମୟରେ ହସ୍ତର କର୍ମକୁଶଳତା ଜନିତ ଉନ୍ନତି ଘଟିବାକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ । ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଷନ ଓ ଅନୁଭୂତି ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଯେଉଁ ଧାରାବାହିକ, ଉନ୍ନତିଶୀଳ ତଥା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ତାହାକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ । ଏହି ବିକାଶ ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଶୈଳୀରେ ନୂତନତା ଓ ଉତ୍କର୍ଷତା ପରିଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ । ବିକାଶ ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ, ସୁମ୍ନା, ସ୍ମିର, ଦୃଢ଼ ଓ ସଂଗଠିତ ହୁଏ ଏବଂ କୁଶଳତା ସହ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ । ଏଣୁ ଶିଶୁର ବ୍ୟବହାର ତଥା ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାବନର ପ୍ରଗତିଶୀଳ, ଧାରାବାହିକ, କ୍ରମିକ ଓ ସୁସଙ୍ଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ ।

ନିଜ ନିଜକୁ ପରଖ୍ୱବା

9. ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଭୂତିରୁ ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଉଦାହରଣ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ବିକାଶର ମୂଳନୀତି ବା ବିଧୁ

10. ବିକାଶ ବଂଶଗତ ଓ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ତା'ର ବଂଶଗତ ଗୁଣ ଏବଂ ପରିବେଶର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ରହିଥାଏ । ଜନ୍ମ ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ତା'ର ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଗୁଣ ସ୍ଵଭାବତଃ ଆହରଣ କରିଥାଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ପାଇଲେ ସେହି ବଂଶଗତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଶିଶୁର ବିକାଶରେ କେବଳ ବଂଶଗତ ଗୁଣର ପ୍ରଭାବ ବା କେତେକ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ କିପରି ହେବ, ତା'ର ସ୍ଵଭାବ କିପରି ହେବ, ତାହା ତା'ର ବଂଶଗତ ଗୁଣ ଓ ସେ କେଉଁ ପରିବେଶରେ କିପରି ଲାଲିତ ପାଲିତ ହେଉଛି ତାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଶିଶୁର ବିକାଶରେ କାହାର ପ୍ରଭାବ ବେଶୀ ବଂଶଗତ ଗୁଣର ନା ପରିବେଶର ତାହା ଜାଣିବା ଆମର ଉଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମେ ଜାଣିବା, ଶିଶୁର ବିକାଶ ପାଇଁ ତା'ର ବଂଶଗତ ଗୁଣ ଓ ପରିବେଶ, ସହଯୋଗୀ ଓ ସମବର୍ତ୍ତୀ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ବିଦ୍ୟାକୟକୁ ଆସିଲାବେଳେ ପିଲାମାନେ ବାପାମାଆଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ବଂଶଗତ ଗୁଣ ଆହରଣ କରିଥାନ୍ତି ସେଥରେ ଶିକ୍ଷକ ହୁଏତ କିଛି କରି ନ ପାରନ୍ତି । ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଶିଖିଥିବା ଭଲଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଓ ବଦ୍ୟାକୟରେ ସଫଳ ହେବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଗୁଣାବଳୀର ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ଯୋଗାଇ ଦେବେ । ଉଦାହରଣ – ଆମେ ପିଲାର ରଙ୍ଗ ବଦଳେଇ ପାରିବା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ଲେଖ୍ୱବା ଶୈଳୀ ଓ ଚିତ୍ର କରିବା ଶୈଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୁଣାବଳୀର ବିକାଶ ପାଇଁ ପରିବେଶର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

9. ବିକାଶ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ଗତିକରେ

ବିକାଶ ଶୁଣ୍ଙ୍କିତ ଭାବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ, ପାହଚ ପାହଚ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ – ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନ ଯଥା : ଶେଶିବାବସ୍ଥା, ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା, କିଶୋରାବସ୍ଥା ଓ ପରିଣତାବସ୍ଥା ଦେଇ ଗତି କରିଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବ ସୋପାନରେ ଶିଶୁର ଯାହା ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ ତାହା ତା'ର ବର୍ତ୍ତମାନର ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଶିଶୁର ବର୍ତ୍ତମାନର ଯେଉଁ ବିକାଶ ଘଟିଯାଉଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ତାର ଭବିଷ୍ୟତର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପ୍ରଥମେ ପେଟେଇବା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ତା' ପରେ ଗୁରୁତ୍ୱିବା, ତା'ପରେ ଠିଆ ହେବା, ଚାଲିବା, ଦୌଡ଼ିବା ଓ ନାଚିବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କରନ୍ତି । ଶିଶୁର ବିକାଶ କ୍ରମଅନୁସାରେ ହେଉଥିବାରୁ କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାର କେଉଁ ପ୍ରକାରର ବିକାଶ ସଂଗଠିତ ହେବୁ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୂର୍ବ ସୂଚନା ଦେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବିକାଶର ଗତି ଅନୁସାରେ ଶୈଳିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂଗଠିତ କରାଇବେ । ତାର ବୟସାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଖେଳକୁଦ, ଶାରୀରିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ନାଚ, ଗୀତ, ଚିତ୍ରାକ୍ଷଣ, ପରିଷାର ପରିଲୁନ୍ତତା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଶିକ୍ଷକ କରାଇବେ । ତାର ବୟସାନୁରୂପ ସାମର୍ଥ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ କଷ୍ଟକର ହେଲେ ବା ଅତି ସହଜ ହେଲେ ଶିକ୍ଷଣପ୍ରତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆଗ୍ରହ କମିଯାଏ ।

୩. ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶର ଧାରା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର

କେତେକ ଶିଶୁଙ୍କର ମାନସିକ ବିକାଶ ଦୂର ହେଉଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶିଶୁଙ୍କର ମାନସିକ ବିକାଶ ମହୁର ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଛିଅବିଲା ୧୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯୌବନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଛିଅବିଲା ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯୌବନରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବିକାଶରେ କେତେକ ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ କେତେକ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ବିକାଶର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏକା ପ୍ରକାର ବିକାଶ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତଥାପି ବିକାଶର ଧାରା ଦୂଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ବିକାଶର ଧାରାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ଧାରାରେ ସମାନତା ରହିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ – ଯେଉଁ ଶିଶୁଟି ତା'ର ସମବଯୟ ଅନ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଡେଙ୍ଗା ଦେଖାଯାଏ ସେ ଉବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମବଯୟ ଅନ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଡେଙ୍ଗା ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭେଦ ରହିଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭେଦକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ତୁମେମାନେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ସମକ୍ଷତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳିତ କରାଇବେ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖବା

୩. ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭେଦର ୨ଟି ଉଦାହରଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରି ଦିଅ ।

୪. ବିକାଶ ଏକ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା

ବିକାଶ ଫଳରେ ଶିଶୁର ଶରୀର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ ସେବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୀନ ଘଟି ନଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର ବିକାଶ ତା'ର ଜୀବନସାରା ଧାରାବାହିକ ଓ କ୍ରମାନୁସାରେ ଘଟିଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିକ୍ଷାଗତ କୃତିତ୍ୱ, ବୃତ୍ତିଗତ ନିପୁଣତା କିମ୍ବା ଦୈନିକ ଜୀବନରେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ଦକ୍ଷିତାଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହୀନ ହାସଳ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶିକ୍ଷା କରାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ରାତା ରାତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରୁଣର ପରିପ୍ରକାଶ ଆଶା କରିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶ ଓ ପରିପ୍ରକାଶ ତଥା ପାଠ୍ୟକାରୀ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦମ୍ପତୀ ଓ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ସମୟ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ।

୫. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିକାଶ ଅଧିକ ଦୂରାନ୍ତିର ହୋଇଥାଏ

ଜିନ୍ଦୁର ଆରୟରେ ବା ପ୍ରୁଥମ ଜିନ୍ଦୁ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁର ବିକାଶ ଦୂର ଗଢ଼ିରେ ହୋଇଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିଯମଭ୍ରତିକରେ ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିକାଶ ଦୂରେ ଧାରେ ହୋଇଥାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଦୂରି ଏବେ ଦୂର ଗଢ଼ିରେ ଘଟିଥାଏ ଯେ ସହଜରେ ତାହା ଜାଣିବୁଥିଲୁଏ । ଜୀବନର ପ୍ରୁଥମ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁର ଅଧିକାଳ ଗୁଣ ବିକଳେ ହେବା ଆର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଆବୃତ୍ତିଶ୍ଵାସ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ଆଶ୍ରୁହର ଭିଜିଲୁମି ଜଠନ ହୁଏ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିଶୁର ଯେଉଁଶୁଣ ଶିକ୍ଷା ବିଆୟିବା କଥା ତାହା ତା'ର ଛାତ ଅବସ୍ଥାରୁ ହେଲୁ ଆରୟ କରାଯିବା ଇରିବୁ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଗଲେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେବ୍ରୁଡ଼ିକ ସାହାରିବା ଜଣକର ହୁଏ । ଦୂର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ପଳରେ ଶିଶୁ ଅଧିକ କର୍ମଚାରୀ ହୋଇରିଥିଲେ । ତା'ର ଶରାଗରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତି କ୍ଷପ ହୁଏ । ସେ କୁକୁର ମୋଇପଡ଼େ । ତେଣୁ ନିଯମିତ ବ୍ୟବଧାନରେ ଖାଦ୍ୟ, ବିଶ୍ରମ ଓ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଦ୍ୟାକରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣରେ ବିଶ୍ରମର (recreation) ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୬. ସମସ୍ତ ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ରହିଥାଏ

ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ – ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ସାମାଜିକ, ଆବେଶିକ ଓ ନୈଚେନ୍ତିକ ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଶୁଦ୍ଧିକ ପରିସରଠାରୁ ପୃଥବୀ ବା ସ୍ଵତତ୍ତ୍ଵ ଜଣାପଦ୍ମଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ । ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ସହିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ମାନସିକ ବିକାଶ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥାଏ । ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ପଳରେ ତାର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଦୂରାନ୍ତିର ହୋଇଥାଏ । ସାମାଜିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ପଳରେ ଆବେଶିକ ଓ ନୈଚେନ୍ତିକ ବିକାଶ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ବିକାଶ ନ ଘଟି ତାର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ଏହିପରୁ ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କାନ୍ତି ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ହେଉଛି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିକାଶର ପୃଷ୍ଠାଭୂମି । ଭଦ୍ରାହରଣର ସ୍ଵରୂପ – ଶିଶୁଟି ଯେତେକେଳେ ଚାଲିବାକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ କରେ ସେ ତା'ର ଚାରିପାଖର ବ୍ୟକ୍ତି, ବନ୍ଦୁ ଓ ଘଟଣା ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ କୌରୁହନତା ପ୍ରକାଶ କରେ ଯାହା ଏକ ମାନସିକ ଦକ୍ଷତା ବା ବିକାଶର ଲକ୍ଷଣ । ସେ ତା'ର ଚାରିପାଖରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ ବନ୍ଦ୍ରାହରଣ ଯାହା ଏକ ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା । ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି, ବନ୍ଦୁ ଓ ଘଟଣା ସଂସର୍ଜନରେ ଆସିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇପାରେ, ଉପରାତ ହୋଇପାରେ ବା କ୍ରୋଧିତ ହୋଇପାରେ – ଏଗୁଡ଼ିକ ଆବେଶିକ ଆଚରଣର ଲକ୍ଷଣ । ତେଣୁ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାୟ ହୋଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାକର୍ମ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟବିଷୟ ଏବେ ବହପାଠ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର କୌଣସିକ ବିକାଶ ସହିତ ତା'ର ସାମାଜିକ ବିକାଶ, ଶାରୀରିକ ବିକାଶ, ଆବେଶିକ ବିକାଶ ଏବେ ନୈଚେନ୍ତିକ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାକର୍ମ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସାଂଗଠନିକ ପରିବେଶ, ଆବେଶିକ ପରିଦେଶ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶର ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନୈଚେନ୍ତିକ ଶିକ୍ଷା, ଖେଳକୁଦ, ନାଟକ, ସଂଗାତ, ନୃତ୍ୟ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସନ୍ଧାନକ ହୋଇଥାଏ ।

୭. ପ୍ରତ୍ୟେକଶାଖା ଓ ଏକାକରଣ କ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ବିକାଶ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଜନ୍ମ ଆଗୟରେ ଶିଶୁଟି ଏକ ଜୀବକୋଷର ପିଣ୍ଡୁଳା ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । ଶାରୀରିକ ବୃଦ୍ଧିର ଅଗ୍ରଗତି ଫଳରେ ପ୍ରାୟ ୯ ମାସ ବୟସରେ ତା'ର ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଣିଛୁଏ । ସେହିପରି ଛୋଟ ଶିଶୁଟି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଣିପାରେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ତା'ର ମାଆ ବୋଲି ଜାଣିପାରେ । ସେହିପରି ଶିଶୁଟି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ କେତେକ ଅବୁଝା ସ୍ଵର ସ୍ଵର୍ତ୍ତିକରେ, ପରେ ପରେ ସେ ଏକ ଶବ୍ଦ, ଦୁଇ ଶବ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ବାକ୍ୟ, ଶ୍ଵରଗାନ୍ୟ ଏବଂ ଶେଷରେ ସମ୍ମର୍ଗ ବାକ୍ୟ କହିବା ଆରମ୍ଭ କରେ । ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦଙ୍କୁ ଏକାକରଣ କରି ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଶାପାଶତ ବିକାଶକୁ ଦର୍ଶାଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶ ତା'ର ଏକାକରଣ ଏବଂ ବିଭେଦାକରଣ ଦିନତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାକ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ (concept) ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଉଦ୍ଦାହରଣ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେହି ଉଦ୍ଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାନ୍ୟ – କାରଣ କରିବେ ବା ଉଦ୍ଦାହରଣକୁ ଉଚିତ ନିୟମରେ ଉପରୀତ ହେବାପାଇଁ ଉପାହିତ କରିବେ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କିମ୍ବା ବିଷୟ ଓ ଘଟଣା ବିଷୟରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତିକୁ ଏକାକରଣ କରି ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକଶାଖା କରି ସେ ଯେଉଁ ନୃତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରେ, ତାହା ଫଳରେ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ବିକିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ।

୮. ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ବେଗରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ।

ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ଏକ ସମୟରେ ସମାନ ବେଗରେ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ନାହିଁ । ଉଦ୍ଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ – ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଶିଶୁର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଦୁଇନାରେ ତା'ର ମୁଣ୍ଡ ପ୍ରାୟତଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ସାରିଥାଏ । ଛୋଟ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁର ସ୍ଵାୟମ୍ଭବ ବିକାଶ ହୁତତମ ହୋଇଥାଏ । ତା'ପରେ ଏହା ଧୀମେଇ ଯାଏ ଏବଂ କିଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ପୂଣି ହୁତତର ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଲିଙ୍ଗର ବିକାଶ ମହିନର ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ୧୨/୧୩ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ଏହା ହୁତତର ହୋଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ଶିଶୁର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାକ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାକ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶରୀର ଚର୍ଚା, ଯୋଗ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।

୯. ବାଲିକାମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିର ବେଗ ବାଲକମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିର ବେଗଠାରୁ ଉଚିତ ହୋଇଥାଏ ।

ବାଲକ ଓ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିର ବେଗ ସମାନ ନଥାଏ । ବାଲକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ ପରିପରକ ଶାସ୍ତ୍ର ଆସିଥାଏ । ଏପରିକି ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଏବଂ ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ଥାରେ ବାଲିକାମାନେ ବାଲକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶରୀରର ଡେନ ଓ ଉଚତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଗୁଆ ରହିଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପରେ ବାଲକମାନେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ସହିତ ସମକ୍ଷ ହୋଇଯାଥାନ୍ତି । ବିକାଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନେ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ବିକାଶକାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଆଶା କରାଯାଏ । ଏ ସେନ୍ଦ୍ରିୟର ବାଲକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବାଲିକାମାନେ ବିକାଶକାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟରାଗ ଆଗୁଆ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷାଗତ ନିହିତାର୍ଥ

ବାଲକ ଓ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିରେ ଉଚିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦ୍ୟାକ୍ୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂଗଠିତ ହେବା ଉଚିତ । ବାଲକ ଓ ବାଲିକାମାନେ ଯେପରି ଯଥା ସମୟର ବିକାଶକାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟରାଗ ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତି ସେଥିପ୍ରତି ପିତାମାତା ଓ ଶ୍ରୀଷ୍ଟକମାନେ ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ / ସୋପାନ

ମହିତ ମହି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ବିଜ୍ଞାନର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ଏହି ଏକ ସାରଣୀରେ ଦ୍ୱାୟାରଛି ।

ସାରଣୀ - ୧.୧

ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ହାରାହାରି ବୟସ
ଶୈଶବବୟା	ଜନ୍ମଠାରୁ ଶାବର୍ଷ
• ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବୟା	୩ ବର୍ଷରୁ ୧୦ ବର୍ଷ କା ୧୨ ବର୍ଷ
• ଶୈଶ ବାଲ୍ୟାବୟା	୩-୭ ବର୍ଷ ୭ ବର୍ଷ- ୧୦/୧୨ ବର୍ଷ
କୈଶୋରବୟା	୧୦/୧୨ ବର୍ଷରୁ - ୧୯ ବର୍ଷ
• ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରବୟା	୧୦/୧୨ ବର୍ଷରୁ - ୧୩/୧୪ ବର୍ଷ
• କୈଶୋରବୟା	୧୩/୧୪ ବର୍ଷରୁ - ୧୯ ବର୍ଷ
ପରିଶର ଅବୟା	୧୯ ବର୍ଷରୁ - ୨୦ ବର୍ଷ
• ଆଦ୍ୟ ପରିଶର ଅବୟା	୧୯ ବର୍ଷରୁ - ୪୦ ବର୍ଷ
• ପରିଶର ଅବୟା	୪୦ ବର୍ଷରୁ - ୨୦ ବର୍ଷ
ବାର୍ଷିକ୍ୟାବୟା	୨୦ ବର୍ଷରୁ ମୂର୍ଖ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

ପରିଚିତ ବିଜ୍ଞାନ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନାରୁ ପ୍ରାଚୀକ କଣାପଡ଼ନ୍ତି ତଥାପି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିଜ୍ଞାନ ନିରବିଜ୍ଞାନ ଭାବରେ ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ଏମତ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏହିଏବୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗତି କଲେ ମଧ୍ୟ ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରକଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରବୟାରେ ପଦାର୍ପଣ କରୁଥିବା ଦେବେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ୧୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଏହି ଅବୟାରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥାଏ । ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶାର୍କିତ, ବୌକ୍ଷିତ, ସାମାଜିକ, ଆବେଚିତ ତଥା ହେତୁକ ବିଜ୍ଞାନ ଘଟିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଏହି ଏକକରେ ବାଲ୍ୟାବୟାରେ ଓ ଆଦ୍ୟକୈଶୋରବୟାରେ ଘରୁଥିବା ଉପରୋକ୍ତ ବିଜ୍ଞାନରୁ ଲକ୍ଷଣ ବିଶ୍ୱାସରେ ଜାଣିବ ।

ଏହି ଉପ ଏକବ୍ରତ ଦୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ -

- ଶରୀର କିମ୍ ଶରୀର କୌଣସି କରିବ ଓ ପ୍ରସାରିତ ଅବୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟି କୁହାଯାଏ ।
- ଶାରୀରିକ ପରିପର୍ବତ ଓ ଅନୁଭୂତି ପକରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଯେଉଁ କ୍ରମାଗତ, ଧାରାବାହିକ, ଭନ୍ଦୁତିଶୀଳ ତଥା ପ୍ରସତିଶୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ତାହାକୁ ବିଜ୍ଞାନ କୁହାଯାଏ ।
- + ବିଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିଜ୍ଞାନ ତା'ର ବାଶଗତ ଶୁଣ ପରିବେଶର ପ୍ରାଚାବ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିଜ୍ଞାନ ଧାରା ସ୍ଵତତ୍ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତ ଦୂରାନ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଏମତ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ବିତ ଅପର୍କ ଥାଏ ।
- ବିଭିନ୍ନଜାତିଶା ଏବଂ ଏକାଳଜାତ କ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଜ୍ଞାନ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

- ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ବେଗରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।
- ବାଲିକାମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିର ବେଗ ବାଲକମାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧିର ବେଗଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଥାଏ ।

୧.୪ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ଓ ଆଦ୍ୟକେଣେଶୋରାବସ୍ଥାରେ ବିକାଶର ଲକ୍ଷଣ

ଭୂମିଷ ହେବା ଦିନଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଶିଶୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ବିକଶିତ ହେବାରେ ଲାଗେ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ, ଆବେଶିକ, ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଆମେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ଓ ଆଦ୍ୟକେଣେଶୋରାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ, ଆବେଶିକ, ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୧.୪.୧ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ

ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ

ବିକାଶର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉଛି ଶୈଶବାବସ୍ଥା । ଜନ୍ମଠାରୁ ଉତ୍ସବରେ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟକୁ ଶୈଶବାବସ୍ଥା କୁହାଯାଏ । ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବୃଦ୍ଧି ଅସମ୍ଭବ ଥାଏ । ଜନ୍ମ ହେବାର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ତା'ର ଶାରୀରିକ ଗଠନ ଅତି ଦୁଇ ଗତିରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗେ । ଏହା ପରେ ତା'ର ଶରୀରର ଓଜନ ଓ ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ଧୂମେର ଆସେ । ଜନ୍ମ ପରେ ପରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବୃଦ୍ଧି ଡାଳୁରୁ ତକ୍ଷିପା ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିଥାଏ । ଶରୀରର ବାହ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଶିଶୁର ମାସପେଶା ଓ ଶିକ୍ଷିର ଦୁଇ ଅଭିଭୂତି ଘଟିଥାଏ । ଫଳରେ ସେ ପେଟେରବା, ଗୁରୁଣିବା, ଠିଆ ହେବା, ଢଳିଢଳି ଚାଲିବା, ଦୌଡ଼ିବା, ଲମ୍ବିଅଁ ମାରିବା ଓ ଏକ ପାଦରେ ଡେଇଁବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ । ବିକାଶର ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ତା'ର ଉତ୍ସବରେ ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଶୈଶବାବସ୍ଥା ପରେ ଶିଶୁ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପଦାର୍ପଣ କରେ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ନା ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଏ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା କୁହାଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଏ ବର୍ଷରୁ ହୋଇ ୧୦/୧୨ ବର୍ଷ ଏହାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବା ଶେଷ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା କୁହାଯାଏ । ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ

ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ଶିଥିଲ ଗତିରେ ଚାଲେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଲକ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚତା ଓ ଓଜନ ଦୁଇଗତିରେ ବୃଦ୍ଧିପାଇ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ୪ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚତା ୧୧୨ ସେ.ମି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାର୍ଷିକ ୮ ସେ.ମି ରୁ ୧୦ ସେ.ମି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଉଚ୍ଚତା ତୁଳନାରେ ଓଜନର ବେଶୀ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇନଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ବାଲକବାଲିକାମାନେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପତଳା ଓ ଡେଙ୍ଗୁ ଛଣାପଡ଼ନ୍ତି । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଲକ ମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବାଲିକାମାନେ ପ୍ରସାଧନ (Toilet Training) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଦକ୍ଷତା ଶାୟ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତି । ପ୍ରସାଧନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଭ୍ୟାସ ପିତାମାତାଙ୍କର ତାଲିମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଏହି ବୟସରେ ବାଲକବାଲିକାମାନଙ୍କର ମାସପେଶା କ୍ରମେ ଅଧିକ ଶତ୍ରୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହୋଇଛଠିଲେ । ଫଳରେ ନିଜ ଶରୀରର ସମତୁଳନ ଉପରକରି ସେମାନେ ଗଛ ଚଢ଼ିବା, କାନ୍ଦୁ ଉପରେ ଚଢ଼ିବା, ପାହାଚ ଚଢ଼ିବା, ବଲ୍ ପିଙ୍ଗିବା ଆଦି ଖେଳକୁଦରେ ନିମନ୍ତ୍ର ରୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମାସପେଶାର ବୃଦ୍ଧି ଫଳରେ ସେମାନେ କମଳ ଓ ପେନସିଲ ଧରି ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା, ଲେଖାଲେଖୁ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶେଷ ବା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ

ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ବଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ବା ରହି ରହି ଘଟିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବୟସରେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରର ଗଣ୍ଡ ତୁଳନାରେ ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ଦୁଇ ବେଗରେ ବଡ଼ ଓ ଶତ୍ରୁ ହେବାରେ ଲାଗେ । ଏହା ଫଳରେ ଅଧିକାଂଶ ପିଲା ଏହି ବୟସରେ ଲମ୍ବା ଓ ପତଳା ଦେଖାଯାଇନ୍ତି । ୧୦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ବାଳକମାନେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚ ଓ ଓଜନିଆ ରୁହନ୍ତି । ଏହି ବୟସରେ ପିଲାମାନେ ସମବୟସୀ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ଦୂଳନାରେ ଯେପରି ଭାବରେ ଉଚ୍ଚ ଓ ଓଜନିଆ ଥାନ୍ତି, ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବିକାଶଧାରା ତାହାହେ ରହେ ।

ଏହି ବୟସରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲୁ ମାସାପେଶୀର ଅଧିକ ଅଭିଭୂତ ଘଟିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଲେଖାଲେଖୁ, ପଢାପଡ଼ି ଓ ଖୋଲକୁଦରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ ବୃଦ୍ଧିର ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ନିଜ ଶରୀରର ପ୍ରତିମା/ରୂପଛବି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ସୁଲୁ ଧାରଣା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗେ । ଶରୀରର ପ୍ରତିମା ସମନ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧାରଣା କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ଶରୀର ଏବଂ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ସତେନତା ତଥା ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ଶରୀର ଓ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୂଳନାରେ ନିଜ ଶାରୀରିକ ରୂପ ତଥା ଶକ୍ତି ଏବଂ ଦକ୍ଷତାର ମୂଲ୍ୟାୟନ । ଏହି ସତେନତା ବାଳକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବାଲିକାମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଦେଖାଯାଏ । ଶାରୀରିକ ଚେହେରା ସମନ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏହି ସତେନତା ଓ ଧାରଣା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟସରେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେବୁ ।

ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ତ୍ରରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ

ବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ର ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଶାରିରାକ ପାଞ୍ଜାଙ୍କ ନମକେ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଲିଶୋରାବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ୨/୩ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଏହି ସମୟକୁ ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ତ୍ର କୁହାଯାଏ । ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ତ୍ରକୁ କୈଶୋରାବସ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟ କହିଲେ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ଘରୁଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହରଲକ୍କଙ୍କ ମତରେ କ୍ଷିପ୍ର ନୁହେଁ କି ଧାର ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଶ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ଶରୀରର ଦୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ବିଶେଷ ଓ ଅଭୁତପୂର୍ବ, ଯାହାକି ପୂର୍ବରୁ ଅଧିକାଶ ପରିବର୍ତ୍ତନଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରିନ୍ଦୁ । ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ପିଲାଟି ଲିଙ୍ଗଭିକି ସାବାଳକରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ । କାରଣ ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ତାହାର ଯୌନାଙ୍ଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତତ ଲକ୍ଷଣମାନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ସନ୍ତାନ ଉପୁଜାଇବା କ୍ଷମତାର ବିକାଶ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏଥୁସହ ତାହାର ମୁଖ୍ୟ ତଥା ଆଉୟତରୀଣ ଯୌନାଙ୍ଗ ଏବଂ ବାହ୍ୟ ତଥା ଗୌଣ ଯୌନାଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ ଘଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । କିନ୍ତୁ ଝିଅମାନଙ୍କର ଗର୍ଭଧାରଣ କ୍ଷମତାର ପରିପକ୍ଵତା ଆସିନଥାଏ, ଏଥୁପାଇଁ ୧୮ / ୧୯ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଥାଏ । କାରଣ ଏହି ସମୟରେ ଗର୍ଭାଶୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶିତ ହୋଇ ନଥାଏ, ଅପରିପକ୍ଵତା ହେବୁ ଏହା ସନ୍ତାନ ଧାରଣକ୍ଷମ ହୋଇ ନଥାଏ । ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ନାବାଳକ ଅବସ୍ତାରେ ଥିବା ପିଲାଟି ପାଖରେ ସାବାଳକର ବାହ୍ୟ ଯୌନ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଯାଏ । ଝିଅମାନଙ୍କର ମାସିକ ରତ୍ନସ୍ତବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ପୁଅମାନଙ୍କର ସ୍ଵପ୍ନ ଦୋଷ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଝିଅମାନଙ୍କଠାରେ ସମସ୍ତ ନାରୀ ସୁଲଭ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ସେହିଭଳି ପୁଅମାନଙ୍କଠାରେ ପୁରୁଷ ସୁଲଭ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ପୁଅ ଓ ଝିଅ ପରଷ୍ଠର ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ହୁଅଛି । ଉଚ୍ଚତା ଓ ଓଜନ ଏହି ଅବସ୍ତାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଏବଂ ମାସପେଶୀ ଅଧିକ ଟାଣ ଓ ଶକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଶରୀର ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ । ଶରୀରର ବନ୍ଧିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟେକଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଶ୍ରବା

୪. ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ଆବଶ୍ୟକ ?

ଏହି ଉପ ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖୁଲ

- ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ କ୍ରମନୁସାରେ ଶିଥୁଲ ଗଠିରେ ଚାଲେ ।
- ଉଚ୍ଚତା ଦୂଳନାରେ ଓଜନର ବୃଦ୍ଧି ଘରୁନଥିବାରୁ ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରରେ ପିଲାମାନେ ଡେଙ୍ଗୁ ଓ ପତଳା ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି ।
- ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରରେ ପିଲାମାନେ ପ୍ରସାଧାନ ସମନ୍ବନ୍ଧୀୟ ତାଲିମ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି ।

- ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶରୀରିକ ବିକାଶ ବିଶ୍ରାନ୍ତି ଭାବରେ ଆଗେଇ ଚାଲେ
- ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେମାନେ ନିଜ ଶରୀରର ରୂପଛବି ବିଷୟରେ ସତେତନ ହେବା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।
- ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଡ଼ାପଡ଼ି ଓ ଲେଖାଲେଖୁରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରନ୍ତି ।
- ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ଥାରେ ପିଲାଟି ଲିଙ୍ଗଚିରିକ ସାବାଳକ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ।
- ଶିଥମାନଙ୍କର ମାସିକ ରତ୍ନସ୍ତବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ଓ ପୁଅମାନଙ୍କର ସ୍ଵପ୍ନଦୋଷ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ।
- ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ଅପେକ୍ଷା ଏହି ସମୟରେ ଶରୀର ଅଧିକ ଶତ୍ରୀଶାଳୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ ।

୧.୪.୭ ସାମାଜିକ ବିକାଶ

ସାମାଜିକ ବିକାଶ କହିଲେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଆରଚଣର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ଆମେ ବୁଝିଆଉ । ଶିଶୁ ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କେଉଁ ପ୍ରକାରର କ୍ରିୟାକଳାପରେ ସେ ଲିପ୍ତ ରହେ ଏବଂ ଯେଉଁ ସମାଜ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସେ ଚଲିଥାଏ ସେ ସମାଜ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ଜାତି ଓ ନିୟମମାନି ସେହି ଅନୁରୂପ ଆଚରଣ କିପରି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରଇ – ଏହାହିଁ ତା’ର ସାମାଜିକ ବିକାଶକୁ ସ୍ଵଚାର ଥାଏ ।

ଶୈଶବାବସ୍ଥା

ଶିଶୁର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ତା’ର ଶୈଶବାବସ୍ଥାରୁ ହଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଜନ୍ମର ପ୍ରଥମ କିଛି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ସରଳ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ; ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା, କାନ୍ତିବା, ହସିବା, ଅସଂଖ୍ୟ ବା କୁଳକୁଳୁ ଶବ୍ଦ କରିବା ଏବଂ ଅନୁକରଣ ମୂଳକ ଆଚରଣ ଦେଖାଇବା । ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ଆଚରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଶିଶୁମାନେ ସାମାଜିକ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୨ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ରତା ଜାହିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ପିତାମାତାଙ୍କ କଥାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରନ୍ତି । ଦୁଇ ବର୍ଷରୁ ତିନି ବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁମାନେ ବାହ୍ୟକରଣ ବିଷୟରେ ଏକ ସାଧାରଣ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ମୋଟାମୋଟିଭାବେ ତା’ର ଗୃହ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ

ଆଦ୍ୟ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ, ଗୃହ ପରିବେଶରୁ ସାଥୀ ପରିବେଶ ଓ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ଆଢକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୀତି ହେବାକୁ ଲାଗେ । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ମନୋଭାବ, ଦକ୍ଷତା ଏବଂ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ଫଳରେ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପିଲା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରନ୍ତି । ସମବ୍ୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବା ଫଳରେ ଦେବା–ନେବା, ଅନ୍ୟ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳଣା ବାଣ୍ଡି ଖେଳିବା ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଓ ସହଯୋଗ କରିବା, ଦଳରେ ନେତୃତ୍ବ ନେବା ସହିତ ଦଳପତ୍ରଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ହେବା ଆଦି ଗୁଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସାମାଜିକୀକରଣ ଏକ ପିକ୍ରିଯା ଯାହା ଫଳରେ ଶିଶୁମାନେ ସାମାଜିକ ବିଚାରଧାରା ଓ ଆଦୁନିଯନ୍ତ୍ରଣ ଗୁଣଶିକ୍ଷା କରି ଭବିଷ୍ୟତରେ ସମାଜର ଏକ ଦାୟିତ୍ବ ସମନ୍ତର ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାରନ୍ତି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସାମାଜିକୀକରଣ ସାଧାରଣତଃ ଅନୁଶୀଳନ ଏବଂ ଅନୁକରଣ ପ୍ରଶାଳୀ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବ ହୋଇଥାଏ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ

ଜୀବନର ଏହି ସମୟ ସବୁଠାରୁ ଆନନ୍ଦବାୟକ ଓ ସୁରଣୀୟ ସମୟ । ଏହି ବୟସରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ମହୁର କିନ୍ତୁ ସ୍ଥିର ଗତିରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥାଏ । ଏହି ବୟସରେ ଅଛି ଚେଷ୍ଟାରେ ବେଶ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ । ବାଲକବାଲିକାମାନେ ଏହି ବୟସରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ସେବା ଆବଶ୍ୟକ କରିଥାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ଅଧୀକାଂଶ ସମୟ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କ ମେଲରେ କଟାଇଥାନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ଜଗତର ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ, ଘଟଣା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ।

ଏହି ସମୟ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଦେଶ କରିବା ପରେ ସେମାନେ ପିତାମାତାଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଣୀଳ ନ ହୋଇ ନିଜର ସାମାଜିକ ସମକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ବ୍ୟପ୍ତ ହୁଅଛି । ଗୃହ ପରିବେଶରୁ ବିଦ୍ୟାଲୟ ପରିବେଶ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଲୟ ପରିବେଶରୁ ସାମାଜିକ ଶୋଷାର ବିସ୍ତର ପରିବେଶରେ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି ପାଇବାରେ ଲାଗେ ।

ଏହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଶୋଷାଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଦଳବଢ଼ିବାରେ ଖେଳିବା, କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, ତ୍ରୁମଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ପଥର କରନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଅଶ୍ଵରୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୁଅଛି । ନିଜ ଦଳର ବିଜୟ ଓ ମନ୍ୟାଦା ପାଇଁ କଷ ସହିବାକୁ ପଛଗୁଡ଼ା ବିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜର ଦଳପ୍ରତି ଆନ୍ତରଣ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଦଳଗତ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଦ୍ୱାରା ସହଯୋଗାବାବ, ସହାନୁଭୂତି, ଦୟା, ମମତା, ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ଆନ୍ତରଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସାମାଜିକ ଗୁଣାବଳୀ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନେ ଅନୁକରଣ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ନିଜର ପ୍ରିୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଚାଲିଚଳନକୁ ଅନୁକରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ବୟସର ବାଲକ ବାଲିକାମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟଭାଜନ ହେବାପାଇଁ ଜାହା କରିଥାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ସମବ୍ୟସର ସାଥୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟଭାଜନ ହେବା ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ଉପଯୋଗନକ୍ଷମ, ବନ୍ଦୁପ୍ରିୟ, ମେଲାପୀ, ଅନ୍ୟପ୍ରତି ଦୟାକୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ସାଥୀଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ତଥା ଦଳର ନୀତି, ନିୟମ ଅନୁରୂପ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସାଧାରଣତଃ ସାଥୀମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟଭାଜନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ, କଳହପ୍ରିୟ ଏବଂ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ ବା ଦଳର ନିୟମ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ସାଥୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟଭାଜନ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସମବ୍ୟସ ପିଲାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଦଳ ବା ଶୋଷା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ତାହା ଆନ୍ତିପତାରିକ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦଳଗତ ମନୋଭାବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ ।

ପ୍ରାକ୍ କୈଶୋରାବସ୍ଥାରେ ପିଲା ସାଧାରଣତଃ ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ନିଜ ଦଳର ସହଯୋଗ, ସ୍ଵାକୃତି, ଆଦର ଓ ବ୍ୟୁହମନତା ଆଶା କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନକରି ସ୍ଵାଧୀନ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ।

ହରକଳ୍ପ ମତରେ ଆଦ୍ୟକୈଶୋରାବସ୍ଥାରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ କରିବା ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି ଦିଗରୁ ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ବୟସ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଅନୁମୋଦିତ ଆଚରଣଗତ ଓ ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ବ୍ୟବହାରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ପିତାମାତା, ଆନ୍ତରଣ୍ୟସଜନ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କଠାରୁ ନିର୍ମଳ ଓ ନିୟୋଧ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ପାଇଁ ସେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ନିଜ ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଚେଷ୍ଟା କହରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଉପାହା ହୁଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ଏହି ଉପ ଏକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲୁ

ସାମାଜିକ ବିକାଶର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଆଚରଣର ପରିପ୍ରକାଶ, ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଉପଯୁକ୍ତ ସମକ୍ଷ ସ୍ଵାପନ ଓ ସାମାଜିକ ନୀତି ନିୟମ ମାନି ଚଳିବା ।

- ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ସମର୍କ ଗୃହ ପରିବେଶରେ ହିଁ ସୀମିତ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ବାଲକବାଳିକାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମର୍କ ଗୃହ ପରିବେଶରୁ ସାଥୀ ପରିବେଶ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ ଓ ବୃଦ୍ଧତା ସାମାଜିକ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶ ହେବାକୁ ଲାଗେ ।
- ଆଦ୍ୟାବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ କରଣ ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଅନୁକରଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।
- ଶୈଶ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ବାଲକ ବାଳିକାମାନେ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗ ନିଅନ୍ତି । ଦଳର ନେବୁଦ୍ଧ ନେବା, ଦଳପତ୍ରିକା ଅନୁଗାମୀ ହେବା ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ଓ ଗୁଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ।
- ପ୍ରାକ୍ କୌଣସିବାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସାଧାନ ଭାବରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ।
- ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଦଳଗତ ଆନୁଗତ୍ୟ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ଓ ସହଯୋଗ ଭାବଧାରାର ଚରମ ଉନ୍ନତି ସାଧୁତ ହୋଇଥାଏ ।

୧.୪.୩ ଆବେଗିକ ବିକାଶ

ଆବେଗ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ତା'ର ଜୀବନକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ଗୀତିଶୀଳ କରାଇଥାଏ । ଆବେଗ ହେଉଛି ଆମର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ, ବ୍ୟବହାର ବା ଆଚରଣ ମୂଳରେ ଥିବା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶତ୍ରୁ । ଆବେଗ ବ୍ୟତୀତ ଆମର ଜୀବନ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଓ ଗତିଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ଆବେଗ ପ୍ରୀତିକର ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ଅପ୍ରୀତିକର ହୋଇପାରେ । ଆନନ୍ଦ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ଓ ଅନୁରାଗ ହେଉଛି ପ୍ରୀତିକର ଆବେଗ ଏବଂ କ୍ରୋଧ, ଭୟ ଓ ଉର୍ଧ୍ଵା ହେଉଛି ଅପ୍ରୀତିକର ଆବେଗ । ଶାରୀରିକ କ୍ରିୟା, ମୁଖର ପ୍ରକାଶ ଭଣୀ ତଥା ବାଚନିକ ପ୍ରକାଶରୁ ଆବେଗର ସ୍ଵଚନା ମିଳେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆବେଗ ମୂଳରେ କିଛି ନା କିଛି ଅନୁଭବ ରହିଥାଏ, ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସମୂର୍ଧ୍ୱ ନିଜସ୍ତବ । ଆବେଗ ଦୀର୍ଘବ୍ୟାପୀ ନୁହେଁ । ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମୁହଁର୍ରରେ ଶିଶୁ କାନ୍ଦୁଥିବାବେଳେ ପରମୂହଁର୍ରରେ ସେ ହସିପାରେ । ତଥାପି ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ଶିଶୁର ଆବେଗିକ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ ।

ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ବୟବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆବେଗର ବିକାଶ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ତିନୋଟି ମୂଳ ଆବେଗର ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ସେହି ତିନୋଟି ମୂଳ ଆବେଗ ହେଲା – ଭୟ, ସ୍ନେହ ଓ କ୍ରୋଧ । ଅନ୍ୟ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ବୟବର ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶର ଅଗ୍ରଗତି ଫଳରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ତଥା ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଆବେଗର ବିକାଶ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।

ସାରଣୀ - ୧.୭

ବିଭିନ୍ନ ବୟବରେ ଆବେଗର ବିକାଶ

ଜୀବନ ସମୟରେ :	ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ସାମଗ୍ରୀକ ଏବଂ ବିଷିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର
୩ ମାସ ବୟବରେ :	କ୍ଲେଶ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ
୬ ମାସ ବୟବରେ :	ଭୟ, ବିରକ୍ତି (ଅସତ୍ୟ), କ୍ରୋଧ, କ୍ଲେଶ, ଆନନ୍ଦ
୧୨ ମାସ ବୟବରେ :	ଭୟ, ବିରକ୍ତି, କ୍ରୋଧ, ଉର୍ଧ୍ଵା, ଆନନ୍ଦ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଛୋଟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା
୧୮ ମାସ ବୟବରେ :	ଭୟ, ବିରକ୍ତି, କ୍ରୋଧ, ଉର୍ଧ୍ଵା, ଆନନ୍ଦ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଛୋଟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା
୨୪ ବର୍ଷ ବୟବରେ :	ଭୟ, ବିରକ୍ତି, କ୍ରୋଧ, ଉର୍ଧ୍ଵା, ଆନନ୍ଦ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଛୋଟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା
୪ ବର୍ଷ ବୟବରେ :	ହିସା, ଦେବ୍ତା, ଉକ୍ତା, ଲଜ୍ଜା

ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ହିଁପା, ଦ୍ୱେଷ, ଉକ୍ତଣ୍ଠା ଓ ଲଜ୍ଜା ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶୈଶବାବସ୍ଥାର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଯଥା- କ୍ଷେତ୍ର, ଆନନ୍ଦ, ଭୟ, ବିରକ୍ତି, କ୍ରୋଧ, ଅନୁରାଗ, ସ୍ଵେଚ୍ଛା, ପ୍ରେମ, ଶର୍ଷା, ମମତା ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପିଲାଟିର ଆବେଗ ତୀରୁ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଆବେଗିକ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିପାରେ ନାହିଁ ବା ନିଯନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅତି ସହଜରେ ତାକୁ ରଗେଇ ହେବ, ହସେଇ ହେବ, କଦେଇ ହେବ ବା ଢ଼ରେଇ ହେବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାତ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାନେ ନିଜ ଆବେଗର ବାହ୍ୟପ୍ରକାଶକୁ (ଆବେଗିକ ବ୍ୟବହାରକୁ) ନିଯନ୍ତ୍ରଣ କରି ଶିଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଓ ପ୍ରାତବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା କେତେକ ଆବେଗିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

କ୍ରୋଧ

ଆମର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କ୍ରୋଧ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ଏହା ଏକ ଅପ୍ରିତିକର ଆବେଗ । ମନରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲେ ଶିଶୁ ଦୂଇ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ।

- ୧ । ସେ ଅନ୍ୟପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରେ, ନଜକୁ ଆହତ କରିପାରେ, ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ି ଦେଇପାରେ ବୁଝି ଦେଇପାରେ, ଶୋଇତା ମାରିପାରେ, ଅନ୍ୟକୁ ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ି କରିପାରେ, ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କୁ ଛେପ ପକାଇବା ବା ବୁଢ଼ି ଭିଡ଼ିପାରେ ।
- ୨ । କ୍ରୋଧାନ୍ତି ହୋଇ ସେ ନୀରବରେ ରହିପାରେ କିମ୍ବା ସେ ସ୍ଥାନ, ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ପଲାଇ ଯାଇପାରେ କ୍ରୋଧାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିବା ବୟସ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ଆସନ୍ତୁ ଆଲୋଚନା କରିବା (ଶିଶୁ କାହିଁକି କ୍ରୋଧାନ୍ତି ହୁଏ)

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅନେକ କାରଣ ଓ ଉଦ୍ଦୀପକ ଶିଶୁ ମନରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ କରାଇଥାଏ ।

- ଶିଶୁର ଦୈନିକ ଜୀବନରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଅୟଥା ହସ୍ତକ୍ଷେପ ।
- ଶିଶୁର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବାହାରେ ତାକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କୁହାଗଲେ ।
- ଶିଶୁର ଜାତ୍ତ୍ବ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କୁହାଗଲେ ।
- ବାର୍ଷ ସମୟ ପାଇଁ ଶିଶୁକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଅବରୋଧ କରି ରଖିଲେ ।
- ଅନ୍ୟ ଭାଇଭାଇଙ୍କ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ପିଲାପ୍ରତି ପିଲାମାତାଙ୍କର କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ପ୍ରିୟାପ୍ରତି ବା ପକ୍ଷପାତିତା ଆବରଣ ।
- ଶିଶୁର କ୍ଲ୍ଯାନ୍ ଓ ଅସୁମ୍ବ ଅବସ୍ଥା ।

ଶିଶୁର କ୍ରୋଧ ଶାତ କରାଇବା ଉପାୟ

- ଶିଶୁମାନଙ୍କର କ୍ରୋଧ ସାଧାରଣତଃ କ୍ଷଣସ୍ଥାଯୀ । ତେଣୁ ଶିଶୁ ଶାତ ହେବାପରେ ତା'ର କ୍ରୋଧ ବିଷୟରେ ତାହା ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ତାକୁ ବୁଝାବୁଝି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଶିଶୁ କ୍ରୋଧାନ୍ତି ହେଲେ ତାକୁ ମାଡ଼ ବା ଗାଳି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
- କ୍ରୋଧ ସମୟରେ ଶିଶୁ ମନରେ ପ୍ରାତିକର ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି କରାଇ କ୍ରୋଧ କାଗ୍ରତ କରାଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଘଟଣାଠରୁ ଶିଶୁର ମନକୁ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ଶିଶୁର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଅଯଥା ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶିଶୁ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପଥର କରୁନାହିଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ସେପରି ବ୍ୟବହାରର ମୂଳଗାବୁଢ଼ି କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
- କ୍ଲୋଧାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜକୁ ସମାଳିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଦୟତା ଓ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ତାହା ଶିଶୁକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।

ଉଦ୍‌ଦେଶ

କେତେକ ବସ୍ତୁ ବା ପରିଷ୍କାରିକୁ ଭୟକରିବା ଶିଶୁର ଜନ୍ମଗତ ଗୁଣ ଅଟେ । ଜନ୍ମପରେ ଶୈଶବବାବଦ୍ୟାରେ ଜୋରିଘର ଶୁଣିଲେ ହଠାତ୍ ଏକ ଭଙ୍ଗିଲ ଆଲୋକ ଆଖରେ ପଡ଼ିଲେ, କୌଣସି ଅଚିନ୍ତା ବ୍ୟକ୍ତି ଶିଶୁ ପାଖକୁ ହଠାତ୍ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ଶିଶୁଟି ଭୟଭାବ ହୋଇପଡ଼େ । ଦୁଇବର୍ଷରୁ ଛଅବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ପରିଷ୍କାରିକୁ ଭୟ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ ଶିଶୁଟି ଯଦି ଅନ୍ତକାର ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ, କିମ୍ବା ସେ ଯଦି ନିସ୍ତରଣା ଅନୁଭବ କରେ, ତେବେ ସେ ଭୟ ପାଇଥାଏ । ଘର୍ତ୍ତଘର୍ତ୍ତ ଶବ୍ଦ, କୁକୁର, ବାଯା, ଭୂତ, ପ୍ରେମ, କାନ୍ଦନିକ ବିପଦ, ଘରଦୁଆର ଉପରେ ୦କ୍ ଓ ୦କ୍ ଶବ୍ଦ, ଘଟତଳ ଏବଂ ପରାଯାକୁ ଏ ବର୍ଷରୁ ୧୩ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଭୟ କରିବା ଶିଖିଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ କୌଣସି ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ବା ଅପରିଚିତ ଘଟଣାର ସମ୍ଭାବନା ହେଲେ ଶିଶୁ ମନରେ ଭୟଜାତ ହୁଏ । ଶିଶୁ ବଡ଼ହେଲେ କେତେକ ଗତି ବହି ପଡ଼ି, କାନ୍ଦନିକ ଅସୁର ଭୂତପ୍ରେତ, ଡାହାଣୀ ବା ସେହିଭଳି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭୟ କରିବା ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ କିପରି ଦୂର କରାଯିବ ?

ଭୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନରେ କିଛି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପାଦେୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଦୂର କରାଯିବା ଉଚିତ । ଆମର ଅନେକ ଭୟ ମୂଳରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣ ନଥାଏ । ଏହି ଜିରିହୀନ ଭୟ ଆମକୁ ଅନେକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବା କଷ୍ଟ ଦେଇଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନରୁ ଭୟକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦୂର କରିବା ଅସମ୍ଭବ । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିଷ୍କାରିତାରେ ଭୟ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କେତୋଟି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇପାରେ ।

ପୂନର୍ବାର ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ

ଏହି ପ୍ରଶାଳୀଦାରା ଭୟ ଉଦ୍ଦେଶ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ଓ ଘଟଣା ବିଷୟରେ ଶିଶୁ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ସୃଦ୍ଧି କରାଯାଇ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ଓ ଘଟଣାକୁ ଭୟ ନ କରି ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପୂର୍ବସ୍ମୁଚ୍ଛା

ସତର୍କତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୂର୍ବସ୍ମୁଚ୍ଛା

କୌଣସି ଯତ୍ତିକାରକ ବସ୍ତୁ ବା ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ବିଷୟରେ ଶିଶୁକୁ ପୂର୍ବରୁ ସତର୍କ କରାଇଦେଲେ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଶିଶୁ ସେହି ବସ୍ତୁ ବା ଘଟଣାକୁ ଭୟ ନ କରି ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପୂର୍ବସ୍ମୁଚ୍ଛା କରିବ ।

ଅନୁକରଣ

ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ, ପ୍ରାଣୀ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଶିଶୁ ଭୟ କରୁଛି, ତାହା ସହିତ ସାଜ୍ଞୟାଥୀ, ଭାଇଭାଇଶୀ ପିତାମାତା କିପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଅନୁକରଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ଭୟ ଦୂର ହୋଇପାରିବ ।

ସ୍ଵେଚ୍ଛା

ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଆବେଗ । ଶିଶୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି, ପଶୁ ବା ବଂସୁ ପ୍ରତି ତାର ସ୍ଵେଚ୍ଛାବାବ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପଶୁ ବା ବଂସୁ ଶିଶୁଙ୍କ ପ୍ରତିକାର ବା ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଅନୁଭୂତି ଦେଇଥାଏ, ଶିଶୁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି, ପଶୁ ବା ବଂସୁ ପ୍ରତି ତା'ର ସ୍ଵେଚ୍ଛାବାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଶିଶୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଆଶାକରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵେଚ୍ଛା

କରିପାରେ । ବାସ୍ତବରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ବା ଭଲପାଇବା ଏକ ଦ୍ୱିପାଷିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ସ୍ନେହ ଦେଲେ ସ୍ନେହ ମିଳେ । କେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସେ ସ୍ନେହ କରିବ ତାହା ସେହି ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ଅନୁଭୂତିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଯେଉଁ ପିତାମାତା ବା ଶିକ୍ଷକ ଶିଶୁର ଯତ୍ନ ନେଇଥାନ୍ତି, ଶିଶୁକୁ ସ୍ନେହ ଦେଇଥାନ୍ତି (କଥାରେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଇ) ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଶିଶୁ ସ୍ନେହ କରିଥାଏ । ଯେଉଁ ଶିଶୁମାନେ ପିତାମାତା ବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହ ପାଇଥାନ୍ତି ସେମାନେ ସୁଷ୍ଠୁ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଶିଶୁମାନେ ଏମାନଙ୍କ ସ୍ନେହରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ସେମାନେ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ନେହ କରିବା ଶିକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସ୍ନେହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଶିଶୁକୁ ଶିକ୍ଷା ବିଆୟିବ କିପରି ?

- ଶିଶୁମାନେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହ ଏବଂ ସ୍ଵୀକୃତି ଆଶା କରିଥାନ୍ତି । ଶିଶୁମାନେ ସେହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାକୁ, ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଏବଂ ସ୍ନେହଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ନେହ ଦେଲେ ସ୍ନେହ ମିଳେ ।
- ଶିଶୁ ଯେପରି ନିଜ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଚିତ୍ତମଣି ନ ରହେ ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ ଯତ୍ନବାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିଶୁ ସର୍ବଦା ଚିତ୍ତମଣି ରହିଲେ ସେ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ନେହ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ।
- ଅନ୍ୟ ଶିଶୁ ଓ ବୟକ୍ତି ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପସାହିତ କରାଯିବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ଫଳରେ ତା'ର ସାମାଜିକ ସମର୍ପଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହଦେବା ଶିକ୍ଷାକରେ ।

ଇର୍ଷା

ପିଲାଟି ଯେତେବେଳେ ଭାବେ ପିତାମାତାଙ୍କର ତା' ପ୍ରତିଥିବା ସ୍ନେହ, ଶ୍ରୀମତୀ ଓ ଆଶ୍ରମର ଅନ୍ୟକେହି ଅଂଶୀଦାର ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ଇର୍ଷାନ୍ତି ହୁଏ । ସେହିପରି ଶିକ୍ଷକ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପିଲାଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ, ତାଙ୍କର ଖାତା ଭଲଭାବରେ ଦେଖିଲେ ବା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ନମ୍ରର ଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଶିଶୁ ଇର୍ଷାନ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟବହାର ଆଶା କରୁଛି ତାହା ଯଦି ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କୁ ମିଳେ ତେବେ ସେ ଇର୍ଷାନ୍ତି ହୋଇଥାଏ ।

ଇର୍ଷାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦୁଇପ୍ରକାର ହୋଇପାରେ । ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କୁ ମାରିବା, କାମୁଡ଼ିବା, ଠେଲିଦେବା, ଆମୁଡ଼ିବା, ଗୋଟିମାରିବା, ଚିମୁଟିଦେବା ବା ଅନ୍ୟ ଶିଶୁଠାରୁ କଣ୍ଠେଇ ଛଢେଇ ଆଣିବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ବିଜ୍ଞାନରେ ପରସ୍ତା କରିବା, ନଖ କାମୁଡ଼ିବା, ପିଙ୍ଗାପିଙ୍ଗି କରିବା, ଚିଢେଇବା, କଣ୍ଠେଇ ଭାଙ୍ଗିବା ହେଉଛି ଶିଶୁର ଇର୍ଷାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ।

ଶିଶୁର ଇର୍ଷାଭାବ ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେତୋଟି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇପାରେ ।

- ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟ ଶିଶୁର ବ୍ୟବହାର ସହିତ ତୁଳନା କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ
- ଗୋଟିଏ ଶିଶୁଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଶିଶୁ ସମ୍ବୁଦ୍ଧରେ ଅତ୍ୟଧିକ ପ୍ରଶ୍ନସା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁପ୍ରତି ନିରପେକ୍ଷ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ ।
- ଶିଶୁଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଶିଶୁ ସମ୍ବୁଦ୍ଧରେ ଅତିଶ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନସା ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରାକ୍ କେଣେଶୋରାବସ୍ଥାରେ ଆବେଶିକ ବିକାଶ

ପ୍ରାକ୍ କେଣେଶୋରାବସ୍ଥାରେ ଆଦ୍ୟଭାଗରେ ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଆବେଶିକ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ହେଉଛି - ମନୁଆଭାବ, ରୁଷିବା, ହଠାତ୍ ରାଗିଯିବା ଓ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କଥାରେ କାହିଁ ପକାଇବା । ଏହି ସମୟରେ ପିଲାମାନେ

ବ୍ୟକ୍ତ ଦୁଷ୍ଟିଗ୍ରୂପ ଓ ବିଦ୍ଵିତିଦ୍ଵା ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାଳଠାରେ ଭାବପ୍ରବଣତା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏକା ରହିବାକୁ ଜଳପାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ସ୍ଵାଧୀନତା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାଧୀନତା ନଦେରେ ସେମାନେ ନିଜର କ୍ରୋଧ ପ୍ରାକଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଜଳାବ୍ୟକ୍ଷମତା ବିଶୁଦ୍ଧରେ ହୋଇ ଚବରଦ୍ଧତି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇବା ଅନୁଚ୍ଛିତ । କେବଳ ବୁଝାଇ ଯାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେତିକି କରାଇବା ଉଚିତ । ଏହି ସମୟରେ ବିପରୀତ ଲିଙ୍ଗପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଦେଖାଦିଏ । ଯୌନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ମନକୁ ଆସିଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନେ ସାଧାରଣତା ଏବଂ ଅନେବଳଠାରେ ଯୌନ-ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନେ ବିସ୍ମୟଭାବ ସୃଜନ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶରୀରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ଘରୁଥିବା ଦେଇକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବିସ୍ମୟଭାବ ସୃଜନ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶରୀରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ଘରୁଥିବା ଦେଇକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବିସ୍ମୟଭାବ ସୃଜନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜର ଯୌନପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ସାମାଜିକ-ସାମ୍ପ୍ରଦୟିକ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସତ୍ତ୍ଵଙ୍କର ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । କରନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜର ଯୌନପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ସାମାଜିକ-ସାମ୍ପ୍ରଦୟିକ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସତ୍ତ୍ଵଙ୍କର ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜର ରୂପ ଛବି ବିଷୟରେ ସତ୍ତ୍ଵଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦେହସ୍ଵରୂପ ସହିତ ଅନ୍ୟର ଦେହ ସ୍ଵରୂପକୁ ହୁକନା କରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ଵଙ୍କର କରାଇବା ଦରକାର କେବଳ ଦେଇକି ଚେହେରା ଦେହ ସ୍ଵରୂପକୁ ହୁକନା କରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ନିଜର ଶରୀର ଯେମିତିଭାବେ ଗଠିତ ତାହାକୁ ହେଲେ ପରିବେଶ ପ୍ରୀତିକର, ବନ୍ଦୁଦୂର୍ଧ୍ୱ ଏବଂ ଶୈଶ୍ଵର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସୁମ୍ଭୁ ଆବେଗିକ ବିକାଶପାଇଁ ବିଦ୍ୟାକୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀଗୁହର ପରିବେଶ ପ୍ରୀତିକର, ବନ୍ଦୁଦୂର୍ଧ୍ୱ ଏବଂ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହେବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ।

ଏହି ଉପଏକବର୍ତ୍ତ ଆମେ ଯାହା ଶିଖିଲେ

- ଆବେଗ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ଗତିଶୀଳ କରାଇଥାଏ ।
- ଆବେଗ ପ୍ରୀତିକର ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ଅପ୍ରୀତିକର ହୋଇପାରେ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଡିନୋଟି ମୂଳ ଆବେଗ ରହିଥାଏ । ଯଥା - ସେହି, ଭୟ ଏବଂ କ୍ରୋଧ । ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତଥା ବୟସରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବେଗ ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଶିଶୁର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଜନ୍ମଗତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଆବେଗର କାରଣ ଅନୁଧାନ କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବେ ।
- ଆଦ୍ୟ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିଲାଟିର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ତୀବ୍ର ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଶେଷ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଆବେଗିକ ଆଚରଣକୁ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଶିଖୁଥାନ୍ତି ।
- ପ୍ରାକ୍ କୌଣସିରାବସ୍ଥାରେ ବାଲକବାଲିକାମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପରୀତ ଲିଙ୍ଗପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଦେଖାଦିଏ ।
- ପ୍ରାକ୍ କୌଣସିରାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାଳଠାରେ ଭାବ ପ୍ରବଣତା ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଏ ।
- ପ୍ରାକ୍ କୌଣସିରାବସ୍ଥାର ପିଲାମାନେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଚାହିଁଥାନ୍ତି ।

୧.୪.୪ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ

ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶକୁ ଆନାମୂଳକ ବିକାଶ ବା ମାନସିକ ବିକାଶ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଶିଶୁର କେତେକ ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯଥା - ଆନ, ଚିନ୍ତା, ସୁରଣ, କହନା, ଭାଷାଶିକ୍ଷା, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଇତ୍ୟାଦି ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଗଠିରେ ଶିଶୁ ତା'ର ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଜରିଥାଏ, ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ, ଘଟଣା ଓ ସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ ଜାଣିଥାଏ, ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ, ଘଟଣା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଓ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ, ଗାଣିତିକ ନିୟମ ଓ ପ୍ରଶାଳୀ ଶିକ୍ଷା କରେ ଏବଂ ନିଜ ପରିବେଶ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରେ - ଏସବୁ ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ବା ମାନସିକ ବିକାଶକୁ ସୁଚାଇଥାଏ ।

ଜ୍ଞାନ ପିଆରେ (Jean Piaget) ନାମକ ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ବିଷୟରେ ଅନେକ ସବେଳତା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର, ସାମାଜିକ ବିଜାଗ୍ର ତଥା ଆବେଶିତ ବିଜାଗ୍ର ତା'ର ଶାରୀରିକ ପରିପର୍ବତୀ ସହିତ ସମାନ ଜୀବରେ ଜାତି କରିଥାଏ । ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ରକୁ ସେ ଜାଗୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଜନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଆତିକୁ ସେହି ଜାଗୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ।

ସାରଣୀ – ୧.୩

ଶାରୀରିକ ବିଜାଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ହାରାହାରି ବିଷୟ
ଶୈଶବାବନ୍ଧୁ	ସମେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ଜନ୍ମଠାରୁ ୨ ବର୍ଷ ବିଷୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଆବ୍ୟକାଳ୍ୟାବନ୍ଧୁ	ପ୍ରାକ୍ ଜୀକାର୍ଯ୍ୟଧାରୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ	୨ ବର୍ଷରୁ ୭ ବର୍ଷ ବିଷୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀକାଳ୍ୟାବନ୍ଧୁ	ସୁଲକ୍ଷଣ ଜୀକାର୍ଯ୍ୟଧାରୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ	୭ ବର୍ଷରୁ ୧୨ ବର୍ଷ ବିଷୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
କେଶୋଜାବନ୍ଧୁ	ବିମୂର୍ତ୍ତ ଜୀକାର୍ଯ୍ୟଧାରୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ	୧୨ ବର୍ଷରୁ ଉତ୍ସ

ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ଏକ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଘରୁଥିବା ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ଏହାର ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଘଟିଥିବା ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ଏବଂ ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବିକ୍ରାଶକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଗାଢ଼ିତ କରିଥାଏ । ତଥାପି ବିରିନ୍ଦୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ଦକ୍ଷତାର ସୁଖାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ । ମୋଟାମୋଟି ଜୀବରେ ଜହିଲେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ବିଜାଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସହିତ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମୁହଁବ ସମତ୍ଵରେ ଗମାବରି ଅଗ୍ରଗତି କରିଥାନ୍ତି ।

୧ ସମେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (ଶୈଶବାବନ୍ଧୁ) (୧ – ୨)

ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ସମେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ତା'ର ଜୀବିଯାନୁଭୂତି(ଦେଖିବା, ଶୁଣିବା, ଚାଖିବା, ଶୁଣିବା ଓ ହୁଣିବା ଇତ୍ୟାଦି) ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଆଚରଣର ପୁନରାବୁରି ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ନିଜ ପରିବେଶର ବିରିନ୍ଦୁ ବନ୍ଧୁ, ଘରଣା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ଓ ଚାଣିବା ଆରମ୍ଭ କରେ । ନୂଆ ବନ୍ଧୁ, ନୂଆ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ନୂଆ ନୂଆ ଘରଣା ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଗ୍ର ତିନୋଟି ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେଲାଛି - (୧) ବସୁର ସ୍ଥାଯିତ୍ବ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଆରମ୍ଭ କରିବା, (୨) କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ ଜାଣିବା ଓ (୩) ଅନକୁଳଣ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରେ ।

ବସୁର ସ୍ଥାଯିତ୍ବ (Permanence of objects) – ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବସୁର ସ୍ଥାଯିତ୍ବ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଆରମ୍ଭ କରେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଥମାବର୍ତ୍ତରେ ଶିଶୁର ବୃଦ୍ଧିରେ ବନ୍ଧୁ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସ୍ଥାଯିତ୍ବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ୪ ମାସର ଶିଶୁ ବନ୍ଧୁ ସହିତ ଖେଳିବା ଅବନ୍ଧୁରେ ବଲଟି ଯଦି ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ତା ଦୃଷ୍ଟି ବାହାରକୁ ଜାରିଯାଏ, ତେବେ ସେ ବଲଟିକୁ ଖୋଜେ ନାହିଁ, ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ ଦୋଳି ଭାବେ । ବଲଟି ଦେଖା ନ ଯିବାର ଅର୍ଥ ଜାହାର ସ୍ଥାଯିତ୍ବ ନାହିଁ । ବିରୁ ୧ ରୁ ୨ ବର୍ଷ ବିଷୟର ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ବନ୍ଧୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଥାଯିତ୍ବ ବିଷୟରେ ଜାଣିପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ଖେଳିବା ସମୟରେ ବଲଟି ଗଡ଼ିଗଲେ ବା ଲୁଚାର ରଖିଲେ ସେ ସେହି ବଲଟିକୁ ଖେଳିବା ଆରମ୍ଭ କରେ ।

କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା – ଏହି ସମୟରେ ସେ ଆକ୍ଷମିକ ଭାବେ କରିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ପୁନରାବୁରି କରି ଶୁଣି ହୁଏ । ଅଛେ ଟିମୁଳାକୁ ପୋପାଟି ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ପରେ ବାରମ୍ବାର ଏହାକୁ ପୋପାଟି ଆନନ୍ଦ ପାଏ । ବାପାଙ୍କୁ ତ୍ରେଷୁ ପ୍ରତିକିବାର ଦେଖିଲେ ସେ ଜାଣିପାରେ ସେ ସେ ଲେଜ୍‌ଟିକୁ ବାହାରକୁ ଯାଉଛି ।

- 18 -
ଅନୁକରଣ କରିବା - ଏହି ସମସ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଥା ଶବ୍ଦ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରେ ।
 ବିଭିନ୍ନ ପଶୁପତ୍ରାର ସ୍ଵର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁପର୍ଦ୍ଦିତରେ ଅନୁକରଣ କରେ । ଉଦାହରଣ-
 ଶିଶୁଟିକୁ ଯଦି ପଚାର୍ଯ୍ୟବ କାହିଁ କିପରି ଭାବେ ରାବେ ତେବେ ସେ କା....., କା..... ଶବ୍ଦ କରେ । ବାପାଙ୍କ ତ୍ରେସ ପିଲା,
 ଜୋଡାପିଲା ଆଦିକୁ ନକଳ କରେ ।

୩ ପ୍ରାକ୍ ସଂକାର୍ଯ୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା) (୨-୭)

ପ୍ରାକ୍ ସଂକାର୍ଯ୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା) (୨-୧)

ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଶର ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ପ୍ରାକ୍ ସଂକାର୍ଯ୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉଛି ଶିଶୁ ଯୁଭିଷଙ୍ଗର ଚିତ୍ତାଧାରା ବିଜାଶର ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ (୨ ବର୍ଷରୁ ୪ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ) ଶିଶୁ ଦୂତ ଗଠିରେ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ମାତୃଭାଷା ସମକ୍ଷୀୟ ଦକ୍ଷତା ହାସଳ କରିଥାନ୍ତି । ଅଧିକାଶ ଶବ୍ଦ ସେ କହିପାରେ, ବୁଝିପାରେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ବାକ୍ୟ କହିପାରେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଜାଶ କୋତୋଟି ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା - (୧) ଆତ୍ମ କୈନ୍ତ୍ରିକ ଚିତ୍ତାଧାରା, (୨) ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଓ ବସ୍ତୁର ଜୀବନ ଅଛି, (୩) ଅନ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, ବିପରୀତ ଚିତ୍ତନ କରିବାପାଇଁ ଅସମର୍ଥ, (୪) ବସ୍ତୁର ନିତ୍ୟତା ବିଷୟରେ ଧାରଣା ନଥାଏ, (୫) ବର୍ଗୀକରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

(୪) ବର୍ଗୀକରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ ।
ଆହୁକୈନ୍ତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା – ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କଥୋପକଥନ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ଆହୁ କୈନ୍ତିକ ଥାଏ । ସେ ଯାହା ଦେଖେ ଉପଲବ୍ଧିକରେ ସେହି ଅନୁସାରେ ଚିନ୍ତାକରେ । ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବିଚାର କରେ ଯେ ସେ ନିଜେ ଯାହା ଭାବୁଅଛି ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବୁଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ – ଅନ୍ୟ କାହା ଘରେ ନିଜର କଣ୍ଠେଇ ଭାବୁ ସେ ନିଜେ ଯାହା ଭାବୁଅଛି ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବୁଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ – ଅନ୍ୟ କାହା ଘରେ ନିଜର କଣ୍ଠେଇ ଭାବୁ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ କଣ୍ଠେଇ ଦେଖୁ ଭାବେ ଯେ ସେଇଟି ତା ନିଜ କଣ୍ଠେଇ ଏବଂ ନେବାପାଇଁ କାହେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଦ୍ୱାରା ଗୋପାନ (୪ ରୁ ୭ ବର୍ଷ) ଶିଶୁର ଆହୁକୈନ୍ତିକ କଥୋପକଥନ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହୋଇଥାଏ ଓ ସେ ସାମାଜିକ କଥୋପକଥନରେ ଭାଗ ନିଏ ।

ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଓ ବସ୍ତୁର ଜୀବନ ଅଛି – ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଯାହା ଗତିଶୀଳ ତାହା ସଜୀବ ବିଭିନ୍ନ ଯାହା ଗତିଶୀଳ ନୁହେଁ ତାହା ଜୀବନ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବାଦଲ, ମଟର ଗାଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ସଜୀବ; କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗତିଶୀଳ ।

ଚିତ୍ତନକୁ ବିପରୀତ ଭାବରେ ବଦଳାଇବାରେ ଅସମର୍ଥ— ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁଟି ଚିତ୍ତନକୁ ବିପରୀତ ଭାବରେ ବଦଳାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନଥାଏ । ଉଦାହରଣ— ଯଦି ତାକୁ କୁହାୟିବ ରାମ ଗୋପାଳର ବଡ଼ଭାଇ । ଗୋପାଳ ରାମର କ'ଣ ହେବ ସେ କହିପାରିବ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତନକୁ ବିପରୀତ ଭାବରେ ବଦଳାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବା ଯୋଗୁଁ ଶିଶୁଟି ବସ୍ତୁର ନିତ୍ୟତା (conservation of substance) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣା ପାଇ ନଥାଏ । ଉଦାହରଣ— ଯଦି ଦୂଇଟି ସମାନ ଆକୃତିର ଗୋଲାକାର ମାଟି ପିଣ୍ଡୁଳା ଶିଶୁକୁ ଦେଖାଇ ପଚରାୟିବ ଏହି ଦୂଇଟି ସମାନ କି ? ତେବେ ସେ କହିବ ହିଁ । କିନ୍ତୁ ତା ସମ୍ମଞ୍ଜରେ ସେ ମାଟି ପିଣ୍ଡୁଳାରୁ ଗୋଟିକୁ ନେଇ ସିଲିଙ୍ଗର ଆକୃତିର କୁରାଯାଇ ତାକୁ ପଚରାୟିବ ଏଥୁରେ ଗୋଲାକାର ପିଣ୍ଡୁଳାରେ ଯେତିକି ମାଟି ଅଛି ସେତିକି ପରିମାଣର ମାଟି ଅଛି କି ? ତେବେ ସେ ‘ନା’ କହିବ । ବସ୍ତୁର ନିତ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଣାଳୀ ହେଉଛି — ବସ୍ତୁର ଆକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ କିମ୍ବା ଏହାକୁ ଭାଗ ଭାଗ କଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଯେ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଏହାର ଓଜନରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବର୍ଗୀକରଣ କରିବାରେ ଅସମାଧି – ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁମାନେ ବର୍ଗୀକରଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ – ଯଦି ପିଲାଟିକୁ ୧୫ଟି ପୂଲ ଦିଆଯାଇ (ଯେଉଁଥରେ ଅଧିକାଶ ପୂଲ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଓ ଅଛି ପୂଲ ନୀଳ ରଙ୍ଗର) ପଚାରିବି

એહેઠે હલકિઆ પૂલ અધ્યક અછી ના પૂલ અધ્યક અછી | એ કહુંબ હલકિઆ પૂલ અધ્યક અછી | પ્રાય ૭/૭ વર્ષ કયાસ બેલકુ ક્રમો બસ્તુ ર બર્ગાકરણ ઓ ક્રમાકરણ Classification & Seriation કરવા શીક્ષા કરિથાએ | કિન્તુ ક્રમિકરણ ઓ બર્ગાકરણ દસ્તા પૂરા બિકાશીત હોલ નથાએ | તેણુ બસ્તુનુંડિકર ગોટીએ માત્ર લક્ષણ બા મૂળ દૃષ્ટિ પે શ્રેણાકરણ કરિપારે |

૩ સૂલ ફાલાય્યાયમાં પર્યાય (પરબર્ગ બાલયાબસ્તુ) (૧ - ૧૨)

ગોદ્ધિક વિકાશર ડુટોય પર્યાયકુ સૂલ ફાલાય્યાયમાં પર્યાય કુહાયાએ | એહી પર્યાયરે શિશ્યુર જ્ઞાન, ધારાણ ઓ અનુભૂતિ સૂલકસ્તુ રજપરે પર્યાયબસ્તિ હોલથાએ | એહી પર્યાયરે શિશ્યુર યુચ્ચિસ્તગત ચિત્તાધારાર બિકાશ ઘટીબા આરમ હોલથલે મથ પે સૂલકસ્તુ માધમરે ચિત્તા કરવાનુ સમર્થ હોલથાએ | કિન્તુ બિમૂર્ચ ચિત્તન પાલું પે સમર્થ હોલ નથાએ | ઉદાહરણ- કિભિન્ન આકારર (છોટ, મધમ ઓ બઢ) ચિત્તોટિ કણેલકુ દેખાલ ગોટીએ ૭/૭ વર્ષર પિલાનુ પચરણલે કેળું કણેલ બઢ ? કણેલ ચિત્તોટિકુ પરસ્પર એહિત રૂલના નકરી કેબળ કણેલકુ દેખું પે કહીપારિબ કેળું કણેલટિ બઢ | એહા સૂલકસ્તુ માધમરે ચિત્તનર એક દૃષ્ટાંત | કિન્તુ તાકુ યદિ પચરાયિબ મર્ગ રજુંઠારુ ડેઝા એવા રિકુ પિકુ ઠારુ ડેઝા હેલે સહુઠારુ બેશા ડેઝા કિએ ? તેબે એ પ્રશ્નર ભરર દેવાનુ પે કષ અનુભૂત કરિબા | કારણ એહા બિમૂર્ચ ચિત્તન આબશ્યક કરે | એહી પર્યાયરે ગોદ્ધિક વિકાશર કેટોટિ બિશેષ લક્ષણ હેલા - બસ્તુર નિયદા સમન્દીય પ્રશાલી બુઝીબા, ચિત્તનકુ કિપરાટ ભાવરે બદલાલબાનુ સમર્થ, બહુમુખી ઉપાયરે બસ્તુર બર્ગાકરણ, શ્રેણાકરણ કરવાનુ સમર્થ, ક્રમિકરણ કરિપારે |

બસ્તુર નિયદા (Conservation of substance)

એહી પર્યાયરે બસ્તુર નિયદા સમન્દીય પ્રશાલી બુઝીબાનુ સમર્થ હુએ | તરલ પદાર્થકુ બિભિન્ન આકૃતિ બિશેષ પાત્રરે રહ્ખલે પેહિ પદાર્થર પરિમાણરે કોણસિ પરિબર્દન ઘરે નાછે | પેહિપરિ માટી પિણુલાનુ ગોલાકારરુ એલિંગરુ આકૃતિર કરિનેલે પેથરે સમાન પરિમાણર માટી અછી બોલિ પે કહીબ |

ચિત્તકુ કિપરાટ ભાવરે બદલાલબાનુ સમર્થ-

ઉદાહરણ ૧રુ ૧૦ પર્યાયક ફાખાનુ પે કિપરાટ દિગરે ગણિપારિબ | (૧૦,૯,૮,૭,૬,૫,૪,૩,૨,૧)

બહુમુખી ઉપાયરે બસ્તુર શ્રેણાકરણ ઓ બર્ગાકરણ-

બહુમુખી ઉપાયરે બસ્તુનુંડિકર શ્રેણાકરણ ઓ બર્ગાકરણ કરવાર દસ્તા એહી પર્યાયરે બિકશીત હોલથાએ | ઉદાહરણ- શિશ્યુચિકુ કેટેચુંડિએ પ્રશાલીકર તાલિકા (સુસુરી, માંજડ, કુલ્લર, બિરાઢી, શાલ, જિરાપા, હાટી, મેણ્ણ જટ્યાદિ) દિઅયાલ શ્રેણા બિભાગ કરવાનુ કુહાયિબ | એ ગૃહપાલિક પણુ, જજાલરે રહુથ્બા પણુ ઓ પાર્સરે રહુથ્બા પણુ એહી પરિ બહુમુખી ઉપાયરે બર્ગાકરણ કરિપારિબ |

ક્રમિકરણ - એહી પર્યાયરે બિભિન્ન આકાર બા આકૃતિર બસ્તુ દેલ સજાકરણ કુહાગલે પે આકાર બા આકૃતિ અનુયાયી સજાકરણ કરિપારિબ | ઉદાહરણ- યદિ શિશ્યુચિકુ ૧૦ટિ બિભિન્ન દેંદ્ર્ય બિશેષ કાં દિઅયાલ એજેરબાનુ કુહાયાએ તેબે પે છોટરુ બઢ ક્રમે બા બઢરુ સાનક્રમે એજેર રહ્ખદેબ |

એહી પર્યાયરે શિશ્યુમાને યુચ્ચ ફાગતભાવરે ચિત્તા કરિથાંતિ, કિન્તુ પેમાનજર ચિત્તાધારા સૂલકસ્તુ રિટરે પર્યાયબસ્તિ |

(A) ଦେଖିଲୁ କାହାରେମନ୍ତି ପଢିଥାଇ, (୧୨, ୩୫୩)

- ଶିଶୁର ବୋରିକ ଦିକାଶ ତାଗେଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ କହିଛି ।
  - ଶିଶୁର ବୋରିକ ଦିକାଶ ତା'ର ଧାରାଗିଲ ପରିପଦ୍ଧତା ଓ ପ୍ରୋଗ୍ରାମର ପରିବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଆଏ ।
  - ସମେତାକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବିଶେଷତ ହେଉଛି ଯେ ଶିଶୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନ୍ତରୁଟି ଓ ପ୍ରତିବର୍ତ୍ତିଯା ମାଧ୍ୟମରେ ବାହ୍ୟକଣ୍ଠ କିମ୍ବା ରେ ଜାଣେ ଓ ତା'ର ଆବଶ୍ୟକ ପୂନରାବ୍ଦି ଅନୁକରଣ ଦକ୍ଷତା ଓ କିଞ୍ଚାପୁରାବରେ ଉତ୍ତ୍ରେକ ହୋଇଥାଏ ।
  - ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ ବୟସ ସ୍ଥାନ ବ୍ୟାପିର ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ କରେ ।
  - ସ୍କୁଲ-ଫଳାନ୍ୟାୟମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବିଶେଷତ ହେଉଛି ଶିଶୁର ଆତ୍ମ-କୌଣସି ବିଭାଧାରା ଏବଂ ପରଦର୍ଶା ସମୟରେ ମାମାଙ୍କିକ କଥୋପକଥନ ତଥା ବୟସ ଶ୍ରେଣୀକରଣ ଓ ବର୍ଗୀ କରଣ ଦକ୍ଷତାରୁ ଦିକାଶ ପାଇବା ।
  - ସ୍କୁଲ-ଫଳାନ୍ୟାୟମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯୁକ୍ତ ସଙ୍ଗତ ଚିତ୍ର ଧାରାର ଦିକାଶ, ସ୍କୁଲ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଚିତ୍ର କରିବା ଓ ବୟସ ନିର୍ଦ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆନନ୍ଦ ଦିକାଶ ପାଇଥାଏ ।
  - ବିମୁଖ-ଫଳାନ୍ୟାୟମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ମୂଳକ ଦକ୍ଷତାର ଦିକାଶ, ଯୁକ୍ତିପଙ୍ଗତ ଚିତ୍ରଧାରାର ଅଭିଭୂତ, ବିମୁଖ ଚିତ୍ରକଣଶର୍ମିର ଦିକାଶ ତଥା ନିଜର ଉଦ୍ଦିଷ୍ୟର ବିଷୟରେ ଚିତ୍ର କରିବା ସାମର୍ଥ୍ୟର ଦିକାଶ ପାଇଥାଏ ।
  - ଶିଶୁର ବୋରିକ ଦିକାଶ ସହିତ ତା'ର ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧ ଦିକାଶ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

୧.୪.୨ ଲେଖିକ ଦ୍ୱାରା

ଶିଖୁର ନୈତିକ ବିକାଶ ଉପରେ ଲଗେନସ୍ କୋଲବର୍ଜ୍ (Lawrence Kohlberg) ଉପାଦେୟ ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ନୈତିକ ବିକାଶ କହିଲେ ନୈତିକ ଆଚରଣ ଓ ନୈତିକ ଧାରଣାକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥର କହିବାକୁ ଗଲେ ସାମାଜିକ ମୁଖ୍ୟା, ଭାବି, ଧାରା ଓ ଶିଖୁବାଦ ବିଷୟରେ ପରିଚିତ ହେବା ଏକ ନୀତି ଆଚରଣକୁ ସେହି ଅନୁମାନେ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ନୈତିକ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ ବିକାଶ କିଶୁଖଳିତ ହୋଇଥାଏ ଏକ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜ ସହିତ ଉପଯୋଜନଯମ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୈତିକ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅନୁରୂପ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନ ପାରିଲେ ତା'ର ସେହି ଆଚରଣ ଅନୈତିକ ଆଚରଣ ଦୋଳି କୁହାଯିବ । ନୈତିକ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୀତି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଦାୟା ଦୋଳି ବିଚାର କରିଥାଏ । ନିଜର ଜଲ୍ଦା ବା ନିଜର ସ୍ଵାଞ୍ଚ ଅପେକ୍ଷା ଗୋପ୍ତାର ସ୍ଵାର୍ଥ ଓ ମନ୍ଦିର ଉପରେ ସେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆଗୋପ କରିଥାଏ ।

କିମାଣର ଦିରିନ୍ଦୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପିଲାମାଳଙ୍କଠାରେ ପରିଲିଖିତ ହେଉଥିବା ନୈତିକ ଆଚରଣକୁ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ବିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - ୧.୪

ବିକାଶର ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ଆଚରଣ ସ୍ଵରୂପ
ଶୈଶବାବସ୍ତ୍ରା	ଶିଶୁର ନେତିକ ବିକାଶ ହୋଇନଥାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତା'ର ବିବେକ ଉଦ୍ଦେଶ ହୋଇ ନ ଥାଏ ।
ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରା	ଯେଉଁ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଶିଶୁକୁ ଦଣ୍ଡ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ସେ କରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ତାକୁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ଏବଂ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଖୁସି ମଧ୍ୟ କରିପାରେ ତାହା ସେ କରେ । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବା ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲିରାବେ ।
ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରା	ପିଲାମାନେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ଭୁଲ୍ ବା ଠିକ୍ର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଜେ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ପିଲାମାନଙ୍କ ଠାରେ ସମାଜ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିୟମ ମାନିବା, ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସମ୍ବାନ୍ଧ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଦେଶମାନି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଆଦି ନେତିକ ଗୁଣ ପରିଲମ୍ବିତ ହୋଇଥାଏ ।
ଆଦ୍ୟ କେଶୋରାବସ୍ତ୍ରା	ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କିଶୋର କିଶୋରୀମାନେ ସାମାଜିକ ରାତି, ପ୍ରଥା, ନିୟମ କାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷାଚାର ଅନୁଯାୟୀ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ନିଜର ବିବେକ, ବିଚାର ଓ ବୃଦ୍ଧି ବଳରେ ସେମାନେ କେଉଁଟା ଠିକ୍ କେଉଁଟା ଭୁଲ୍ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି ।

(୧) ଶୈଶବାବସ୍ତ୍ରାରେ ନେତିକ ବିକାଶ (୧ - ୩)

ଶୈଶବାବସ୍ତ୍ରାରେ ଶିଶୁର ବିବେକ ଉଦ୍ଦେଶ ହୋଇନଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବିଷୟରେ ତା'ର ଧାରଣା ଆସି ନଥାଏ । ଫଳରେ କେଉଁ ଆଚରଣ ଠିକ୍ ବା କେଉଁ ଆଚରଣ ଭୁଲ୍ ତାହା ସେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିଶୁ ତା'ର ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ଭୁଲକରେ ତାହା ତା'ର ଅଞ୍ଚତା ଫଳରେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ।

(୨) ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରାରେ ନେତିକ ବିକାଶ (୩ - ୬)

ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରାରେ ଶିଶୁର ନେତିକ ବିକାଶ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ପରିବାରରେ ହିଁ ସେ ଠିକ୍-ଭୁଲ୍, ଭଲ-ମନ୍ଦ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ନେତିକ ଧାରଣା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିସ୍ଥିତି ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଚରଣରେ ସାମାବନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ମା' କଥା ମାନିବା ଶିଶୁପାଇଁ ନେତିକ ଆଚରଣ ବା ଭଲଗୁଣ ଏବଂ ମା' କଥାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଏକ ଖରାପ ଗୁଣ, ତେଣୁ ଶିଶୁର ନେତିକ ବିକାଶ ସରଳରୁ ଜୟିଳ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ସାଧାରଣ ପରିସ୍ଥିତି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥାଏ । ଅନୁଶାସନ ଓ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି ସାମାଜିକ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ ଠିକ୍ ସେହି ଉପାୟରେ ସେ ନେତିକ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଫଳରେ ସେ ନିଜେ ସତ୍ତୋଷ ଲାଭ କରେ ଏବଂ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖୁସି କରିପାରେ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବା ଭୁଲ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିନିଏ । ଭଲକାମ କଲା ପରେ ପୂର୍ବଧାର, ପ୍ରାଣସା ବା ସ୍ନେହ ପାଇଲେ ସେ ସେହି କାମ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଏ ।

(୩) ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରାରେ ନେତିକ ବିକାଶ (୬ - ୧୨)

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ତ୍ରାରେ ବାଲକ ବାଲିକାମାନେ ଗୁହ ପରିବେଶ, ସାଥୀମେଳ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶରେ ସେମାନଙ୍କର ସମୟ କଟାଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ନେତିକ ବିକାଶ ଉପରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଯେତିକି ପଡ଼ିଥାଏ, ସହପାଠ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ପଡ଼ିଥାଏ । ନେତିକ ମାନଦଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୁହ ପରିବେଶ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ

ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଉପରେ ତାଙ୍କଙ୍କ ବିଜ୍ଞାନିକାମାନଙ୍କର ନେଇଛି ବିଜ୍ଞାନ ବାଧା ପ୍ରାସୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ବାଜବଚାକିକାମାନଙ୍କର ବୋଧଶତି ଦୃଷ୍ଟି ପାଇଥାରୁ ସେମାନେ ଉଲମ୍ବ, ଠିକ୍ ଭୁଲ ବିଷୟରେ ସାଧାରଣ ଧାରଣା ପାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ନେଇଛି ଧାରଣା ଚିରିଷ ଆଚରଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ବା ନିର୍ବିଷ ପରିପ୍ରକଟି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ହୋଇ ସାଧାରଣ ପରିପ୍ରକଟି ଉପରେ ଅନ୍ୟବସତ ହୋଇଥାଏ । ଉତ୍ତାହରଣ ସ୍ଵରୂପ, ଆଦ୍ୟବାକ୍ୟବସ୍ତୁରେ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ- “କଣେକ୍ ତୋରି କରିବା ଏହି ଖରାପ ଦୂରି” । ବିନ୍ଦୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଜାମାନଙ୍କରେ ସେ ଶିକ୍ଷାକରେ “ତୋରା କରିବା ମହାପାତ୍ର” । ଏହି ଧାରଣା ସାଧାରଣତା ଓ ବର୍ତ୍ତ ବସ୍ତୁର ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାକଳୟ ନିୟମମାନି ଚକ୍ରିବା, ବଡ଼ଲୋକ୍ଲୁ ହଜାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, ପିଲାମାନ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନିବା, ବିଦ୍ୟାକଳୟ ଶୁଖ୍ରକା ରକ୍ଷା କରିବା, ବିଦ୍ୟାକଳୟ ସମ୍ମର୍ମ କରିବା ଆଦି ନେଇଛି ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ ।

(4) ଆଚରଣେଗୋବବସ୍ତୁରେ ନେଇଛି ବିଜ୍ଞାନ (୧୦ – ୧୫)

ନେଇଛି ବିଜ୍ଞାନର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ପିଲାମାନେ ଶାମାଚିକ ରାତି, ପ୍ରଥା, ନିୟମକାନୁନ ଓ ଶିକ୍ଷାର ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଦେଖି କରିଥାଏ । ବିନ୍ଦୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଶୌଭିକ ନିୟମ କାନୁନ ଲବି ଦିଆଗଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପରିପ୍ରକଟି କରିଥାଏ । ତେଣୁ ପିଲାମାନା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଶୌଭିକ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଲେ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଉଲମ୍ବ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆବେଳନା କରି ପିଲାମାନଙ୍କ ନିଷ୍ଠାରୀ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାଏ । ଶରତାତ୍ମିକ ପରିପ୍ରକଟିରେ ବଢ଼ିଥିବା ପିଲାମାନେ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ବାମ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହି ହୋଇଥାଏ । ନିଜର ଭଲ ପାଇଁ ଚିତ୍ର ନବରି ସମ୍ବନ୍ଧର ଭଲ ପାଇଁ ଚିତ୍ର କରିଥାଏ ।

ନେଇଛି ଆଚରଣର ଶିକ୍ଷଣ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରର ଉତ୍ତା ବାର୍ଷି ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହି ଶିକ୍ଷଣର ଦୂରତି ଦିଗ୍ ରହିଛି – ଝାନାଭୂକ ଦିଗ୍ ଓ ଭାବାଭୂକ ଦିଗ୍ । ଏହାର ଝାନାଭୂକ ଦିଗ୍ ହେଉଛି, ଶିଶୁ ସାମାଚିକ ରାତି, ପ୍ରଥା, ଶିକ୍ଷାର, ନିୟମକାନୁନ ଲଭ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଉଚିତ । କେଉଁ ଆଚରଣ ଠିକ୍, କେଉଁ ଆଚରଣ ଭୁଲ ଏବଂ ଏହା କାହିଁକି ଭୁଲ ବା କାହିଁକି ଠିକ୍ ତିକ୍ରି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାର ଭାବାଭୂକ ଦିଗ୍ ହେଉଛି, ଶିଶୁ ନେଇଛି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ତା’ର ସେହି ଆଚରଣ ପାଇଁ ସେ ସାକ୍ଷ୍ଯତ୍ୱ, ପ୍ରାଣସା ବା ସ୍ଵେଚ୍ଛା ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶରାପ ଆଚରଣ ପାଇଁ ଶିଶୁରୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ନିଆନୟାର ଦେ ଯନ୍ତ୍ରଣର ଜାର୍ଦି ବୁଝିବା କରିବାର ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପରୁତ୍ତ ନେଇଛି ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସମୟରେ ପିଲାମାନ ବା ଶିକ୍ଷକ ଅନୁଶୀଳନ ଓ ସ୍ଥାନ୍ତ୍ରିକତା, ଗଣତାତ୍ତ୍ଵିକ ପରିପ୍ରକଟି ଓ ଏବନ୍ତରୁ ମନୋଭାବ, ଅଚ୍ୟକ୍ଷକ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ଅବହେଲା ମଧ୍ୟରେ ଭାରସାମ୍ କେବି ଆପଣରବା ଉଚିତ ।

ବିଦ୍ୟାକୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ନେଇଛି ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ବାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଗ୍ରହିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ବାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପୁଣ୍ଡିତଙ୍କ କେତେବେଳେ ଉତ୍ତାହରଣ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟା ସମେତ ବିଭିନ୍ନ ବିବିଧ ପାଇତା
- ବରଗ୍ରତ ପ୍ରକଟ ବାର୍ଯ୍ୟ, ବିଭିନ୍ନ ଖେଳକୁଳ ବାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, NSS ବାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ହୃଦୟକ୍ଷେତ୍ର ବିଶ୍ଵିତା ପତ୍ର
- ବାକିକା/ବାକ୍ସ ଧାରଣ ବାକ୍ସ
- ଶୈଶିକ ଭୂମିକା
- ସମେତ ବାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ- ଶ୍ରେଣୀସ୍ତର ବିଦ୍ୟାକୟମରେ, ଖେଳପଦ୍ଧତିଆ ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍ଵାନ୍ଧି
- ଉତ୍ତିର ବାସବକୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନେ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରକାନ୍ତ
- ପ୍ରାଥମିକ ସଭରେ ଆବେଳନା

ଏହି ଜଣେଏକଙ୍କରୁ ଆମେ ଯାହା ଶିଖୁଣେ

- ନେତିକ ଆଚରଣ ଦେବନ୍ତି ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା, ଜାତି, ଆଗା ଓ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ
- ଶୈଶବବସ୍ତ୍ରରେ ଶିଶୁ ନେତିକ ଆଚରଣ ଶିଥା କରିନଥାଏ ।
- ପ୍ରାକୀଳାଦୟରେ ଶିଶୁ ନେତିକ ଆଚରଣ ଶିଥା କରିବା ଆରମ୍ଭ କରେ । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁର ନେତିକ ଆଚରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଚରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପରିସ୍ଥିତି ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟରେ ସାମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।
- ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲାଦୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନଙ୍କର ନେତିକ ଧାରଣା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ପାଥାରଣ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ପଦାବିତ ଦେବାରେ ଲାଗେ । ଭଲ-ମନ, ଠିକ-ଭୁଲ ଆଦି ସେମାନେ ଶିଥା କରିଥାନ୍ତି । ଶୁଭୁଜନମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, ବଢ଼ିଲୋକଙ୍କର କଥା ମାନିବା, ବିଜ୍ଞାନଯତ୍ର ନିୟମମାନିବା ଆଦି ନେତିକ ଆଚରଣ ସେମାନେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଥାକରିଥାନ୍ତି ।
- ଆଖ୍ୟାକେଶୋରାଦୟରେ ବାଲକବାଲିକାମାନେ ସାମାଜିକ ଜାତି, ପ୍ରଥା, ନିୟମମାନୁନ ଓ ଶିଥାର ଅନୁୟାୟୀ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ।
- ବାଲକବାଲିକାମାନଙ୍କର ନେତିକ ଆଚରଣ ଉପରେ ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ସାଜ୍ଜସାଥୀମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ରହିଥାଏ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରିଷ୍କାର

୫. ଶିଶୁର ଭାଷା ଓ ସାମାଜିକ ପାଠ ପଢ଼ାଇଲାବେଳେ କେଉଁ କେଉଁ ନେତିକ ଶୁଣଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି ।

A) ୧.୫ ଶିଯାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ବଂଶାନୁଶ୍ରଣ ଓ ପରିବେଶର ଶୁଭ୍ୱ

ଦୁଇଟି ଶିଶୁ ବା ଶିଯାର୍ଥୀ ସମାନ ନୁହେଁ, ବିଭିନ୍ନ ଦୟତା ଶୁଣାବଳୀ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିଶୁ/ଶିଯାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ଶିଯାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ତଥା ଘଣତା ଶୁଭୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେହି ଉପାଦାନଶୁଭ୍ୱକୁ ମଧ୍ୟରୁ ବଂଶାନୁଶ୍ରଣ ତଥା ପରିବେଶର ଭୂମିକା ଶୁଭୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ବିକାଶରେ ବଂଶାନୁଶ୍ରଣର ଶୁଭ୍ୱ

ପ୍ରଦେଶ ଶିଶୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଧାରଣ କରି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଗର୍ଭଧାରଣ ସମୟରେ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଶିଶୁଟି ଠା'ର ଜନ୍ମଗତ ଶୁଣଗୁଡ଼ିକ ଏକ ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଆହରଣ କରିଥାଏ । ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ବା ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କଠାରୁ ଶିଶୁ ଯେଉଁ ଶାରୀରିକ ତଥା ମାନସିକ ଶୁଣ ବା ଦେଶିଷ୍ୟ ଅଧିକାର କରିଥାଏ ତାହା ଏକ ସ୍ଵାଭାବିକ ଓ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏବଂ ଏହି ସ୍ଵାଭାବିକ ତଥା ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବଂଶାନୁଶ୍ରଣ କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ “ପ୍ରକୃତି ଶିଶୁକୁ ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶୁଣ ଦାନ କରିଥାଏ ତାହାକୁ ବଂଶାନୁଶ୍ରଣ କୁହାଯାଏ ।” ବଂଶାନୁଶ୍ରଣ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ତଥା ମାନସିକ ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ପୂର୍ବପୁରୁଷ ବା ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଶିଶୁପାଖକୁ ଏହି ଶୁଣଗୁଡ଼ିକ କିପରି ପ୍ରେରିତ ହୁଏ ?

ଗର୍ଭଧାରଣ ସମୟରେ ହେଲେ ଶିଶୁର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ମାତାଙ୍କ ଡିମ୍ବାଣ୍ଯ ସହିତ ପିତାଙ୍କର ଶୁକ୍ରଶୂର ମିଳନ ଫଳରେ ମାତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଏକ ଡିମ୍ବକୋଷ ସ୍ଥିତି ହୁଏ । ଏହି ଡିମ୍ବକୋଷ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧିପାଇ ଗର୍ଭସଞ୍ଚାରର ପ୍ରାୟ ୨୮୦ ଦିନପରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣଜୀବ ମାନବ ଶିଶୁରୁଥେ ଏ ଧାରାପୁଷ୍ପରେ ଅବତାର ହୁଏ । ପିତାମାତାଙ୍କର ଜନନକୋଷର ମଧ୍ୟରାଗରେ ଲମ୍ବାଙ୍ଗ ଆକୃତିର କେତୋଟି ଗଢ଼ଣ ଥାଏ ଯାହାକୁ କ୍ରୋମାଗୋମ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରୋମାଗୋମରେ ହଜାର ଦଶହଶ ଅଣ୍ଡୁମ୍ବ ଓ ଅଛି ଯୁଦ୍ଧ ଗଢ଼ଣ ଥାଏ ଯାହାକୁ ଉପ୍ରାଦନ ଅଣ୍ଣ ବା ଜିନ୍ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଉପ୍ରାଦନ ଅଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ

ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣର ବାହକ । ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ଆଖୁ ଡୋଲାର ରଙ୍ଗ, ଆଖୁର ଆକୁତି, ନାକର ଆକୁତି, କେଶର ରଙ୍ଗ ଏବଂ ଓଠର ଆକୁତି ଆଦି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଉପାଦନ ଅଣୁ ଅନୁସାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଭୃଣଟି ପୁଅ ହେବନା ଝିଅ ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ ପିତାମାତାଙ୍କର କ୍ରାମଜୋମର ମିଳନ ଫଳରେ ସମ୍ବନ୍ଦ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଶ୍ରବା

ଅ. ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ବଂଶାନୁଗୁଣର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି, ଏହାର ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣ ଦିଅ ।

(ii) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶରେ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ

ଶିଶୁର ବିକାଶକୁ ତା'ର ପରିବେଶ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ପରିବେଶ କହିଲେ ଆମେ ବୁଝିଆଉ, ଶିଶୁର ଗୁହୁ ପରିବେଶ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ, ସାମାଜିକ ତଥା ନୈତିକ ପରିବେଶ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ପ୍ରେସହନ, ଉପଦେଶ, ଉପାହ, ସୁଯୋଗ ଏବଂ ସୁବିଧା, ଶିକ୍ଷା, ଦୀନ୍ୟା ଏବଂ ତାଲିମ ପରିବେଶର ଅନ୍ତର୍ଭୁତ । ତାରା ଗଛଟିଏ ତା'ର ମଞ୍ଜିରୁ ନିଜର ବିଶେଷ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଆହରଣ କରିଥାଏ । ତାରା ଗଛଟିଏ କିପରି ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ, ତା'ର ଫୁଲ, ଫଳ କିପରି ହେବ, ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଵର୍ଗତ୍ୟୁତ ହେବା ନା ବାସ୍ତାହୀନ ହେବ, ଫଳଗୁଡ଼ିକ ମିଠା ଲାଗିବ ନା ପିତା ଲାଗିବ - ଏସବୁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଗଛର ମଞ୍ଜିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁତ ଥାଏ । ତାରା ଗଛର ବିଶେଷ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ତା'ର ମଞ୍ଜିଦ୍ୱାରା ନିର୍ଭାରିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋକ, ଚକ ଓ ଖାଦ୍ୟ ବା ସାରର ଅନ୍ତର୍ଭୁତ ହେଲେ ତାହା ଏକ ହୃଦୟପୃଷ୍ଠ ଗଛ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ବିଶେଷ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ତା'ର ବଂଶ ପରମା ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଭାରିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ନପାଇଲେ ସେ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସମୂର୍ଧ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ପିତାମାତାଙ୍କର ସ୍ଵାଭାବିକ ଭାବରେ ଅଧିକାର କରିଥିବା ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଶିଶୁର ବିକାଶର ମୂଳଦୁଆ ସଦୃଶ । ଶିଶୁର ବିକାଶର ସମୟ ବନ୍ଧୁ ଓ କ୍ଲମକୁ ତା'ର ଶାରୀରିକ ତଥା ଜ୍ଞାନିକ ପରିପକ୍ଷତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାଦାନ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଶିଶୁର ବିକାଶର ବେଶ ଓ ସାମା ତା'ର ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଶିଶୁର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣର ବିକାଶ ପାଇଁ (ଆଖୁ, ନାକ, କାନର ଗଠନ ଇତ୍ୟାଦି) ବଂଶାନୁଗୁଣ ସମୂର୍ଧ ଭାବରେ ଦାୟା । ଶିଶୁର ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୁଣର ବିକାଶ ପାଇଁ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଶିଶୁର ବଂଶାନୁଗୁଣ ପରିପକ୍ଷତା ଓ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିବା କ୍ରିୟା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ତା'ର ବିକାଶ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁର ବିକାଶରେ ଗୁହୁ ପରିବେଶ, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ସାଇସାଥୀ ଓ ସାମାଜିକ କିପରି ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାନ୍ତି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପଏକକରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

(B) ୧.୭ ଶିଶୁର ବିକାଶରେ ପରିବାର, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ସାଇସାଥୀ ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରଭାବ

(i) ପରିବାର

ଉତ୍ତମ ପାରିବାରିକ ପରିବେଶ ଶିଶୁର ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । କାରଣ ପାରିବାରିକ ପ୍ରଭାବ ଜୀବନ ଉପରେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବ ବିପ୍ରାର କରିଥାଏ । କେତେକ ପରିବାରରେ ପିତାମାତା ତଥା ପରିବାରବର୍ଗ ଶିଶୁକୁ ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଦେଇ ଲାଲନପାଳନ କରିଛି । ପିଲା ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଚାହେଁ ତାହା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପିତାମାତାଙ୍କର ଶିଶୁରୁତି ଅତି ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ଅତ୍ୟାଶ୍ରତ ଶିଶୁ ମନରେ ଅତିଶ୍ୟେର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ, ଅହମିକା, ଆଦୁଗୋରବ, ଅବାଧତା ଓ ଅଣ୍ଟିଷ୍ଟତା ସ୍ଵର୍ଧିକରେ । ତା'ର ଆଦୁନିର୍ଭରଣକତା ଓ ସାହସ କମିଯାଏ । ସେ ଏକ ନୃତ୍ୟ ପରିଷ୍ଠିତିରେ ସମସ୍ତ୍ୟ ସମାଧାନ କରିବାରେ ବିପନ୍ନ ହୁଏ । ସ୍ଵାଧୀନିତିକା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଯମତା ଲୋପପାଇଁ ଫଳରେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଉପର୍ଦ୍ଦମ ଓ ଜୀବୁ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଯେତ୍ରକୁ ପିତାମାତା ଶିଶୁପ୍ରତି ଆଦର ଓ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଦେଖାଇବା ପରିବେର୍ଷ ତାକୁ ଅବହେଳା କରିଥାନ୍ତି । ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧି, ଶିଶୁକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭୂଲନା କରି ଅପମାନିତ କରିବା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ଯତ୍ନରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ଦ୍ୱାରା

ତା'ର କିଳାଶରେ କାହା ଆସିଥାଏ । ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଏହି ଧରନ୍ଦୂଷକାଳତା ଶିଖୁକୁ ଆଶାଯାଇଲୁ, ଘରେବ ପୁଅଣ୍ଡ, ଦୁର୍ବଳ ଓ ଉଚ୍ଚବାହ କରିପାଲାଏ । କେତେକ ଶୈତାଙ୍ଗ ପିତାମାତା ପିଲାଜ ପାଦାୟୀ ଓ ଧାର୍ମକ ଧାର କା ନିଯାମ କାହାରେ ଲାଗିଥାଏ ନାହା କରିଥାଏ । ଧାର୍ମକାଶ ଶୈତାଙ୍ଗ ପିଲାଜ ପାଦାନ କିମ୍ବା ଓ ନିଷ୍ଠକିରେ ପିତାମାତା ଆଶା ଛାପେଯ କରିବ । ପିଲାଜ ଧାର୍ମକାଶୀ ଫେଲେ ଧାର ନିଲ ପାରନେ କିମ୍ବା କରିଥାଏ ଏହା ଦେ ନିଲକୁ ହାତ ମନୋକରେ । ଜକିଥାର କିମ୍ବାଟରେ ନିଷ୍ଠକ ନିଯାମକାରୀ ତା'ର ଆସ୍ତି ଓ ପାଦାୟୀଙ୍କୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗର୍ବ ପେତି ଧର୍ମପାତ୍ର ପିଲାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକା ଫେଲେ ଦେ ପାଦାନ ଦେଇଥାଏ । ଦେଖୁ ପିତାମାତା ଓ ପାତିକାର ଦର୍ଶ ଶିଖୁର ଭାବର କାହିଁରୁ ଗଠନ ନିର୍ମିତ ପୁ-ପରିବର୍କ ମୁଦ୍ରା କରିବେ । ଶିଖୁର ଲାଲମଧ୍ୟକାଳରେ ସେଇ, ଦୟା, ଶାଶନ ଓ ଶୁଣିଳ ମଧ୍ୟରେ ଘର୍ଷଣ୍ଟ ସାହୁପ ରାଜ୍ୟକରି ପିତାମାତା ଆପଣଙ୍କୁ ତା'ର କିଲାଜ ପୁଣାଦିର ମୋଲାଥାଏ ।

୧୬ କିଟାଯାଳ୍ୟ

ଶୀଶୁର ଜନ୍ମଭାତ ପ୍ରକଳ୍ପ ଓ ଅଭିନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶକ୍ତି ଦୟା ଗୁଣାକଳାଳ ଘରପୂର୍ବ କିଳାଶ ପାଇଁ ଶିଥାର ଜୁମୀକା ଆହାରିବାରେ । ତେଣୁ ଶୀଶୁର ବ୍ୟାଙ୍ଗ ଲାଠିନଗେ କିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦେଶ ଭୟଭୁଦ୍ୱାରୀ । ଏହି ପରିଦେଶରେ ଶିଥାକ, ଶିଥାଳ-ଶିଥାରୀ ଦିନରେ ସଖଳ, ଶିଥାରୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ କିଳାଶରେ ପାହାଯ୍ୟ କରାଯାଇ । ଉତ୍ତର କିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦେଶ, ଶିଷ୍ଟକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱୟା ଓ କାଳିବଳକ, ପାଠବାଜ ପ୍ରକ୍ଳିୟା ଶିଥାରୀଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ନାଗତିକ କରିବାରେ ପାହାଯ୍ୟ କରେ । କେନେକ ଶୈଶ୍ଵରମାନଙ୍କ ନିଷ୍ଠାର ବ୍ୟବହାର, କିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟୁୟକ ପରିଦେଶ ଓ ନିମ୍ନମାନର ପାଠବାଜ ପ୍ରକ୍ଳିୟା ଶିଥାରୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର କିଳାଶରେ ପ୍ରତିକୁଳ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ । ଶୀଶୁର ଅଭିନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶକ୍ତିର ଘରପୂର୍ବ କିଳାଶ ପାଇଁ ଶିଥାଶ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା, ପୁକିଧା, ପୁରୋଗ ଲଭ୍ୟାଦିର ଭୂମିକା ସେ କେତେକେଶା ତାନା ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ମୁହଁ ।

(iii) ପାଳଗାଥୀ

ସାଇବାଥୀ ଓ ସହପାଠିମାନଙ୍କର ସହଚର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ରତାରେ ସହଯୋଗୀ ମନୋଭାବ ଦୂଷି କରାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ କେବେଳ ଶୈତାନରେ ଅପଚାଳା (Delinquency) କାହିଁ ସଙ୍ଗ ଦୋଷରୁ ଘଟିଥାଏ । ଯେହା ପିଲାମାନେ ମିଳାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବଶ୍ୟକିତ, ବର୍ଜିତ ଏବଂ ସେହି ତଥା ଯତ୍ନରୁ ବନ୍ଧୁତ ହୋଇଥାଏ, ସେମାନେ କାହାଙ୍କିଲାଗିଥରେ ଖାତି ଓ ସୁଖ ଖୋଲାଯାଇଛି । ଦାଖାଇଥାଣା କିମ୍ବା ସାମାଜିକ ତଥା ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିପାଳିତ ପିଲାମାନେ ଅପଚାଳୀ ଦଳର ସମଳେଖରେ ଆରିକା ଦଳରେ କଳର ଅପଚାଳା କାହିଁରେ ନିଜକୁ ନିଯୋଜିତ କରିବାକୁ । ଏ ଶୈତାନର ଶିଖକଙ୍କ ଭୂମିକା ମୁହଁଦମ୍ଭୁତୀ, ସେ ଉପରୁ ପଦବ୍ୟୋମ ନେଇ ପିଲାମାନୁ ଅପଚାଳି ଦଳରେ ସାମିଲ ହେବାର ନିର୍ଦ୍ଦର କରିବେ ।

iv এমাজ

ପରିବାର କ୍ୟତାତ ସମାଜ ଶିଶୁର କିଳାଶରେ ତାରତମ୍ୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ ଅଟେ । ଶିଶୁ ସାମାଜିକ କାଲ୍‌ଚଳନୀକୁ ସହଳରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ସାମାଜିକ ମୂଳ୍ୟବୋଧ ଯଥା - ସହନଶୀଳତା, ଗୋଷ୍ଠୀତ କାର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମଚିନ୍ତପ୍ରେସତା, ଭଜନ ନାଶରିକ, ଶୁଭ୍ରଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଜନ ଆଚରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଶିଶୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଦାତାଙ୍କୁ ନିଳ ଲାକନରେ ପ୍ରତିପାଳିତ କରିଥାଏ । କେତେକ ଶିଶୁ କୁପଙ୍ଗରେ ପଢ଼ି ଖାଗାପ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଯାହା ଫଳରେ ମୋକାରୀ ସମ୍ଭାବରେ ସେ ଏକ ଛଇର ନାଶରିକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ଓ ସମାଜ ତା'ର ପାରିପାଞ୍ଚିକ ପରିକାରକାଙ୍କ ଭଜନରୁପେ ଭପଳିତି କରି ଉଦ୍ଦୟାୟା ଶିଶୁର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଗଠନ ଦିଶରେ ସହାୟକ ହେବା ଏକାତ କାଶନାୟ ।

(c) ୧.୭ ଶିଶ୍ୱର ବିକାଶକନିତ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଦୂଷିକା

ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ଆବେଶୀକ, ମାତ୍ରାକ୍ଷିଳ ଓ ନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗ୍ୟ ଶିଖୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସେହିତିଥିଲି ଦିକ୍ଷିତ ହୁଏ, ସେ ସେହିକି ବିରନ୍ତର ପ୍ରଯୋଜନ ବୋଧ କରିଥାଏ । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନାହା ଦେଖିଦ୍ୟା କା ଦେଖିଥା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେ ହେଁ ପାଖାରଣ ଲାଦେ କେତେବୁଦ୍ଧିଏ ପ୍ରଧାନ ଆବଶ୍ୟକତା ଦିଷ୍ଟଯାଇ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୯ ଶିଶୁର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର କେତେକ ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥାଏ । ଶିଶୁର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଭାବରେ ଏବଂ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ ତା'ର ବିକାଶ ସେହି ଅନୁସାରେ ବୃପାୟିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା କହିଲେ ଆମେ କେବଳ ଶିଶୁର ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ ଓ ନିଦ୍ରାକୁ ବୁଝୁ ନାହିଁ । ଶିଶୁ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ସ୍ଵେଚ୍ଛା, ଯତ୍ନ, ଆଦ୍ୟ, ସୁରକ୍ଷା ଓ ନିରାପଦା ମଧ୍ୟ ଆଶା କରିଥାଏ । ପିତାମାତାମାନେ ଶିଶୁର ଏହି ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ଆବେଶିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଓ କେତେ ପୂରଣ କରିପାରୁଛନ୍ତି ସେହି ଅନୁସାରେ ତା'ର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରାନ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ ।

୧୦ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ତା'ର ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ସମବୟସ ମାନଙ୍କଠାରୁ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆଶା କରେ – ତା'ର ପ୍ରତି କେହି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ହେଲେ ବା ତାହାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ସ୍ବାକ୍ଷ୍ରତ ନାହେଲେ ସେ କ୍ଷୁର୍ଷ ହୁଏ ।

୧୧ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ମମତାବୋଧ

ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ମମତା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ପରମ ଢୁପ୍ତି ଲାଭ କରେ ଏଥରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ସେ ବିଷ୍ଟର୍ଷ ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟସ୍ଵଜନଙ୍କଠାରୁ ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ନ ପାଇଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାନ୍ତର ଓ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରେ । ପିଲାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ଵେଚ୍ଛା ବା ଅତ୍ୟଧିକ ହତାଦର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

୧୨ ନିରାପଦା ବୋଧ

ଶୈଶବାବସ୍ଥାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିରାପଦାବୋଧ ସମସ୍ତଙ୍କର କାମ୍ୟ ଏବଂ ଏହାର ଅଭାବରେ ମାନସିକ ଅବସାଦ ଆସିଥାଏ । ଯଦି ଶିଶୁ ସର୍ବଦା ବିପଦର ଆଶଙ୍କା କରେ ତେବେ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ମାନସିକ ଓ ଆବେଶିକ ବିକାଶରେ ବ୍ୟାହତ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ଉଭୟ ଶାରୀରିକ ଓ ଆବେଶିକ ନିରାପଦାବୋଧ ଆବଶ୍ୟକ କରେ ।

୧୩ ସ୍ଵାଧୀନତାର ପ୍ରୟୋଜନବୋଧ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ନିଜର ଦୈହିକ ଏବଂ ମାନସିକ କ୍ୟମତାନୁଯାୟୀ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନତା ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ତାକୁ ଦୈହିକ ଏବଂ ମାନସିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୀମିତ କ୍ୟେତ୍ରରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦିଆନଗଲେ, ତାହାର ଅନ୍ତନିର୍ଦ୍ଦିତ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ବ୍ୟାହତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପିତାମାତା ପିଲାର ସବୁକାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ ନକରି ବୟସାନୁଯାୟୀ ତାକୁ ନିଜେ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଵାୟମ୍ରୂପ ଦେବା ଉଚିତ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ଆମ୍ବିଶ୍ଵାସ ବଢ଼ିଥାଏ ଓ ନିଜେ ସଫଳ ଭାବରେ କାମଟିଏ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥାଏ ।

୧୪ ସମର୍ଥନ ଲାଭ

କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଶିଶୁ ସର୍ବଦା କାମନା କରେ ଯେ ସେ ଯାହା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହା ତା'ର ପିତାମାତା ବା ସମବୟସମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥନ୍ୟୋଗ୍ୟ, ଅଭିଷ୍ଟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ସମର୍ଥନ ନ ପାଇଲେ ସେ ଦୁଃଖିତ ହୁଏ ।

ଶିଶୁର ଉଭେ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ପିତାମାତା, ଅଭିଭାବକ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଶିଶୁ ପ୍ରତି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଆବଶ୍ୟକ । ଘରେ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିଶୁ ପ୍ରତି ପିତାମାତା ଏବଂ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ଏପରି ହେବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ଶିଶୁ ବୁଝି ପାରିବ ଯେ ତାହାର ସମାଜରେ ଏକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସନ ଅଛି ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ । ସେ ଯେପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର କ୍ୟମତା ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ପରିହାର କରିବ ସେଥିରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ଗୁହ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି କେତେକ କ୍ୟେତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ଜରିବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ସେ ସେହି ସୀମିତ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଅପେକ୍ଷାକୁତ ସ୍ଵାଧୀନଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ।

D) ୧.୮ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ, ବିକାଶରେ ଆସୁଥିବା ବାଧା, ପିଲାଙ୍କ ବିକାଶରେ ସହାୟତା

ଆପଣମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିଛନ୍ତି ଶିଶୁର ବିକାଶ କେତୋଟି ଯୋଗାନ ଦେଇ ଗାତି କରିଥାଏ । ବିକାଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ/ବିକାଶ କାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସମାଦନ କରିବାର ଦୟତା ହାସଳ କରିପାରେ । ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ/ବିକାଶ କାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସମାଦନ କରିବାର ଦୟତା ହାସଳ କରିପାରେ । ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ଦୟତା, ମନୋବୃତ୍ତି ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ଦୟତା, ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ଦୟତା, ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ଉଚ୍ଚତା କରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ଦୟତା, ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ଉଚ୍ଚତା କରିପାରିଲେ ତା'ର ବିକାଶ ଘଟିଛି ବୋଲି କହିଛେବ ।

ଆବ୍ୟ ବାଲ୍ୟାବାସ୍ୱାରେ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ

- ନିଜ ଶରୀରର ଆବର୍ଜନା ନିଷାପନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବା
- ଲିଙ୍ଗଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧ ଶିକ୍ଷାଚାର ଶିଖିବା
- ପଠନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା
- ଭୁଲ ଓ ଠିକ୍ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ଏବଂ ସଚେତନ ହେବା

ପ୍ରାକ୍ ବାଲ୍ୟାବାସ୍ୱାରେ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ

- ସାଧାରଣ କ୍ରୀଡ଼ା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଶାରୀରିକ କୌଣସି ହାସଳ
- ଜଣେ ବର୍ଷିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀ ଭାବେ ନିଜ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ
- ସମବ୍ୟଷମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶା ଓ ଅନୁଭୂତି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ
- ଲିଙ୍ଗଭିନ୍ନ ଉପଯୁକ୍ତ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ
- ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ହିସାବ କରିବାର ମୌଳିକ କୌଣସି ହାସଳ
- ଦୈନିକି ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକ ଧାରଣା
- ସମବେଚନତା, ନୈତିକତାବୋଧ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବିକାଶିତ ହେବା
- ସାମାଜିକ ଗୋଟ୍ଟା ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ମନୋଭାବର ବିକାଶ ଘଟାଇବା
- ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵାଧୀନତା ହାସଳ

ପ୍ରାକ୍ କେଶୋରାବାସ୍ୱାରେ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ

କେଶୋରାବାସ୍ୱାର ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକ୍ କେଶୋରାବାସ୍ୱାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ କେଶୋରାବାସ୍ୱା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟିକୁ ପ୍ରାକ୍ କେଶୋରାବାସ୍ୱାର ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ସେବୁଡ଼ିକ ହେଉଛି

- ଉତ୍ସମ ଲିଙ୍ଗର ସମବ୍ୟଷମାନଙ୍କ ସହ ନୂତନ ଓ ପରିପକ୍ଷ ସମର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ।
- ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ସୁଲଭ ସାମାଜିକ ଦାସିତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନ କରିବା ।

- ନିଜ ଶରୀର ଓ ରୂପକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ଫଳପ୍ରଦର୍ଶାବେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ।
- ସାମାଜିକ ଦ୍ୟାଯିତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟଭାବ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା, ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ସମ୍ମାନ କରିବା ।
- ପିଲାମାତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୟସମାନଙ୍କ କବଳ୍କୁ ଅବେଳିକ ମୁଦ୍ରି ହାସଳ କରିବାକୁ ଦେଖା କରିବା ।
- ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥାବଳୟ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ।

ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଫଳ ଭାବରେ ସମାଦନ କରିପାରିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉବିଷ୍ୟତରେ ଆନନ୍ଦମୁଦ୍ରା ଜୀବନଜାପନ କରିପାରେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସହଜରେ ଶିଖା କରିପାରେ । ତେଣୁ ମୁଣ୍ଡରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟସାନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସମାଦିତ କରି ନପାରିଲେ ସେମାନଙ୍କ ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନରେ ବିଳମ୍ବ ହେଉଛି । ଶିକ୍ଷକ ବିଳମ୍ବ କାରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶରେ ଆସୁଥିଲା ବାଧା ବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଚିହ୍ନଟ କରିବେ । ସେହି ବାଧାଗୁଡ଼ିକ ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ଓ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦେବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ସେହିକାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମାଦାନ କରିପାରିବେ । ନଚେତ୍ ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖ୍ୟବା

୩. ବିକାଶୋନ୍ତୁଷ୍ଟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

୧.୯ ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖୁଳ

- ଶରୀର କିମ୍ବା ଶରୀରର କୌଣସି ବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ଅବସ୍ଥାକୁ ବୃଦ୍ଧି କୁହାଯାଏ ।
- ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଵନ ଓ ଅନୁଭୂତି ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଯେଉଁ କ୍ରମାଗତ, ଧାରାବାହିକ, ଉନ୍ନତିଶୀଳ ଉଥା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ତାହାକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ ।
- ଶୈଶବ ଅବସ୍ଥାରେ (ଜନ୍ମରୁ ଥାବୁରୁ) ଶାରୀରିକ ଗଠନ ଦ୍ୱାରା ଗତିରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ କିମ୍ବା ପରିମାଣରେ ଶିଥିଲ ହୋଇଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ବିଶ୍ରାନ୍ତି ଭାବରେ ଆଗେଇ ଚାଲେ ।
- ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାନେ ପ୍ରସାଧନ ସମ୍ଭାୟ ତାଳିମ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ବାଲକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବାଲିକାମାନେ ପ୍ରସାଧନ ସମ୍ଭାୟ ତାଳିମ ଶାଘ୍ର ହାସଳ କରିଥାନ୍ତି ।
- ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରର ପ୍ରତିମା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଶିଶୁ ସ୍ଥଳର ଚେହେରା ଦୂରେଇଯାଏ ଓ ସେମାନେ ପଡ଼ାପଡ଼ି ଓ ଲେଖାଲେଖୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।
- ଶୈଶବବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଗୁହ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସାମିତ ଥାଏ । ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ସମକ୍ଷ ସାଥୀ ପରିବେଶ, ବିଦ୍ୟାଲୟର ପରିବେଶ ଓ ବୃଦ୍ଧତ ସାମାଜିକ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ପ୍ରାର୍ଥିତେରିବାରେ ପିଲାର ବ୍ୟକ୍ତିଭିତ୍ତି ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।
- ଆବେଦ ଏକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ପିଲାର ଜୀବନକୁ ଗତିଶୀଳ ଓ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରାଇଥାଏ । ଆବେଦ ପ୍ରୀତିକର ବା ଅପ୍ରୀତିକର ହୋଇପାରେ ।

- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ତିନୋଟି ମୂଳ ଆବେଗ ହେଉଛି, କ୍ରୋଧ, ଜୟ ଓ ସ୍ଵେଚ୍ଛା । ଆବେଗ ଆନେକଙ୍କରେ ଉନ୍ନତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଗାଢ଼ିତ ହୋଇଥାଏ । ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଆବେଗର କାରଣ ଅନୁଧାନ କରି ସେବୁଡ଼ିକୁ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବେ ।
- ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ତାରୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗଠି କରେ । ଯଥା - ସମ୍ବୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ପ୍ରାକ୍ଷସକାର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ସ୍କୁଲ ସଂକାର୍ଯ୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ବିମୂର୍ତ୍ତ ସଂକାର୍ଯ୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ।
- ଶିଶୁର କୌଣସିକ ବିକାଶ ତାର ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଷତା ଓ ପ୍ରୋତ୍ସହକ ପରିବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।
- ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା, ଗୀତି, ଧାରା ଓ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ନୈତିକ ଆଚରଣକୁ ବୃଦ୍ଧାଏ । ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁ ନୈତିକ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଆରମ୍ଭ କରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପିଲାମାନେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶଣ ଓ ଅନୁକରଣ ଦ୍ୱାରା ଭଲ-ମନ୍ଦ, ଭୁଲ-ଠିକ୍, ଆଦି ବିଚାର କରିପାରନ୍ତି । ଆଦ୍ୟ କୌଣସାବସ୍ଥାରେ ନୈତିକ ଆଚରଣ ଉପରେ ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଓ ସାଂସାଧୀମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତାବ ପଡ଼ିଥାଏ ।
- ଶିଶୁର ବିକାଶକୁ ବଂଶାନୁଗୁଣ ଓ ପରିବେଶ ପ୍ରତାବିତ କରିଥାଏ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଗୁହପରିବେଶ, ବିଦ୍ୟାକୟ ପରିବେଶ, ସାଂସାଧୀମେଳ ଓ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ତା'ର ବିକାଶକୁ ପ୍ରତାବିତ କରିଥାଏ ।
- ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ଆବେଗିକ, ସାମାଜିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶ ଯୋଗୁଁ ଶିଶୁ କେତେକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ଯଥା ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା(ଖାଦ୍ୟ, ପାନୀୟ, ବାସରୁହ, ସ୍ଵେଚ୍ଛା, ମମତା, ନିରାପଦା ରତ୍ୟାଦି) ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ, ସ୍ଵାଧୀନତା, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସମର୍ଥନ ଲାଭ ।
- ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିକାଶୋନ୍ତ୍ରଣୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସମାଦନ କରିପାରିଲେ ତା'ର ବିକାଶ ଘଟିଛି ବୋଲି ଜହିହେବ ।

୧.୧୦ ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖ୍ୟବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

୧. ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ହେଲା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସବୁବମୟରେ କିଛି ନା କିଛି ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ ।
୨. ଶାରୀରିକ ବିକାଶ, ଶାରୀରିକ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଉତ୍ତର ଖାଦ୍ୟଭାବ ପାଇଁ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।
୩. ଡ୍ୟାଗ, ସତ୍ୟବାଦୀତା, ଭଲପାରବା, ଆତ୍ମ ସଞ୍ଜମତା ରତ୍ୟାଦି
୪. ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନରେ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନ କରିବାର ଦର୍ଶକ ହାସଳ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସୋପାନ ଅନୁଯାୟୀ ବିକାଶୋନ୍ତ୍ରଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନ କରି ନପାରିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିକାଶୋନ୍ତ୍ରଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନ କରିବାରେ ବାଧା ଆସିଥାଏ । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିକାଶୋନ୍ତ୍ରଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

୧.୧୧ ଏକକ ସମଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ତର ସହ ଲେଖନ୍ତୁ ।
୨. ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶ ଅଧ୍ୟନର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା କ'ଣ ?

୩. ଶିଶୁର ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ବିକାଶ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ବିକାଶର କେଉଁ ମୂଳନାୟି ଏହାକୁ ସୂଚାଇଥାଏ ।
୪. ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଘରୁଥିବା ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ବିଷୟରେ ଲେଖ ।
୫. ଆଦ୍ୟବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ବିଷୟରେ ଲେଖ ।
୬. ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିକାଶ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଯାଏ ।
୭. ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶକୁ ବଂଶାନ୍ତରୀକରି କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ?
୮. ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବକାଶରେ ପରିବାରର ଭୂମିକା ଆଲୋଚନା କର ?
୯. ମୁଲ ସଂକାର୍ୟଧର୍ମୀ ପର୍ଯ୍ୟାଯରେ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କର ।
୧୦. ଶିଶୁ କ୍ରୋଧାନ୍ତିତ ହୁଏ କାହିଁକି ?
୧୧. ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ବିକାଶୋନ୍ତରୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ କ'ଣ ?
୧୨. ଶିଶୁ ମନରେ ଉପରେ କିପରି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ? ଏହାକୁ ଦୂରକରିବାର ତିନୋଟି ଉପାୟ ଲେଖ ।
୧୩. ବସ୍ତୁର ନିତ୍ୟତା କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଯାଏ ?
୧୪. ପିଲାର ନୈତିକ ଆଚରଣର ବିକାଶରେ ପରିବାର ଭୂମିକା
୧୫. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁଣ୍ଡକ ସୂଚୀ,

1. Developmental Psychology- Elizabeth- B. Hurlouck, Tata McGraw- Hall publishing company Ltd, New Delhi
2. Advanced Educational psychology- S.S. Chauhan, Vani Educational Books.
3. Introduction to psychology, Part- I, Text Book for class - XI, - NCERT, New Delhi
4. Psychology, Part- I, +2 Text Book, ORISSA State Bureau of Text book preparation & Production PUSTAK BHAVINDAR, BHUBANESWER
5. ପ୍ରଗତିଶୀଳ ମନୋବିଜ୍ଞାନ – କେଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା, କଲ୍ୟାଣୀ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ଲୁଧିଆନା
6. ଶିଶୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନ – କେଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା, କଲ୍ୟାଣୀ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ୨୦୦୨-୦୩ ସଂସ୍କରଣ
7. ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ – ମୁରଳୀଧର ଦାଶ ଓ ନାନା ଦାଶ, ଇତନିକ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
8. ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ – ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା କଟକ

ଏକକ - ୨

ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝିବା (Understanding Learning Process)

ଗଠନକ୍ରମ :

- 9.୧. ଉପକ୍ରମ
- 9.୨. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
- 9.୩. ଶିକ୍ଷଣ-ଧାରଣା ଓ ସ୍ଵରୂପ
- 9.୪. ଶିକ୍ଷଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୱେଦ
- 9.୫. ପିଲାମାନେ କିପରି ଶିଖନ୍ତି
  - 9.୫.୧ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
  - 9.୫.୨ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
  - 9.୫.୩ ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
  - 9.୫.୪ ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
  - 9.୫.୫ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
- 9.୬. ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଭାବେ ଶିକ୍ଷଣ
- 9.୭. ଶିକ୍ଷଣର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା
  - 9.୭.୧ ପରିପକ୍ଷନ
  - 9.୭.୨ କୁଣ୍ଡି ରହିତ ପ୍ରପୁଲ୍ଲତା
  - 9.୭.୩ ପୂନବ୍ୟବ୍ଲକ୍ଷଣ
  - 9.୭.୪ ଉପକରଣ
  - 9.୭.୫ ଉପକରଣ ସଙ୍ଗଠନ
  - 9.୭.୬ କାର୍ଯ୍ୟ
- 9.୮. ପିଲାମାନେ ଭଲ ଶିଖିବେ କିପରି ?
  - 9.୮.୧ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିବା
  - 9.୮.୨ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି
  - 9.୮.୩ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର
- 9.୯. ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲୁ
- 9.୧୦. ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
- 9.୧୧. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

୨.୧ ଉପକ୍ରମ

ଜନ୍ମପରେ ଶିଶୁଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଆମେ ଦେଖୁବା ସେ ତା'ର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସେ କିଛି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇଥାଏ । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ପରିମାଣ ବଡ଼ ଓ ସେ ଅଧିକ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇଥାଏ । କାଳକ୍ରମେ ସେ ତା'ର ପରିବେଶରୁ ଅନେକ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ତୋକ କଲେ ସେ କାହେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବା ପାଇଁ ଜଣେ ଲୋକ ତା' ପାଖକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ନିତିଦିନ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିବା ଲୋକଟି ତା'ର ମାଆ ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥାଏ । ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷଣର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାତା । କାଳକ୍ରମେ ଶିଶୁ ଖାଇବା ଶିଖେ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଵାନରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଵାନକୁ ଯିବା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ଚାଲିବା ଶିଖେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଶିଖୁଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରେ ବା ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରେ ତାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ କୁହାଯାଏ । ବହି ପଡ଼ାପଡ଼ି କରିବା, ଲେଖାଲେଖୁ କରିବା, ବିଭିନ୍ନ ଗାଣିତିକ ପରିଚାରକ କାଣିବା, ପରିବେଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଓ ବିଭିନ୍ନ କୌଣସି ଆୟତ କରି ବାପ୍ରବ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ ଉତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ।

ଏହିପରି ଶିକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଅନୁକରଣ, ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ଓ ପରୀକ୍ଷଣ ଉତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହାଛି ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ସର୍ବଥାଏ । ଏହି ସର୍ବଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ ହେଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଅଧିକ ଶିଖିଥାନ୍ତି । ଆସନ୍ତୁ ଉପରୋକ୍ତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୨.୨ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଗୁଡ଼ିକ ପଡ଼ିପାରିଲା ପରେ ତୁମେ -

- ଶିକ୍ଷଣର ଧାରଣା ଓ ପ୍ରକୃତି ଓ ଶିକ୍ଷଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯଥା - ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଅନୁକରଣ, ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ, ପରୀକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁଭୂତି ଆଧାରରେ ସଙ୍ଗଠିତ ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝାଇ ପାରିବ ।
- ଅର୍ଥପୂର୍ବ ପରିସ୍ଥିତି କିପରି ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା କହିପାରିବ ।
- ପରିପକ୍ଷତା, ପୂନର୍ବଳନ ଓ ଉପକରଣ ସଙ୍ଗଠନ ଉତ୍ୟାଦି ଶିକ୍ଷଣରେ ସହାୟକ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷଣକୁ ଦ୍ୱାରାନ୍ତିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେରଣା, ଉପୟୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ।

୨.୩ ଶିକ୍ଷଣର ଧାରଣା ଓ ସ୍ଵରୂପ

ପରିବେଶ ସହ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅନେକ କଥା ଶିଖୁଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆଚରଣରେ ଆପେକ୍ଷିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ ତାହା ଅପେକ୍ଷାକୁ ସ୍ଵାୟତ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଜନ୍ମ ସମୟରେ ପିଲାଟି ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଜାଣି ନଥିବାରୁ କଥା କହିପାରେ ନାହିଁ । ନିଜ ପରିବାର ସଦସ୍ୟ ଓ ସାଜ୍ବସାଥମାନଙ୍କ ସହ ମିଳିମିଶି ମାତୃଭାଷା ଶୁଣି ଓ ବୁଝି କଥା କହିବା ଶିଖୁଥାଏ । ଶିଶୁର ଏହି ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଏହା ସ୍ଵାୟତ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ମନୋବ୍ୟବୀକ୍ଷଣ, ମନୋଭାବ, କୃତି ଓ ମୂଳ୍ୟବୋଧରେ ଯେଉଁ ସ୍ଵାୟତ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ କୁହାଯାଏ ।

ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷଣକୁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କହିଥାଉ । ବୈଷ୍ଣଵ, ଜୋନ୍ସ ଓ ସିଯେନ୍ସ ମତରେ ଶିକ୍ଷଣର ଅର୍ଥ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯାହାକି ପରିବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସାହାୟ୍ୟ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ସବୁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶିକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ କୁନ୍ତି ଓ

ମାନ୍ୟକ ଅବସାଦ ଫଳରେ ତଥା ନିଷାଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ କଲେ ଆମର ଯେଉଁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ହୁଏ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଶିକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଏହା ବ୍ୟତାତ ଛିଙ୍କିବା, ହାଇମାରିବା, ଗରମ ପଦାର୍ଥରୁ ହାତ ଉଠାଇ ନେବା ଜତ୍ୟାଦି ପ୍ରତିପୋଷଣ କ୍ରିୟା ସହଜାତ ଓ କେତେକ ଆବେଶ ସ୍ଵତଃସ୍ଵର୍ଗ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆପେ ଆପେ ହୁଏ ଓ ଏପରିକୁ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଆପେକ୍ଷିକ ସ୍ଥାପା ପରିବର୍ଗନ ଯାହାକି ଉବିଷ୍ୟତ ପରିସ୍ଥିତିର ମୂଳବିଲା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ ବରେ । ଏହି ପରିବର୍ଗନ ଆପେ ଆପେ ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ପର୍ଯ୍ୟକେଷଣ, ପରାକ୍ଷଣ, ଅନୁଭୂତି, ଅଭ୍ୟାସ ଓ ତାଲିମ ଦ୍ୱାରା ସଙ୍ଗଠିତ ହୁଏ ଓ ଏହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ଅଟେ ।

ସ୍ଵରୂପ

(୧) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ପ୍ରକ୍ରିୟା : ଶିକ୍ଷଣ ଜନ୍ମତାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲେ । କାରଣ ଶିଖିବାର କୌଣସି ସାମା ନଥାଏ । ପ୍ରତି ମୂର୍ଖରେ ଯେ କୌଣସି ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଆମେ ଅନେକ ନୂଆ କଥା ଶିଖୁଥାଇ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ନୂତନ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ମୂଳଦ୍ୱାରା ଭାବେ କାମ କରେ । ଏହିଭାବି ଭାବେ ଆମେ ସାଗା ଜୀବନ ଶିଖୁଥାଇ ।

(୨) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ : ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ଶିକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ଭାବାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ପରିପକ୍ଷତା, ନିଶ୍ଚା ବା ଔଷଧସେବନ, ଅସୁସ୍ଥତା ବା କୁତି ଯୋଗ୍ୟ ହେଉଥିବା ଅସ୍ତ୍ରାୟା ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ଶିକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଅନୁଭୂତି, ଅଭ୍ୟାସ ବା ତାଲିମ ଦ୍ୱାରା ସଙ୍ଗଠିତ ସ୍ଥାପା ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ।

(୩) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ : ଶିକ୍ଷଣ ସବୁବେଳେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଭିତ୍ତିକ, ଅନୁଭୂତି ସଂଗ୍ରାହକ, ଆଚରଣ ପ୍ରବର୍ଗକ, ବିକାଶମୂଳକ, ପରିପକ୍ଷତାଭିରିକ, କ୍ରିୟାଶାଳ ଓ ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ । ଏହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବାଶରୁଣ, ବୟସ, ମାନସିକ ପରିପକ୍ଷତା, ପରିବେଶ, ବୃଦ୍ଧି, ପୂର୍ବ ଅଭିଷ୍ଠତା, ମାନସିକସ୍ଵାସ୍ୟ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିବର୍ଗ, ଆଗ୍ରହ, ଅଭିପ୍ରେରଣା, ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସାମାଜିକ ଭିତ୍ତିରୁମାତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

(୪) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ସକ୍ରିୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା : ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଏହି ସକ୍ରିୟତା ପାଇଁ ସେ ଆନନ୍ଦ ସହଜାରେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଣ ଗ୍ରହଣ କରି ନୂଆ କଥାଏବୁ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଯନ୍ତ୍ରଣାଳ ହୁଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ସକ୍ରିୟ ହେବ ଶିକ୍ଷଣ ସେହି ପରିମାଣରେ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

(୫) ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ବିକାଶ : ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ଗନ ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ପରିବେଶ ଓ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର କୋଧ ଓ ପ୍ରଯୋଗ ଶକ୍ତି ନିରବଞ୍ଚିନ୍ତି ଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗେ । ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସାମାନ୍ୟ ତଥା ଅନୁଭୂତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକର ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ଓ କ୍ରିୟାଶାଳ ଅଭିଷ୍ଠତାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଏହାର ଅଭାବ ହେଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶ କୌଣସି ନା କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

(୬) ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଅନୁଭୂତି ସଂଯୋଜନା : ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅନୁଭୂତିର ସଂଯୋଜନା ଓ ସୁସଙ୍ଗଠନ ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ଅନୁଭୂତିର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଯୋଜନା ଓ ସୁସଙ୍ଗଠନ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଏହା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଅଭିଷ୍ଠତାର ପୁନର୍ଗ୍ରହଣ ଓ ନୂତନ ଅଭିଷ୍ଠତା ଅର୍ଜନ ହେଁ ଶିକ୍ଷଣ ।

(୭) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା : ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ କେବଳ ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରିନ୍ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ କୌଣସି ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମନୋବ୍ୟକ୍ତି, ମୂଳ୍ୟବୋଧ, ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆହରଣ କରିନ୍ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷଣ ଶୈଳୀ, ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନମୂଳକ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଲାଗିବାକୁ ଗଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ବହୁଦିଗ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ପ୍ରକ୍ରିୟା ।

(୮) ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ସ୍ଵଅରିଜ୍ଞତାଭିରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା : ପିତାମାତା ବା ଶିକ୍ଷକ ଶିଶୁକୁ ଯାହା କହିଥାନ୍ତି ବା ଶିଶୁ ପାଇଁ ଯାହା କରିଥାନ୍ତି ତାହା ଫଳରେ ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିଶୁ ସ୍ଵତ୍ୱର୍ତ୍ତ ଭାବେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଯେଉଁ ଅରିଜ୍ଞତା ହାସନ କରିଥାଏ ତାହା ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ । ଏହାହାଦା ପୂର୍ବପ୍ରସ୍ତୁତି, ପୂର୍ବ ଅରିଜ୍ଞତା, ଆଗ୍ରହ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଗତିରେ କରିଥାଏ ।

(୯) ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରୂଷ୍ଣ ନୁହେଁ : ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବେ ଦେଖୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିଶୁର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରୁ ସେ କ'ଣ ଶିଖୁଛି ସେ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥାଜଣା ପଡ଼େ ।

(୧୦) ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଉପଯୋଜନ : ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଦୂନିଆରେ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷଣ । ସରଳ ପରିବେଶରେ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ପାଣିପାଇଁ ଓ ଜଳବାୟୁ ସହିତ ଉପଯୋଜନକ୍ଷମ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା କିମ୍ବା ଏକ ଚଟିକ ପରିବେଶରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷଣ । ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଉପଯୋଜନକ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷଣର ସଂଜ୍ଞା :

ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ କହିଥାନ୍ତି । ନିମ୍ନରେ ବିଆଯାଇଥିବା ସଂଜ୍ଞାରୁ ଏହା ଜଣାପଡ଼େ ।

- “ଅରିଜ୍ଞତା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ।” (ଗେର୍-ସ)
- “ଅଭ୍ୟାସ ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଦନରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ତାହା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷଣ ।”

(ମ୍ୟାଜିକ ଏବଂ ରରିଅନ୍ ୧୯୪୭)

- “ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ପୂର୍ବକନୟୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଗ୍ରହଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ।” (କିନର)
- “ପୂର୍ବ ସାଧନ ଫଳରେ ଆଚରଣ ପ୍ରବଳତାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉଥିବା ସ୍ଥାୟୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ।”

(କିମଳ, ୧୯୭୧)

- “ଅରିଜ୍ଞତାରୁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ।” (ବ୍ୟାଜିଲିନ)

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏବଂ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପିତ ସଂଜ୍ଞାମାନଙ୍କରୁ ଏହା ବୁଝିବା ଯେ ଶିକ୍ଷଣ ଏହୁବେଳେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଭିତ୍ତିକ, ଅନୁଭୂତି ସଂଗ୍ରାହକ, ଆଚରଣ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ବିକାଶମୂଳକ, ପରିପକ୍ଷତାଭିତ୍ତିକ, କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ହୋବିବ୍ୟାୟୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ । ଏହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବଂଶ-ଶୁଣ, ବୟସ, ମାନସିକ ପରିପକ୍ଷତା, ପରିବେଶ, ବୃକ୍ଷ, ପୂର୍ବ ଅରିଜ୍ଞତା, ମାନସିକ ସ୍ଥାସ୍ଥ୍ୟ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି, ଆଗ୍ରହ, ଅଭିପ୍ରେରଣା, ମନୋବୁଦ୍ଧି ଓ ସାମାଜିକ ଭିରିଭୂମି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧. ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଆଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଆମେ ଶିକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିପାରିବା କି ? ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଅ ।
୨. ଶିକ୍ଷଣକୁ ଏହି ସକ୍ଷିଯ ଓ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି କାହିଁକି କୁହାଯାଏ ?
୩. ଶିକ୍ଷଣର ସଂଜ୍ଞାରେ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗ୍ନ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ? ନିଜେ ଶିକ୍ଷଣର ଏକ ସଂଜ୍ଞା ତିଆରି କର ।
୪. ଶିକ୍ଷଣ ଫଳରେ ଶିଶୁଠାରେ କେଉଁ କେଉଁ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛ ଉଦାହରଣ ସହ ଲେଖ ।
୫. ଶିକ୍ଷଣ କିପରି ଏକ ସ୍ଵ ଅରିଜ୍ଞତା ଭିତ୍ତି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଅ ।

୨.୪. ଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିକାଳ

ଦୂରେ ଜାଗିଛ ବିଭିନ୍ନ ମେତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭାବ ପାର୍ଶ୍ଵରୁ ଦେଖାଯାଏ । ବନ୍ଦର, ଜବାଲା, ଓକର, ବସ୍ତ୍ରିଆରୁଭୁବୀ, ମାସତ୍ତାନୀୟ ଶତି, ଶୁତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ମନନାବୁବୀ ଓ ଆଚେରିବ ପ୍ରତିକାଳ, ଆଗ୍ରହ ଓ ଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଭିନ୍ନତା ଦେଖାଯାଏ । ଅନ୍ତର୍ଭାବ କହିବାକୁ କଲେ ଶାରୀରିକ, ମାନ୍ୟିକ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବାଦା କରିବା ।

ଶାରୀରିକ ଓ ଦେଖିବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ – ଶାରୀରିକ ଓ ଦେଖିବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବାରତମାୟ ଦେଖାଯାଏ । ଶାରୀରିକ ଗଠନ, ଗଢ଼, ବକ୍ଷର ଆକୃତି, ପରିପକ୍ଷବୀ ସମୟ, ହାତକୁଠାଗ ଶତି, ମୃତ୍ୟୁଭାବ କିମ୍ବା, ମାସତ୍ତାନୀୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଭାବ ଗଠନ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ଶତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବାରତମାୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏକୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗଠନରେ ସହାୟ ଦେଇଥିବା ବେଳେ ଆଜ ବେଳେବେ ଶିକ୍ଷଣ ମେତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତି କ'ଣ କରିପାରିବ ଓ କ'ଣ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ଦୂର ଥାଏ ।

ମାନ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ – ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାନ୍ୟିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ବୌଦ୍ଧିକ ଦିନାବାର, ଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିକାଳ, ବସ୍ତ୍ରିଆରୁଭୁବୀ, ପ୍ରତିକାଳ ମଧ୍ୟ, ହାତକୁଠାଗ ଶତି, ମୃତ୍ୟୁଭାବ କିମ୍ବା, ମାସତ୍ତାନୀୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଭାବ ଗଠନରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବାରତମାୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହିଥାବୁ ବାରତମାୟ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷଣରେ ବାରତମାୟ ଦେଖାଯାଏ । ଅଧିକ ଧାରଣକୁ ଶିକ୍ଷଣ ମେତ୍ରରେ ଅଧିକ ବିପୁଳତା ହାତକ ବଳାବେଳେ କମ୍ ଧାରଣକୁ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପଛରେ ପଢିଆନ୍ତି ଓ ଆଜ ବେଳେବେ ବିପକ୍ଷ ହୁଅଛି ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ – ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନତା ଦେଖାଯାଏ । ସମ୍ବନ୍ଧିକ ଉପଯୋଗକ ମନ୍ଦିର, ଆବେରିବଜାରହାମାୟ ଓ ରିଯନ୍ଡଶ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦ୍ୱାରା, ଚରିତ୍ରା, ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମଧ୍ୟରେ ବାରତମାୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସବୁରୁଣରୁଭୁବୀକ ଦେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣକୁ ବହୁକ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଓ ବାରତମାୟକ ପରିଲାପିତ ହୋଇଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଲୋଚନାରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାରତମାୟକ ଅବାରୁ ବେଳେବେ ଶିକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କରୁଥିବା ଦେଇ ଆଜ ବେଳେବେ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଆବଶ୍ୟକ କରିଥାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କଠାରେ ଶିକ୍ଷଣ ଦିନାବାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମଧ୍ୟରେ ଅବା ବାରତମାୟ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇବାରେ ଜାଣିବ । ଅଧିକ ବୁଝିଆ ପିଲାମାନଙ୍କ ମେଧାବୀ ହେବେ ଓ କମ୍ ବୁଝିଆ ପିଲାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷୀଆ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହି ଅବୁବିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଦିନାବାର ସମ୍ବନ୍ଧିକ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପରୁତ୍ତ ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣ କେତରେ ଅବା ବାରତମାୟ ହୁଏ ତାରିଖ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଶିକ୍ଷଣରେ ବିପୁଳତା ହାତକ କରିପାରିବେ ଓ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ବାୟ୍ୟକୁମ ଫୋର୍ମ ପ୍ରତିକାଳ କରିପାରିବେ । ପକ୍ଷୀବୁପ ସେମାନଙ୍କର ଶିଖିବାରେ ଉପ ଦୂର ହେବ ।

ବିଦ୍ୟାକଳୟକୁ ଆସୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ଶିକ୍ଷଣ ବା ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତି ମେତ୍ରରେ ଭିନ୍ନତା ଥାଏ । ନିମ୍ନ ସାମାଜିକ ପରିବେଳେରୁ ଆସୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି କମ୍ ଥାଏ । ଏହି ପିଲାମାନେ ଉପରୁତ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଓ ସାହାଯ୍ୟ ନ ପାଇଲେ ଶିକ୍ଷଣ ମେତ୍ରରେ ଅପରାଧ ହୁଅଛି ଓ ବେଳେବେ ପିଲା ପାଠ ବୁଝି ନ ପାରି ବିଦ୍ୟାକଳୟ ଜାତି ପକାର ଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିମ୍ନମୁକ୍ତବୁନ୍ଦୀ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କରିପାରିଲେ ତାକର ପାଠ ପବ୍ଲାରେ ଅବୁବିଧା ଓ ବିପକ୍ଷାବୀ ହୁଏ ପାଇବ ।

ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଅଳଗା ଅଳଗା ପରିବେଶରୁ ଆସୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତିରେ ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ପିଲାର ଅନୁଭୂତିକୁ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଉପଯୋଗ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ସହଜ ଓ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଅନୁଭୂତିକୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିନିମୟ କରିବା ପାଇଁ ଯଦି ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ ତେବେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଶିଖ ପାରିବେ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟ ହ୍ରାସ ପାଇଁ ବନ୍ଦୁଦ୍ଵାରା ପରିବେଶ ସୁଷ୍ଟି ହେବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଦକ୍ଷତା, ଆଗ୍ରହ ଓ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସର ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ସହପାଠ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଙ୍ଗଠନ କରାଗଲେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା

(୧) ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଦକ୍ଷତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିରୂପଣ – ପିଲାମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ନିରୂପଣ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଫଳରେ ଦଳ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଜଣାପଡ଼ିବ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ପାରିବ ।

(୨) ସୁମ୍ବ ପରିବେଶ ଓ ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା – ପିଲାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଦକ୍ଷତା ଓ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ବଞ୍ଚିଗୁଣ ଓ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଘରେ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ଶିଶୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ପରିବେଶ ଦରକାର । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା, ନର୍ତ୍ତା ଶିକ୍ଷା ଓ ମଣ୍ଡିଗୋରୀ ପ୍ରଣାଳୀ ଆଦି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ସହଜ ଓ ସରଳ ହେବ ।

(୩) ପିଲାମାନଙ୍କ ଜନ୍ମଗତ ପ୍ରତିଭା ଚିହ୍ନଟ – ପ୍ରତିଭା ସମ୍ବନ୍ଧ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଛୋଟବେଳୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଫଳରେ ସେହି ପ୍ରତିଭାର ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ବିକାଶ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ତାଳିମ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ପାରିବ ।

(୪) ଧାରାବାହିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା – ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତାରତମ୍ୟ ହ୍ରାସ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତରଫରୁ ଧାରାବାହିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ପିଲାମାନେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଚାଲିଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ ।

(୫) ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ତାଳିମ ପ୍ରାସ୍ତ୍ରଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି – ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ତାରତମ୍ୟ ହ୍ରାସ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦକ୍ଷ ତାଳିମ ପ୍ରାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ନଚେତ୍ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦରକାର ପଡ଼ୁଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଠିକ୍ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

(୬) ଯଥେଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟାପକରଣ ଓ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ – ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଦକ୍ଷତା ସମ୍ବନ୍ଧ ପିଲା ପାଠ୍ୟାପକରଣରୁ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟାପକରଣ ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ମେଧାବୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଚିତର ପାଠ୍ୟାପକରଣ ଓ ପଢ଼ୁଆ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସହଜ ଓ ସରଳ ପାଠ୍ୟାପକରଣ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀରୁ, ଗୋକ୍ରି, ଚେବୁଲ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ନିର୍ମିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଛଦା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାଠ୍ୟାପକରଣ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ସହଜ ଓ ସରଳ ହେବ ।

(୭) ନିମ୍ନ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ଓ ଅବହେଳିତ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ – ନିମ୍ନ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିବେଶରୁ ଆସିଥିବା ପିଲାମାନେ ପିଲାବେଳୁ ଅବହେଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ

ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପୂର୍ବ ଅନୁଗ୍ରହ ଥାଏ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ନଥାଏ । ପୁହରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଠ ପଡ଼ାକୁ ଶୁଣୁଛି ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଏହିସବୁ ଅସୁରିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବିରିନ୍ଦୁ ପ୍ରକାର ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଯଥା ନିଦାନମୂଳକ ଶିକ୍ଷା, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଚୋତନ, ବୃତ୍ତି, ପାଠ୍ୟପୁଷ୍ଟକ ଓ ପୋଷାକ ଜରା ଉତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୮) ପଛୁଆ ଓ ମାଦା ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁତ୍ତନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସାହାଯ୍ୟ – ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେତେକ ପିଲା ମନ୍ଦିର ଗଠିରେ ଶିଖ୍ୟାନ୍ତି । ଏହିପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସୁତ୍ତନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆ ନ ଗଲେ ସେମାନେ ପାଠ ପଡ଼ାରେ ପଛେର ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣରେ ବିପକ୍ଳ ହୁଅଛି । ପରିଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଠପଢ଼ା କଷ୍ଟ ଲାଗେ ଓ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର ଚାଲିଯାଆଯିଛି । ଏହିପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସୁଧାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷା, ନିଦାନମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ପାଠ କଷ୍ଟ ଲାଗି ନଥାଏ ଓ ସେମାନେ ସହଜ, ସରଳ, ଆନନ୍ଦ ଓ ଆସ୍ରହ ସହକାରେ ଶିଖ୍ୟବା ପାଇଁ ଆପଣର ହୁଅଛି ।

(୯) ନିଜସ୍ଵ ବେଗରେ ଶିଖ୍ୟବା ବ୍ୟବସ୍ଥା – ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କୁ ନିଜସ୍ଵ ବେଗରେ ଶିଖ୍ୟବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ଅଧିକ ଧାସମନ୍ତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସମ୍ଭବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ କମ୍ ଧାସମନ୍ତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଧାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ନିଜସ୍ଵ ବେଗରେ ଶିଖ୍ୟ ପାରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜାଗେ ଶିଖ୍ୟ ପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ସୁଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଆଚରଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ତାଳିମ, ସାଧନା ବା ଅଭ୍ୟାସ ତଥା ଅଭିଷ୍ଠତା ଫଳରେ ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ ତାକୁ ଶିକ୍ଷଣ କୁହାଗଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ପିଲାକର ଶିକ୍ଷଣ ବେଗ, ଅନୁଗ୍ରହ, ଶିକ୍ଷଣଶୈଳୀ ସମାଜ ନଥାଏ । ଏହିସବୁ ତାରତମ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ପିଲା ଯେପରି ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଶ୍ରୁହଣ କରିପାରିବେ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ଏହାହାତ୍ମା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ନିଜେ ନିଜେ ବିରିନ୍ଦୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ନିଷ୍ଠିତ ନେଇ ପାରିବେ ଓ ବିରିନ୍ଦୁ ଗୌତ୍ତିକ ଓ ସହବୌତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ରାଗ ନେଇପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପରୁତ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ ଯୋଗାର ଦେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ଶୈଳୀରେ ଶିଖ୍ୟବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦତ୍ତ ହେବ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧. ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୁଣାବଳୀରେ ରିନ୍ଦୁତା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କର ?
୨. ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭେଦ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ କେଉଁ ପଦମେପ ଜେବେ ?
୩. ପଛୁଆ ଓ ମାଦା ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ରୂପରେଖା କିପରି ହେବ ?
୪. ନିମ୍ନ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ଓ ଅବହେଳିତ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ ?

୨.୪ ପିଲାମାନେ କିପରି ଶିଖନ୍ତି ?

ଜନ୍ମପରଠାରୁ ଆମେ ବିରିନ୍ଦୁ କୌଶଳ ଯଥା ଚାଲିବା, କଥା କହିବା, ପଡ଼ିବା, ଚିତ୍ର କରିବା, ଲାଙ୍ଗିବା, ପୋଡ଼ିବା ଆଦି ଶିଖିବେ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଅଧିକ ଜଟିକ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହାସଳ କରିବେ । ଏହିସବୁ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ଜୋଟିଏ ଉପାୟରେ ଶିଖ୍ୟନଥାର । ବିରିନ୍ଦୁ କଥାକୁ ଆମେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅବଳମ୍ବନ କରି ଶିଖ୍ୟାଇ । ଆସନ୍ତୁ ସେଇହିକ ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ପାଞ୍ଚଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୨.୪.୧ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ

ବସ୍ତୁ ବା ପରିବେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦର୍ଶନ କରି ତାହା ଉପରେ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କୁହାଯାଏ । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସିଧାସଲଖ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ତଥ୍ୟରୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତ ଓ ପ୍ରାଞ୍ଚଳ ଧାରଣା ମିଳିଥାଏ । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା କହିନା ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିତ୍ତନର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଆମ ଚାରି ପାଖରେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଯାହା ସବୁ ଅଛି ସେ ବିଷୟରେ ଆମେ ସବିଶେଷ ସୂଚନା ପାଇଥାଉ । ଶ୍ରୀବନ୍ଦେଶ୍ୱର୍ୟ, ଦର୍ଶନେହିୟ, ପ୍ରାଣେହିୟ, ଉଶ୍ରେହିୟ ଇତ୍ୟାଦି ଇହିୟ ଦ୍ୱାରା ଆମ ମନ୍ତ୍ରିଷ ବିଭିନ୍ନ ସୂଚନା ପାଇଥାଏ । ଏହି ସୂଚନାକୁ ବିଶ୍ଵେଷ୍ଣଣ କରି ଆମେ କିଛି ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇଥାଉ । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଲବ୍ଧଜ୍ଞାନ ଇହି ଆଧାରିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଏହାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ତରୁ ବାସୁରା ଏବଂ ଡ୍ରାଇଭରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଦିତ । ଦେଖୁକରି ନୂଆ କଥା ଶିଖୁବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷଣର ମୂଳକଥା । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ଅର୍ଥ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦେଖୁବା ନୁହେଁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନାଦିତ ହୋଇ ମନ୍ୟୋଗ ସହକାରେ କୌଣସି ବସୁକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଣ କରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକଣ ହେଉଛି ଇହିୟ ଲବ୍ଧ ସମେଦନ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସ୍ଵଚନ୍ଦ୍ରରେ ବସୁକୁ ଦେଖୁ ତାହା ବିଷୟରେ ସମ୍ଭାବନା ପାଇଥାଏ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରତିକର ପରିବେଶ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ପଢ଼ିରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କଲେ ପିଲାମାନେ ଭଲ ଭାବେ ଶିଖୁବାର ସ୍ଵଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ଓ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ।

ବେଳେବେଳେ ଆମେ ଦେଖୁଥାଉ, ମାତ୍ର ଭଲ ଭାବେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିନଥାଉ । ସେଥିପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷଣ ସମୟରେ ଆମେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟବସୁକୁ ଛାଡ଼ିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଶିକ୍ଷକ ମାଛମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ବିଷୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଖରେ ଥିବା ମାତ୍ର ପୋଶରା ନିକଟକୁ ନେଇ ଏହାକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାକୁ କହିବେ । ପିଲାମାନେ ମାଛପୋଶରୀକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ସମୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଧାରରେ ମାଛମାନଙ୍କ ଗତିବିଧିକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାକୁ କହିବେ :

- କେଉଁମାଛଗୁଡ଼ିକ ପାଣିର ତଳେ ରହୁଛନ୍ତି ।
- ଆଲୁଅ, ଛାଇ ଓ ବସ୍ତୁ ମାଛମାନଙ୍କ ପହଞ୍ଚିବା ପଥରେ ଦେଖାଦେଲେ ସେମାନେ କିପରି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ।

ପିଲାମାନେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଆଧାରରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ । ସଂଗ୍ରହିତ ତଥ୍ୟକୁ ପିଲାମାନେ ବିଶ୍ୱେଷଣ ଓ ଆଲୋଚନା କରି ମାଛମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିପାରିବେ ଓ ବୁଝିପାରିବେ ।

ଏହି ପଢ଼ିରେ ଶିଖୁବାକୁ ହେଲେ ଶିକ୍ଷକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଉପୟୁକ୍ତ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଚିତ । ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଛିରେ ଦ୍ୱାରା ପରାମା, ଲୁହା କଣ୍ଠରେ କଳକି ଲାଗିବା ପରାମା ଓ ମାଇ ଫୁଲରେ ପରାଗରେଣ୍ଟ ପତି ଫଳ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିଖୁବା ସହଜ । ଏହାହାତ୍ତା ପାଗକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନ୍ୟାପନ ପ୍ରଣାଳୀରେ କି କି ପ୍ରଭାବ ପକାଉଛି, ଦଶ୍ତିଏ ସକଳ ଭାବେ ପୋତି ସୁର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟଠାରୁ ଅନ୍ତରେ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଇକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଚିତ୍ତିନ୍ଦ୍ର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକରଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷଣ ଜୀବନ ସାରା ଚାଲିଥାଏ । ଏହା ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହୋଇଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦରକାର ।

ପ୍ରାଚୀବେଳେର ଦିନରୁ ଯୋଗାନ

- **ବେଳୁ ପାହିର କଷାଯତ୍ର ମୂଲ୍ୟ / ପଠନକେତ୍ର**
  - **ପାହିର କଣା ମୂଲ୍ୟ**
  - **କଣା ବିକ୍ରେତା**
  - **କଣା ମୋଦ୍ୟ**

କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

୫. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖିଷ୍ଣ କାହିଁ ସମ୍ଭବ ?

୨. ପିଲାକୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖ ଦେବପାତ୍ର ଶିକ୍ଷା କୋର୍ସ୍ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ଉପରେ ଏହି ପାଠ୍ୟ କରିବାକିମ୍ବା ନାହିଁ ।

9.8.3 : ଅଭିକଳଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖିତ

ଆଜି କାହିଁଲେ ଯେ ଅନ୍ୟକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା କିମ୍ବା ସହକାର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ କରି ଛିତ୍ତ ଥରେ ବହା ହେଲେ । ପ୍ରମିଳାରେ ଉତ୍ସମାନରେ ଜାଗି, ପଢ଼ିବା, କାହିଁ ଖେଳା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକରାପକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଛିତ୍ତ ଥରେ ବହା ହେଲେ । ପ୍ରମିଳାରେ ସାଧାରଣତା ବାପ୍ରା ଓ ଜାଗମାନଙ୍କ କାହିଁକୁ ଓ କିମ୍ବା କାମକେ ମାଆ ଓ ବଢ଼ିବିଷଳାମାନଙ୍କ କାହିଁକରାପ ଓ କାହିଁ ଖେଳାକୁ ଅନୁକରଣ କରିଯାଏ । ଏହାମୟହାଠ ଦୈନିକିର ଜୀବନରେ ଅନ୍ୟଠାରେ ଦେଖୁଥିବା ପୂର୍ବପୂର୍ବିକ ମଧ୍ୟରୁ ଫେର୍ରେଲୁଟିକ ଶିତ୍କୁ ତଳ ଲାଗେ ଦେଖୁଥିବୁ ଯେ ଅନୁକରଣ କରେ । ଭାବନରେ ସ୍ଵଭାବ ଦେଖେ କାହିଁବା ଓ ମା କାହିଁବା ଖେଳାକୁ ଦେଖାଇ ଅନୁକରଣ କରି ଦେଖି କାହିଁ ଦେଇବି ଦେଖାଇଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ଆମିଟ ଦୁଆଏ । ଏହାମୟ ପ୍ରେମାରେ ଦେଖୁବେଳେ ମହାର ବେଳୁ କାହିଁକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଦେଖାଇବା ଆମେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଅଇ । ଆକୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ ପଦ୍ମମୁଖ ହାତୁକାହୁମାନେ ଦେଖାଇଲୁ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କାମକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଦିକ୍ଷିନ୍ କାହିଁକରାପ ନିଃଶ୍ଵର ଭାବରେ ଦେଖାଇଅଏ ।

ଅନୁଭବର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅମ୍ବ କାଳର ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଜାଗିଜାପ ନବିନ ଦର୍ଶି, ନିଜେ ଅନ୍ୟରୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା । ଅନ୍ୟରୁ ଏହି ଅମ୍ବରୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା କିମ୍ବା ଉପରେ କଷେ ଓ ଦବେ ଓ ଫେଣ୍ଟାଇବ କାହାକୁ ସ୍ଵରୂପ ଦିଏ । ଘୋଷା ଘାବଜୀ, ବିଚାର ଓ କହିଲା ତାକୁ ଯଥେତ ଘାବରେ ଅନୁପ୍ରାୟିତ କରେ । ଯେଉଁପାଇଁ ନିଜେ ସମାଜରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ବସବାସ କରିବା କାହାରେ ଯେବେଳେ ଘୋଷିତ ଘାବକ କାହାରଙ୍କାପ ତାକୁ ଭବ କାପେ ତାକୁ ଅନୁଭବରେବରି ନିଜେ ସେଇଭବି ଆମ୍ବ ଅବିଭବ ହୁଏ । ଏହି ଅଭିଭବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କହାଯାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ପାଇଁ କାହାର ନାମରେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଆଜିର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏମାରେ ମଧ୍ୟ କେତେବେଳେ ଏବଂ କେତେବେଳେ

卷之三

卷之六

କୁଣ୍ଡଳୀ ଉଦ୍‌ବେଗ କରିଲାକୁଟୀମୁ ପାଇଁରହ କରନ ବଳେ ତାର କାହାର ଶୁଦ୍ଧତା ଦୂରସ୍ଥ ଦୃଶ୍ୟାବ । ବିଜିତ ଶଖିଜେତା
ଏ କୁଣ୍ଡଳୀଙ୍କାଳର ମନୋକାଳ ଚିତ୍ରାଳ୍ମିଳୀ, ଶିଖପତ୍ର, କାଷାନ, ଅନ୍ତିମ ଏ ପଥାର ଶୈତୁରେ ଏ ମୁଖର ଶୁଦ୍ଧତା
ଦେଖିଲାକି ମିଳିବ ।

ଅଞ୍ଚାର ଅନୁକରଣ

ନିଜ ଅଜାଣତରେ ବେଳେ ବେଳେ ଆମେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଅନୁକରଣ କରିଥାଉ । ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ଓ ଚକ୍ର ଷେତ୍ରରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଅନୁକରଣ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଅନୁକରଣ ଫଳରେ ଭାସା ଓ ବେଶ ପରିପାଟୀରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଥାଏ ।

ସହାନୁଭୂତି ସୂଚକ ଅନୁକରଣ

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ହସିଲେ ବା ଲାଦିଲେ ଆମେ ହସୁ ବା କାହୁ । ଅନ୍ୟଙ୍ଗେ ରାଗିଲେ ଆମେ ଗାରୁ । ଅନ୍ୟ ଛେନୀରବ ରହିଲେ ଆମେ ନୀରବ ରହୁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସହାନୁଭୂତି ସୂଚକ ଅନୁକରଣର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ।

କ୍ରିୟାମୂଳକ ଅନୁକରଣ

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖାଉଥିବା କ୍ରିୟାକୁ ଅନ୍ୟଙ୍ଗେ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ରିୟାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିଲେ ତାକୁ କ୍ରିୟାମୂଳକ ଅନୁକରଣ କୁହାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳାଳୀ ବ୍ୟାଗ୍ ଉଠାଇଲେ ଦର୍ଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ହାତ ଉଠାଇଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଜଣେ ନେତା ବା ମନ୍ତ୍ରୀ ହାତ ହଲାଗଲେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ମଧ୍ୟ ହାତ ହଲାନ୍ତି । ଜଣେ ତାଳି ମାରିଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଳି ମାରନ୍ତି ।

ଅର୍ଥହୀନ ଅନୁକରଣ

ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କୁ କାହିଁକି ଅନୁକରଣ କରୁଛି ତା’ର ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଜାଣି ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଅନୁକରଣ କରେ ତାହୁ ଅର୍ଥହୀନ ଅନୁକରଣ କୁହାଯାଏ । ଏହିପରି ଅନୁକରଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କୀରେ ବେଶୀ ଦେଖାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଛୋଟ ଶିଥମାନେ ଶାଢ଼ା ପିତ୍ର ବୋହୁର କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଅବିକଳ ଭାବେ ନକଳ କରି ଦେଖାଇଥାନ୍ତି ।

ଅନୁକରଣର ନିୟମ

- ଅନୁକରଣର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଆହରିତ ।
- ଅନୁକରଣରେ ଚିତ୍ତନ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ।
- ଏହା ଆର୍ଯ୍ୟତରୀଣ ମନରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ବାହ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଅନୁକରଣ ଶାୟ୍ର କୁଦି ପ୍ରାୟ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ଅନୁକରଣ କରାଯାଏ, ଅନୁକରଣକାରୀ ସେହି ବ୍ୟବହାରେ ବାରମ୍ବାର ଦେଖାଏ ।

ଶିକ୍ଷଣରେ ଅନୁକରଣର ପ୍ରଭାବ

ଶିକ୍ଷଣରେ ଅନୁକରଣର ପ୍ରଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । କେତେକ ଅନୁକରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ମୌଳିକ ଚିତ୍ତନ ନଷ୍ଟ କରିଥାଏ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆନ୍ତୁରି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି ନକଳରେ ଅକଳ କାମ କରି ନଥାଏ । ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ, ଶିଶୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାଏ । ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିଶୁଥାଏ ।

ଭାଷା ଶିକ୍ଷଣ

ଶିଶୁ ଭାଷାର ବିଭିନ୍ନ ଦୟତା ଯଥା- ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ, ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ବାକ୍ୟର ଗଠନ ଉଚ୍ଚାରଣ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁଥାଏ । ମାଆକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଶିଶୁ ପ୍ରଥମେ କଥା କହେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ବାକ୍ୟଗଠନ, ପଠନ ଓ ଲିଖନ କୌଣସି ଶିଶୁ ଆୟତ କରେ । ଏହାହାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥକୁ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗଭାଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଶିଶୁ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରେ ।

ପନ୍ଦଳାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିପୂରଣ

ଶିଶୁର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନୁକରଣ ବିନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟକୁ ଉଲ ପାଉବା, ସେହି କରିବା, ଗୋପ୍ତା ସହ ମିଶି ସମୟ କଟାଇବା, କହୁତା ମ୍ବାପନ କରିବା, ଆମ୍ବରୀଯା କରିବା, ମୁକାଦିଲା କରିବା ଓ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିପୂରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁ ଶିଖିଥାଏ ।

ଦୟତା ଶିକ୍ଷଣ

ଚାଲିବା, ଧାଇଁବା, ପନ୍ଦଳିବା, ନାଚିବା, ଶାତ ଗାଉବା, ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା, ଶାଢ଼ି ଚଲାଇବା, ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିବା, ନ୍ୟାୟମ କରିବା, ଇତ୍ୟାଦି ଶାରୀରିକ ଛିମ୍ବା ଶିଶୁ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖିଥାଏ । ଦୟତା, ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଷ୍ଠତା ସମନ୍ଵ୍ୟକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଶିଶୁ ବିଭିନ୍ନ ଯେତ୍ରଗେ ଉନ୍ନତ ଦୟତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ ।

ସଂସ୍କରିତ ସଂରକ୍ଷଣ

ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ବର୍ଗମାନର ଦାୟାଦ ଉଦିଷ୍ୟତ ବାଶାଧରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂସ୍କରିତକୁ ସାରତି ରଖିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଜ ବିକଶିତ ସମାଜ ବିକଶିତ ସମାଜକୁ ଅନୁକରଣ କରି ସମୃଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସଂସ୍କରିତ ଓ ସର୍ବୀତାର ବିକାଶ ଓ ବିପ୍ରାର ଘଟିଥାଏ ।

ସହପାଠ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଶିକ୍ଷଣ : ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲାମାନେ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଥାନ୍ତି । ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଚତନାକରିବା, ଆକୃତି କରିବା, ଚର୍ଚ କରିବା, ଅଭିନ୍ୟା କରିବା, ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ଓ ଭାସଣ ଦେବା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟର ଶୈଳୀ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଅନୁକରଣ କରି ଶିଖିଥାନ୍ତି ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧. ଅନୁକରଣର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

୨. କେହିଁ କେହିଁ ଯେତ୍ରଗେ ଶିଶୁଠାରେ ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣର ପ୍ରଭାବ ପରିଲମ୍ବିତ ହୁଏ ?

୨.୪.୩. ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣ

ଶିମ୍ବା ହେଉଛି ଏକ ଜୀବନ ନ୍ୟାୟି ପ୍ରକ୍ରିଯା । ଶିଶୁ ଯାହା ଶିଖେ ସେବୁଡ଼ିକୁ ଏକାବେଳକେ ଶିଖିନଥାଏ । ତା'ର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ଅନୁପାଦରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିଯା ଆଧାରରେ ସଂଗ୍ରହିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଥୁପାଇଁ ମନ୍ଦିରକୁବିତ୍ରମାନେ ବିଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ଵ ଓ ନିଯମ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକର ସେବୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ଉଲ ଉବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାବିତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ଵ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଗତିରେ ପ୍ରଯୋଗ କରାଯାଇଛି ସେବୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅର୍ପଣାକଳ୍ପ ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ତତ୍ତ୍ଵ ଅନ୍ୟତମ । ଆସ ଏହି ଶିକ୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ଵ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ଗୁହରେ ଏହାର ପ୍ରଯୋଗ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର ଅର୍ଥ

ଆମେରିକାର ବିଷ୍ୟାତ ମନସ୍ବବିଦ୍ୟା ପ୍ରୟତ୍ନ- ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଦିତ ଅଟନ୍ତି । ତାକ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷଣ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରୟେଷଣ, କିନ୍ତୁ ନିପଳତା ଓ ସଫଳତା ମଧ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରହିତ ହୁଏ । ଆମେ ଅନୁଭୂତିରୁ ଲାଗିଛେ ଯେ ଗୋଟିଏ କଥା ଶିଖିଲା ଦେବେ ଆମେ ପ୍ରଥମେ କିନ୍ତୁ ଭୁଲ କରିଥାଇ । ଏହି ଭୁଲଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସଂଶୋଧିତ ଓ ପରିମାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦ୍ୱାରେ ପ୍ରକ୍ରିଯାଟି ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ଯାହା କରିବାରେ ସୁର୍ଖି କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଲକ୍ଷ୍ୟମୁଳରେ ମାନ୍ୟବା ଦାର୍ଯ୍ୟକ

ଆମେ ଅସଫଳ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସଂଶୋଧନ କରିଥାଉ । ବାରମାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓ ପ୍ରମାଦ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ବ୍ୟବହାରରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଉ ଏହି ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣ କୁହାଯାଏ ।

ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର ଉପାୟ

ଅର୍ଶତାଇକ୍ଲ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଉଦ୍ଦୀପକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ବା ବନ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷଣ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ତାକୁ ଉଦ୍ଦୀପକ ଓ ସେହି ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ପ୍ରୟାସ ଦେଖାଇ ତାହାକୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କୁହାଯାଏ । କ୍ରମାଗତ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଦୀପକ ବସ୍ତୁସହ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ ସ୍ଥାୟବିକ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ଉଦ୍ଦୀପକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୁଏ । ଠିକ୍ ଉଦ୍ଦୀପକ ସହ ଠିକ୍ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇ ପାରିଲା ତେବେ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ବୋଲି ବୁଝିବା । ଉଦ୍ଦୀପକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପିତ ସଂଯୋଗ ବା ବନ୍ଦ ଉପରେ ଶୁଭ୍ୟ ଆଗୋପ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଅର୍ଶତାଇକ୍ଲ ଉପରୁ ସଂଯୋଗବାଦ ବା ସଂଯୋଗ ତରୁ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦ୍ଦୀପକ ସ୍ଵରୂପ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଚାଇପୁ ଶିଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ ସେ ବାରମାର ଏହାକୁ ଶିଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ସେହି ଚେଷ୍ଟା ଭିତରେ ସେ କିଛି ଭୁଲ କରିଥାଏ । ବାରମାର ଚେଷ୍ଟା କରେ ଓ ବାରମାର ଭୁଲ କରେ । ଏହିପରି ଠିକ୍ ଓ ଭୁଲ ବା ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ମଧ୍ୟରେ ଶେଷକୁ ସେ ଠିକ୍ ଭାବେ ଚାଇପୁ କରିଥାଏ । ଏହିପରି ସାଇକେଲ୍ ଚଳାଇବା, ଗୀଡ଼ ଗାଇବା, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା, ଗାଣିତିକ ବା ଜ୍ୟାମିତିକ ଅଙ୍କ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଆମେ ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅବଳମ୍ବନ କରିଥାଉ ।

ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର ପରୀକ୍ଷା

ନିଜର ଶିକ୍ଷଣ ପଢ଼ିର ସତ୍ୟତା ଓ ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ଅର୍ଶତାଇକ୍ଲ ବିରାତି ଓ ମୂଷାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ସେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଅଙ୍କ ବଙ୍କା ଯୁଦ୍ଧ ଗୋଲକଧଦା ବାକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ତାଙ୍କ ଜାହାନ ଅନୁସାରେ ସେ ବିରାତି ଓ ମୂଷାମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ପାରିଥିଲେ । ନିମ୍ନରେ ସେହିପରି ଦୁଇଟି ପରୀକ୍ଷା ବିଆୟାଇଛନ୍ତି ।

ପରୀକ୍ଷା-୧

ଅର୍ଶତାଇକ୍ଲ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଅଙ୍କାବଙ୍କା ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିବା ଗୋଟିଏ ବାକୁ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଦିନ ଉପାସ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବିରାତି ରଖୁ ବାକୁ ବାହାରେ କିଛି ଛୋଟ ଛୋଟ ମାଛ ରଖିଲେ । ବାକୁରେ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାର ଓ ଛିଟିକିଣିଟିଏ ଥିଲା । ଛିଟିକିଣି ମାଡ଼ିଲେ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିବ ଓ ଖାଦ୍ୟ ମିଳିପାରିବ । ମାଛ ଦେଖୁ ଭୋକିଲା ବିରାତି ବାରମାର ବାହାରକୁ ଆସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବାଟ ପାଉ ନଥାଏ । ବାରମାର ଚେଷ୍ଟା କରୁ କରୁ ଥରେ ଛିଟିକିଣି ମାଡ଼ି ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ରର କବାଟ ଖୋଲିଲା ଓ ଚାରିଥର ପରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ବିରାତି ଆଉ ଭୁଲ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ଚେଷ୍ଟାରେ ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ବାହାରକୁ ପଳାଇଲା ।

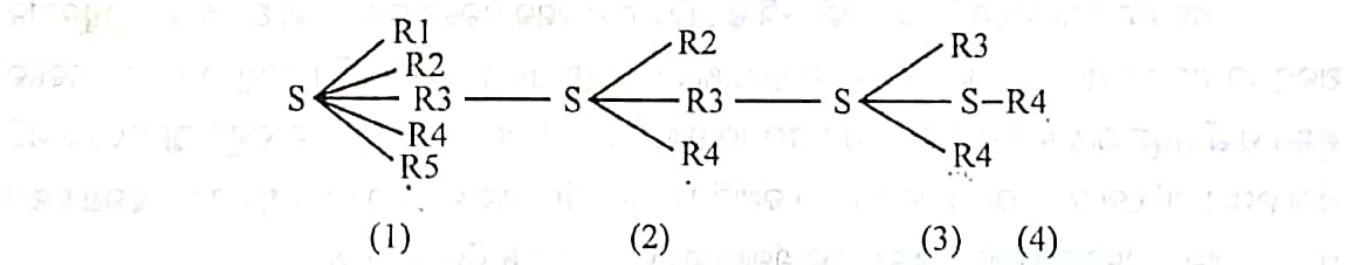
ପରୀକ୍ଷା - ୨

ଏହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଅର୍ଶତାଇକ୍ଲ ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଖାଦ୍ୟରଖୁ ଏକ ଭୋକିଲା ମୂଷା ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଦେଶରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଯନ୍ତ୍ରର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଖାଦ୍ୟ ରଖାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଖାଦ୍ୟ କୋଣକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଦ୍ୱାରଦେଶରୁ କାରଣ ରାଷ୍ଟ୍ରାଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଏକାଠି ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ଭୁଲ ରାଷ୍ଟ୍ରାରେ ଗଲେ କୋଣକୁ ନ ଯାଇ ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରି

ଆସିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ବାରମ୍ବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ମୂଷାଟି ଖାଦ୍ୟ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଶିଖିଗଲା । ଏହିପରି ଶେଷରେ ଆଉ ଭୁଲ ରାସ୍ତାରେ ନ ଯାଇ ଏକାଥରକେ ଠିକ୍ ରାସ୍ତାରେ ଯାଇ ଖାଦ୍ୟ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ମୂଷାଟି ଶିଖିଗଲା ।

ଏହିପରି ପରୀକ୍ଷାରୁ ଅର୍ଣ୍ଣତାଇକ୍ ପ୍ରୟତ୍ତ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର କେତୋଟି ମୌଳିକ ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ସେବୁଡ଼ିକ ହେଉଛି :

- ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ବୀପକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୁଏ ଓ ଉଦ୍ବୀପକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷଣ ସଙ୍ଗଠିତ ହୁଏ ।
  - ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ କରିଥାଏ । ଏହି ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ୧, ୨, ୩, ୪, ୫ କୁହାଯାଏ ।
  - ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନଥାଏ । ତେଣୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଭୁଲ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂଖ୍ୟା କମିବାକୁ ଲାଗେ ।
  - ଏହି ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକ ଠିକ୍ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଲାଗେ । ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ତାହା ହିଁ ‘ତା’ ପାଇଁ ଏକ ଶିକ୍ଷଣ । ଯେତେବେଳେ ଶେଷ ଉଦ୍ବୀପକ ସହ ଠିକ୍ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ସଂଯୋଗ ଘଟେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।
- ଚିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରୟତ୍ତ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣ ପବତିକୁ ଏପରି ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଚିତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଟି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇଛି । ସେଥିରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଭୁଲ ବୋଲି ଜାଣିଛି । ତା’ପରେ ଭୁଲ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଢ୍ୟାଗ କରି ପୁଣି ଚିନିଥର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରିଛି । ସେଥିରୁ ପୁଣି ଭୁଲ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଦୂର କରିଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ କ୍ରମାଗତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରି ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଫଳରେ ଠିକ୍ ଶିକ୍ଷା କରି ପାରିଛି । ସେହି ଶେଷ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଟି ତାକୁ ଶିଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ଏହା ଏକ ଶିକ୍ଷଣ । ଏହାପରେ ସେ ଆଉ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନ କରି କେବଳ ସେହି ଠିକ୍ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଶିକ୍ଷଣ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିଛି ।

ଅର୍ଣ୍ଣତାଇକ୍ ଶିକ୍ଷଣ ନିୟମ

ଏହିପରି ଅନେକ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଅନୁଧାନ କଲାପରେ ଅର୍ଣ୍ଣତାଇକ୍ ଚିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଏହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଉପ୍ରୟୋଗୀ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥିଲେ ।

କ- ଅଭ୍ୟାସ ନିୟମ

ଏହି ନିୟମ ଅନୁସାରେ ବାରମ୍ବାର ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ବୀପକ ଏବଂ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଜକ ବନ୍ଧ ସୁଦୃଢ଼ ହୁଏ । ଉଦ୍ବୀପକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ଦୀଘ୍ୟ ସମୟ ଧରି ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ତତ୍ତ୍ଵ ସଂଯୋଗଟି ଦୂର୍ବଳ

ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଅଭ୍ୟାସ ନ କଲେ ଶିଖୁଥିବା ବିଷୟ ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଥରେ ଅଭ୍ୟାସ କରି ବନ୍ଦୁଦିନ ଅଭ୍ୟାସ ନ କଲେ ତା'ର ବିସ୍ମୃତଣ ଘଟେ ।

ଶୈକ୍ଷିକ ତାପ୍ରୟ

ଶିକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଭ୍ୟାସ ନିୟମର ତାପ୍ରୟ ଅଧିକ । ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷଣରେ ଦୟତା ହାସଳ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣକୁ ଦୃଢ଼ୀରୂତ ଦିଅ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହାର ପୁନରାବୃତି ଓ ପୁନରାଳୋଚନା ଦରକାର । ବିଶେଷ କରି ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଓ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାରେ ଅଭ୍ୟାସ ନିହାତି ଦରକାର । ନୂତନ ଶିକ୍ଷଣକୁ ପୁରାତନ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ କଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ସହଜସାଧ ହୁଏ ଏବଂ ପୁରାତନ ଶିକ୍ଷଣଟିର ଉପଯୋଗ ବା ପୁନରାବୃତି ହେବା ଫଳରେ ତାହା ଦୃଢ଼ୀରୂତର ହୁଏ । ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷଣର ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟବହାର ଫଳରେ ଏହା ଦୃଢ଼ୀରୂତ ଓ ଅଧିକ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଯେପରି ଶ୍ରେଣୀକଷରେ ଲାଭ କରୁଥିବା ଜ୍ଞାନ ବା କୌଣସିକୁ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରୟୋଗ ପାଇବେ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଯତ୍ନବାନ ହେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଠ ପଢାଇ ସାରିଲା ପରେ ତା'ର ଅଭ୍ୟାସ ପାଇଁ ପିଲାଙ୍କୁ କିଛି ଗୃହକର୍ମ ଦେବା ଦରକାର । ଲେଖିବା, ପଢ଼ିବା, ପଦ୍ୟାବୃତି କରିବା, ଚିତ୍ର ଆକିବା ଓ ପଣକିଆ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଦୃଢ଼ୀରୂତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣର ସ୍ଥାୟୀରୁ ପାଇଁ ଏହାର ପୁନରାବୃତି, ପୁନରାଭ୍ୟାସ ଓ ପୁନରବ୍ୟବହାର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ହେବ ।

ଖ- ପ୍ରସ୍ତୁତି ନିୟମ

ଏହି ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ପ୍ରଗତିରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରସ୍ତୁତିହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷଣ ତୃପ୍ତିକର ନ ହୋଇ ବିରକ୍ତିକର ହୋଇଥାଏ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିଶୁ ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲାବେଳେ ଯଦି ଶିଖା ନିୟାଏ ତା' ହେଲେ ତା'ଠାରେ ହତାଶାଭାବ ଦେଖାଦିଏ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ନିଷଳ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଅଙ୍କ ପଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁନଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ବାଧକରି ଅଙ୍କ ଶିଖାଇଲେ ସେ କଦାପି କିଛି ଶିଖିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶୈକ୍ଷିକ ତପ୍ରୟ

ଏହି ନିୟମଟି ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଖୁବ୍ ତାପ୍ରୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ପରିପକ୍ଷତାକୁ ଆଖୁ ଆଗରେ ରଖି ପାଠ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନ କରାଯାଏ ଓ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । କାରଣ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିପକ୍ଷତା ନ ଆସିଲେ ଶିକ୍ଷଣ ସମବ ହୋଇ ନଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି, ପରିପକ୍ଷତା, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଆଗ୍ରହକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଶିକ୍ଷା ପରିଚିର ନିର୍ବାଚନ କରାଯାଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ । ତେଣୁ ତା'ର ଜାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବା ତା'ର ଆଗ୍ରହ ନଥିବା ବେଳେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ପାଇଁ କେତେଦୂର ପ୍ରସ୍ତୁତ ତାହା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅନୁଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ । ତେଣୁ ଏକ ଉଭୟ ଓ ସୁମ୍ଭୁ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ଯେପରି ସୁଷ୍ଟି ହେବ ସେଥିପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକ ଦୃଷ୍ଟିଦେବେ ।

ଗ- ପରିଶାମ ନିୟମ

ଶିକ୍ଷଣରେ ପରିଶାମ ବା ଫଳାଫଳ ନିୟମର ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । ଏହି ନିୟମ ଅନୁସାରୀ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ଉଚିତ । ଶିକ୍ଷଣ ସତ୍ୟାପନକ ହେଲେ ଉଭୟପକ୍ଷ- ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଦୃଢ଼ ହୁଏ । ଶିକ୍ଷଣ ବିରକ୍ତିକର ହେଲେ ଉକ୍ତପକ୍ଷ-ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନନ୍ଦ ଦୂର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼େ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବୋ ଶିଖିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣ ସମୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ

ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ ସତୋଷଜନକ ହେବା ଦରକାର । ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଥମରୁ ଆନନ୍ଦ ଦାୟକ ନ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ ଅଧିକ ଶିଖ୍ବାକୁ ଜଛା କରେ ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷିକ ତାତ୍ପର୍ୟ

ଶିକ୍ଷା ଷେତ୍ରରେ ଏହି ନିୟମର ତାତ୍ପର୍ୟ ବେଶୀ । ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳାଫଳ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ବେଗ ନିର୍ଭର କରେ । ପରିଶାମ ସତୋଷଜନକ ବା ବୃଦ୍ଧିଦାୟକ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମନରେ ଶକ୍ତି ଆସେ । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଶାମ ଅସତୋଷଜନକ ବା ଦୁଃଖପ୍ରଦ ହେଲେ କାମ କରିବାର ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ପାଏ । ଏହା ଶିକ୍ଷଣ ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟକ୍ଷିତ । ଦଶ ବା ପୂର୍ବଦ୍ୱାର, ପ୍ରଶାସା ବା ନିଦା ଦ୍ୱାରା ଆଚରଣକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇପାରିବ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଠିକ୍ ବା ନିର୍ଭୁଲ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇଲେ ପ୍ରଶାସା ଓ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଟି ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରାଯାଇପାରିବ । ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଜଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କିନ୍ତି କରିବାକୁ ବାଧ କରିବା ଅନୁର୍ଦ୍ଧବ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ଖୁସିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନେ ଖେଳ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ସପଳତା ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ବାକୃତି ଦେବାକୁ ହେବ ଓ ପିଲାଙ୍କୁ ଉପସାହିତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଶ୍ଵବା

୧. ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣ ପର୍ୟବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣଠାରୁ କିପରି ଭିନ୍ନ ?

୨. ପ୍ରୟତ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣ ତରୁର ନିୟମଗୁଡ଼ିକର ଶୈଖ୍ରକ ପ୍ରୟୋଗ ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଅ ।

୨.୪.୪ : ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ

ଆମେ ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଶିଖିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶାଳୀ ଅବଳମ୍ବନ କରିଥାଉ । କେତେବୁନ୍ଦିଏ ପ୍ରଶାଳୀ ଆମକୁ ଆନନ୍ଦ ସତ୍ୟତା ପରିପ୍ରକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଏହି ପ୍ରଶାଳୀଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ ଅନ୍ୟତମ । ବହି ପଢ଼ି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଆମେ ଅନେକ କଥା ଶିଖୁଥାଉ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆହରିତ ଜ୍ଞାନ ଶୁଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ଆକାରରେ ଆମ ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ ଓ କାଳକ୍ରମେ ଅନେକଙ୍କୁ ଆମେ ଶାସ୍ତ୍ର ଭୂଲିଯାଉ । ଏହାହାତ୍ରା ଏହି ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆମର ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ଏହାର ସତ୍ୟତାକୁ ପରୀକ୍ଷଣ ନିର୍ବିକାରି କରିବାକୁ ଆମେ ଶାସ୍ତ୍ର ଭୂଲିଯାଉ । ତେଣୁ ଏହିସବୁ ଆନକୁ ଯଦି ଉପଯୁକ୍ତ ପରୀକ୍ଷଣ ପ୍ରଶାଳୀରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ବିଶ୍ଲେଷଣ ପୂର୍ବକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତାକରଣ କରାଯାଏ ତେବେ ଆହରିତ ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଆମର ବିଶ୍ୱାସ ଆସିବ ଓ ଏହା ଆମର ଅନେକଦିନ ମନେ ରହିବା ସହ ନିଜକୁ ଆମ୍ବ ସତୋଷ ମିଳିବ । ଆସନ୍ତୁ ଆମେ ପରୀକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା କିପରି ନୂଆ କଥା ଶିଖୁ ଜାଣିବା ।

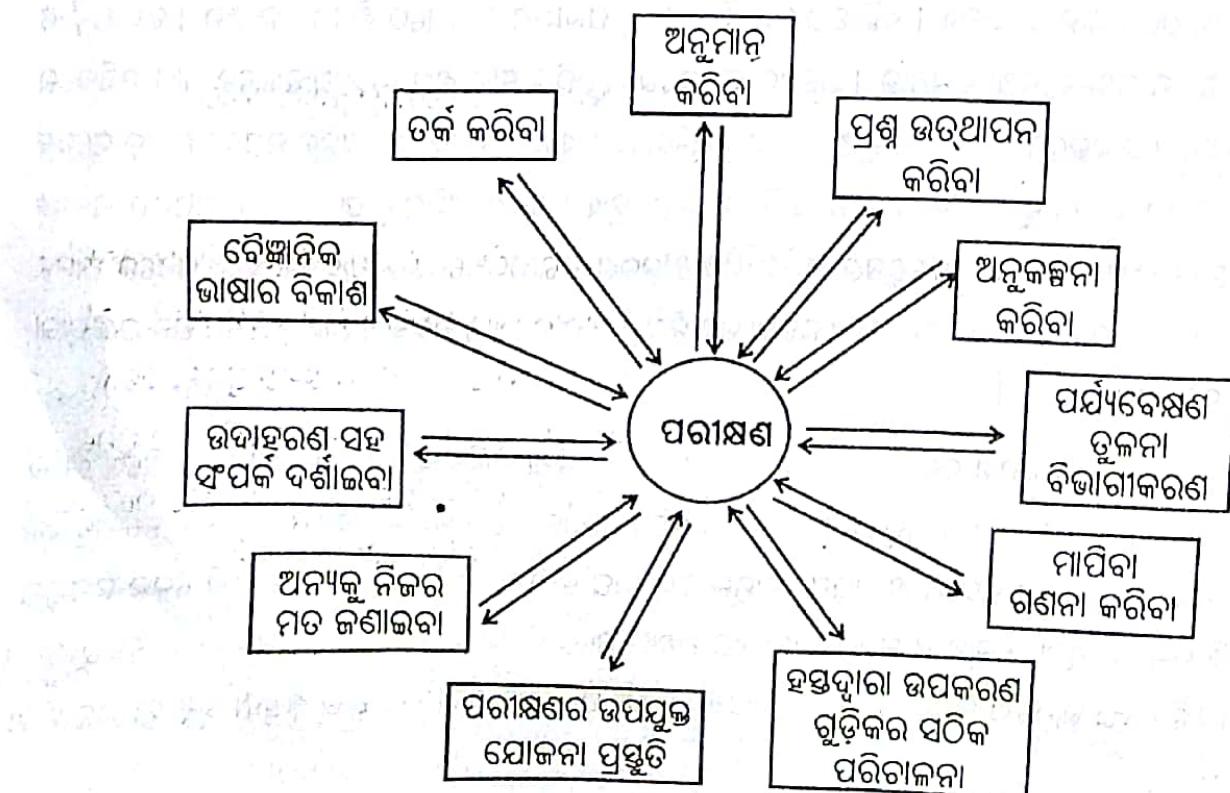
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଜଛା କରେ । ଯାହା ଶିଖେ ତା'ର ସତ୍ୟତା ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଢ଼େ । ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଆଧାର କରି ଶିଶୁଙ୍କୁ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନନ୍ୟମ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମନୋବ୍ୟବିଜ୍ଞାନ ବିକାଶ ଘଟାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ବାୟୁର ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଵ ଚାପ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଗ୍ରୂପ୍ ଓ ମହମବତୀ ନେଇ ଅନ୍ତର ଘରେ ଦିନରାତି କିପରି ହୁଏ ପରୀକ୍ଷଣ କରି ଦେଖିବା ଓ ବିଭିନ୍ନ ଯନ୍ତ୍ରପାଦି ନେଇ ଭାବଦର୍ଶ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଜତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଇ ଶିଖିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଉଚିତ ।

ଏହି ପ୍ରଶାଳୀରେ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଅନୁସରନ ଅତିମୁଖୀ କରାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନିଜର ପୂର୍ବାନ୍ତୁତ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏହି ଚେଷ୍ଟାକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଗତିଶୀଳ କରାଇ ଉଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରେ । ସଂଗ୍ରହୀତ ଉଥ୍ୟକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ, ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ପୁନଃ ପରୀକ୍ଷଣ କରି ସତ୍ୟାସତ୍ୟକୁ ତର୍ଜମା କରାଯାଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକରଣ କରାଯାଏ ।

ବିଭିନ୍ନ ବୟସ ଓ ପ୍ରତିର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣାନ୍ତୁତ୍ତି ବକ୍ଷତା ଆଦିକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପରୀକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ବିଧେୟ । ପିଲାମାନଙ୍କ ସ୍ଵଜନାମ୍ବକ ଚିନ୍ତନର ବିକାଶ ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ନୂତନ ଜ୍ଞାନର ଆଲୋକ ପାଇବା ପାଇଁ ଓ ନୂତନ ଦିଗ୍ଦର୍ଶନ ପାଇବା ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ସମସ୍ୟାର ସେବନ (Sensing the problem)
- ସମସ୍ୟାର ସଂରକ୍ଷଣ (Defining the problem)
- ପ୍ରାସଂଗିକ ଉଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ (Collection of relevant data)
- ପ୍ରକଳ୍ପ ଅନୁକଳନ ଗଠନ (Formulation of hypothesis)
- ପ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ପରୀକ୍ଷଣ (Testing of hypothesis)
- ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିରୂପଣ (Drawing conclusion)
- ଫଳାଫଳ ପ୍ରୟୋଗ (Application of the result)

ପରୀକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ କୌଶଳଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରିଷ୍ଵବା

୧. ପରାମଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁକି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ?

୨. ପରାମଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣଠାରୁ କିପରି ପୃଥକ୍ ?

୨.୪.୫ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ

ପ୍ରତି ମୁହଁର୍ଗରେ ପରିବେଶ ସହ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରି ଶିଶୁ ଅନେକ କଥା ଶିଖୁଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ନିରବଛିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଏହା ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥାଏ । ଆଜିର ଶିକ୍ଷଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଭିରିଭୂମି ତିଆରି କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଶିଶୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ କିଛି ନା କିଛି ଶିଖୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ଅନୁଭୂତି ଶିଶୁ ପାଇଁ ଏକ ଶିକ୍ଷଣ । ଶିଶୁର ବୟସ ବଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଶିଶୁର ମାନସିକ, ଆବେଗିକ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବହାରରେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖା ଦେଇଥାଏ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁଭୂତି ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସେ ନୂତନ ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ସହ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଚଳିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁର ବ୍ୟବହାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେଉଁ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ ତାକୁ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ କୁହାଯାଏ । ପରିବେଶର ଭିନ୍ନତା ଅନୁଯାୟୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତି ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଏହି ସବୁ ପରିବେଶ ଓ ଅନୁଭୂତିକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସଂଜରେ ବୁଝିହେବ । ହିଲଗାର୍ଡଙ୍କ ମତରେ “ଶିକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବେଶ ସହ ନିଜ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବଳରେ ଏକ ନୂତନ ଆଚରଣ ଆହରଣ କରେ, ଯାହାକି ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ତାହାର ସାଧାରଣ ବ୍ୟବହାର ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।”

ଏହି ଉଚ୍ଚିକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କଲେ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ତିନୋଟି ବିଶେଷ କ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ଜଣାପଡ଼େ ।

- ଶିଶୁ ନିଜ ପରିବେଶ ସହ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରେ ।
- ଏହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରୁ ସେ ନୂଆ ଆଚରଣ ଆହରଣ କରେ ।
- ଏହି ଆଚରଣ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପରିବେଶରେ ଶିଶୁର ସାଧାରଣ ଆଚରଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

ଅନୁଭୂତିଜନିତ ଶିକ୍ଷଣ

ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ନୂତନ ଆନ ଆହରଣ କରିବା ସମ୍ବ ହୋଇଥାଏ । ଅନୁଭୂତି ନ ଥିଲେ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସେ ନାହିଁ । ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ ମଧ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ରହିଲେ ସେ ବିଶେଷ କିଛି ଶିଖୁପାରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ ପରିବେଶ ସ୍ଵର୍ତ୍ତି କରି ଶିଶୁକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଅନୁଭୂତି ଦେଲେ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ପରିବେଶ ଶିଶୁକୁ ନୂତନ ଅନୁଭୂତି ଦେବାରେ ସାହାୟ୍ୟ କରେ । ଏହି ନୂତନ ଅନୁଭୂତି ତା'ର ପୂରୁଣା ଆଚରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାରେ ସାହାୟ୍ୟ କରେ । ଏହି ନୂତନ ଆଚରଣ ତା'ର ପରିବେଶ ସହ ଉପଯୋଜନରେ ସାହାୟ୍ୟ କରିଥାଏ । ଆସ ଶିଶୁକୁ ଅନୁଭୂତି ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ସାହାୟ୍ୟ କରୁଥିବା ଉପାଦାନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା

କ- ପରିପକ୍ଷ

ଶିଶୁ ତା'ର ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତିକୁ ପାଥେୟ କରି ଅନେକ ନୂଆ କଥା ଶିଖୁଥାଏ । ଏହିସବୁ ନୂଆ କଥା ଶିଖୁବା ପାଇଁ ସେ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ପ୍ରଭାବରେ ପରିପକ୍ଷ ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିଶୁର ବିକାଶ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ।

କେତେକ ଶିକ୍ଷଣ ଶିଶୁର ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଵନ ଉପରେ ନିର୍ଭରଣୀଳ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରିପକ୍ଵତା ବଳରେ ଶିଶୁ ନାନା ଅନୁଭୂତି ଗ୍ରହଣ କରି ଅନେକ ବିଷୟ ଶିଖିଥାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ପାଠକୁ କିଏ ଶୀଘ୍ର ଶିଖିବା ବେଳେ କିଏ ଏହାକୁ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ନେଇଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପରିପକ୍ଵତା ଫଳରେ ଶିଶୁର ଅନୁଭୂତିରୁ ଶିଖିବା ଶୈଳୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପରେ ଡାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

୫- ପରିବେଶ

ଶିଶୁ, ବିଦ୍ୟାଲୟ, ହାଟ, ବଜାର, ମେଲା, ଡାକରଖାନା ଇତ୍ୟାଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିବେଶରୁ ଶିଶୁ ନୃତ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ପାଇଥାଏ । ଏହିପରୁ ଅନୁଭୂତି ଶିକ୍ଷକ କିମ୍ବା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୁ ଏତେ ଜୀବନ ଭାବେ ଶିଶୁ ହାସଳ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଶିଶୁ ନିଜବଡ଼ି ଦେଖିଲେ ଏ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ପାଇବ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ କିମ୍ବା ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପଡ଼ି ଏଇଭଳି ଅନୁଭୂତି ପାଇବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ସହ ପରିଚିତ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରୁ ଶିଶୁମାନେ ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତି ହାସଳ କରନ୍ତି ତାହା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦବାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅନୁଭୂତି ସାହାୟ୍ୟରେ ଶିଶୁ ଯାହା ଶିଖେ ତାହା ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଥାଏ ।

୬- ପରିଭ୍ରମଣ

ଶିଶୁମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଯଥା- ପାର୍କ, ମ୍ୟକିଯମ, ରେଡ଼ିଓ ସେସନ, ଦୂରଦର୍ଶନ କେନ୍ଦ୍ର, ପୋଷ ଅପିସ, ବିଦ୍ୟୁତ କେନ୍ଦ୍ର ଇତ୍ୟାଦିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଭୂତି ଓ ଜ୍ଞାନ ପାଇଥାନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ବୁଲାଇ ନେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ନୃତ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରଦାନକରାଯାଇ ପାରିବ । ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ, ଆବେଗ ଓ ଉସାହ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରାନ୍ତି ହୁଏ ।

୭- ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ

ଅନ୍ୟଠାରୁ ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା ନିଜ ଆଖୁରେ ଦେଖିଲେ ଅନେକ କଥା ଶିଖାଯାଇ ମନରେ ଥିବା ସମେହ ଦୂର ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି ଜିନିଷକୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ ନ ଦେଖି ମନଯୋଗ ସହକାରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ ଶିଶୁ ଏଥରୁ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଥାଏ । ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କୂଳରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହାର ବିଷ୍ଣୁର୍ବୀର୍ଷ ଜଳରାଶିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ ମନରେ ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ଏହା ବିଷୟରେ ମନକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ତା'ର ଶିଖିବା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ । କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସେ ତା'ର ପରିବାର ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ପାଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ଆଉ କେତେକର ଉତ୍ତର ସେ ତା'ର ସାଜ୍ଞୀୟାଥୀ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୁ ପାଇଥାଏ । ଏହା ଫଳରେ ତା'ର ଶିଖିବା ପରିବେଶ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରୁ କାରଣ ପାଇଁ ସବୁଜ ଶ୍ରେଣୀଷେତ୍ର, ଘର୍ବନାନୀ, ଛରଣା, ନଦୀ, ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୁଶଳୀ କାରିଗରୀର କାର୍ଯ୍ୟ କଲାପ, ମନ୍ଦିର କାନ୍ଦୁରେ ଖୋଦିତ କଳାକୃତି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ବିବିଧ ଅନୁଭୂତି ହାସଳ କରି ଅନେକ କଥା ଶିଖିପାରିବେ ।

୮- ଚରିତ୍ର ଅଭିନ୍ୟାସ

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନ୍ୟାସ କରି ଅଭିନ୍ୟାସ ଚରିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ଅଭିନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତି ହାସଳ କରିଥାନ୍ତି ଏଥରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ତଥ୍ୟ, ଶର, ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ପରିଦ୍ୱାରିତିକୁ ସେମାନେ ଭଲ ଭାବେ ବୁଝି ପରିପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏହାହାତୀ ଚରିତ୍ର ଅଭିନ୍ୟାସ ପିଲାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ସଜେ

ସଙ୍ଗେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ନୂଆ କଥା ଶିଖିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପାହିତ ଓ ଆଗ୍ରହୀ କରାଇ ଥାଏ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ, ଲିଟିରେସନ୍, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ଉଚ୍ଚାରଣ ପଢାଇଲା ବେଳେ ଏହାର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅଭିନୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତିଜନିତ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ଶିଶୁର ଅନୁଭୂତିଜନିତ ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହାନୁଭୂତିଶାଳ ମନୋଭାବ, ସ୍ଵେଚ୍ଛା ଓ ଭଲ ବ୍ୟବହାର ଛାତ୍ରାତ୍ମୀୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ଓ ସେମାନେ ଶିଖିଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅନେକ ଦିନ ମନେ ରଖିବେ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖିବା

୧. ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପିଲାର ଅନୁଭୂତି ସହିତ ସମର୍କତ ହେବା କାହିଁକି ଆବଶ୍ୟକ ?
୨. ପିଲାର ଅନୁଭୂତିକୁ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସାମିଲ କରିବା ପାଇଁ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ?

୨.୭ ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଭାବେ ଶିକ୍ଷଣ

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଵାଭାବିକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ସୁସଂଗଠିତ କରି ନିଜ ଜ୍ଞାନଙ୍କୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି । ଏହାହାତ୍ରା ଚାରିପାଖରେ ଥିବା ଜୌଡ଼ିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ଏବଂ ହାତରେ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟଭାର ସହ ସମର୍କ ରକ୍ଷାକରି ନିଜ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବ ଉପ ଏକକଗୁଡ଼ିକରେ ପିଲାମାନେ ଶିଖିବାର କେତୋଟି ଉପାୟ ବିଷୟରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି । ଆସ ଆମେ ଏହି ଉପଏକକରେ ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଭାବେ ଶିକ୍ଷଣ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ତୁମେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ଗୁହର ପରିସ୍ଥିତି ଅଧ୍ୟନ କଲେ ଏ ବିଷୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧାରଣା ପାଇ ପାରିବ ।

ଶ୍ରେଣୀ ଗୁହ ପରିସ୍ଥିତି

ପ୍ରଶାନ୍ତ ବାବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଜ୍ଞାନ ପଢାନ୍ତି । ସେ ଦିନେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପୁଲର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ । ଏଥୁପାଇଁ ସେ ନିମ୍ନମତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇଲେ ।

ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

- ପ୍ରଥମେ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦଳରେ ଭାଗ କରି ଗୋଲାକାରରେ ବସାଇଲେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଓ ଗୋଲାପ ଫୁଲ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଓ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲେଖିବା ପାଇଁ କହିଲେ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଦଳରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇ ଥିବା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖିଲେ ଓ ଲେଖାକୁ ଦଳଗତ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ।
- ମନ୍ଦାରଫୁଲ ପାଞ୍ଚ ପାଖୁଡ଼ା ବିଶିଷ୍ଟ ।
- କେତେକ ମନ୍ଦାରଫୁଲର ଅନେକ ପାଖୁଡ଼ା ଅଛି ।
- ଗୋଲାପ ଫୁଲର ବହୁତ ପାଖୁଡ଼ା ଆଏ ।
- ମନ୍ଦାରଫୁଲ ନାଲି ରଙ୍ଗର ଆଏ ।

- ମନ୍ଦାରପୁଲ ଧଳା, ହଳଦିଆ ଓ ଗୋଲାପି ରଙ୍ଗର ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

- ଗୋଲାପି ପୁଲ ଧଳା, ହଳଦିଆ, ଗୋଲାପି ଓ କମଳା ରଙ୍ଗର ଅଛି ।

- ଉତ୍ତର ପୁଲର ବୃତ୍ତି ଓ ତେଣ ଥାଏ ।

- ମନ୍ଦର ପୁଲର କେଶର ଥାଏ ।

- ଗୋଲାପପୁଲର କେଶର ନଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

ଏହାପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳକୁ ଶିକ୍ଷକ ଗୋଟିଏ ନାଲିରଙ୍ଗର ପାଞ୍ଚପାଖୁଡ଼ା ବିଶିଷ୍ଟ ମନ୍ଦାର ପୁଲ ଓ ନାଲି ରଙ୍ଗର ବହୁ ପାଖୁଡ଼ା ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଲାପ ପୁଲ ଦେଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ପୁଲ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦଳରେ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖିବାକୁ କହିଲେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଉତ୍ତର ପୁଲକୁ ଭଲ ଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ଓ ଉତ୍ତର ପୁଲକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ତା'ର ଅଶ୍ଵଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖୁଲେ ଯେ ଗୋଲାପ ପୁଲର ମଧ୍ୟ କେଶର ଅଛି । ଅନ୍ୟ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଓ ପାର୍ଥକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖୁ ଦଳଗତ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହାପରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ସଂକ୍ଷେପଣ କଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମ୍ନମତେ ଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷକ	ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ
<ul style="list-style-type: none"> • ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । • କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଲେ । • ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ । • ପିଲାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂକ୍ଷେପଣ କଲେ । 	<ul style="list-style-type: none"> • ନିଜ ଅଭିଜ୍ଞାତାରୁ ମନ୍ଦାର ପୁଲ ଓ ଗୋଲାପ ପୁଲ ବିଷୟରେ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । • ମନ୍ଦାର ପୁଲ ଓ ଗୋଲାପ ପୁଲକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ନୃତନ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । • ପୂର୍ବ ତଥ୍ୟ ସହ ନୃତନ ତଥ୍ୟକୁ ତୁଳନା କରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ।

ଆସ ଏବେ ଜାଣିବା ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିଖ୍ବା ପ୍ରଣାଳୀ କିପରି ଥିଲା :

- ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥାପନ କରାଗଲା ।
- ପିଲାମାନେ ସମସ୍ୟାଟିକୁ ବୁଝିଲେ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର କିଛି ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିଲା ।
- ସେହି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ କିଛି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ପରାମର୍ଶ କରି ନୃତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ପାଇଲେ ।
- ପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ନୃତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ସହ ଯୋଡ଼ି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ନିଜର କିଛି ପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥାଏ । ସେମାନେ ପରିବେଶ ସହ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା (ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ପରାମର୍ଶ, ପରମ୍ପରା ସହ ଭାବ ବିନିମୟ, ବୟସ ଲୋକଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ଗ ଏହିପରି ଭାବରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଏଥରୁ ଜାଣିଲେ ପିଲାମାନେ ପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ନୃତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ସହ ଯୋଡ଼ି ଏକ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିଖ୍ବା ପାଇଁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ।

ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣ ଅତୀତ ବର୍ଗମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଶିକ୍ଷଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷଣ ସମୟରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ପରିବେଶ ସହ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରି ଜ୍ଞାନ ସଂରଚନାରେ ଜାଗ ନିଅନ୍ତି । ପୂରୁଣା ଓ ନୂଆ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତାବରି ନୂଆ କଥା ସବୁ ଶିଖନ୍ତି । ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଙ୍ଗଠିତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ପିଲାଟି ଶିଖିଥାଏ, କିମ୍ବା, ଶିକ୍ଷଣ ପୁନଃ ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ କିମ୍ବା ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ କିଛି ନ ଶିଖିବାର ମଧ୍ୟ ସମ୍ବାବନା ଥାଏ । ମାତ୍ର ପିଲାଟି ନୂଆ କଥା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଭାବେ ପ୍ରୟାସ ଚାଲୁ ରଖିଥାଏ । ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣ ତରୁ ବା ଜ୍ଞାନ ସଂରଚନା ତରୁର ପ୍ରଥମ ଦାର୍ଶନିକ ହେଉଛନ୍ତି ଜିଆସଟିଷ୍ଟୋ ଭିକୋ (Giamtistavico) ଯିଏକି ୧୯୧୦ ମସିହାରେ କହିଥୁଲେ “ଜଣେ କିଛି ଜାଣିବ ଯେତେବେଳେ ସେ ଏହାକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବ ।” (One can only know something if one can explain it”)

ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ

କ-ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ (Enquiry)

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଓ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଉପାହିତ କରାଯାଏ ।

ଖ- ବହୁବିଧ ବୁଦ୍ଧିର ବ୍ୟବହାର (Multiple intelligence)

ଶିକ୍ଷଣ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ବହୁବିଧ ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଉପାହିତ କରାଯାଏ । ଏହା ସହ ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମତ ଓ ଧାରଣାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ।

ଘ- ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଶିକ୍ଷଣ (Collaborative Learning)

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଦଳରେ କାମ କରି ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ବିନିମୟ କରି ପରିଷର ଠାରୁ ଶିଖିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି । ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ଶିଖିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ।

ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନ

(i) ନିୟୁକ୍ତି (Engagement)

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ବୂଦ୍ଧ ହୋଇ ଏହାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଅତୀତ ଅନୁଭୂତିକୁ ନୂଆ ସହ ଯୋଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ସମସ୍ୟାର ସଙ୍ଗୀ ନିରୂପଣ କରନ୍ତି ।

(ii) ତନ୍ତ୍ର ତନ୍ତ୍ର ପରୀକ୍ଷା କରିବା (Exploration)

ଏହି ସୋପାନରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସମସ୍ୟା ସହ ସିଧାସଳଖ ସମ୍ବୂଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସମଳ ଚଯନ କରନ୍ତି ଓ ଦଳରେ ଆଲୋଚନା କରି ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଧାରଣାକୁ ପରିଷର ମଧ୍ୟରେ ବିନିମୟ କରନ୍ତି ଓ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କିପରି କରାଯିବ ସେହିବାଟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧାନ କରି ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଜ୍ଞାନ ସଂରଚନା କରିଥାନ୍ତି ।

(iii) ବର୍ଣ୍ଣନା (Explanation)

ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଶିକ୍ଷକ, ସାଙ୍ଗସାଥ ଓ ନିଜ ମନରେ ଉଠୁଥିବା ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ସହ ସମ୍ବୂଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅମୂର୍ଖ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି କରିବା ଶିଖନ୍ତି ଓ ଏହାର ଫଳାଫଳକୁ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ।

(iv) ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରଣ (Elaboration)

ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଧାରଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଗତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ ଓ ଏହାକୁ ବଡ଼ାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ । ଏହା ସହ ତା'ର ଧାରଣାକୁ ନୂଆ କରି ଶିଖିଥିବା ଧାରଣା ଓ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣାକୁ ବାପ୍ତବ ଜୀବନ ସହ ଯୋଡ଼ିଥାଏ ।

(v) ମୂଳ୍ୟାୟନ (Evaluation)

ମୂଳ୍ୟାୟନ ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲାଟି ନିର୍ଭାରିତ ଧାରଣାକୁ ବୁଝି ଆହରଣ କରିଛି କି ନାହିଁ ଶିକ୍ଷକ ଜାଣି ପାରନ୍ତି । ଏହି ମୂଳ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନ, ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଆଲୋଚନା, ନ୍ୟସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ନିଅନ୍ତି ।

ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା

ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣ ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଓ ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଜଠନ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଭୂଲାନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସଂରଚନା ପାଇଁ ସହାୟତା କରନ୍ତି ।

ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବହୁବିଧ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ସେ ଅଗ୍ରଣୀ ଶାତ୍ରୁଶାତ୍ରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମୃଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସହ ବୁର୍ବଳ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ଏହାଛଢା ପିଲାମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ସଂରଚନା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରି ଶିକ୍ଷଣକୁ ଦ୍ଵାରାନ୍ତି କରାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଉପାୟରେ ସବୁପିଲା ଶିଖିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇ ପାରୁ ନଥିବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବହୁବିଧ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି । ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁ ରୂପେ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ସହପାଠୀ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି ।

ଯାଗର (Yager, 1991) ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭୂମିକା ଭୂଲାଇବା ପାଇଁ କହିଛନ୍ତି

- ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମିଳିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଟନ୍ତି ।
- ଆହାନମୂଳକ ଅନୁଭୂତି ହାସକ ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଅନ୍ତି ।
- ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସହ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗୀ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ।
- ନିଜ ଧାରଣା ପିଲାମାନଙ୍କୁ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଥିବା ଧାରଣାକୁ ଧୈର୍ୟ ସହକାରେ ଶୁଣନ୍ତି ।
- ପିଲାମାନେ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ୱେଷଣ କରି ଉପମୂଳ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଦିଅନ୍ତି ।
- ନିଜକୁ ବିଶ୍ୱେଷଣ କରିବା, ବିଭିନ୍ନ ସୂଚନା ସଂଗ୍ରହ କରିବା, ଧାରଣାକୁ ଯୁକ୍ତ ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା, ନୂଆ ଧାରଣା ଆଧାରରେ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ପୁରୁଣା ଧାରଣାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗୁ କାମକୁ ଉପାର୍ହିତ କରନ୍ତି ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ନିଜ ନିଜ ଡଙ୍ଗରେ ଓ ବେଗରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା ଓ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ନୂଆ କଥା ସବୁ ଶିଖୁ ନିଜ ଆଚରଣରେ ପୁରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖାବା

୧୯୮୫ ମେ ମୁହଁ ୨.୩.୧

୧. ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

୨. ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

୩. ଶିକ୍ଷଣକୁ ପିଲାପାଇଁ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶିକ୍ଷକ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବେ ?

୨.୭. ଶିକ୍ଷଣର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା

ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହା କେତେକ ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ପରିପୂରଣ ହେଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇ ଦୀଘସ୍ଵାୟମୀ ହୋଇଥାଏ । ଆସ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୨.୭.୧. ପରିପକ୍ଵନ

ଶିଶୁ ଶରୀରର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓ ଜାତିଯଶ୍ରୀକର ବିକାଶ ପରିପକ୍ଵତାର ପରିପ୍ରକାଶ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରାଣୀର ଶାରୀରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ପରିପୃଷ୍ଠିର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କରଣ ଧାରାକୁ ପରିପକ୍ଵନ ବା ପରିଣତାବସ୍ଥା କୁହାଯାଏ । ପରିପକ୍ଵତା ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ କରାଇଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାର ପରିପ୍ରକାଶ ଶିକ୍ଷଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ପରିପକ୍ଵତା ଆସିଥାଏ । ଏହା ଅଭ୍ୟାସ ବା ତାଲିମ୍ ବ୍ୟତୀତ ହୋଇଥାଏ । ବରି ଓ ହଣ୍ଡଙ୍କ ମତରେ “ବିଭିନ୍ନ ବୟସରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପାରଦର୍ଶତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହିଁ ପରିପକ୍ଵତା ।”

ପରିପକ୍ଵତା ଏକ ସ୍ଥାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶୁଣ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ସ୍ଵତଃ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଶିଶୁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମ କରି ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ କରେ ଏହା ତା’ର ଶରୀରର ଅବୟବ ଓ ସ୍ଥାୟିଶୁଦ୍ଧିକର ପରିପକ୍ଵତା ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ଏହାହାତ୍ରା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟସରେ ଶିଶୁ ପେଟେର ପାରେ, ବସିପାରେ ଶୁଣୁଣିପାରେ, ଠିଆ ହୋଇ ପାରେ ବା ଚାଲିପାରେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ଵର ଯନ୍ତ୍ରର ପରିପକ୍ଵତା ନ ଆସିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାମାନେ କଥା କହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ସବୁ ଉଦାହରଣରୁ ଆମେ ଜାଣିବା ଯେ ଶାରୀରିକ ଅବୟବ, ତନ୍ତ୍ର ବା ସ୍ଥାୟି ସମ୍ବୂର୍ଧ ପରିପକ୍ଵ ଅବସ୍ଥା ଆଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ପ୍ରଦାନିତ କରିଥାଏ ।

ଆମେ ଯେଉଁ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରୁ, ଯେଉଁ ଗତି ବା ଧାରାରେ ଶିଶୁ, ଆମର ସ୍ଥାନର ଶକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ପରିପକ୍ଵନ ଫଳରେ ଘରୁଥିବା କ୍ରିୟା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଵନ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ପରିପକ୍ଵନର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେତୁ ବିଭିନ୍ନ ବୟସରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣ ସଙ୍ଗଠିତ ହୁଏ । ସୁମ୍ମ ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ଵତା ଶିକ୍ଷଣକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ସାହାୟ୍ୟ କରିଥାଏ ପରିପକ୍ଵତାର ଅଭାବ ବା ବିଳମ୍ବ ଘଟିଲେ ଶିକ୍ଷଣ ସେହି ହିସାବରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟସ ନ ହେଲେ ଶିଶୁ ସୁରକ୍ଷା ଚଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏକ ତିନିବର୍ଷର ଶିଶୁଙ୍କ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବାକୁ ତାଲିମ୍ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆଙ୍କି ପାରିବ ନାହିଁ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ଫଳରେ ପିଲାମାନେ ଗୀତ ଗାଇ ପାରନ୍ତି, ଅଭିନୟ କରିପାରନ୍ତି, ନାଚ କରି ପାରନ୍ତି, ସିଲେଇ କରିପାରନ୍ତି ଓ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିପାରନ୍ତି । ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଵତଃ ନୁହେଁ । ଏଥପାଇଁ ଅଭ୍ୟାସ ବା ତାଲିମ୍ ଦରକାର । ଏହିପରି ବୟସ ଆଧାରରେ ଆମେ କହିପାରିବା ଯେ ଶିକ୍ଷଣ ପରିପକ୍ଵନ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ଓ ଏହି ଦୁଇଟି ପରିଷ୍ଵରର ପରିପୂରଣ ।

୨.୭.୭. କୁନ୍ତି ରହିତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା

ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଶିଶୁର ମନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନେକ ସମୟରେ ମନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରହିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅତ୍ୟଧିକ କୁନ୍ତି ଯୋଗୁଁ ଶିଶୁ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେ ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟ ଶିଖିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ଆଚରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିପାରେ ନାହିଁ ।

କୁନ୍ତିର ବିଭାଗୀକରଣ

କୁନ୍ତିକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭିନ୍ନ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା । (୧) ମାସପେଶୀୟ (୨) ଜାତ୍ୟିୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ୩ (୩) ମାନସିକ । ମାସପେଶୀୟ ଓ ଜାତ୍ୟିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି କରି ଶାରୀରିକ କୁନ୍ତି କୁହାଯାଏ ।

ଶାରୀରିକ କୁନ୍ତି

ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ଆମ ଦେହରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବିଷାକ୍ତ ଦ୍ରୁବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଏହା ଶାରୀରିକ କୁନ୍ତିର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଶାରୀରିକ କୁନ୍ତି ମାନସିକ କୁନ୍ତିର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏଥରୁ ଜଣାପଦେୟ ଏହି ଦୂର ପ୍ରକାର କୁନ୍ତି ସାମଗ୍ରୀକ, ପରିଷରଠାରୁ ଅଳଗା ନୁହଁଛି । ଏହାଛିଥା ଶାରୀରିକ କୁନ୍ତି ମାନସିକ ଦକ୍ଷତାକୁ କମାଇ ଦେଇଥାଏ ।

ଆମ ଶରୀରର ବାହ୍ୟ ଓ ଆଉୟତରୀଣ ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ଥବାରୁ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଆଉୟତରୀଣ କାରଣ ହେଉଛି ଦାନ୍ତ ଓ ଗଲଗଣ୍ଠ ରୋଗ, ଅସୁସ୍ଥ ଆଖ, ପୃଷ୍ଠି ସାଧନ ଅବସ୍ଥା, ଅନିଦ୍ରା ରହିବା ଲତ୍ୟାଦି ଅସୁବିଧା ଯାହା ପିଲା ବା ବୟବସାମଙ୍କ ମାନସିକ ଅବସାଦ ଦେଇ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ ଯାହାର ଫଳ ସ୍ଵରୂପ ପିଲା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଲଜ୍ଜା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ସହଜରେ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ନ ହେବା ପାଇଁ ଏକ ଉତ୍ତମ ସାମ୍ବୁଦ୍ଧି ଓ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ ।

ଯେଉଁ ବାହ୍ୟ କାରଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କଠାରେ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟିକରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଅତ୍ୟଧିକ ଉତ୍ତେଜନା, ଅସ୍ଵାସ୍ୟକର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିବା, ବାସ୍ତ୍ଵ ଚଳାଚଳ ଅସୁବିଧା ଥିବା ଘର, ଅତ୍ୟଧିକ ପାଟିତୁଣ୍ଡ ହେଉଥିବା ସ୍ଵାନ, ତୁରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବସିବା ପ୍ରଶାଳୀ, ତୁରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (ତୁରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଅତି ସହଜ ବା ଅତି କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ) । ଏହି ସବୁ ପରିବେଶ ପିଲାଠାରେ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଉପଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ଫଳରେ ଏହି ସବୁ କୁନ୍ତି ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ସଫଳ ଭାବେ ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏଥପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କରିବା ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଥିବ ସେହିଉଳି କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୂନଃ ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିମଳ ଅବସ୍ଥା ଓ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବ ।

ମାନସିକ କୁନ୍ତି

ମାନସିକ କୁନ୍ତି ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ଏହା ପିଲାଠାରେ ବିରକ୍ତ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଏହି ବିରକ୍ତ ଭାବ କାମ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଆମ ଦୈନିକିନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖିଲେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶାଳୀରେ ପିଲାମାନେ ଶିଖିବାକୁ ତାହୁଁନଥିବେ ସେହି ପ୍ରଶାଳୀରେ ପଢ଼ାଇଲେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବିରକ୍ତ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ଓ ସେମାନେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅନିଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକ ।

୨.୭.୩. ପୂନର୍ବଳନ

ଆମେ ଜାଣିଛେ ସବୁ ମଣିଷ ସେମାନେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କିଛି ସାମାଜିକ ସ୍ଵୀକୃତି ଚାହାଁଛି । ଏହି ସ୍ଵୀକୃତିଗୁଡ଼ିକ ପୁରସ୍କାର, ପ୍ରଫଶ୍ୟା ପତ୍ର, ପ୍ରଫଶ୍ୟା ଉତ୍ତର କିମ୍ବା କିଛି ସକାରାମ୍ବକ ଆକାରରେ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଦୈନିକ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଚନିକ ଉତ୍ତର ଯଥା ଭଲ, ଖୁବ୍ ଭଲ, ସାବାସ୍, ଠିକ୍ କହିଛୁ ବା ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର (ଯଥା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପ୍ରଫଶ୍ୟା ସୂଚକ ଚାହାଣୀରେ ଅନାଇବା, ସାମାନ୍ୟ ହସି ହସି ପ୍ରଫଶ୍ୟା ଜଣାଇବା, ପିଠି ଆପୁତ୍ତେଇବା, ଆଖରେ ସଙ୍କେତ ଦେବା, ହାତ ବା ଆଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ସ୍ଵୀକୃତି ଦେବା) ଦ୍ୱାରା ପିଲାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେବାରେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଉପାହିତ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ପୂନର୍ବଳନ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଯାହା (ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଚନିକ ଉତ୍ତର ବା ଅଣ ବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର) ପୂନର୍ବଳନ କରିଥାଏ ତାକୁ ପୂନର୍ବଳନ କାରକ କୁହାଯାଏ ।

ବି.୬୯. ଦୀନର ଅପେରାଣ କଣ୍ଠେପନିଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ପୂନର୍ବଳନକୁ ବିଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସମୟ ସମୟରେ ଉତ୍ତର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି (ଯେପରି ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଠିକ୍ ଉତ୍ତର, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଭାମୂଳକ ବ୍ୟବହାର) ଯାହାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପୂନରାବୁଣି କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ସମ୍ଭକ୍ତରେ ସେ ସଚେତନ ନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ ଆସେ ଆସେ ସେହି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସେ ସଚେତନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵତଃ ତାବେ ସେଉଳି ଆଚରଣ ଦେଖାଇଥାନ୍ତି । ଯଦ୍ବାରା ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟବହାର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ ତାକୁ ପୂନର୍ବଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କୁହାଯାଏ ଓ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏପରି ପୂନର୍ବଳନ ହୋଇଥାଏ ତାକୁ ପୂନର୍ବଳନ କାରକ କୁହାଯାଏ ।

ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପୂନର୍ବଳନ କାରକର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ସକାରାମ୍ବକ ପୂନର୍ବଳନ ଓ ନକାରାମ୍ବକ ପୂନର୍ବଳନ କାରକ ।

ସକାରାମ୍ବକ ପୂନର୍ବଳନ

ଯେହି ଉତ୍ତର, କ୍ରିୟା ବା ବସ୍ତୁ ପ୍ରଯୋଗରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବ୍ୟବହାରର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ଦୃଢ଼ିଭୂତ କରାଯାଏ ତାକୁ ସକାରାମ୍ବକ ପୂନର୍ବଳନ କାରକ କୁହାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଅନୁଧାନ କରିବା ।

ପରିସ୍ଥିତି - ୧

ଶିକ୍ଷକ - ରାମ ବ୍ୟାଙ୍କ ଆମକୁ କି ସାହାଯ୍ୟ କରେ ?

ରାମ - ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଟଙ୍କା ରଖିଲେ ତୋରି ହେବା ରଯ ନଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷକ - ଠିକ୍ ! ଆଉ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରେ ?

ରାମ - (ନୀରବ ରହିଲା)

ଶିକ୍ଷକ - ଠିକ୍ ଅଛି, ଶ୍ୟାମ ଏବେ ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

(ଶ୍ୟାମ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଶ୍ୟାମ ଅନ୍ୟ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରେ ?

ଶ୍ୟାମ - ବ୍ୟାଙ୍କରୁ ଟଙ୍କା ଆଣିଲେ କମ୍ ସୁଧ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଶିକ୍ଷକ - (ରାମ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ରଣ ଆଣିବା ଦ୍ୱାରା ଆମର କି ଲାଭ ହୁଏ ?

ରାମ - ରଣ ଆଣି ଚାଷ କାମରେ ଲଗାଯାଏ ଓ ବେପାର ବଣିଜ କରାଯାଏ । (ରାମ ଉତ୍ତର ଦେଲାବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ତା' ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ସାମାନ୍ୟ ହସି ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଥିଲେ ।)

ଶିକ୍ଷକ - ଖୁବ୍ ଭଲ ।

ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଚନିକ ଓ ଅଣବାଚନିକ କ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଅଧିକ ଉତ୍ତର ଦେବାର ବ୍ୟବହାରକୁ ପୂନର୍ବଳନ କରାଯାଉଛି ।

ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ

ଆସ ଆଉ ଏକ ପରିଦ୍ଵିତୀୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ପରିବ୍ରତି - ୨

ଶ୍ରେଣୀ ଶୃହରେ ପାଠ୍ୟଦା ଚାଲୁଥିବା ଦେବେ ଗାହାରେ ଉତ୍ସବରେ ମାରି ବାଜୁଥିଲା । ଏହି ଶତରେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରଇ ଦେବାରେ ଶାତ୍ରାତ୍ରାମାନେ ଅନୁବିଧାରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ଶିକ୍ଷବ ଗାହାରେ ଚାଲୁଥିବା ମାରି କରିବେବେ । ଏହାପରେ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନେ ସହିୟ ହୋଇ ଉତ୍ସବ ଦେବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହେଲେ । ମାରବି ଉତ୍ସବରେ କରିବାରେ ଅନୁବିଧା, ଶ୍ରେଣୀ ଶୃହରେ ଅଧ୍ୟତ୍ମ ଗରମ, ଶିକ୍ଷବ ବା ସହପାଠୀମାନଙ୍କର ଠଣ୍ଡା ପରିହାସ କବି କେତେକ କ୍ରୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ବା ବିରତିବର ଅନୁରୂପି ଦେଇଥାଏ ଓ ଶିକ୍ଷବ ଆଶା ବରୁଥିବା ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ ବାଧା ସ୍ଵର୍ଗି କରିଥାଏ । ଏହି ପରିଦ୍ଵିତୀୟ ଦେଖି କ୍ରୀଯାକୁ ହଜାର ଦେଇ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆଶା ବର୍ତ୍ତାବାଦିତା ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦୃଢ଼ାରୂପ ହୁଏ । ଏପରି ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ବା ବିରତିକର ଅନୁରୂପିକୁ ଦୂର କରିବା କ୍ରୀଯାକୁ ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ ବାହା ବୁଝାଯାଏ ।

ନବାରାମ୍ବ ବା ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନବାରକଶୁଦ୍ଧିକ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଵର୍ଗି ହେଉଥିବା ପୁନର୍ବଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଯଥାକ୍ଷେତ୍ର ସବାରାମ୍ବ ଓ ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ ବୁଝାଯାଏ । ଏହି ଦୂର ପ୍ରବାଦ ପୁନର୍ବଳନ ଉତ୍ସବ ବ୍ୟବହାରର ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାକୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ ଯେ ଯେଉଁ କ୍ରୀଯା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶନ ବାହୁଡ଼ ବ୍ୟବହାର ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସମ୍ବାଦା ବୃଦ୍ଧିପାଏ ତାକୁ ପୁନର୍ବଳନ ବୁଝାଯାଏ ।

1. - ଯାହାର ପ୍ରଯୋଗରେ ବାହୁଡ଼ ବ୍ୟବହାରର ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନର ସମାବନା ବୃଦ୍ଧିପାଏ ତାକୁ ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ କାରକ ଓ ତାର ପ୍ରଯୋଗ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ ବୁଝାଯାଏ ।

2. - ଯାହାର ଦୂରାକରଣରେ ବାହୁଡ଼ ବ୍ୟବହାରର ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନର ସମାବନା ବୃଦ୍ଧିପାଏ ତାକୁ ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ କାରକ ଓ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ନବାରାମ୍ବ ପୁନର୍ବଳନ ବୁଝାଯାଏ ।

ଶ୍ରେଣୀ ଶୃହରେ ପୁନର୍ବଳନ

ଶ୍ରେଣୀରେ କିପରି ପୁନର୍ବଳନ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଦୃଢ଼ାକରଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ସେ ସମର୍ଦ୍ଦରେ ଶିକ୍ଷଣକରେ ଦିନା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ନିମ୍ନରେ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ଜଳ ସମର୍ଦ୍ଦ କଷ୍ଟଦେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ଅନୁବିଧା ଜାଣିବେ ।

- କେଉଁ ପିଲାର କେଉଁ ବ୍ୟବହାର ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆଶା କରାଯାଏ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । ଏହି ବ୍ୟବହାର ହୁଏଥି ଶ୍ରେଣୀର ସବୁ ପିଲାକର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମଜୀଯ ହୋଇପାରେ ।

- ପୁନର୍ବଳନ କେତେବେଳେ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଦୂରଟି ଉପାୟ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ପ୍ରଥମ ଉପାୟରେ ବାହୁଡ଼ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନର ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ପୁନର୍ବଳନ କାରକ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ଓ ଏହାପରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ ପୁନର୍ବଳନ କରେ ବାହୁଡ଼ ବ୍ୟବହାରିଗୁ ପୁନଃପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଆଗ୍ରହୀ

ହେବେ । ସମୟ ବ୍ୟବଧାନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ କରି କେତେକ ଏହି ବ୍ୟବଧାନକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି ଓ ବ୍ୟବହାର ଦୃଢ଼ୀକରଣ ହୋଇଗଲେ ଆଉ ପୂନର୍ବଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ନଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପାୟଟି ହେଉଛି ବାଞ୍ଚିତ ବ୍ୟବହାର ଥରେ, ଦୁଇଥର ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସଂଖ୍ୟକ ଥର ପ୍ରଦର୍ଶନ ପରେ ପୂନର୍ବଳନ କରାଯାଇପାରେ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଦର୍ଶନର ବାରମ୍ବାରତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ ରଖି କ୍ରମାଗତ ଭାବେ ବୃଦ୍ଧି କରି ପୂନର୍ବଳନ କରାଯାଏ ।

- ପୂନର୍ବଳନ କାରକ ନିର୍ବାଚନ କଲାବେଳେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଭାଲ ଲାଗୁଥିବ ବା ଉପାହିତ କରୁଥିବ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ବାଚନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବାଚନିକ, ଅଣବାଚନିକ ବା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉପହାର ଏଥୁପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ, ବେଳେବେଳେ ଉପାହପ୍ରଦ ଉତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଅନୁପୂରକ ନ ହୋଇ ତାକୁ ଥଣ୍ଡା କଲାଭଳି ଲାଗେ ଏବଂ ପୂନର୍ବଳନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଦଣ୍ଡ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ ।
- ଯେତେଦୂର ସମ୍ବବ ବାଚନିକ ଓ ଅଣବାଚନିକ ପୂନର୍ବଳନ କାରକର ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ଉଚିତ । ପୂର୍ବାର ପାଇଁ କିଛି ସାମଗ୍ରୀଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କଲେ ପିଲାମାନେ ସେଇ ଜିନିଷ ପାଇବା ଲୋଭରେ ଆଶା କରାଯାଉଥିବା ବ୍ୟବହାର ବାରମ୍ବା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଏହା ପାଇବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ ଆଉ ସେଉଳି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧. ପରିପକ୍ଵତା ଶିକ୍ଷଣକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରେ ?

୨. ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ କ୍ଲାସି ଶିକ୍ଷଣକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଅ ।

୩. ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପୂନର୍ବଳନ ଆବଶ୍ୟକ କି ? ସକାରାମୂଳକ ନକାରାମୂଳକ ପୂନର୍ବଳନ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ ।

୪. ଶିକ୍ଷଣ ପୂନର୍ବଳନ ବ୍ୟବହାର କରି ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ କିପରି ନିୟମିତ କରିପାରିବ ?

୨.୭.୪ ଉପକରଣ

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସରସ, ସାର୍ଥକ ଓ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପାଠୋପକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ପାଠୋପକରଣଗୁଡ଼ିକ ସହାୟକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ କୁହାଯାଏ । କଠିନ ଓ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ବିଷୟରସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ସହଜ ସରଳ ଉପାୟରେ ବୋଧିଗମ୍ୟ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରହୀ କରାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମନରେ କୌତୁଳ୍ୟ ଓ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ଵର୍ଗତ କରିବାର ଏଗୁଡ଼ିକ ‘ପ୍ରଦୀପନ’ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢନ୍ତି, ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି ଏବଂ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ପ୍ରଦୀପନର ବ୍ୟବହାର ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ମନୋଜ୍ଞ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟିକରି ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ କରାଉଥିବାରୁ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତ୍ୱ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶୀ । ଆସ ଆମେ ଏହିସବୁ ଉପକରଣର ପ୍ରକାର ଜେଦି, ଚିମନ ଓ ବ୍ୟବହାର ନିୟମବଳୀ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉପକରଣର ପ୍ରକାର ରେବ

ଉପକରଣକୁ ସାଧାରଣତଃ ଚିନି ଭାଗରେ ଭାଗ କରାଯାଏ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତଳ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - ୨.୧

କ୍ରମିକ ନଂ	ଉପକରଣର ନାମ	ଉପକରଣର ଉଦାହରଣ
୧.	ଦୃଶ୍ୟ ଉପକରଣ	ଛବି, ଗୋଲକ, ମାନଚିତ୍ର, ନମୁନା, ମଡେଲ୍ ରେଖାଙ୍କିତ ଛବି, ଚାର୍ଟ ଓ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ଇତ୍ୟାଦି
୨.	ଶ୍ରୀବ୍ୟ ଉପକରଣ	ରେଡ଼ିଓ, ଟେପରେକର୍ଟର, ବିଭିନ୍ନ ଭାଷଣ, ଗ୍ରାମୋଫୋନ୍ ଇତ୍ୟାଦି
୩.	ଦୃଶ୍ୟ ଶ୍ରୀବ୍ୟ ଉପକରଣ	ଟେଲିଭିଜନ୍, ଚଳକିତ୍ର, ନାଟକାଭିନ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହି ଉପକରଣ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ସେମାନଙ୍କର ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦକ୍ଷତା ଥବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା, ଶିଖ୍ବାର ଗତି ଓ ପ୍ରତିକରିତ ଅନୁଯାୟୀ ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ସେମାନେ ଦୁଇଟି କଥା ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- କେଉଁ ଉପକରଣ ଚଯନ କରିବେ ।
- ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପ୍ରଶାଳୀ ।

ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ଚଯନ

ପିଲାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଭଲ ଭାବେ ଶିଖ୍ବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଉଦିଷ୍ଟ । ସେଥିପାଇଁ କେଉଁ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ପିଲାମାନେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ, ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚଯନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ଚଯନ କଲାବେଳେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।

- ଯେଉଁ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଦରକାର ହେଉଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ : (i) ନୂଆପାଠ ଶିଖ୍ବା ପାଇଁ (ii) ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ (iii) ସମ୍ବନ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ତାହା ସ୍ଥିର କରାଯିବ ।
- ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଉପକରଣ ଚଯନ କଲାବେଳେ ଦେଖାଯିବ ।

(କ) ଆବଶ୍ୟକ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଉପକରଣ ।

(ଖ) ଉପକରଣର ସହଜ ଲବ୍ଧତା ।

(ଗ) ଶିଖ୍ବା ପାଇଁ ଥବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ କି ?

(ଘ) ଅନୁସୂତ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଶାଳୀ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ କି ?

(ଙ) ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣପ୍ରତି, ବିଷୟ ଓ ସୋପାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପଯୁକ୍ତ କି ?

(ଚ) କେଉଁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପକରଣ ଉଦିଷ୍ଟ ?

(ଛ) ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ବିଭାଗିତ ସ୍ଵର୍ତ୍ତି କରିବ କି ?

(ଜ) କେତେ ସମୟ ପାଇଁ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ ?

(ଝ) ଏହି ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କଲେ କେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପଳାପଳ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ମିଳିବ ?

(ଡ) ଆଉ କେଉଁ ଅତିରିକ୍ତ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିପାରେ ?

ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପ୍ରଣାଳୀ

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣକୁ ଫଳପ୍ରଦ କରିବାକୁ ହେଲେ ଉପକରଣ ଗୁଡ଼ିକ କିପରି ସଫଳ ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ତାହା ଦେଖୁବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଣାଳୀ ଆସ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

- ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଦଳଗତ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ଦେଖୁବା ।
- ସବୁଦଳ ବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ପାଖରେ ଉପକରଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ତନଖୁଁ କରିବା ।
- ଉପକରଣ ପାଇ ସାରିଲା ପରେ ପିଲାମାନେ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଦେଖୁବା ।
- ଯଦି ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି କେଉଁ ସହାୟତା ଦେଲେ ସେମାନେ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ମୁଣିର କରିବା ।
- ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଦିଆୟାଇଥିବା ସୂଚନା ପିଲାମାନେ ବୁଝିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଦେଖୁବା ।
- ଉପକରଣର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଦେବା ।
- ଯଦି ଉପକରଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେଉ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।
- ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ପିଲାମାନେ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଦେଖୁବା ।

ଉପରୋକ୍ତ ବିଷୟବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଶିକ୍ଷକ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଲେ ପିଲାମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରି ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖୁବା

୧ । ଉପକରଣ ଚଯନ କଲାବେଳେ କେଉଁବୁ ଦିଗ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯିବ ଦର୍ଶାଅ ।

୨.୩.୪. ଉପକରଣ ସଂଗଠନ

ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ – ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳ ପରିଣାମନା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପରିମାଣର ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶେଷ କରି ଏକକ ଶ୍ରେଣୀ, ବହୁଶ୍ରେଣୀ ଓ ବହୁଷ୍ଵର ପରିସ୍ଥିତିର ପିଲାଙ୍କ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଦଳଗତ ଓ ସ୍ଵଶିକ୍ଷଣରେ ପିଲାଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତ ପାଇଁ ବହୁ ପରିମାଣର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣର ବରକାର ହୋଇଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅନୁସୂତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀର ଉପକ୍ରମ, ଉପସ୍ଥାପନ, ଅଭ୍ୟାସ କାର୍ଯ୍ୟ, ପୁନର୍ବଳନ ଓ ମୂଲ୍ୟାଯନ ଆଦି ସୋପାନରେ ବହୁବିଧ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ବହୁତ ପ୍ରକାର ଉପକରଣ ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ନିଷ୍ଠିତ ହେବ ତାହା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଗଠନ ଆବଶ୍ୟକ । ଆସ ଆମେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଗଠନ କରି ପିଲାଙ୍କ କିପରି ଫଳପ୍ରଦ ଭାବେ ଶିଖ୍ୟାଇ ପାରିବ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତାଳେ ରଙ୍ଗବେଳେ ଗୋଲି ଓ କାଠି, ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ପ୍ଲାସ୍ଟିକ କାର୍ଡ, ଅଷ୍ଟର ଓ ସଂଖ୍ୟା କାର୍ଡ, ଚିତ୍ର, ମଡ୍ରେଲ, ପୋଷର, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗୀତ ଓ ଗପ କାର୍ଡ, ଗପ ବହି, ଉଗଜମାଳି, ଲୋକ କଥା, ଲୋକ ଗୀତ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟପର୍ଦ ଓ ମ୍ୟାଥମ ଆଦି ଯାବତୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁଲ୍ଲାଙ୍କାରୀ ଏହିସବୁ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ଆଗରୁ ସଂଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରାଯାଇ ଶିକ୍ଷଣ କୋଣରେ ରଖାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପିଲାମାନେ ଶିଖୁବା ସମୟରେ ଶିକ୍ଷଣ କୋଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ସହଜ ଓ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବ ଓ ଅଧିକ ନୂଆକଥା ଶିଖୁବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଦ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏହାର ଉପଯୋଗ କରି ନିରୂପିତ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିପାରିବେ ।

ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉପକରଣର ସଂଗ୍ରହ, ପ୍ରସ୍ତୁତି, ବ୍ୟବହାର ଓ ସଂରକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୁଶଳୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସାହାୟ୍ୟ ନେଲେ ଅଛି ଖର୍ଚ୍ଚ ଓ ସ୍ଵତ୍ତ ପରିଶ୍ରମରେ ବହୁ ଉପକରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରଖାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ଉପରକରଣ ଗୁଡ଼ିକ ସହଜ, ସରଳ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଲୁଲେ ଜଟିଲ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ଅଧିକ ଧୀମ୍ପନ୍ତ ପିଲାମାନେ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଅଧିକ ଜଟିଲ ଉପକରଣ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ବେଳେ ମନ୍ତ୍ରରଗାମୀ ପିଲାମାନେ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସରଳ ଉପକରଣ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁଠି ଯେମିତି ଉପକରଣ ଆବଶ୍ୟକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ନିଜ ନିଜ ଢଙ୍ଗ ଓ ବେଗରେ ଶିଖୁବା ଓ କୌଣସି ପିଲା ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଅନାଗ୍ରହ ହେବେ ନାହିଁ ।

ପୂନରୁ ଶିଖୁବା ସମୟରେ ପିଲାମାନେ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମାନ ହେଲେ ସେମାନେ କିପରି ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଦରକାର । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଲୁଲେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-ମାନଙ୍କର ସହାୟତା ନିଆୟାଇପାରେ । ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ତା ବଦଳରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣକୁ ସହଜ ଓ ସରଳ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଛଡ଼ା ଉପକରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେପରି ଏଗୁଡ଼ିକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଶିଖୁବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ କରିବ । ଫଳରେ ବାରମ୍ବାର ଉପକରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଯେଉଁ ସମୟ ଅପରିଯ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା ତାହା ଆଉ ହେବ ନାହିଁ ଓ ପିଲାମାନେ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ପାଇବେ ।

ପିଲାମାନେ ଶିଖୁବା ସମୟରେ ଅଭ୍ୟାସ କଲାବେଳେ ଓ ମୂଲ୍ୟାଯନ କାର୍ଯ୍ୟବେଳେ ପିଲାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଘର୍ଷିଣ୍ଟି ଓ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଘର୍ଷିଣ୍ଟି ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପିଲାମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦିଆ ନଗଲେ ସେମାନେ ଉପକରଣ ପାଇବା ପାଇଁ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ଵାସକା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ସହଜ, ସରଳ ଓ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ ।

ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ବିଶେଷ କରି ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାଙ୍କ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ଉପକରଣ ଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଉପକରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଥରେ ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏକସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଏହାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲେ

ଏହା ଉଚିଷ୍ଟ୍ୟତରେ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣର ଉପ ହେବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତରେ ପିଲାମାନେ ଏସବୁକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜେ ନିଜେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷଣରେ ପ୍ରଯାସୀ ହେବେ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣକୁ ନିର୍ଣ୍ଣିତ କରିବା ପାଇଁ ଉପକରଣ ସାଗଠନ ଦୂର୍ଗତି କୌଶଳ ଲେଖ ।

୨.୭.୩. କାର୍ଯ୍ୟ

ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାବିଦମାନେ ପିଲାମାନେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାପୃତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ କଥା ଶିଖିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇଛନ୍ତି । କାରଣ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୁ ଯେତିକି ଶିକ୍ଷାକରନ୍ତି ତା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନେ ଆଗ୍ରହୀ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକରି ସେଥିରୁ ଅନେକ ନୂଆନ୍ୟା କଥା ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ଶିଖନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ସେମାନେ କାମ କରି କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଉଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଏହି ମୌଳିକ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟାନୁରାଗ ଯଦି ଶିକ୍ଷଣ ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ହାର ସେଇ ଅନୁପାତରେ ବୃଦ୍ଧିପାଇଥାଏ । ସେହିକାରଣରୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ପାରିବ ତେବେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଝାନ, ବୋଧ, ଦକ୍ଷତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ଓ ଅନୁରାଗ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ।

ଜନ୍ମିଯ ହେଉଛି ଝାନ ଆହରଣର ପ୍ରକୃତ ମାର୍ଗ । ନିଜ ଜନ୍ମିଯାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ଯାହା ଶିକ୍ଷାକରେ ତାହା ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ଶିଶୁର ସ୍ମୃତି ପଚରେ ଗଛିତ ହୋଇ ରହେ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣ ସମୟରେ ଶିଶୁର ବିଭିନ୍ନ ଜନ୍ମିଯ ଯଥା – ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସା ଓ ଚର୍ମ ରତ୍ୟାଦି ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇ ପାରିବ ତାର ଶିକ୍ଷଣ ପରିମାଣ ସେତିକି ବୃଦ୍ଧିପାଇବ । ଏହି ସବୁ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆଖୁ ଆଗରେ ରଖୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ନାସ୍ତ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରେଣୀରେ କାର୍ଯ୍ୟପର୍ବ ପୂରଣ, ସମସ୍ୟାସମାଧାନ, କ୍ଷୁଦ୍ରଗତ ଲିଖନ, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା, ଭଲିବଲ ଖେଳାଇବା ରତ୍ୟାଦି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଯାଏ । ସେଥିରୁ ସେମାନେ ବହୁତ କଥା ଶିଖୁଥାନ୍ତି । ଆସ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ଧାରାରେ କରାଯିବ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାପୃତ କରାଇବା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟକି ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ତୁମକୁ ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ବିଶ୍ରାମ ଦିଆଯାଏ, ତୁମେ କ'ଣ କରିବ ? ବୋଧହୁଏ ତୁମେ ନିଜର ଅବଶ ଦେହରେ ହାତ ମାରିବ, ଦାନ୍ତରେ ନଈ କାମୁଡ଼ିବ, ଘରର ଭାବାରେ ସେଆଢ଼େ ଅନାଇବ ଓ କୌଣସି ଜିନିଷକୁ ଏପାଖ ସେପାଖ କରିବ ରତ୍ୟାଦି । ଏଇଭଳି ପିଲାମାନେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଏହାହାତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଏହି ବଳକା ସମୟର ସହୃଦୟାବ୍ୟାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ଅବଳମ୍ବନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁତି ଦେଇ ସେଥିରୁ ନୂଆ କଥାସବୁ ଶିଖାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ଆସ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଡ଼ୋଟିକୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

କାର୍ଯ୍ୟ – ୧

ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପର୍ଦ୍ଦେ କାଗଜ ଓ କଳମ ଦିଆଯାଇ ଗୋଟିଏ ଶବରେ କିମ୍ବା ଖଣ୍ଡବାକ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି ଜଣେ ଭଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଛଅଟି ସ୍ଵଭାବ ଲେଖିବାକୁ କୁହାଯିବ ।

କାର୍ଯ୍ୟ — ୨

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦେଇନଦିନ ଜୀବନରେ ପକାଉଥିବା ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ କୁହାଯିବ ।
ସୂଚନା

- ଉତ୍ତରକୁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ି ନାହିଁ (କ) ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଗଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଖ) ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ଏହା ଉପରେ ଭାବ ।
- ଦୁଇଟି ଯାକ କାମ ସରିଗଲା ପରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନଂ-୧ ନଂ-୨ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର

- କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ତୁମର ଭଲ ଧାରଣ ଥିଲା ଓ ସେଥୁରେ କ'ଣ କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଥିଲା ।
- କେଉଁକାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ ତୁମ ମନରେ ବାରମ୍ବାର ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ କଥା ଉଠୁଥିଲା ?
- କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟି କଲାବେଳେ ତୁମକୁ କାମ କଲାଭଳି ଲାଗୁନଥିଲା ? (ଶ୍ରେଣୀର ଆଡ଼େ ସାଡ଼େ ଘରୁଥିଲା, ତୁମ ବସିବା ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଉଠି ଯାଉଥିଲା ?)

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

କାର୍ଯ୍ୟଟି ଠିକ୍ ଭାବେ ଗଠନ କରାଯାଇ ନଥିଲେ ଓ ଏଥରେ କ'ଣ ସବୁ କରିବାର ଅଛି, ତାହା ପିଲାମାନେ ଜାଣିନପାରିଲେ କାମ ଥିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ବୃଷ୍ଟାମି ଦେଖାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ନ୍ୟୟ କାର୍ଯ୍ୟଟିରେ ପିଲାମାନଙ୍କର କ'ଣ ସବୁ କରିବାର ଅଛି ତାହା ସେମାନେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଭଲଭାବେ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଏହାକୁ କେତେକ ଉପ ଏକକରେ ବିଭିନ୍ନ କରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏଥରେ ସମ୍ମୁଦ୍ର କଲେ ସେମାନେ ଭଲଭାବେ କାମ କରିବେ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିବସର ଅବସ୍ଥାନକୁ ସମୟରେ (Transition time) ଯୋଜନା

ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷରେ ଖେଳଛୁଟି ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷରେ ମନଙ୍କଳା ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ଅବସ୍ଥାନକୁ ସମୟ (Transition time) ଯଥା : ଗୋଟିଏ କାମ ଶେଷ ହେଉଥିବ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିବା ମଝେ ସମୟରେ ପିଲାମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଓ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାନକୁ ଶାଘ୍ର ସମାପ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାମ ଶେଷରେ ତଡ଼କଣାରୁ କରିବାର ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖୁ ଗୋଟିଏ ଝୁଡ଼ିରେ ପୂରାଇ ରଖାଯିବ । ଗୋଟିଏ କାମ ଶେଷପରେ ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ କାମଟି ଝୁଡ଼ିରୁ ଫଂଗ୍ରହ କରି ସେଇ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଲାଗିପଡ଼ିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସମୟ ଅଧିକ ଅପରମ ହେବନାହିଁ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପିଲାମାନଙ୍କ ବଳକା ସମୟର ଉପମୁଦ୍ର ବିନିଯୋଗ ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ :

- ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଠପଢ଼ା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ଉପକରଣ ପୂର୍ବରୁ ସଜାଦି ରଖାଯିବା
- ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସବୁପିଲା ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବେ ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା
- ପିଲାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର କରିବା ପାଇଁ ଗଠନ ମୂଲକ ମତାମତ ଦେବା ପାଇଁ ଉପାହିତ କରିବା
- ଯେଉଁମାନେ ନ୍ୟୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଶାଘ୍ର ସାରିଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦେବା । ଯେଉଁମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ସେମାନେ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଉପମୁଦ୍ର ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଦେବା ।
- ଯେଉଁ ପିଲା ଆଦୋ କାମ କରିପାରୁ ନାହିଁ ତାକୁ ନୂଆ ଓ ମହତ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।

ପିଲାମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଓ ସ୍ଵର ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା

ପିଲାମାନଙ୍କର ପ୍ରତି, ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଦକ୍ଷତା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେ ସେମାନେ ସେଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟଟି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ କଟିନ ବା ଅଧିକ ସହଜ ଥିଲେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ନକରି ଅମନ୍ୟୋଗ ହୋଇ ମନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ଅଧିକ କଟିନ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନକରିବା ଅର୍ଥ ଏହା ନୁହେଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସହଜ ଓ ଆହ୍ଵାନ ନଥିବା କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା । ଏହି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭରୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଯିବ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପିଲା ସହଜରେ କରିପାରିବ । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଗକୁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବେ । ଏହା ଫଳରେ ଶ୍ରେଣୀରେ ସହର୍ଦ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ସହ ଶ୍ରେଣୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଶୈଳୀ ସହ ପିଲାମାନେ ପରିଚିତ ହୋଇଯିବେ । ପରେ ପରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ କଟିନ ଓ ଆହ୍ଵାନ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ଏହିପରି ଭାବେ ନୁଆ ପାଠପଢା ପ୍ରଶାଳୀକୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମିଲିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ନିୟମୁକ୍ତ ଦେବା ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଜାଣିଥିବା ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ଉପରେ କାମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ମିଲିମିଶି ଆଲୋଚନା କରିବା କୌଣସି ହାସଳ କରିବେ ଓ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କଟିନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅନିଛା ପ୍ରକାଶ କରିବେ ନାହିଁ ।

କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ନ୍ୟୋତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଶାଳୀ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ପ୍ରଦାନ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିଶୁ କୈହିକି ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ରୁରୁରୁ ଦିଆଯାଉଛି । ତେଣୁ ପିଲାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରଶାଳୀ ବିଷୟରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । ଏହି ପରାମର୍ଶ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି :

- କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଅଛି ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କି ସୁଚନା ଅଛି ।
- କାର୍ଯ୍ୟଟି ପାଇଁ କେଉଁ ଉପକରଣ କେଉଁ କ୍ରମରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ।
- କାର୍ଯ୍ୟଟି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହେବ ନା ଦଳଗତ ହେବ ।
- କାର୍ଯ୍ୟଟି ଲେତେବେଳେ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଭୁଲ ଥିଲେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଶୋଧନ କରାଯିବ ଇତ୍ୟାଦି ।

ପିଲାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ତଥାରକ୍ଷ

ପିଲାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସତର୍କତା ସହ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେ ଶ୍ରେଣୀରେ ବୁଲି କିମ୍ବା କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସତର୍କତା ସହ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ଦରକାର । ପିଲାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ଆବଶ୍ୟକ କଲେ ଶିକ୍ଷକ ତଡ଼କଣାତ୍ମକ ଏହାକୁ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଉଚିତ କିମ୍ବା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପିଲାମାନେ କିପରି ପରମ୍ପର ସହାୟତା କରିବେ ସେତଳି ପରିବେଶଟିଏ ସୁନ୍ଦର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତଥାରକ୍ଷ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଯଦି ଦେଖୁଲେ କୌଣସି ପିଲା କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ତତ୍କଷଣାତ୍ମକ ଆଜ ନୁଆ କାର୍ଯ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ଉଚିତ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଯଦି କୌଣସି ପିଲା କାମ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଛି ଘେର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ତାହା ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ ଯେ ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ପ୍ରତି, ଅଭିଜ୍ଞତା, ଶିଖିବାର ଗତି ଓ ଆଗ୍ରହକୁ ଗୁହ୍ନି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟାବାଧ ଓ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ସମୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ବିନିଯୋଗ ହୁଏ, ସମସ୍ତେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

୨.୮ ପିଲାମାନେ ଭଲ ଶିଖବେ କିପରି ?

ଅଭ୍ୟାସ, ତାଳିମ ଓ ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ତଥା ଅଭିପ୍ରେରଣା ଫଳରେ ଶିଶୁର ଯେଉଁ ସ୍ଥାୟୀ ଆଚରଣଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ ଆମେ ତାକୁ ଶିକ୍ଷଣ ବୋଲି ବୁଝିଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଜନ୍ମ ଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣର ଅନେକ ସୁଯୋଗ ଅଛି । କେତେକ ଶିଶୁଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତାରତମ୍ୟ ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣର ଧାରା ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ନାହିଁ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତାରତମ୍ୟ ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଶିଶୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ସମୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିରବିନ୍ଦୁ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଅଛୁ କେତେକ ଶିଶୁ ଅଛୁ କିଛି ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅନେକ ସମୟ ନେଇଥାଆନ୍ତି । କେତେକ ଶିଶୁ ଯାହା କରିଥାଆନ୍ତି ପରେ ସେ ସବୁଙ୍କ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଙ୍କର ବେଶ ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏ ସବୁ ଗୁଡ଼ିକ ସବେ ସବୁ ପିଲା କିପରି ଭଲ ଶିଖିବେ ଶିକ୍ଷକ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ସବୁ ପିଲା ଭଲ ଶିଖିବା ପାଇଁ କ'ଣ ସବୁ କରାଯାଇ ପାରିବ ଆସ ଆଲୋଚନା କରିବା କରିବା ।

୨.୮.୧ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନ୍ତକୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିବା

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ ହେଲେ ସେ ଏଥରେ ବେଶୀ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଳ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲୁ ରଖୁଥାଏ । କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଳ ହୋଇଗଲେ ଆତ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱର ମିଳେ । ଶିଶୁର ଏହି ଅଭିପ୍ରେରିତ ଅବସ୍ଥା ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ପ୍ରଥମେ ଅଭିପ୍ରେରଣା କ'ଣ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଆସ ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଅଭିପ୍ରେରଣା ।

ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ସାଇକେଲ୍ ଶିଖିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ପଡ଼ିଆରେ ସାଇକେଲ୍ ଶିଖିବା ସମୟରେ ଆନେକ ଥର ପଡ଼ି କ୍ଷତି ବିକ୍ଷତ ହୁଅନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିଲେ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇଥିବାରୁ ଗାଲି ଗୁଲଙ୍କ ଶୁଣନ୍ତି । ସେ ସମୟରେ ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଆଉ ସାଇକେଲ୍ ଶିଖିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତା ପରଦିନ କ୍ଷତି ବିକ୍ଷତକୁ ଭୁଲିଯାଇ ପୂଣି ସାଇକେଲ୍ ଶିଖିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ସେହିଭଳି ପରାମ୍ବା ପୂର୍ବରୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଗଭାର ଗାନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନିଦ୍ରା ରହି ପରାମ୍ବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି ଭଲ ଦ୍ଵିତୀୟ ପାଇଁ, ନିଦ ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ କିଏ ଚାହାପିଏ, କିଏ ମୁହଁ ଧୋଇ ଚିକେ ବାହାରେ ବୁଲି ଆସେ ଓ ପୂଣି ପଡ଼ାରେ ବସନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାଲିଗୁଲଙ୍କ ଓ କ୍ଷତି ବିକ୍ଷତ ସବେ ସାଇକେଲ୍ ରୁକ୍ଳନା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ପଡ଼ିଆକୁ ଯାଉଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଖୁକୁ ନିଦ ଆସିଲେବି ଶୋଇବାର ଜଛା ନାହିଁ । କାରଣ ପରାମ୍ବାରେ ଭଲ ଦ୍ଵିତୀୟ ପାଶ୍ କରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି । ଏପରି ହେବା କାରଣ କ'ଣ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉଭର ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ତାହା ହୋଇଛି ସାଇକେଲ୍ ଶିଖିବା ପାଇଁ, ଦ୍ୱିତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଟି ଅଭିପ୍ରେରିତ ହୋଇଛି ପରାମ୍ବାରେ ଭଲ ନମ୍ବର ରଖୁ ପାସ୍ କରିବା ପାଇଁ । ତେଣୁ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିଲା ଦୂଇଜଣଙ୍କର ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳ କରିବା ପାଇଁ, ଉଭୟଙ୍କର ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ପାରିଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳ ଦିଗରେ ସେମାନେ ଆଗେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି ସେମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ।

ଅଭିପ୍ରେରଣା ହେଉଛି ଏକ ଅଛି ଶକ୍ତି ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଶକ୍ତିକ୍ଷମ କରାଏ । ଏହି ଶକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ ବା ଗତିଶୀଳ କରାଏ । ତେଣୁ ନିଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତି ମନରେ ତୀରୁ ଜଛାଶକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଅଭିପ୍ରେରଣା କୁହାଯାଏ ।

ଅଭିପ୍ରେରଣା ଶବ୍ଦଟି 'Motive' ଶବ୍ଦରୁ ସୃଷ୍ଟି ଯାହାର ଅର୍ଥ କ୍ରିୟାଶୀଳ ବା ଗତିଶୀଳ କରିବା । ବ୍ୟକ୍ତି ତାର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଲେ । ଜିନ୍ନ ଜିନ୍ନ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜିନ୍ନ ଜିନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଥବା ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ଏହି ଅଭାବ ବା ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ପାଇଁ ଏହି ଅଭିପ୍ରେରଣା ସାହାଯ୍ୟ କରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେରିତ ହୋଇଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଅଭିପ୍ରେରଣା ତାକୁ ଶକ୍ତି ସଂପନ୍ନ କରିଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ କୌଣସି କାହ୍ୟଶକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ରୂପ ପ୍ରୟୋଗ କରେ ନାହିଁ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶାରୀରିକ ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥାଏ । ଯଥା ତୋକିଲା ଲୋକ ଓ ଶୋଷିଲା ଲୋକ ଯଥାକ୍ରମେ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଜଳ ଅନ୍ୟେଷଣରେ ଲାଗି ଯାଆନ୍ତି, ଆଉ କେତେକ ସମୟରେ ଆମ ଆଚରଣ ମୂଳରେ ଥିବା ଜଙ୍ଗା, ଉଦେଶ୍ୟ, କାମନା, ଲାଲସା, ପ୍ରେରଣା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ ଅଭିପ୍ରେରଣାକୁ ବୁଝାଏ ।

ଅଭିପ୍ରେରଣାର ପ୍ରକାର ରେତ୍ବେ

ଅଭିପ୍ରେରଣା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତାବକୁ ସୂଚାଏ ନାହିଁ । ବରଂ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତାବର ମିଶ୍ରିତ କ୍ରିୟାରୁ ଅଭିପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପ୍ରତାବ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତରୁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବାହ୍ୟ ପରିବେଶରେ ଆଇପାରେ । ତେଣୁ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଦୁଇ ପ୍ରକାର ହୋଇପାରେ : ଯଥା ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣା ।

ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା

ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵକୀୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ପିଲାମାଦା ବା ଶିଷ୍ଟକ ଶିଶୁକୁ କୌଣସି ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷାଦେବା ସମୟରେ ବିଜିନ୍ ପ୍ରକାର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁକୁ ଉପାହିତ କରିଥାନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଶିଶୁର ପରିବେଶରୁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ବିଜିନ୍ ପ୍ରକାର ପ୍ରୋଷ୍ଠାହନ ପାଇବା ଆଶାରେ ଶିଶୁମାନେ ବିଜିନ୍ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣାକୁ ପ୍ରୋଷ୍ଠାହନ ମୂଳକ ଅଭିପ୍ରେରଣ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରଶାସା, ପୁରୁଷାର, ଭଲ ନମ୍ରତ, ସନ୍ମାନ ବା ସ୍ବାକୃତି ପାଇବା ଆଶାରେ ହେଉ, ଗାଳି, ନିହା, ମାଡ଼ ବା ଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଆଶାରେ ହେଉ ଶିଶୁମାନେ ଉଭୟ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ତଥା ବିଜିନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନେ ଖରାପ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନକରିବା ପାଇଁ ବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ତୁଟି ନକରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି, ଏହା ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଆଜିକାଲି ପାଠ ପଢାପଡ଼ି ପ୍ରତି /ସ୍ଵତଃମୂର୍ତ୍ତ ଭାବେ ଆଗ୍ରହୀ ଥିବା ପିଲାକୁ କମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଥିପାଇଁ ପାଠପଢା ପ୍ରତି ପିଲାକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାକଲୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରୋଷ୍ଠାହନ ମୂଳକ ଅଭିପ୍ରେରଣା ବା ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣା

ସେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ପାଇଁ ସ୍ଵତଃମୂର୍ତ୍ତ ଭାବେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବା କୌଣସି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆଗେର ଆସେ ତାକୁ ସ୍ଵକୀୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ବା ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣା କୁହାଯାଏ । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣା ପରିବେଶ ସହ ସଂପର୍କତ ନୁହେଁ । ଖାଦ୍ୟ, ପାନୀୟ, କୌଣସି ବିଷୟ ଜାଣିବାପାଇଁ ଶିଶୁର ଆଗ୍ରହ, ନିଜ ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚାରିଲାଗ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସୁନାମ ଅଞ୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ଜଙ୍ଗା ଇତ୍ୟାଦି ଶିଶୁର ଅନ୍ତରରେ ଥାଏ । ଏହି ସବୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଫଳରେ ଶିଶୁ ବିଜିନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଭୂମିକା

- ଏହା ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ଶିଶୁଙ୍କ ଜାଗ୍ରତ୍ତ ଓ ସନ୍ତ୍ରିଯ କରାଇଥାଏ । ଫଳରେ ସେ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ଉଦୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ।
- ଏହା ଶିକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ପର୍ମା ଅବଳମ୍ବନ କରାଯିବା ଉଚିତ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଶିଶୁର କ୍ରିୟାଧାରାକୁ ସେହି ଦିଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରିଥାଏ ।
- ଏହା ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କତ ଆଚରଣକୁ ନିୟମିତ କରିଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଢୁପ୍ତି ଦାୟକ ଆଚରଣର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି ଅପ୍ରାତିକର ଆଚରଣକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ।
- କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସହଜରେ ହାସଲ ହୋଇ ନଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇ ନ ପାରିବାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିଶୁର ଆଗ୍ରହ କମିଯାଏ । ତେଣୁ ଶିଶୁଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ରହେ । ମାତ୍ର ଅଭିପ୍ରେରଣା ଶିଶୁଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବାପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଏ ।

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିବାର ବିଭିନ୍ନ ଭାପାୟ

ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣକୁ ସହଜ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁପାଠ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ଦୀପକ ବା ଉପାୟମାନ ବହୁଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଉଦ୍ଦୀପକଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ମନଯୋଗୀ ହେବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୁଅଛି । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷକ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଉଦ୍ଦୀପକମାନ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ଦଣ୍ଡ ଓ ପୁରଷାର

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପାଠପଢ଼ା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଣ କରିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପୁରଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧିକ ନମ୍ରର ରଖୁ ଉତ୍ତର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡକ, ଘୋଷାକ, କଲମ ଇତ୍ୟାଦି ପୁରଷାର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲେ ସେମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଵରରେ ଭଲ ଚେଷ୍ଟା କରିଥା'ନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାବିଭ୍ରତ ଓ ମନସ୍ତ୍ରୁବିଭ୍ରମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ପୁରଷାର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରାଇବା ବେଳେ ଦଣ୍ଡ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ନେଇଥାଏ । ଦଣ୍ଡ ଅଭିପ୍ରେରଣାର ଏକ ଜଟିଳ ବିଷୟ । ଦୂଷ୍ଟତି ଅନୁସାରେ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ । ମାତ୍ର କ୍ଷଣିକ ଓ ସାଧାରଣ ଅପରାଧପାଇଁ କଠିନ ଦଣ୍ଡଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀରେ ଦଣ୍ଡକୁ କ୍ରମେ କୋହଳ କରାଯାଉଛି ଓ ଉପଦେଶକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି । ବାରମ୍ବାର ଅବାଞ୍ଚିତ ଆଚରଣର ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ଏହା ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପ୍ରଣୟା ଓ ନିଦା

ଦଣ୍ଡ ଓ ପୁରଷାର ଭଳି ପ୍ରଣୟା ଓ ନିଦା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରାଇଥାଏ । ପ୍ରଣୟା ପାଇଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଠ ପଡ଼ାରେ ଅଧିକ ଭାବରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ନିଦା କରିବାଦ୍ୱାରା ପାଠପଢ଼ା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ନିଏ । ମାତ୍ର ପରିସ୍ଥିତି ଅଣ୍ଟାଯଭି ହେଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ନିଦା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ବେଳେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସୁପଳ ମିଳେ । ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ କେଉଁ ପିଲା ପାଇଁ ପ୍ରଣୟା ଓ କେଉଁ ପିଲା ପାଇଁ ନିଦା ସୁପଳ ଦେବ ଜାଣିଥା'ନ୍ତି ।

ଫଳାଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଝାନ

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପରୀକ୍ଷା ଫଳାଫଳ ଜାଣିବାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଭଲ ନମ୍ରର ରଖେ ସେ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଭଲ ନମ୍ରର ରଖୁବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସହିତ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ କମ ନମ୍ରର ରଖୁଥାଏ ସେ ବିଷୟରେ କିପରି ଭଲ ନମ୍ରର ରଖୁବ ସେଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ କୌଣସି ଅବଳମ୍ବନ କରିଥାଏ ।

ଆଗ୍ରହ ଓ କୌତୁଳ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ନିଜ ପରିବେଶ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ପରିବେଶର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଓ ଘଟଣା ଦେଖିବା, ବିଷୟକୁ ହାତରେ ଧରିବା, ଖେଳିବା, ବିଷୟକୁ ଧରି ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇବା ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାରିବା ଲାଭ୍ୟାଦି ଶିଶୁର ବିଷୟ ପ୍ରତି ଥିବା ଆଗ୍ରହର ସୂଚନା ଦିଏ । ଶିଶୁର ଆଗ୍ରହ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ତା'ର ଆଗ୍ରହକୁ ଭିରିକରି ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଏକ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ପରିବେଶ ସୁର୍ବ୍ୟ କରି ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଉପାହିତ କଲେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା କରିପାରେ । ଶିଶୁର ଆଗ୍ରହକୁ ଉପେକ୍ଷା କଲେ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ବାଧାପ୍ରାୟ ହୁଏ ।

ସଫଳତା ଜନିତ ଆବଶ୍ୟକତା

କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳତା ହାସଳ କରିବା ଶିଶୁର ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା । କଠିନ ବା ଜଟିଳ କାର୍ଯ୍ୟକରି ସଫଳତା ହାସଳ କରିପାରିଲେ ଶିଶୁ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭକରେ । ନିଜର ପୂର୍ବ କୃତିତ୍ତ ଭୁଲନାରେ ଶିଶୁ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଧିକ କୃତିତ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ ତେବେ ସେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ପାଏ । ଯେଉଁ ଶିଶୁର ସଫଳତା ଜନିତ ଆବଶ୍ୟକତା ବେଶୀ ସେମାନେ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବେ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳତା ପାଇବାପାଇଁ ଉପାହିତ କରିବା ଉଚିତ । ସଫଳତା ଜନିତ ଆବଶ୍ୟକତା କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରକାର, ସଫଳର ସମ୍ବାଦନା ଏବଂ ସଫଳତା ପରେ ମିଳିଥିବା ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟଟି ଶିଶୁର ସାମର୍ଥ୍ୟର ବାହାରେ ହୋଇଥିବ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଦି ସଫଳତା ମିଳିବା ସମ୍ବାଦନା ନଥାଏ, ଏବଂ ସଫଳତା ପରେ ଯଦି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳନଥିବ ତେବେ ଶିଶୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଜାହା କରିନ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏପରି ଭାବେଂ ହେବା ଉଚିତ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ କିଛିନା କିଛି ସଫଳତା ପାଇଥିବେ ଓ ସଫଳତା ପରେ କିଛିନା କିଛି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳିଥିବ ।

ପ୍ରଶ୍ନପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତି

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ପ୍ରଶ୍ନ ପରାମାରେ ପକାଇଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଚିତ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବ । ବିଶେଷ କରି ପ୍ରଶ୍ନ ବ୍ୟାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ଏକ ନୂତନ ଧରଣର ଅଭିପ୍ରେରଣା ମିଳେ ।

ଦୀର୍ଘମିଆଦି କୃତିତ୍ତ ସୂଚନା

ଶିକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଉଚ୍ଚୟ ସାମ୍ଯିକ ଓ ଦୀର୍ଘମିଆଦୀ । ସାମ୍ଯିକଗୁଡ଼ିକ ତକ୍କାଳିକ । ତ୍ରୁକ୍ତିଏ କରି ନମ୍ରର ପାଇବା ସାମ୍ଯିକ ଅଟେ । ଦୀର୍ଘମିଆଦୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଚିଷ୍ଟ୍ୟରେ କୃତିତ୍ତ ପାଇଁ ଶିଶୁକୁ ଶିଖିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ କରାଏ । ଗଣିତ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ଖୁବ୍ ଭଲ କଲେ ଉଚିଷ୍ଟ୍ୟରେ ଉଚିତ ହୋଇ ପାରିବା ଏହା ଏକ ଦୀର୍ଘମିଆଦୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏହି ସୂଚନା ପାଇଲେ ଗଣିତ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ଭଲ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଶିକ୍ଷକ ସବୁ ବିଷୟରେ ଏହି ପରି ଦୀର୍ଘମିଆଦୀ ପଳାପଳର ସୂଚନା ଦେବା ମଧ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ।

ଶିଶୁ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଶା ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଶା

ଶିଶୁପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଚରଣ, ଆଶା, ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଶିଶୁକୁ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଉପାହିତ କରିଥାଏ ବା ନିର୍ମୂଳାନ୍ତିତ କରିଥାଏ । ମୁଁ ଆଶା କରେ ତୁମେ ପରାମାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇବା ଓ ତୁମେ ପରାମାରେ ପ୍ରଥମ ହେଲେ ଖୁସି ହେବି ଉଚ୍ଚ୍ୟାଦି ଉପାହମୂଳକ ଉଚିତ ଶିଶୁକୁ ଉପାହିତ କରେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଶା ପୂରଣପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଶିକ୍ଷକ କେବଳ ଆଶା ବ୍ୟକ୍ତ

କରିଦେଲେ ଶିଶୁ ଯେ ସବୁବେଳେ ଭଲ କରିବ ତାହା ସବୁବେଳେ ସମ୍ବନ୍ଧ ନୁହଁ । ଶିଶୁର ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳ କରିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ତାକୁ ସହାୟତା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭଲ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ନୋଟ୍ ଆଦି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ତା'ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେଇ ତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦିଗନ୍ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ଶିଶୁ ନିଶ୍ଚଯ ଭଲ କରିବ ଏଥରେ ସମେହ ନାହିଁ ।

ଷ୍ଟୁଡ଼୍ ପ୍ରଶ୍ନାଭର ପ୍ରସ୍ତୁତି

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପଠିତ ବିଷୟରୁ ସହଜ, ସରଳ ଓ ଷ୍ଟୁଡ଼କ୍ଷତ୍ଵ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ଦୂର୍ବଳ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଉଭର ଦେଇପାରିବ । ମିର୍ରୁଲ
ଉଭର ଦେଇ ପାରିଲେ ସେ ଉପାହିତ ହେବ ଏବଂ ତାକୁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିବ । ତା'ପକ୍ଷରେ ସନ୍ତୋଷ ଅଭିପ୍ରେରଣା ମୂଳକ ହୁଏ ।

ଆବିଷ୍କାର କୌଶଳ

ବ୍ୟକ୍ତି ତଥ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ ଏବଂ କୌଶଳ ଆବିଷ୍କାର କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇଥାଏ । ତେଣୁ ତାହା ଯଦି ଆହ୍ଵାନ ଜରିଯାରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ, ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ସେଥିଲାଗି ଯଦି ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସମ୍ବୁଦ୍ଧରେ ଆହ୍ଵାନ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଏ ଓ ସେଥିରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଏ ତା'ହେଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଆବିଷ୍କାରୀ ବସ୍ତୁ ଅଧିକ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ।

ନିଜ ନିଜକୁ ପରଖବା

୧ । ଅଭିପ୍ରେରଣା କ'ଣ ବୁଝାଅ ।

୨ । ବାହ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅଭିପ୍ରେରଣାକୁ ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଅ ।

୨.୮.୭. ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି

ପିଲାଟିଏ ଚଳ ପ୍ରଚଳ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନ ଯଥା ନିଜ ଘର, ରାଷ୍ଟ୍ର, ବଜାର, ମନ୍ଦିର, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଦି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ କିଛିକିଛି ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିଥାଏ । ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଏପରି ଉପାଦାନ ଅଛି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ସୁଯୋଗ ଥାଏ । ଏହି ସବୁ ଦ୍ୱାରା ପିଲାଟିଏ ଅନେକ କିଛି ନୂଆ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ପରିଚାରିକ ବା ଅନୌପଚାରିକ ଭାବେ ଶିଖଥାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ପ୍ରକାର ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ଭାବେ ଗଣନା କରିଛେ । ଏପରି ବିଚାର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଠିକ୍ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ହାସଳ କରିବାପାଇଁ ଆମକୁ ଏପରି ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପାଦାନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଳରେ ସହାୟକ ହେଉଥିବ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଆସ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

- ପିଲାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ଯେପରିକି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନିଜର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ସହଜରେ ଓ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିଯୋଜିତ କରିବ ।
- ଶିଖୁବାର ପରିବେଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ରହିଛି । ବହୁକାଳ ଧରି ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭରଣୀଳ ଥିଲା । “ଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାଦାନର ପରିଣାମ” ଏହି ଚିତ୍ରାଧାରା ଉପରେ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିର୍ଭର ଶାଳାକୁ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଉଥିଲା ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉନ୍ନତ ହେଲେ ପିଲାମାନେ ଅଧିକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଶିଖୁବାର ସୁବିଧା ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ

ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶିକ୍ଷକ କେନ୍ଦ୍ରିକ ଥିଲା ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ହିଁ ସବୁ ଶିକ୍ଷଣର ଆଧାର ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ବ୍ୟତିରେକ ପରିବେଶର ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉନ ଥିଲା ।

- ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାଣି । ଶିକ୍ଷଣ ସବୁବେଳେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ନୁହେଁ । ପିଲାଟିଏ ଅନେକ ସ୍ଥାନରୁ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି, ଉପକରଣ ଏବଂ ଘଟଣାମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଜନରେ ଆସି ବହୁ ଶିକ୍ଷଣ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉପକରଣ ବା କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରେ ଯଦ୍ୱାରା ପିଲାଟି ସ୍ଵତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଶିକ୍ଷଣ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ପାଇବ ।
- ପିଲାଟିଏ ନିଜେ ଶିଖେ । ଅର୍ଥାତ ନିଜ ଚତୁର୍ବର୍ଷରେ ଥିବା ସହପାଠୀ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସହ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରି ଏବଂ ସେଥିରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ବା ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବହାର କରି ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି କ୍ରିୟାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ପିଲାଟିଏ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଗୁଣ ଅନୁସାରେ ଉପଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ବାହି ତହିଁରେ ନିଜକୁ ନିଯୋଜିତ କରି ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିପାରେ । ଏବୁ ପରିସ୍ଥିତି ସମାଜର ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନ ଅପେକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସମ୍ଭବ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶର ଉପାଦାନ

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣର ଅଧିକ ଭାଗ ଶ୍ରେଣୀ କଷ୍ଟରେ ହିଁ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ମୂଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଶ୍ରେଣୀକଷ୍ଟ ବାହାରର ପରିବେଶ ଓ ଶ୍ରେଣୀକଷ୍ଟ ଭିତର ପରିବେଶ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ ଓ ଶ୍ରେଣୀ କଷ୍ଟର ପରିବେଶ ।

ଉତ୍ତରପରିବେଶର ଉପାଦାନ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଉତ୍ତର ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶର ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାହା ହେଉଛି –

- ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶଟି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କପାଇଁ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହେଉଥିବ ।
- ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପାଦାନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଆହରଣପାଇଁ ସହାୟକ ହେଉଥିବ ।

ପରିବେଶ ଆନନ୍ଦ ଦାୟକ ହେଲେ ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ ହେବେ ଓ ଅଧିକ ସମୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କଟାଇବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଏପରି ଏକ ଆନନ୍ଦମୟ ପରିବେଶ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ଆହରଣପାଇଁ ଉପାର୍ଥିତ କରିବ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ଆନନ୍ଦମୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହାର ଚାରୋଟି ଦିଗ୍ଭୁବ୍ରତ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ହେବ ।

- ପିଲାଙ୍କର ମୌଳିକ ସୁବିଧାର ବ୍ୟବସ୍ଥା
- ବଚିଚା ବା ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ
- ଶିଶୁପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପାଦାନ
- ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷଣ ସୁଯୋଗ

ମୌଳିକ ସୁବିଧା

- ବସିବା ବା ନଳପ୍ରତଳ ହେବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ

- ନିରାପଦ ପାନୀୟ ଜଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା

- ଶୌରାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଶେଷ କରି ଝିଅ ପିଲାଙ୍କପାଇଁ ସୃତନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା

- ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଆଲୋକ ଓ ବାୟୁ ଚଳାଚଳ ସୁବିଧା

ପାନୀୟ ଜଳର ସଂଗ୍ରହ, ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ବ୍ୟବହାର, ବସିବା ଚଳପ୍ରତଳ ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ପରିଛନ୍ତି ରଖିବା, ଶୌରାଳୟର ବ୍ୟବହାର ଓ ତହଁର ପରିଛନ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପିଲାମାନେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଫଳରେ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ପରିମଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ବାସ୍ତବ ଆନ ଆହରଣ କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟକର ଅଭ୍ୟାସମାନ ମଧ୍ୟ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ

- ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବାପାଇଁ ଜଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଫୁଲ ବରିଚା ପ୍ରସ୍ତୁତି ।

• ବିଦ୍ୟାଳୟ ବରିଚାରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଯତ୍ନ ନେବା ଆଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପିଲାମାନେ ସକ୍ଷିଯ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବରିଚା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତି ପିଲାଙ୍କ ମମତା ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରକୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ପିଲାମାନେ ବହୁତ ଶିକ୍ଷଣ ଅଭିନ୍ନତା ହାସଲ କରିପାରିବେ ।

ଶିଶୁପ୍ରିୟ ଉପାଦାନ

ପିଲାମାନେ ସୁଭାବତଃ ଖେଳପ୍ରିୟ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶରେ ସେମାନେ ଖେଳିବାପାଇଁ ଦୋଳି, ଖସଡ଼ା, ଡେଇଁବାପାଇଁ କାଳି ପିଟ, ଉଠାପକା ପରା, (see-saw), ଦଉଡ଼ିବା ବା କବାଡ଼ି ଖେଳିବାପାଇଁ ଗାର ପକାଯାଇଥିବା ସ୍ଥାନ ଆଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧିକ ସମୟ କଟାଇବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହୁଅନ୍ତି । ପୁନଃ ଏପରି ଖେଳ ମାଧ୍ୟମରେ ଶାରାରିକ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଗଣିବା, ଦୂରତା ମାପିବା କୌଶଳ ଆଦିର ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରାଯାଇପାରେ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ କାନ୍ତରେ ମହାମାନବମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର, ମହତବାଣୀ, ଗଞ୍ଜ ଚିତ୍ର, ଆତବ୍ୟ ତଥ୍ୟାବଳୀ ଆଦି କାନ୍ତ ଉପର ତାଗରେ ସଜାଇ ଅଙ୍ଗନ କଲେ ପିଲାମାନେ ସେଥିରୁ ଉଭମ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିପାରିବେ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାର କାନ୍ତର ନିମ୍ନଭାଗରେ (ଚଟାଣଠାରୁ ଦେଇ ମିଟର ଉଚିତରେ) ଜିଲ୍ଲା, ରାଜ୍ୟ, ମୌଳିକ ମାନଚିତ୍ର, ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚିତ୍ର, ଖାଲିଘର ଥିବା ମାଟିକୁ ଓ ଚେବୁଲ ଆଦି ଅଙ୍କା ଯାଇ ସେବୁଦ୍ଧିକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଦଳଗତ ନିର୍ମିଳ କାର୍ଯ୍ୟକରି ପିଲାମାନେ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିଥିବା ପାଠକୁ ଦୃଢ଼ିକରଣ କରିପାରିବେ ।

ପିଲାମାନଙ୍କର ସୃଜନୀ ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ କାନ୍ତରେ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଏକ ବୋର୍ଡ ତିଆରି କରାଯାଇ ତା' ଉପରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶ

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଆବଶ୍ୟକ

ବଳାପତ୍ର

ଶ୍ରେଣୀ କଷ୍ଟରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ କଳାପତ୍ର ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାକୁ ଲେଖିବା, ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା, ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ମହତ ବାଣୀ

ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ କାହୁରେ, ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ, କିଛି ଚିତ୍ର, ମହତବାଣୀ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଚିତ୍ରମାନ ଅଙ୍କନ କରାଯାଇ ଏଥୁରୁ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିଖିବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ଶିକ୍ଷଣ କୋଣ (Learning Corner)

ଶ୍ରେଣୀରେ ଶୋଟିଏ ଲୋଶରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଯଥା – ମଞ୍ଜି, କାଠି, ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁ, ଗପ, ସଂଖ୍ୟାକାର୍ତ୍ତ, ଅକ୍ଷର କାର୍ଡ୍ ଆଦି ରଖାଯାଇ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ ଦରକାର ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ଆଣି ପିଲାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରିବ ।

ପିଲାମାନଙ୍କ କୃତି ପ୍ରଦର୍ଶନ

ଶ୍ରେଣୀର ଏକ ନିର୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଲେଖା, ଚିତ୍ର ବା ମଡେଲ୍ ଆଦି ସ୍ଵଚନାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ରଖିବା ଉଚିତ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଧିକ କୃତି ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଉପାଦିତ ହେବେ ଓ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏହାକୁ କୃତି ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ବେଷ୍ଟା କରିବେ ।

ଶିକ୍ଷଣ ସମୟ

ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହର ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଶିକ୍ଷଣ ସମୟ । ସାଧାରଣତଃ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଶିକ୍ଷଣ ସମୟ ହିଁ ଶିଖିବାର ସମୟ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶର ଗୁଣାମୂଳକ ମାନ ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷଣ ସମୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଥାଏ । ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ନଥୁଲେ ବା ଉପାଦାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପ୍ରୟୋଗ କରିବା ସୁଯୋଗ ନଥୁଲେ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ସମୟ ମିଳୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତହିଁର ଯଥାପଥ ଦିନିଯୋଗ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପକରେ ଉପଲବ୍ଧିର ମାନ ଓ ପରିମାଣ ସାମିତି ହୋଇଥାଏ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟର ମାନବୀୟ ପରିବେଶ

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧ

ଶିଶୁଙ୍କ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଚିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଲେ ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ବଡ଼େ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରହିବା, ଶିକ୍ଷଣର ମାନ ଓ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥାଏ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ ନିର୍ବିକ୍ରି ହେଲେ ପିଲାମାନେ ଆମ୍ବିଶ୍ଵାସୀ ହୁଅଛି ଓ ଶିକ୍ଷଣକୁ ତାଙ୍କ ହିତେଷୀ ରୂପେ ଗଣନା କରି ଓ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ତାଙ୍କର ସହାୟତା ପାଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସମ୍ବନ୍ଧ

ପିଲାମାନେ ପରମର୍ମାଣ ମଧ୍ୟରେ ସୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଲେ ସହଯୋଗା ଶିକ୍ଷଣ (Co-operative learning) ସାଇବ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀରେ କଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱଦେବା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦଳରେ ଭାଗ କରି ଦାୟିତ୍ୱମାନ ନ୍ୟୟ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷକ, ପିତାମାତା/ ଅଭିଭାବକ ସମ୍ପର୍କ

ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣୀ, ଅଗ୍ରଗତିକୁ ଦୂରାନ୍ତି କରିବା ଓ ତହିଁରେ ଉପୁଜୁଥିବା ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କର ସଫଳ ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପିତାମାତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଯମିତ ଆଲୋଚନା ଓ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ନିତ୍ୟାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ନିଯମିତ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସହ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଥିଲେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଅଛି ଓ ପିତାମାତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହୁଅଛି ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପର୍କ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ଏକ ସମ୍ବଲ ଏବଂ ଏହାର 'ବିକାଶ କେବଳ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ସମ୍ମତି ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବଲ । ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସବୁପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି ସମ୍ବଲ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏହି ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏକ ସୁମ୍ଭୁତ ପରିବେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ଅପରିହାୟ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ଦିଗରେ ଉତ୍ସ ଜୌଡ଼ିକ ଉପାଦାନ ଓ ମାନବୀୟ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧିର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ରହିଛି ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଶ୍ରବା

୧. ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶର ଉନ୍ନତି ହେବା କାହିଁକି ଆବଶ୍ୟକ ?

୨.୮.୩. ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର

ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣ ତଥା ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଞ୍ଚତି ଅନୁସରଣ କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ସମ୍ଭାବନା କଷରେ ସଂଗଠିତ କରାଯାଇ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ, ଷେତ୍ରପରିଦର୍ଶନ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପନାମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଯୋଜନା, ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସ୍ଵର୍ଗି, ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ, ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ବଣ୍ଣନ, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁଯାୟୀ ଶୁଦ୍ଧକ୍ଷତ୍ର ଦଳରେ ଭାଗ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳକୁ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ବିଧୁବଧ ଭାବରେ ମୂଳ୍ୟାୟନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାପିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଉପରୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଫଳ ଭାବେ ରୂପାୟନ ହୁଏ ଓ ପିଲାମାନେ ଭଲ ଭାବେ ଶିଖି ପାରନ୍ତି । ଆସ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କପାଇଁ କିପରି ହେଲେ ସେମାନେ ଭଲଭାବେ ଶିଖି ପାରିବେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନ ଦେଇଥାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପ୍ରତି ଆସ୍ତାପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ଓ ଅଧିକ ଶିଖିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୁଅଛି । ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଆସ ଜାଣିବା :

- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ସାମାଜିକ ଅଟେ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପରିସ୍ଥିତି ଉପରେ ନିର୍ଭରଶାଳା ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମଧ୍ୟରେ ବେଶୀ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁଣ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରତିପଦିତ ହୁଏ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାରକୁ ଦେଖୁଛେବ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପରିମାଣାମାକ ଓ ଗୁଣାମାକ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

ଉପରୋକ୍ତ ତଥ୍ୟ ଆଧାରରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର କୁ ଦୂରଟି ଦିଗରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ସେ ଦୂରଟି ହେଲା :

(୧) ପରୋକ୍ଷ ବ୍ୟବହାର ଓ (୨) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାର ।

(୨) ପରୋକ୍ଷ ବ୍ୟବହାର

ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷ ରାବେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ପ୍ରରାବିତ କରନ୍ତି ତାକୁ ପରୋକ୍ଷ ବ୍ୟବହାର କୁହାଯାଏ । ପରୋକ୍ଷ ବ୍ୟବହାରକୁ ଚାରି ଭାଗରେ ଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ସେବୁଢ଼ିକ ହେଉଛି :

- ପିଲାଙ୍କ ଭାବନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା

ଏହି ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ପିଲାଙ୍କ ଭାବନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଓ ଏହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ବୁଝିଲେ ପିଲାଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

- ପ୍ରଶାସା ବା ଉପାହ୍ୟ

ଶିକ୍ଷକ ପିଲାଙ୍କ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ହାତ ଭଲ, ଅତି ଭଲ କହିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଲ, ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଜତ୍ୟାଦି କହି ସେମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଉପାହ୍ୟ କରନ୍ତି ।

- ଧାରଣା ଗ୍ରହଣ ଓ ବ୍ୟବହାର

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ମତାମତ ବା ଧାରଣାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ସରଳ ଭାବରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ବା ଏହାର ସାରାଂଶକୁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଏହାହାତୀ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାଟିର ମତାମତକୁ ଅତି ଭଲ ମତାମତ ବୋଲି କହନ୍ତି କିମ୍ବା ଦୁମେ ଯାହା କହୁଛ ମୁଁ ତାହା ବୁଝୁଛି ବୋଲି ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

- ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ସେ ଚାହୁଁଥିବା ଭରର ପିଲାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶା କରନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ପରେ ପରେ ପିଲାଙ୍କ ଭରର ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର ଦେବାକୁ କହନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରେ ତାହିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥାଏ ।

(୨) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାର

ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବେ ଶିଖାନ୍ତି ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାର କୁହାଯାଏ । ଏହାକୁ ଚାରି ଭାଗରେ ଭାଗ କରାଯାଏ । ସେବୁଢ଼ିକ ହେଉଛି –

- ଅଧ୍ୟାପନା ଦ୍ୱାରା

ଅଧ୍ୟାପନା ଦ୍ୱାରା ବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସୁଚନା, ତଥ୍ୟ, ମତାମତ, ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷକ ସିଧାସନଖ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଥିବା ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ଉପକରଣ ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପନ, ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରା ଯାଇଥାଏ ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେବା

ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମୃଦ୍ଧ କରାଇ ନୂଆ କଥା ସବୁ ଶିଖାନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକୁ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମାନୀୟ ହେଲେ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ଦିଅନ୍ତି ।

ସମାଲୋଚନା କରିବା

ଗଠନମୂଳକ ସମାଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରକୁ ଗ୍ରହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇବାକୁ ଯତ୍ନବାନ ହୁଅନ୍ତି ।

ପିଲାଙ୍କୁ କଥା କହିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦେବା

ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ମତାମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ହାତ ଚେକନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥଳେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିବା ବା ଜ୍ଞାନିବାପାଇଁ କୁହାୟାଏ ନାହିଁ । ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପରାରି ଉଚ୍ଚର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।

ଉପରୋକ୍ତ ବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟରେ ଉପାୟିତ କରନ୍ତି । ସେଇଟି ହେଲା ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର ।

ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର

ଶ୍ରେଣୀ ଗୁହରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ୦୧ର, ସଙ୍କେତ ଓ ଶାରୀରିକ ପରିଭାଷା ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉପାୟିତ ବା ନିରୁପାୟିତ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର କୁହାୟାଏ । ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାଚନିକ ବ୍ୟବହାରଠାରୁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ବୋଲି କେତେକ କହନ୍ତି ।

ପିଲାମାନଙ୍କ ଉତ୍ସମ ଶିକ୍ଷଣପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ –

- ଶିକ୍ଷକ ସବୁବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସମ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଓ ଉପସ୍ଥାପିତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସନ୍ନାନ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ମତାମତକୁ ଧୈର୍ୟ ସହକାରେ ଶୁଣି ଆହୁରି ଅଧିକ କହିବାପାଇଁ ଉପାୟିତ କରିବେ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ପିଲାମାନେ କଲାବେଳେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଉପଯୁକ୍ତ ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଦେବେ ।
- ନିଜର ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମାନସିକ ପ୍ରତିକରଣରେ ଆୟାତ ପ୍ରାୟ କରୁଛି ତାକୁ ପରିଭ୍ୟାଗ କରିବେ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଆସ୍ରତ ବଢ଼ାଇବାପାଇଁ ବାଚନିକ ଓ ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର ଯେଉଁଠି ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ପ୍ରଯୋଗ କରିବେ ।
- ପିଲାମାନେ ନିର୍ଭୟା ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ତାଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ।

ନିଜେ ନିଜକୁ ପରଖିବା

୧ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବାଚନିକ ଓ ଅଣବାଚନିକ ବ୍ୟବହାର କ'ଣ ବୁଝାଅ ।

● ବାଚନିକ :

● ଅଣ ବାଚନିକ

୨.୯. ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲୁ

- ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଆଚରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ
- ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ପ୍ରକ୍ରିୟା
- ଶାରୀରିକ ମାନସିକ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକିତା ପ୍ରତିକରଣ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକିତା ପ୍ରତିକରଣ ଦୂର ହୁଏ ।
- ପିଲାମାନେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଅନୁକରଣ, ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ, ପରୀକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖନ୍ତି ।
- ଶିକ୍ଷଣର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ପରିପକ୍ଷତା, କ୍ଲାସ୍, ପୁନର୍ବଳନ, ଉପକରଣ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ଉପକରଣ ସାଗଠନ
- ଭଲ ଶିଖୁବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିବା, ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍ସମ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୨.୧୦ ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧। ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦିଅ ।

(କ) ଶିକ୍ଷଣର ଧାରଣା ଓ ସ୍ଵରୂପ ଲେଖ ।

(ଖ) ଶିକ୍ଷଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକିତା ଉଦ୍ଦାହରଣ ସହ ଲେଖ ।

(ଗ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ କିପରି ଶିଖେ ?

(ଘ) ଅନୁକରଣର ପ୍ରକାର ଭେଦଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କର ।

(ଙ୍ଗ) ପ୍ରୟତ୍ନ-ପ୍ରମାଦ ଶିକ୍ଷଣର ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଲେଖ ।

(ଘ) ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲା ଭଲ ଭାବେ ଶିଖେ କାହିଁକି ?

(ଇ) ଅନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କର ।

(ଈ) ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶିକ୍ଷଣର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ବାଣ୍ୟା କର ।

(ଙ୍ଘ) କ୍ଲାସ୍‌କୁ ବିଭାଗୀକରଣ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଆଲୋଚନା କର ।

(ଘ) ପୁନର୍ବଳନ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ? ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାଙ୍କ ପୁନର୍ବଳନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ହେବ ଲେଖ ।

(ଘ) ଉପକରଣ କେତେ ପ୍ରକାର ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ଉପକରଣର ଶୈଖିକ ଗୁରୁତ୍ବ ଲେଖ ।

(୦) ପିଲାମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାକୁ ସମୟକୁ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣରେ କିପରି ବିନିଯୋଗ କରାଯିବ ।

- (ତ) ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଲେଖ ।
- (ତ) ଭଲ ଶିଖୁବା ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିପରି ଅଭିପ୍ରେରିତ କରାଯାଇ ପାରିବ ଲେଖ ।
- (ଶ) ମାନବୀୟ ପରିବେଶ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ? ଏହା ପିଲାଙ୍କୁ ଭଲ ଶିଖିବାରେ ସାହାୟ୍ୟ କରେ କିପରି ?
- (ତ) ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବହାରକୁ କେତେ ଭାରରେ ଭାଗ କରାଯାଇ ପାରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଗକୁ ଆଲୋଚନା କର ।

୨.୧୧. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂଚୀ :

୧ । ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ – ଶ୍ରୀ ମୁରଳୀଧର ଦାଶ ଓ ନୀନା ଦାଶ,

ଇତନିକ୍ ପବ୍ଲିସର୍ସ- କଟକ

୨ । ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ-ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା, କଟକ

୩ । ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ- ଶ୍ରୀ କେକାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା, କଲ୍ୟାଣୀ ପବ୍ଲିସର୍ସ, ଲୁଧ୍ୟାନା

୪ । ଶୀକ୍ଷା ନୀତି, ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ କୌଶଳ

ମୁରଳୀଧର ଦାଶ ଓ ନୀନା ଦାଶ, ଇତନିକ୍ ପବ୍ଲିସର୍ସ, କଟକ ୨୦୦୭-୦୮ ସଂସ୍କରଣ

୫ । ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ମନୋବିଜ୍ଞାନ - ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ, ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଓଡ଼ିଶା ।

୬ । Educational Psychology and Techniques of teaching K. K. Bhatia and Trinath purohit , Kalyani Publishers, Ludhiana New Delhi, Noida.

୭ । Advanced Educational Technology, Dr. R.A. Sharma. Published by Eagle Books, International meerut.

୮ । Educational Psychology, Developing learners, 6th Edition, by Jeanne Ellis, Ormrod.

একক -৩

শিক্ষার্থীর ব্যক্তিভূত বিকাশ (Personality Development of the Learner)

গোনকুম :

৩.১ উপকুম

৩.২ উদ্দেশ্য

৩.৩ ব্যক্তিভূত বিকাশ

৩.৩.১ ব্যক্তিভূত ধারণা, ধৰ্ম্ম ও স্বরূপ

৩.৩.২ শিশুর ব্যক্তিভূত প্রভাবিত করুঠবা উপাদান

৩.৪ আত্মপ্রত্যয়, মনোবৃক্ষ ও মূল্যবোধের অভিবৃক্ষ

৩.৪.১ ব্যক্তিভূত বিকাশ পাই আত্মপ্রত্যয়

৩.৪.২ ব্যক্তিভূত বিকাশ ও মনোবৃক্ষ

৩.৪.৩ ব্যক্তিভূত বিকাশ ও মূল্যবোধ

৩.৫ চিত্তন দক্ষতা ও ভাব বিনিময় দক্ষতা

৩.৫.১ চিত্তন দক্ষতা ও ব্যক্তিভূত বিকাশ

৩.৫.২ ভাববিনিময় দক্ষতা ও ব্যক্তিভূত বিকাশ

৩.৬ সূজনশাল চিত্তন বিকাশ

৩.৬.১ প্রক্রিয়া ভিৰিক চিত্তন

৩.৬.২ ফালাফাল ভিৰিক চিত্তন

৩.৬.৩ সূজনশাল চিত্তন প্রতিবন্ধক

৩.৬.৪ সূজনশাল চিত্তন বিকাশ পাই বিদ্যালয় কার্য্যকুম

৩.৭. ব্যক্তিভূত বিকাশ পাই বিদ্যালয় কার্য্যকুম ও শিক্ষকজ্ঞ ভূমিকা

৩.৭.১ ব্যক্তিভূত বিকাশ পাই বিদ্যালয় কার্য্যকুম

৩.৭.২ ব্যক্তিভূত বিকাশে শিক্ষকজ্ঞ ভূমিকা

৩.৮. এই এককের দুমে যাহা শিখল

৩.৯. নিজে নিজে পরিষ্কাৰ প্ৰশৱ উৱে

৩.১০. পৰিজ্ঞা

৩.১১. একক পঞ্জিক প্ৰশৱাবলী

৩.১২. পৰিবৰ্ত্তন অধ্যয়ন পাই পুষ্টকসূচী

୩.୧. ଉପକ୍ରମ

ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷା ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟନ ନିଃସ୍ଵାର୍ଥ ଭାବେ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା । ପୃଥିବୀର ସଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟନରୁ ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁମୋଦ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସଂଜ୍ଞା ଦିନ୍ଦିନ୍ ସମାଜରେ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦିନ୍ଦିନ୍ ଭାବେ ଚିତ୍ରଣ କରେ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତି କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱରୋପ କରେ । ଏହା କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିର କେତେକ ଆବେଗ, ଅନୁଭବ ତଥା ଭାବନାକୁ ପ୍ରତାବିତ କରେ ନାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିନ୍ନ ଜୀବନଧାରଣର ପକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱରୋପ କରେ । ସଂସ୍କୃତିରୁ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥରେ ଦିନ୍ଦିନ୍ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପରିବର୍ଗନ ଏହାର ପ୍ରକାରରେ ନହୋଇ ଅନୁପାତରେ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଜୀବନଧାରଣ ଶୈଳୀ, ବ୍ୟକ୍ତିର ଭାବନା, ଅନୁଭବ, ଆବେଗ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପରେ ପ୍ରତାବ ପକାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ, ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱରୋପ କରେ । ତେଣୁ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଦିନ୍ଦିନ୍ ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

୩.୨. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ପଢ଼ିପାରିବା ପରେ, ତୁମେ –

- ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥ, ସଂଜ୍ଞା ଏବଂ ସ୍ଵରୂପ କହିପାରିବ ।
- ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରତାବିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନରେ ଆନ୍ତର୍ମୁଦ୍ରାପତ୍ୟ, ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଭୂମିକା ନିରୂପଣ କରିପାରିବ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନରେ ଭାବନା ଦକ୍ଷତା ଓ ଭାବ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଦକ୍ଷତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବ ।
- ସ୍ଵଜନଶୀଳତାର ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତାବ ଏବଂ ପ୍ରକ୍ରିୟାଭିରିକ ଓ ଫଳାଫଳ ଭିରିକ ସ୍ଵଜନଶୀଳ ଭାବନାର ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ନିଯମାବଳୀ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା ନିର୍ଦ୍ଦାରଣ କରିପାରିବ ।

୩.୩. ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନ

ବାସ୍ତବରେ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ୍ରା, ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କିଛି ଅବଗତ କରାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜସ୍ତ ସାତନ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ କୁହାଯାଏ । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତା'ର ପରିବେଶନୀ ମଧ୍ୟରେ କ୍ରିୟାର ଫଳାଫଳ ହୁଏ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ।

ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ଆବେଗିକ ଓ ସାମାଜିକ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମବିକାଶର ପ୍ରତାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଅନୁଭୂତି, ସ୍ମୃତି, କିମ୍ବା ଅଭ୍ୟାସ, ଭାବନା, ବିଚାର ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ସନ୍ତତିକାଳତା, ରୂପି, ଆଗ୍ରହ, ଚାଲିଚଳଣୀ, ଆଚାର ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ପରି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଗୁଣ ତଥା ଲକ୍ଷଣ ଆଦି ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଉପାଦାନ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୁଏ ।

ମନସ୍ତାବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ହେଉଛି ଏହିସବୁ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ ବା ଗୁଣର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟ ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ହେଉଛି ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଯାହାକି ପରିବର୍ଗନୀୟ । ଏହା ସଦାସର୍ବଦା ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ତଥା ଲକ୍ଷଣରୁ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୁଣ, ଲକ୍ଷଣ ବା ଶତ୍ରୁକୁ ଗତି କରିଥାଏ । ତେଣୁ ସାମାଜିକ ରୁଚି, ଜୀବନଧାରଣର ମାନ, ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ପ୍ରଣାଳୀ, ଆଦୁପ୍ରତ୍ୟେ, ମନୋବ୍ୟବୀଧି, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

୩.୩.୧ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧାରଣା, ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ଵରୂପ

ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ ଜୀବାଜୀ ଭାଷାରେ ହେଉଛି ପର୍ସନାଲିଟି (Personality) ଯାହାକି ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ ପର୍ସେନା (Persona)ରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ, ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ (Mask) । ଅତୀତରେ ଗ୍ରୀସ ଦେଶରେ ନାଟକ ତଥା ଅଭିନ୍ୟା ସମୟରେ ଯିଏ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନ୍ୟା କରୁଥିଲେ ସେ ସେହି ଚରିତ୍ରାଭିମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ପ୍ରକାଶିତ ତଥା ଉପସ୍ଥାପିତ ହୁଏ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଧରିନିଆୟାଏ । ତେଣୁ ଏହି ଅର୍ଥଟି ବ୍ୟକ୍ତିର ବହିରୂପକୁ ବୁଝାଏ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂକାର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଏ । କାଳକ୍ରମେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ତଥା ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂଖ୍ୟା ଧାରଣା ପାଇଁ ନିମ୍ନରେ କେତେକ ସଂଜ୍ଞା ଉପସ୍ଥାପନ କରାଗଲା ।

ମୋର୍ଟନ ପ୍ରିନ୍ସ (Morton Prince)- “ବ୍ୟକ୍ତିର ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ସକଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଗତ ସହଜାତ ଗୁଣାବଳୀ, ପ୍ରେରଣା, ସ୍ଵଭାବ, ପ୍ରବଣତା, ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଆହରିତ ଗୁଣାବଳୀ ଓ ସ୍ଵଭାବର ସମାହାର ।”

ମେର ଫେସାଲ (Met Feasal)- “ବ୍ୟକ୍ତିର ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିବେଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ମାନସିକ, ଆବେଗିକ, ଶାରୀରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସଂହିତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଗଠନ ।”

ଆଇସେନିକ (Eysenik)- “ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରାଣୀର ସକଳ ପ୍ରକାରର ପ୍ରକୃତ ଆଚରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।”

କିମଲେ ଯଙ୍ଗ- “ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ଭୂମିକା ଏବଂ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ଥିଲୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ନିଜ ସହିତ ସଂପର୍କ ରଖା ନିମନ୍ତେ ଉଣା ଅଧ୍ୟକ୍ଷେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଧାରଣା, ମନୋବ୍ୟବୀଧି, ଲକ୍ଷଣ, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ଅଭ୍ୟାସର ସଂଗଠିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।”

ଆଲପୋର୍ (Allport)- “ବ୍ୟକ୍ତିର ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦେହ ଓ ମନର ଏକ ସାଙ୍ଗଠନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହା ମୁକ୍ତଭାବେ ତାର ପରିବେଶ ସହିତ ସମୟୋଜନର ନିର୍ଣ୍ୟାୟକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ ।”

ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରକୃତି (Nature of Personality)

ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ, ସଂଜ୍ଞା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କଲାପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରକୃତି ବା ସ୍ଵରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସୂଚନା ମିଳେ ।

- ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀର ଗଠନ, ଶାରୀରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧି, ସ୍ଵଜନଶୀଳତା, ବିଚାରଣକ୍ରିୟା ଓ ମନୋବ୍ୟବୀଧି ଭଲି ମାନସିକ ଶତ୍ରୁ, ଆବେଗିକ ଚିନ୍ତନ, ସାମାଜିକ ସମୟୋଜନ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଆଚରଣକୁ ଅତର୍ଭୂତ କରିଥାଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଉତ୍ସବ ବାହ୍ୟିକ ଗଠନ, ଶାରୀରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଭଲି ଦୈହିକ ଏବଂ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଲୁକ୍କାଯିତ ଗୁଣ, ବୁଦ୍ଧି ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭଲି ବିଭିନ୍ନ ମାନସିକ ଶତ୍ରୁ ଓ ସରାକୁ ପରିସରରୁ ଭୂତ କରିଥାଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିର ସଦାସର୍ବଦା, ଗତିଶୀଳ ବା ପରିବର୍ଗନଶୀଳ ଯାହାକି ସ୍ଥାନ, କାଳ, ପାତ୍ର ଭେଦରେ ପରିବର୍ଗନ ହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପଧାରଣ କରିଥାଏ ।

- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଚିନ୍ତା, ଯୁଦ୍ଧ, ବିଚାରଣକ୍ରି ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକଲାପକୁ ନିରୂପଣ କରିଥାଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ଓ ସୁସଂଗଠିତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାର ସମସ୍ତ ଦିଗ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉ ନଥୁଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦିଗ୍ବିଜ୍ୟ ଅଚେତନ ମନରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଦୁରେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା ରହିଛି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁର ବିକାଶ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ରମରେ (ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶର ସୋପାନ ଅନୁଯାୟୀ) ହୋଇଥାଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ସଦାସର୍ବଦା ଏକ କ୍ରିୟା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଉଭୟ ବଂଶଗୁଣ ତଥା ପରିବେଶନୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଏକ ଆତ୍ମସତେତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାକି ମଣିଷର ଚିନ୍ତା, ଚେତନା, ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ଚାଲିଚଳଣି, କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଓ ସମୟୋଜନ କ୍ଷମତା ଜତ୍ୟାଦି ବହୁ ଉପାଦାନର ସାମ୍ବୁଦ୍ଧିକ ପରିପ୍ରକାଶ ଅଟେ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁର ଶିକ୍ଷଣ ତଥା ଶିକ୍ଷଣ ପଳାପଳ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ରହିଛି ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଓ ସ୍ଵଜନଶୀଳତା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣାବଳୀ ଓ ଜୀବନଧାରଣ ଶୈଳୀ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ ।
- ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେ, ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମୂଳ୍ୟବୋଧ ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।
- ପରିବେଶ ବିନା ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ହେଉଛି ଏକ ଅର୍ଥହୀନ ଶବ୍ଦ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖ୍ୟବା

୧. ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଦୁର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଖ ।

୩.୩.୨ ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିଦୁକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥୁବା ଉପାଦାନ

ବ୍ୟକ୍ତିଦୁକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଯେଉଁ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷ୍ୟରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ।

- (୧) **ବଂଶଗୁଣ (Heredity) :** ବଂଶ ପରମ୍ପରା ବା ବଂଶଗୁଣ ସନ୍ତାନ ସତ୍ତିମାନେ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କଠାରୁ ନେଇ ଭୂମିଷ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଗୁଣସୂତ୍ରରେ ଥିବା କୋଲିକ ଗୁଣ ନିଯନ୍ତ୍ରକ (Genes) ମାଧ୍ୟମରେ ପିତାମାତା ତଥା ଅନ୍ୟ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣାବଳୀ ସନ୍ତାନସତ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଜଣାଅଧିକେ ପ୍ରେରିତ ନାହିଁ ବଂଶଜ ପିଲାମାନେ ନାହିଁ ମାନର ବ୍ୟକ୍ତିଦୁ ନେଇ ଜନ୍ମ ନେବାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ତେବେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନ୍ତାନସତ୍ତିମାନେ ସମସ୍ତ ବଂଶଗୁଣ ନେଇ ଜନ୍ମ ନେଇଥାନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନପାରେ ।
- (୨) **ପରିବେଶନୀ (Environment) :** ସାଧାରଣତଃ ପରିବେଶନୀ କହିଲେ ଶିଶୁର ବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ଅବସ୍ଥାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଶିଶୁ ଭୂମିଷ ହେବା ପରେ ଯେଉଁବୁ ବାହ୍ୟ ଉପାଦାନ ତା' ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ ତାହା ହିଁ

ଶିଶୁ ପରିବେଶନୀ । ସାଧାରଣତଃ ଶିଶୁ ପାରିବାରିକ ପରିବେଶନୀ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିବେଶନୀ, ସାମାଜିକ ପରିବେଶନୀ, ଚାକନୋଟିକ, ସାସ୍କ୍ରିତିକ, ତଥା ଅର୍ଥନୋଟିକ ତଥା ଧର୍ମୀୟ ପରିବେଶନୀ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନେକାଂଶରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ପରିବେଶରେ ଚଲିଥାଏ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିର ସେହି ପରିବେଶନୀ ମାନଗ ବୋଲି ବିଜ୍ଞ ଜୀବଶାସନରୁ ସଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଉତ୍ତାହରଣ ସ୍ଵରୂପ- ଦୂରଜଣ ଯମଜ ସବାନକୁ ଯଦି କିନ୍ତୁ ପରିବେଶରେ ରଖାଯାଏ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଲିନ୍ତୁ ହେବ ।

- (୩) **ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ (Health)** : ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସୁସ୍ଥିତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଶାରୀର ଶଠନ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଉତ୍ତମ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଶାରୀରିକ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୁକନାରେ ଅଧିକ ନିଜକୁ ସହକ ମନେ କରନ୍ତି । ଶାରୀରିକ ଅନୁମତା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । କଣେ ଅଛ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟଦ୍ୟକୁ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ମୋଟା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆନୁଦ୍ରେମା ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ପଢ଼ିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କ୍ଷଣକୋପୀ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ସଞ୍ଚାକନ ଠିକ୍କାବେ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ଠିକ୍ ରାବେ ଅମୁକାନ ନେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉତ୍ତମ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସୁହରେ ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ଆଏ, ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିର ସେତେ ଉତ୍ତମାନର ହୋଇଥାଏ ବୋଲି କହିଲେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷି ହେବ ନାହିଁ ।
- (୪) **ପରିପକ୍ଷତା (Maturation)** : ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପରେ ପରିପକ୍ଷତାର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଜଣ ଅଧିକେ ପଢ଼ିଥାଏ ବୋଲି କେତେକ ଅଧ୍ୟନରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ପରିପକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଅପରିପକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ଅପେକ୍ଷା ଜନ୍ମତତର ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।
- (୫) **ଅଭ୍ୟାସ (Practice)** : ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପରେ ଅଭ୍ୟାସର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁଅଭ୍ୟାସ ଆପଣେର ପାରନ୍ତି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସେତେ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କୁ ଅଭ୍ୟାସର ଅଧୀନ ହୋଇଥାଏ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ଅଧୋରେ ଘଟିଥାଏ ଏଥରେ ସଦେହ ନାହିଁ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରମ୍ପରା

୨. କେଇଁ ଉତ୍ତାହାନ ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଓ କାହିଁକି ନିଜର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସାବ୍ୟସ୍ଥ କର ।

୩.୪. ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ, ମନୋବ୍ୟୁଦ୍‌ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅଭିଭୂତ

୩.୪.୧. ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ

ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ କା ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେର ବିକାଶର ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ଯେ ଆଦୁ ହେଇଛି ମନୁଷ୍ୟର ମୌର୍ଚ୍ଛିକ ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ । ଯେତେବେଳେ ଆଦୁ ଠିକ୍ ରାବେ ଗଠିତ ହୁଏ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ଵରୂପ ନିର୍ବାନର କରେ । କଥି ଜୀବନରେ, ସମୟୋହିତ କା ଅସମ୍ଯୋହିତ ହେବ ତାହା ଆଦୁବିକାଶର ସର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ହୁଏଟିହି ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦୁ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଆଦର୍ଶ ଆଦୃତ ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ ସୁଧିରେ ପରିବାର ଏବଂ ଜାତ୍ୟ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ହିଁ ସୁରୂହୁପୁଣ୍ୟ । ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଆଦୃପ୍ରତ୍ୟେ ହିଁ ଆଦୁବିଶ୍ୱାସ, ରକ୍ତ ଶୂନ୍ୟତା, ରକ୍ତ ପାଇବା, ଦୟାବାବ ଦୂର୍ବି ମଜେ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟକାରୀତା ଏବଂ ଆଦୁ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ ପରିବୃତ୍ତି କରେ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜ ସହ ଉତ୍ତମାନବେଳେ କରିବା ସହ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହୁଏ ।

ଏକ ସୁଗଠିତ ଏବଂ ବାପ୍ରବବାଦୀ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବୃଦ୍ଧିଗତ ଦକ୍ଷତା ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରାଇବା ସମୟରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜୀବନସହ ଦକ୍ଷତାର ସହ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିବାରେ ଏବଂ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦକ୍ଷତା ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସାହାୟ୍ୟ କରେ ।

ଚଡ଼ା (Chadha)ଙ୍କର ଅଧ୍ୟନରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ ସ୍ଵର୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସମସ୍ୟା ଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ସକାରାତ୍ମକ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଥାଏ । ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନରେ ଓ ଏହା ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଅଧୁକ ଦକ୍ଷ । ସେମାନେ ନିଜର ସୁଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ବିଷୟରେ ଅଧୁକ ସତେତନ । ସେମାନଙ୍କର ସକାରାତ୍ମକ ଆଡ଼ସମ୍ବାନ, ଆଡ଼ିବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆବେଗିକ ସ୍ଥିରତା ଥାଏ । ସେମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସୁଗୁଣ, ଦୁର୍ଗୁଣ ସମୟରେ ବହୁତ କମ୍ ଧାରଣା ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ବୌଦ୍ଧିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେମାନେ ଅସମର୍ଥ, ତଥା ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ଉଣା ।

ସଂଗଠିତ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ମାନସିକ ସ୍ଥାସ୍ୟରକ୍ଷାରେ ଏକ ଅଭିପ୍ରେରଣାତ୍ମକ ଶକ୍ତିଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଏବଂ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ଫଳାଫଳ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାରକୁ ମାର୍ଜନ କରେ । ଶୁଣିତ ଓ ବିଶ୍ୱାସିତ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏକ ସ୍ଥିର ସକାରାତ୍ମକ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଆଡ଼ିଶ୍ୱାସା ଏବଂ ଆଡ଼ନିଷତା ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରେ, ଯାହାକି ଏକ ଦୃଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଗଠନରେ ସହାୟକ ହୁଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ସୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରଧାନ ମାଧ୍ୟମ ଭାବେ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଗଠନରେ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ନିର୍ଣ୍ଣାରଣରେ ଆତ୍ମ ହେଉଛି ଏକ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଧୁକ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେରେ ଅଧ୍ୟନ ଉପରେ ରୋଗର୍ସ (Rogors) ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ମାଲତି ମାତ୍ତୁ (Malati Mattu) ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ଭାବେ ସଫଳତା ଉପରେ ଅଧ୍ୟନ କରି ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ ସକାରାତ୍ମକ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଅଧୁକ ଦକ୍ଷ ଏବଂ ସଫଳ । ଭାସିନ (Bhasin) ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟନରୁ ପୂରୁଷ ଓ ମହିଳାଜୀବ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେରେ ଭିନ୍ନତା ପାଇଥିଲେ ।

ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମ (self) ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ (Aham Brahma Asmi)ର ଜ୍ଞାନଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁଥିରୁ ଆଡ଼ିସରୂପ (Self Image) ଗଠିତ ହୁଏ । ଆଡ଼ିସରୂପରୁ ଆତ୍ମ ପରିଚିତି (Self identity) ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବିକାଶର ପ୍ରତି, ବ୍ୟସ, ବୁଦ୍ଧି, ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେ ଗଠନ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ।

୩. ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆଡ଼ିପ୍ରତ୍ୟେର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗ୍ ପ୍ରତି ଧାନଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ?

୩.୪.୭. ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିକାଶ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି

ମନୋବୃତ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଉପାଦାନ ବା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣାବଳୀକୁ ବୁଝାଏ, ଯାହା ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ନିର୍ଣ୍ଣାରଣ କରେ । ପିତାମାତା ଶିକ୍ଷକ ତଥା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଗୃହିତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣଭାବେ ଏହା ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ସଂଶୋଧିତ ହୁଏ ।

ଡ୍ରୁରେନ୍ (Warren, 1934)ଙ୍କ ମତରେ “ମନୋବ୍ରତ ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅବସ୍ଥା ।”

ଲିଂଡ଼େର୍ (Lindberg, 1929)ଙ୍କ ମତରେ “ଏକ ବସ୍ତୁ ଅଧିକା ପରିମ୍ଲିତି ସହିତ ଉତ୍ତମ ସମୟୋଜନ କରିବା; ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟର ସାମଗ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ମନୋବ୍ରତ କୃତ୍ୟାଏ ।”

ଆଲିପୋର୍ (Allport, 1924)ଙ୍କ ମତରେ “ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ମଶ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ମନୋବ୍ରତ ଅନେକ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଭିତ ମନୋବ୍ରତ ଓ ଭାବନାଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇଥାଏ ।”

ବାଲ୍ଡ୍‌ଵିନ୍ (Baldwin, 1905)ଙ୍କ ମତରେ “ମନୋବ୍ରତ ହେଉଛି ଧାନ ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅବସ୍ଥା ।”

ମନୋବ୍ରତର ସ୍ଵରୂପ –

- ମନୋବ୍ରତ ସାମାଜିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସ ବିଶ୍ଵାସ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଉପାଦାନ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିଭାବ ବିକାଶରେ ମନୋବ୍ରତ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ।
- ମନୋବ୍ରତ ସମ୍ମଶ୍ର ଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ।
- ମନୋବ୍ରତ ଚନ୍ଦ୍ରଗତ ନୁହେଁ ବରା ଆହରିତ ।
- ମନୋବ୍ରତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।
- ମନୋବ୍ରତ ହେଉଛି ଅଭିଷ୍ଠତାର ପଳାପଳ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ।
- ମନୋବ୍ରତ ବାହ୍ୟ ବା ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ହୋଇପାରେ ।
- ମନୋବ୍ରତ ସବୁ ସମୟରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁର ଉପାଦେୟତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିପାରେ ।
- ମନୋବ୍ରତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ ଅନୁପାତରେ ପ୍ରଭାବିତ ।
- ମନୋବ୍ରତ ଆନନ୍ଦଗତ, ଭାବଗତ ତଥା ପ୍ରମୋଗାବ୍ଲୁକ ଉପାଦାନ ରହିଛି ।
- ମନୋବ୍ରତ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିଭାବ ମୂଳର୍ଭିତି ।
- ମନୋବ୍ରତ ଏକ ସଂଗଠିତ ଆଶ ।
- ମନୋବ୍ରତ ବିକାଶରେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।
- ମନୋବ୍ରତ ବିଦ୍ୟାଏକୁ ଅନୁରୂପ କରେ, ଯଦିଓ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଏକୁ ନୁହେଁ ।
- ସାମାଜିକ ହେତୁ ବା ନିକାଳାବ୍ଲୁକ ହେଉ ମନୋବ୍ରତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ।

ମନୋବ୍ରତକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନ

କାଣ୍ଠଗତ ଏବଂ ଶାରୀରିକ ଗୁଣାବଳୀ – କାଣ୍ଠଗତ ଗୁଣାବଳୀ ବା ଜିନ୍‌ଗତ ଉପାଦାନର ମନୋବ୍ରତ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ମାତ୍ର ମୁକ୍ତମାନ ମତରେ ଜିନ୍‌ଗତ ଉପାଦାନର ମନୋବ୍ରତ ବିକାଶରେ ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ମନୋବ୍ରତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଦିଓ ଏହାର ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଧିକ କଷ୍ଟକର, କେତେକ ଶାରୀରିକ କାରଣ ଯଥା ବୟସବର୍ଷ, ଅସୁର୍ବଦ୍ଧତା ତଥା ବିଚିନ୍ତନ ପ୍ରକାର ମନୋବ୍ରତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ – ଦୀର୍ଘବିନିଧରି ଶ୍ଵାସଗୋରେ ପାହିତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ପ୍ରତି ନିକାଳାବ୍ଲୁକ ମନୋବ୍ରତ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଶା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା – ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ତଥା ଆବଶ୍ୟକତାର ମଧ୍ୟ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବହିଛି । କୃତ୍ୟୀଲଭ ଓ ବାଲାଚିଙ୍କ ମତରେ ଆଶା ପୂରଣ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ହୁଏ । ଜନାହରଣ ସ୍ଵର୍ଗ ସ୍ଵର୍ଗତା ଲାଭ କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୋଟାର ବାହର ପ୍ରତି ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ହୁଏ । ସ୍ମୃତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ସମୟୋଜନ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି – ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରର କ୍ଷମିତା ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ୱାସ ତଥା ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଧୂରେ ଧୂରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ ।

ଗଣମାଧ୍ୟମ – କର୍ତ୍ତାମାନ ସମାଜରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶରେ ଗଣମାଧ୍ୟମର ପ୍ରଭାବ କହୁ ଅଧିକ । ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିର (ଆବଶ୍ୟକ ଯଥା – ବିଶ୍ୱାସ, ମୂଳ୍ୟବୋଧ, ଜାବଗତ ଯଥା – ଜାବନା, ଆବେଗରେ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଯଥା ବ୍ୟକ୍ତାରରେ) ବିନୋଦି ବିନରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେ ।

ପିତାମାତାକର ପ୍ରଭାବ – ପିତାମାତାକର ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି, ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତାରର ପ୍ରଭାବ ପିଲାର ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଗଠନରେ ସହାୟତା କରେ ।

ଶିଯଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପ୍ରଭାବ – ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଶିଯଣର ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନୁବନ୍ଧିତ ଅନୁକ୍ରିୟା ଦିକ୍, ଯାତ୍ରିକ ଅନୁବନ୍ଧିତ ଦିକ୍, ଅନୁକରଣ ଦିକ୍ ବ୍ୟଥା ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଶିଯଣରେ ସାହାୟ୍ୟ କରେ ।

ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ଅଭିଭୂତି

ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ଯୋଗ୍ୟ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ହୁଏ । କୃତ୍ୟୀଲଭ ଓ ବାଲାଚିଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ପୂରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ହୁଏ । ଜନାହରଣ ସ୍ଵର୍ଗ ଜଣେ ଗୋଟା ଲକ୍ଷ୍ୟ ତାତ୍କରକ ପ୍ରତି ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ସାଧନ କରିପାରେ । ଜୋନ୍ ବିଲିଙ୍ଗ (John Billings)ଙ୍କ ମତରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଅଭି ସାବଧାନତାର ସହ ବିକାଶ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା କରିବ । ଦୂଢ (Doubt)ଙ୍କ ମତରେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଶିଯଣ କରାଯାଏ ।

ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ହେଉଛି ଆହରିତ ଆଶାନ୍ତିତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ପ୍ରଶରିତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପରେ କୌଣସି ଆସେ ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହୁଇ କରେ ।

ଅନୁକ୍ରମ ଯାହା ଦ୍ୱାରା ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେ । ତେଣୁ ପିଲାମାନେ ଗଣମାଧ୍ୟମ, ମାଗାଲିନ, ସମ୍ବନ୍ଧପ୍ରତ୍ୟେକ ମଧ୍ୟମରେ ଅଧିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ପରିବର୍ତ୍ତନରେ କିମ୍ବାକ୍ଷେତ୍ର ହେଉଛି ସହୃଦୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମଧ୍ୟମ । ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାବର ଆଦାନ ପ୍ରଭାବ, ଶିଯଣକର ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭବରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଶ୍ଵକ୍ୟ ପରିଲମ୍ବିତ ହୁଏ । ମ୍ୟାଳ କ୍ଲାର୍ (1958) ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜାବର ଅନୁଭବକରି ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଯେତ୍କମାନଙ୍କର ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ଶିଯଣଶାଳୀ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଉପରିଶାଳୀ । ଯେତ୍କମାନଙ୍କର ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵି ସକାରାତ୍ମକ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିର ମଧ୍ୟ ସକାରାତ୍ମକ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଷ୍କାର

ତେଣୁ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଦୂର୍ଧ୍ଵିର ବିକାଶ ନିମ୍ନେ କେତେ କେତେ ଦିନ ପ୍ରତି ଖାଲଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ?

୩.୪.୩. ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ

ମନୁଷ୍ୟର ଅତି ପ୍ରାଣୀଗତ ସ୍ତର ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବିଷୟକୁ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରେଜରଙ୍କ ମତରେ ଆମେ ଏକ ପଢ଼ିତ ଅବଳମ୍ବନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେଉଁଥରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ବିଶ୍ଵେଷଣ ୪ଟି ସୋପାନରେ କରାଯାଇପାରିବ ।

- ଆତ୍ମତାରୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଦୂରେଇବା
- ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଏକ ପବିତ୍ର ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା,
- ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ସମ୍ବନ୍ଧାୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସହ ସଂପର୍କିତ କରିବା,
- ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିବେଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱଦେବା ।

ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନା ସଂପର୍କିତ ଧାରଣା ବା ବିଶ୍ଵାସ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ଏକ ସଂଗଠନିକ ଉପାଦାନ ଏବଂ ନୈତିକତା ଓ ଚରିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ଜାତ୍ରା ବା ଆଶା ପୂରଣ କରେ । ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ଚରିତ୍ର ସଂଗଠନର ଏକ ଉପାୟ । ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରିୟାକୁ ଠିକ୍ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବାର ନିଯମ । ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ଏକ ମୁଖ୍ୟଅଂଶ । ଆଲ୍ପୋର୍ଚ୍ଚଙ୍କ ମତରେ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ଏକ ବଳବତ୍ତର ଆଗ୍ରହ । ଯେଉଁଥୁ ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରକାଶ ଅସୀମ ।

ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ତତ୍ତ୍ଵରେ ବିଶ୍ଵାସ କରୁଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବଳବତ୍ତର ଆଗ୍ରହ ସତ୍ୟର ଆବିଷାର ହେବା ସମୟରେ ଅର୍ଥରେ ବିଶ୍ଵାସ ରଖୁଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତି ବାପ୍ତିବତା ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ଆସ୍ତା ରଖେ, ସୌନ୍ଦର୍ୟରେ ରୁଚି ରଖୁଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଚ୍ଚତର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ପ୍ରକାର ଏବଂ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ସୃଜନଶୀଳ କଳାକାର ଏବଂ ଶାନ୍ତି । ସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଜଳପାଇବା । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଦୟାବନ୍ତ ଏବଂ ନିଃସ୍ଵାର୍ଥପର । ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ହେଉଛି ଆଧୁପତ୍ୟ । ଧର୍ମାନ୍ତରାଗୀ ମନୁଷ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି ଏକତା । ସ୍ତ୍ରେଜରଙ୍କ ମତରେ ଏହି ପ୍ରକାର ମନୁଷ୍ୟର ମାନସିକ ଗଠନ ସବୁ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚତର ଏବଂ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ।

ମାନବ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ବହୁତ ଦିଗ ଅଛି । ଯେଉଁଥୁ ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରକାର ମଧ୍ୟ ଅଧିକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପୂରଣ ହେବାରେ କ୍ରତୀ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାର ଜୂମିକା ହେଉଛି ସବୁପ୍ରକାର ଅସ୍ପତ୍ରିକର ସ୍ଵଭାବ ଦୂରକରି ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂରେ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ସଂଗଠିତ କରିବା ।

ଶିଶୁର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟ ସଂଶୋଧନ ହୁଏ । କିଶୋରମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମୋଳରେ ଚରିତ୍ରରେ ପ୍ରତିପଳିତ ହୁଏ । ଦ୍ୱଦ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟବୋଧରୁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବନ୍ଧୁସମୟରେ ପାରିପାର୍ଶ୍ଵକ ଅବସ୍ଥା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚରିତ୍ରରେ ପ୍ରତିପଳିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୈତିକ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ, ସାମାଜିକ, ଧର୍ମଗତ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅଭିବୃଦ୍ଧିକରି ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନୈତିକ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ, ସାମାଜିକ, ଧର୍ମଗତ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅଭିବୃଦ୍ଧିକରି ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଦୂରଙ୍କୁ ସୁଷ୍ଠାଗଠିତ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାକୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉଦ୍‌ଦିଷ୍ଟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖବା

୫. ଦୁଇଟି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଲେଖୁ ସେହି ମୂଲ୍ୟବୋଧରେ ବିଶ୍ଵାସ କରୁଥୁବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଖ ।

୩.୪. ଚିନ୍ତନ ଦକ୍ଷତା ଓ ଭାବ ବିଶ୍ୱମୟ ଦକ୍ଷତା

୩.୪.୧. ଚିନ୍ତନ ଦକ୍ଷତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ

ବିଶ୍ୱମୟ ଗ୍ରହଣ ତଥା ସ୍ମୃତିପରି ଚିନ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଚିନ୍ତନ ବିଷୟଗ୍ରହଣ ଓ ସ୍ମୃତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅନୁଧାନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ମନେ ପକାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଯେକୌଣସି ମୁହଁର୍ବର୍ତ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ, ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ଏକ ଧୟା ବା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ମନରେ ବହୁପ୍ରକାର ଉପାୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଜଣେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ପକ୍ଷୀ ବା ଉପାୟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ଆହରିତ ଶବ୍ଦ ବା ତଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବେ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସ୍ମୃତି ଓ ବିଷୟଗ୍ରହଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଯେଉଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ଶକ୍ତି ଅଧିକ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦକ୍ଷତା ଅଧିକ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଚିନ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଅକ୍ଷମ ସେମାନେ ଜୀବନର ଯେକୌଣସି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷମ । ଯଦି ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି, ପଦବୀ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବିଶ୍ୱସଣ କରିବା ଆମେ ଦେଖୁବା ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ପରିପ୍ରକାଶ ଦକ୍ଷତା ଅଧିକ ।

‘ଚିନ୍ତନ କେବେ ଘଟିନଥିବା’ ଏବଂ ‘କେବେ ଘଟିବ ନାହିଁ’— ଏପରି ଘଟଣା ବା ଅନୁଭୂତି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାରେ । ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ପରୀ, ଭୂତ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ବୀରତ୍ତ, ନ୍ୟାୟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରେ ତାହା ସେ କେବେ ମଧ୍ୟ ହେବୁ ନଥାଏ ।

ଚିନ୍ତନ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଯଥା— ବିଚାରକରଣ, ବିଶ୍ୱାସଳ ଚିନ୍ତା ବା ଅସଦ୍ ଭାବନା, ବିଷୟଗତ ଭାବନା, କହନା, ଦିବାସ୍ଵପ୍ନୀ, ଗାତ୍ରସ୍ଵପ୍ନୀ ଏବଂ ସୁଜନଶୀଳ ଚିନ୍ତା ହୋଇପାରେ । ଏହିପରି ପ୍ରକାରର ଚିନ୍ତନ କେହି କାହାଠାରୁ ପୃଥକ୍ ବା ଜିନ୍ନ ହୁଅଁ । ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସମସ୍ତ ଭିତ୍ତି ଏକ ପ୍ରକାରର । ତେଣୁ ଚିନ୍ତନର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଧାରରେ ଏହାକୁ ପୃଥକ୍ କରିବା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ଯଦିଓ ଚିନ୍ତନର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଏହି ଚିନ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ବା ପଦତି ଭିତ୍ତିରେ ପୃଥକ୍ କରାଯାଇପାରେ । କୁଣ୍ଡି ଜପାୟରେ ଚିନ୍ତନର ଭିନ୍ନତା ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଥମରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତନର ପ୍ରକାର ଏବଂ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ନିଯନ୍ତ୍ରଣର ପ୍ରତି, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁଭୂତିକୁ ଚିନ୍ତନରେ ଉପସ୍ଥାପନ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କର ପ୍ରତି ।

ନିଯନ୍ତ୍ରଣର ପ୍ରତି ଅନୁଯାୟୀ ଦିବାସ୍ଵପ୍ନୀ, ଗାତ୍ରସ୍ଵପ୍ନୀ, ବିଚାରକରଣରେ ନିଯନ୍ତ୍ରଣର ପ୍ରତି କହୁତ କମ୍ । ଯେତେବେଳେ ସୁନ୍ଦରିତା ଏବଂ ସୁଜନଶୀଳ ଚିନ୍ତନ ହେଉଛି ବନ୍ଦୁ ଭାଇ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ ଥିବା ଚିନ୍ତନ ।

ଚିନ୍ତନ କେତେବୂର ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତିର ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନ ସେ ଦୃଷ୍ଟିକୌଣସି ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତିର ପୁନରାବୃତ୍ତି ବା ସ୍ମୃତି, ଭୂଲର ସ୍ମୃତି, ନାମ, ଚେଲିପୋନ୍, ନମର, ତାରିଖ, ମୂଲ୍ୟ ଆଦିର ସ୍ମୃତି ହେଉଛି ସେହି ତଥ୍ୟର ବାସ୍ତବ ଉପସ୍ଥାପନ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ କହନା, ଅନୁଭୂତିର ବାସ୍ତବତାଠାରୁ ବନ୍ଦୁ ଦୂରରେ ।

ଧାରଣା ଏବଂ ନିଯମାବଳୀ ଚିନ୍ତନକୁ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ, କିନ୍ତୁ ଏହା ସବୁ ସମୟରେ ଠିକ୍ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରି ନପାରେ । ଭୂଲ ଧାରଣା, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବନା, ଅନ୍ତବିଶ୍ୱାସ ମନୁଷ୍ୟର ଧାରଣାକୁ ପୂରଣ କରିପାରେ ଏବଂ ଭୂଲ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନ୍ୟାସକରଣ କରିପାରେ ।

ଠିକ୍ ଧାରଣା ଗଠନରେ ମନ ସମସ୍ତ ଜିନିଷର ବିଶ୍ଲେଷଣ କରେ । ଧାରଣା ଗଠନରେ ଯେଉଁ ନିୟମାବଳୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଭାବନାର ବିକାଶ ଉପରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । ଭାବନାର ବିକାଶ ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ନିୟମାବଳୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ଧାରଣାର ଗୁଣାବଳୀ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ— ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଧାରଣାର ଗୁଣାବଳୀ ଶିକ୍ଷଣ କରାଯାଇପାରେ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଷେତ୍ର ଭ୍ରମଣ ମାଧ୍ୟମରେ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଦୃଶ୍ୟ ଶ୍ରାବ୍ୟ ଉପକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶୁଣିଏ ଧାରଣାର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣାବଳୀ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ପ୍ରଦାନ କରି ସେ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଚିନ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ପରିସର ସୂର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଯେକୌଣସି ଧାରଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯାହା ପିଲାମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନରେ ବାଧା ସୂର୍ଯ୍ୟ କରିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ବିଦ୍ୱାନ୍ତ କରାଇବ ।

ଠିକ୍ ପରିଭାଷା ସ୍ଥାପନ— ପିଲାମାନେ ଧାରଣାର ଠିକ୍ ଭାଷା ତଥା ପରିଭାଷା ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ନଚେତ୍ ପିଲାମାନଙ୍କର ଭାବନା ଭୁଲ୍ ବାଟରେ ଗଢି କରିପାରେ ।

ଧାରଣାର ସ୍ଵରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ— ଠିକ୍ ମାର୍ଗରେ ଚିନ୍ତନ ପାଇଁ ଧାରଣାର ସ୍ଵରୂପ ପିଲାମାନେ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ, କୌଣସି ପରାୟା ପୂର୍ବରୁ ତା'ର ପ୍ରକୃତି ଜାଣିଲେ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଉଭମ ଫଳାଫଳରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିବ ।

ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର ପାଇଁ ପ୍ରୋସାହନ ଓ ଦିଗ୍ଦର୍ଶନ— ପିଲାମାନେ ସବୁ ସମୟରେ କିଛି ନୁଆ ଚିନ୍ତନ ପାଇଁ ତଥା ଆବିଷ୍କାର ପାଇଁ ପ୍ରୋସାହିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଶିକ୍ଷକ କମ ହସ୍ତମେଷ୍ଟ କରିବା ବିଧେୟ ।

ଘରଣାର ଠିକ୍ କ୍ରମ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ— ଯେକୌଣସି ଧାରଣାର ତଥା ଘରଣାର କ୍ରମ ଠିକ୍ ଦିଗରେ ଚିନ୍ତନରେ ସହାୟକ । ଅଧିକ ଉଦାହରଣ ଉଭମ ଚିନ୍ତନର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟ କେବଳ ସକାରାତ୍ମକ ବା ନକାରାତ୍ମକ ନହୋଇ ଉଭୟ ସକାରାତ୍ମକ ଏବଂ ନକାରାତ୍ମକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଯାହା ଜଟିଳ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପରିଚାୟକ ।

ଧାରଣାର ବ୍ୟବହାର— ଧାରଣାର ବ୍ୟବହାର ନିମ୍ନକେ ପିଲାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସୁଯୋଗ ସୂଚି କରାଗଲେ ସେମାନଙ୍କର କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପରିବାର ଅବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରିବ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୂଲ୍ୟାଯନ ପାଇଁ ପ୍ରୋସାହନ— ପିଲାମାନେ ନିଜର ଧାରଣାକୁ ନିଜେ ହିଁ ମୂଲ୍ୟାଯନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୂଲ୍ୟାଯନ ନିମ୍ନକେ ଉପାହିତ କଲେ ପିଲାମାନେ ସ୍ବାଧୀନଭାବେ ଚିନ୍ତନ ତଥା ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ଓ ଦକ୍ଷତାର ଅରିବୁଦ୍ଧି କରିପାରିଲେ ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ । ଚିନ୍ତନ ଦକ୍ଷତା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସୀ, ବାପ୍ରତିବନାଦୀ ଏବଂ ପ୍ରଗତିବାଦୀ କରିପାରିବ ଯାହାଦ୍ୱାରା ବାପ୍ରତିବନ ଜୀବନର ସମସ୍ୟାକୁ ସହଜରେ ସମାଧାନ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ହାସଲକରି ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଜୀବନ କୌଣସି ହାସଲ କରିପାରିବେ ଏବଂ ସମାଜରେ ଉଭମ ଭାବେ ସମୟୋଜିତ ହୋଇପାରିବେ ।

୩.୪.୨. ଭାବବିନିମୟ ଦକ୍ଷତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ

ଭାବବିନିମୟ ହେଉଛି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ଅନ୍ୟଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତଥ୍ୟ, ଧାରଣା ତଥା ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ହସ୍ତମେଷ୍ଟ କରାଯାଇବାର ଏକ କଲା । ଭାବ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରବୃତ୍ତି ତଥା ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ଥିତି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏତ୍ରାର ତେଣୁ ମତରେ ଆପୋଷ ବୁଝାମଣାର ଉଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଧାରଣା, ଆଦର୍ଶ ତଥା ଭାବନା ଆଦାନପ୍ରଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହିଁ ଭାବବିନିମୟ ।

ଭାବ ବିନିମୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ମୁଖ୍ୟତଃ ୪ଟି ଉପାଦାନ ରହିଛି । ୧. ଉତ୍ତର ବା ପ୍ରେରକ (Source / Sender) ୨. ଉତ୍ତର ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ (Message) ୩. ମାଧ୍ୟମ (Chanel) ୪. ଗ୍ରାହକ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ (Recciver / destination).

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉତ୍ତର ମାନବ ଏବଂ ଯାନ୍ତିକ ଭାବ ବିନିମୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା ମାନବ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବ ବିନିମୟ ସହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ ଭାବ ବିନିମୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିଭୂତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିଭୂତ ନିମନ୍ତେ ପରିସ୍ଥିତି ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ଉତ୍ତର ବାଚନିକ ଦକ୍ଷତା ତଥା ଅଣବାଚନିକ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ।

ବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ— ବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିଭୂତ ଉତ୍ତର ଶ୍ରବଣ ତଥା କଥନ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କାର୍ଲ ରୋଗରସଙ୍କ ମତରେ, “ପ୍ରଥମେ କୌଣସି ମତାମତ ବିନା ଶୁଣିବା ଆବଶ୍ୟକତା ପରେ ନିଜର ମତ ଦେବା, ଆବଶ୍ୟକ ତାପରେ ନିଜେ କେତେଦୂର ତାହା ବୁଝିଛୁଟି ବିଚାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ତଥା ଶବ୍ଦ ଭାଷାର ଅଭିଭୂତ, ପରିସ୍ଥିତିଗତ ଭାଷାର ଅଭିଭୂତ, ବିଚାରଣାକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ, ବିଷୟବସ୍ତୁଗତ ସମ୍ବନ୍ଧିକରଣ, ଅନ୍ୟର ମତକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ଦକ୍ଷତା, ସାରାଶିକରଣ, ଭାବନାର ପ୍ରତିଫଳନ ଆଦି ଦକ୍ଷତାର ଅଭିଭୂତ ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଅଣବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ— ଅଣବାଚନିକ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିଭୂତ ନିମନ୍ତେ ଚକ୍ଷୁର ସମ୍ବେଦନ ସ୍ଥାପନ, ଆଗ୍ରହ ଉଦ୍‌ବେଳେ ବସିବା; ଛିଡ଼ାହେବା ଭଙ୍ଗୀ, ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ତଥା ଶାରୀରିକ ଜାଷା, ଅଧ୍ୟକ୍ଷ କିନ୍ତୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବାର ଆଶା ନେଇ ଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ପରିସ୍ଥିତି ବୁଝି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା, ସକାରାତ୍ମକ ମୁଖଭଙ୍ଗୀର ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ବ୍ୟକ୍ତିଭିତ୍ତି ବିଶାରଦଙ୍କ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରାୟ ୨୫,୦୦୦ ପରିଭାଷା ବହନ କରେ । ଉଦ୍ବାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଭୂଲତାକୁ ତଳ ଉପର କରିବା, ଆଖୁ ଉଠାଇବା, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହସ ହସିବା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବ ବିନିମୟ ହୁଏ ଏବଂ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଭୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ।

ଦକ୍ଷ ବାଚନିକ ଏବଂ ଅଣବାଚନିକ ଭାବ ବିନିମୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନେ ଅଦ୍ୟ ବାଚନିକ ଏବଂ ଅଣବାଚନିକ ଭାବବିନିମୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତିର ନକାରାତ୍ମକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ସାଧାରଣତଃ ସପଳ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ, ପରିପ୍ରକାଶ ତଥା ପ୍ରତିପାଦନ ଦକ୍ଷତା ଅଧିକ । ସେମାନେ ଆହୁବିଶ୍ୱାସୀ, ପରିସ୍ଥିତି ସହ ଉତ୍ତମ ଭାବେ ସମ୍ଯୋଜିତ । ସମସ୍ୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶରେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା, ନିଜର ଆବେଗିକ ସ୍ଥିରତା ସହ ଭାବ ବିନିମୟ କରିବା, ନିଜର ବାଚନିକ ତଥା ଅଣବାଚନିକ ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୟ ରକ୍ଷାକରି ଭାବ ବିନିମୟ କରିବା, ରକ୍ଷଣଶାଳତା, ଅନ୍ତବିଶ୍ୱାସ ତଥା ଅଳ୍ପାଳ୍ପିକ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମୁକ୍ତମନରେ ଜ୍ଞାନ, ଧାରଣା ତଥା ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଭାବ ବିନିମୟ କରିପାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶନ ।

ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତା ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ନଈ କାମୁଡ଼ିବା, ମୁଣ୍ଡ ରୁଙ୍ଗାରିବା, କଥା କଥାକେ ହଁ ବାର୍ତ୍ତାଲାପ ସମୟରେ ହାଇ ମାରିବା, ଅନ୍ୟମନ୍ୟ ରହିବା ଜତ୍ୟାଦି । ଏହିପରି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମ ସାମାଜିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ ତଥା ସାମାଜିକ ସମ୍ଯୋଜନରେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ହୁଅନ୍ତି ।

ତେଣୁ ଉରମ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ନିକକୁ ନିଜେ ପରଖବା

୩. ଚିତ୍ତନ ଦକ୍ଷତା ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତା ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଦୂରେ କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ?
୪. ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା କର ।

୩.୭. ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ

ସୁଜନଶୀଳ ହେଉଛି ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଦକ୍ଷତା ଯାହାକି ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ବା ବହୁମୁଖୀ ଚିତ୍ତନକୁ ବୁଝାଏ । ତେଣୁ ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାକି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଚିତ୍ତନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଡ୍ରେଭରଙ୍କ (Drevor)ଙ୍କ ମତରେ “ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ଆହରିତ ଚିତ୍ତନଠାରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତର ଚିତ୍ତନ ଯାହାକି ତଥ୍ୟ, ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଅଭିନବ ସୃଷ୍ଟିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ।”

ଆସୁବେଲ (Ausubel, 1903)ଙ୍କ ମତରେ, ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟ, ସମେଦନଶୀଳତା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ।

ଗିଲଫୋର୍ଡ (Guilford)ଙ୍କ ମତରେ— ମୌଳିକତା, ବାକ୍‌ପରୁତା, ନମନୀୟତା ସାମୁହିକ ଭାବେ ସୁଜନଶୀଳ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବା ଚିତ୍ତନକୁ ବୁଝାଏ ।

ସ୍କିନର (Skinner)ଙ୍କ ମତରେ ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ସମକ୍ରମ ପ୍ରାକ୍ କଥନ ଓ ଅନୁମାନ ଯାହା ସମୂର୍ଧ୍ୟ ଭାବେ ନୂତନ, ମୌଳିକ, ପ୍ରତିଭାସମନ୍ତ୍ର ଓ ଅସାଧାରଣ । ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ-ସମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ସିଏ ଯିଏ ନୂତନ ବିଷୟରେ ଅନୁଧାନ କରି ନୂତନ ତଥ୍ୟର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବାଦନା ଘୋଷଣା କରେ ।

ଟ୍ରେଵରସ (Travers)ଙ୍କ ମତରେ ସୁଜନଶୀଳତା ହିଁ ସହଯୋଗୀ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରେ ଯାହାକି ସ୍ଵର୍ଗ ପାଇଁ ନୂତନ ଅଟେ ।

ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । ସାଧାରଣତଃ ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ଵରଣ ଶକ୍ତି ପ୍ରଖର । ସେମାନେ ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧି ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ସମନ୍ତ୍ର । ବାକ୍‌ପରୁତା, ମୌଳିକତା, ନମନୀୟତା, ସମ୍ଯୋଜନଶୀଳତା, ନୂତନତା, ଅନନ୍ୟତା, ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସମେଦନଶୀଳତା, ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଶକ୍ତି, ସାହସିକତା, ନିର୍ଭରକତା, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା, ବିଭିନ୍ନମୁଖୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, ରୂପାନ୍ତରକରଣ ଶକ୍ତି, ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତା ସଂପର୍କତା, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହେବାର ଶକ୍ତି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିମନ୍ତ୍ରତା, ସତ୍ୟପ୍ରିୟତା, ଲଜ୍ଜାବିଲାସୀ ଭାବଧାରା ସଂପର୍କତା, ଅଙ୍ଗୀକାରବନ୍ଦତା, ଆନନ୍ଦଦାୟକ ବ୍ୟବହାର ସଂପର୍କତା ଆଦି ସକାରାତ୍ମକ ଗୁଣ ତଥା ଦକ୍ଷତା ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ପାଇନା (Pain) ତାଙ୍କର ଗବେଷଣାରେ କମ ଏବଂ ଅଧିକ ସୁଜନଶୀଳ ପିଲାମାନଙ୍କର ଟରାନ୍‌ସ ଟେଷ୍ଟ (Torrance Test) ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିଦୂର ମାପିଥୁଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣାରୁ ଜାଣିଥୁଲେ ଯେ ଅଧିକ ସୁଜନଶୀଳ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପଳାପଳ ଅଧିକ, ସେମାନେ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଓ ଧୀଶକ୍ତି ସମନ୍ତ୍ର । ଏହି ଟେଷ୍ଟରୁ ଜଣାଯାଇଥିଲା ଯେ ଅଧିକ ସୁଜନଶୀଳତା ଥିବା ମୁରୁଷ ଓ ମହିଳା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ।

ગોયલ (Goyal) કું સૃજનશાળા પિલામાનકર (Middle School Age) બ્યક્રિટર લક્ષણ અધ્યનરૂ જ્ઞાયાઇથીલા યે એહી પ્રરચે સૃજનશાળા પિલામાનકર અધ્યક શક્તિ થિલા । એમાને અત્યર્પૂણી થિલે । તાકના ભાવના ઓ કર્મને સ્વાધીનતા થિલા એવું એમાનકર મન મધ્ય ખોલા અટે ।

સાન્ધુકર (Sandhu) અધ્યનરૂ જ્ઞાયાએ યે કમ્પ સૃજનશાળા ચિન્તન થીબા પિલામાને ઘામાજિક ઓ આબેગિક દૃષ્ટિકોણરૂ અધ્યક સમયોજિત । અરુન ગોયલ (Arun Goyal) અધ્યક સૃજનશાળા ભાવના થીબા પિલાકર બ્યક્રિટ અધ્યનરૂ જ્ઞાયાએ યે સૃજનશાળા બિજ્ઞાન છાત્રમાને અધ્યક રસ્શનશાળા, આબેગિક દૃષ્ટિકોણરૂ સ્વીતપ્રાણ, આશાવાદી, જરૂર, પ્રગતિવાદી, દુઃખાહસી, કંત્રનાપ્રિય, સદેહી ઓ ચાલાખ । કમ્પ સૃજનશાળા પિલામાને ખોલા, જરૂર, ભાવના દ્વારા પ્રભાવિત, ખૂસી મિઞ્ચાસર, સચેતન, લજાશાળા, બિશ્વાસી ઓ બાણ્ણબબાદી ।

૩.૭.૧. પ્રક્રિયાભિર્ભિક સૃજનશાળા ચિન્તન

સૃજનશાળા ચિન્તન પ્રક્રિયાર પ્રથમને બ્યક્રિ યેકોણસી સમયાર સમાધાન નિમને સમયાચિકુ ભલભાવે જાણિબા નિમને અધ્યન, અન્ય એવી એહાર આલોચના, જ્ઞાન તથા અભિજ્ઞતાર એકત્રિકરણ તથા આદ્ધ્રીકરણ પ્રચ્છૃતિ આબશ્યકીય ઉપાદાન પ્રસ્તુત કરિથાએ । એહી સમયને બ્યક્રિ સમયાર બિજીની દિગ્ગુઢીક સમન્દરે અધ્યક ધારણા તથા જ્ઞાન અર્જન પાછું પ્રયાસી હોઇથાએ । એહાદ્વારા સૃજનાદ્ધીક ચિન્તનર બિકાશ સાધન હોઇથાએ ।

બ્યક્રિ અધ્યન પરે અન્તર્ભૂત, અન્તર્પ્રેરણ (Incubation) જાગરણ કરી પૂર્વક્કે જ્ઞાન ઓ અભિજ્ઞતા મધ્યરે સમન્દ્રિય સ્થાપન પાછું ચેષ્ટા કરે । એહી સમયને બ્યક્રિ મન મધ્યરે સૃજનાદ્ધીક કંત્રનાર નિર્દ્દ્રષ્ટ રૂપરેખ ગઠિત હુએ એવું બ્યક્રિ અભિજ્ઞતાર પૂર્ણર્ગ્રંન માધ્યમને સૃજનાદ્ધીક ક્રિયારે અગ્રગતિ કરે । તાપરે સમયા સમાધાન નિમને બ્યક્રિ મધ્યરે એક સ્વષ્ટ ધારણા બા અન્તર્દૃષ્ટિર સ્વરૂપ જાગ્રત હોઇથાએ । એહાકું ઉત્તાસન, આલોકિતકરણ (Illumination) કુહાયાએ । અન્તર્દૃષ્ટ માધ્યમને બ્યક્રિ મનરે સમાધાન નિમને નૂત્ન પથ તથા સ્વીત બિદ્યુત સ્વરૂપ સદૃશ ઉત્તાસિત હુએ । ઉદાહરણ સ્વરૂપ, બૃષ્ટરુ ફલપદ્ધિબા દેખ્યુ નિર્ણયન્ક મનરે માધ્યકર્ષણ શક્તિ બિશ્વયને ઉત્તાસન હોઇથિલા ।

૩.૭.૨. ફલાપલભિર્ભિક સૃજનશાળા ચિન્તન

અન્તર્દૃષ્ટ માધ્યમને સમયા સમાધાન બાસ્થ રૂપગ્રહણ કરિબા પરે બ્યક્રિ સૃજનાદ્ધીક ક્રિયાગુઢીક બિશ્લેષણ કરિબા સહિત સમયાચિ ઠિક્કી ભૂલ તાહા સમાજા કરિથાએ । કિન્નુ ભૂલ ઠિક્કર સચ્યાતા નિરૂપણ કરિબા સહિત સમાધાનચિ ભૂલ હોઇથિલે ઠિક્ક કરિબા પાછું પૂનર્ણ ચેષ્ટા કરિથાએ । તેણું સમાજાં હેઠાં ફલાપલ જનિત સૃજનશાળા

૩.૭.૩. સૃજનશાળા ચિન્તનર પ્રતિબન્ધક

સૃજનશાળાના બિકાશ દિગરે નિમ્નરે કેચેક પ્રતિબન્ધકર બર્ણના કરાયાછે ।

પ્રતિકૂલ મનોબૃદ્ધિ – સાધારણતઃ સૃજનશાળા છાત્રછાત્રીમાને અધ્યક સમેદનશાળા, લાજકૂલા એવું અભિમાની સ્વજાબર હોઇથિબારુ સામાન્યતમ સમાલોચનાકુ સહિપારક્તિ નાહું । તેણું સૃજનશાળા કાર્યાલાપ પાછું સાધારણતઃ પ્રતિજાહરમાને પ્રતિકૂલ મનોબૃદ્ધિ પોષણ કરિથાએનું ।

ପ୍ରଗତିଶୀଳତାର ଅଭାବ – ସମାଜରେ ବହୁ ଅଭିଭାବକ, ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଶିକ୍ଷାବିଭାଗରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନୋଭାବ ସଂପନ୍ନ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ତଥା ନୂତନ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥା ତଥା ଶୈକ୍ଷିକ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ମନୋବୃତ୍ତିର ଅଭାବ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ସୃଜନାତ୍ମକ ଚିନ୍ତନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଅନମନୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ – ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନମନୀୟ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଶା, ଆକାଶା ତଥା ଅଭିକ୍ଷମଣ ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଏହା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳତାର ବିକାଶ ସାଧନ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ସୃଜନଶୀଳ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପର ଅଭାବ – ସାଧାରଣତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବିକାଶ ମୂଳକ ଯୋଜନା ତଥା ସୃଜନଶୀଳ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପର ସୁଯୋଗର ଅଭାବ ତଥା ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ଦୂରଦର୍ଶତା ଏବଂ ନିଷ୍ଠାର ଅଭାବ ସୃଜନଶୀଳତା ପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ମୁକ୍ତ ପ୍ରକାଶକରଣର ଅଭାବ – ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୀମିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏବଂ ବାନ୍ଦର ଜୀବନର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ କରେ ।

ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ – ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ରଶାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ପ୍ରତିହତ କରେ ।

ଡ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ନ୍ତି – ଶିଶୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ନ୍ତିର ଅଭାବ ଛାତ୍ରଶାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳତା ପଥରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ପ୍ରତିକୂଳ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ର ସଂପର୍କ – ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ର ସଂପର୍କ ହେଉଛି ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ ଗ୍ରହକର ସଂପର୍କ ଯାହା; ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସୃଜନଶୀଳ ଚିନ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋବୃତ୍ତିର ଅଭିବୃତ୍ତି କରାଏ ।

ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଷନୀ – ପିଲାମାନଙ୍କର ପାରିବାରିକ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ତଥା ସାମାଜିକ ପରିବେଷନୀ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି କରାଏ ।

କଷତ୍ତିର ଅଭାବ – ସୃଜନଶୀଳତା ଉପରେ କଷତ୍ତି ଶକ୍ତି ହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଏହି ଅନ୍ତର୍ନୀହିତ ଶକ୍ତି ସଭାର ଅଭାବ ହିଁ ସୃଜନଶୀଳତାର ବିକାଶରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଉପୟୁକ୍ତ ପଠୋପକରଣର ଅଭାବ – ପଠୋପକରଣର ଅଭାବ ଶିକ୍ଷାଦାନଙ୍କୁ ନିରାନ୍ୟମୟ, ନୀରସ ତଥା ଅସଫଳ କରାଏ । ଏହିପରି ବାତାବରଣ ଯୋଗୁଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳତାର ବିକାଶ ହୋଇ ନଥାଏ ।

ସହପାଠ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସଂଗ୍ରହନର ଅଭାବ – ସାଧାରଣତଃ ସଙ୍ଗୀତ, ନୂତ୍ୟ, ଗୀତ, ଚର୍କ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ଅଭିନ୍ୟ, ଆଲୋଚନାଚକ୍ର, କବିତା ଆସର, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମ । ଯଦି ଏ ସବୁର ଉଚିତ ସଙ୍ଗ୍ରହନ କରାନ୍ୟାଏ ପିଲାମାନେ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଡ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଶାଳୀ – ବର୍ତ୍ତମାନର ପରୀକ୍ଷା ପିଲାମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଉପସାହିତ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର କଷତ୍ତିର ହ୍ରାସ ଘର୍ଷଣ ଯାହାକି ସୃଜନଶୀଳତା ପଥରେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ।

୩.୭.୪. ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ସୁଜନଶୀଳତାର ଉନ୍ନେଷ୍ଟ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ବହୁମୁଖୀ ଚିତ୍ତନ, କନ୍ତ୍ରନାଶପ୍ରତିର ବିକାଶ, ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ତଥା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପରିଣାମ ଉପରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ । ମାନସିକ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପଦମେପ ନିଆୟିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ନମନୀୟ ଓ ବହୁମୁଖୀ କରିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ମାନସ ମନ୍ଦିର ହେଉଛି ସୁଜନଶୀଳତାର ବିକାଶରେ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ବା ପଦତି । ତେଣୁ ମାନସ ମନ୍ଦିର ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପରିପ୍ରକାଶିତ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବା ବିଧେୟ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ତଥା ଆତ୍ମଧାରଣାର ଅଭିଭୂତି ଓ ସ୍ଵତଃସ୍ଵର୍ଗ କମ୍ପ୍ରାବଣତାର ବୃଦ୍ଧି ଦିଗରେ ଧାନଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଏକାଗ୍ରତାର ଅଭିଭୂତି, ଆତ୍ମମୂଳ୍ୟାୟନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ ଦିଆୟିବା ଦରକାର । ଗୃହ ଓ ବିଦ୍ୟାଲୟ ମଧ୍ୟରେ ଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵାପନ ଦ୍ୱାରା ଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ ।

ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ସ୍ଵତଃ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆୟୋଜନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ବହୁମୁଖୀ ଚିତ୍ତନ ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆୟିବ । କନ୍ତ୍ରନା ଶତ୍ରୁର ବିକାଶ ପାଇଁ କବିତା ଲିଖନ, ଗଢ଼ ଲିଖନ, ରଚନା ଲିଖନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ ଦିଆୟିବ । ସୁଜନାତ୍ମକ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼, କବିତା, ମୃତ୍ୟୁ, ଗୀତ, ଅଭିନ୍ୟାସ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କାବ୍ୟ ପରିବେଶର ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆଶଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ । ମାନସ ମନ୍ଦିର ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନ, ପରାମର୍ଶ ଦିଆୟିବ । ଜାତୀୟ ତଥା ଆନନ୍ଦାଚୀୟ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଆଶଗ୍ରହଣ, ବିଜ୍ଞାନ ସେମିନାର ତଥା ପ୍ରକଳ୍ପରେ ମଧ୍ୟ ଆଶଗ୍ରହଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କର ସୁଜନଶୀଳତାକୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ । ହାତ୍ରୁହାତ୍ରୁମାନଙ୍କର ସୁଜନଶୀଳତାର ଅଭିଭୂତି ହେଲେ ଦେଖ ତଥା ଜାତିର ପ୍ରଗତିର ପଥ ଉନ୍ନ୍ତର ହେବ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଷ୍କାର

୩. ସୁଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା କ'ଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ?

୩.୭. ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା

୩.୭.୧. ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ଗୃହ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଶିଶୁ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଅଧିକ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରେ । ତେଣୁ ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଗଠନରେ ବିଦ୍ୟାଲୟ ପରିବେଶ ଓ ବିଦ୍ୟାକ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଲୟ ଶିଶୁର ସର୍ବଜ୍ଞାନ ବିକାଶ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵାଧୀନ ମନୋଭାବ, ଆତ୍ମଧାରଣା ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଉତ୍ସେଳକ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିକିନ୍ତି ଆଲୋଚନାକ୍ରମ ଆୟୋଜନ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ଅଭିନ୍ୟାସ, ଚର୍ଚା, କ୍ରୀଡ଼ା, କସଗତ, ପ୍ରତିଯୋଗିତା ତଥା

- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେ, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ, ଆତ୍ମବୋଧତା ଓ ଆତ୍ମଉପଲବ୍ଧତା ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଥା ସହ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଆଯୋଜନ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ନ୍ୟୁନତମ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତି କମିଟି, ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି କେତେବୁନ୍ଦିଏ ମୂଳ୍ୟବୋଧ ଯଥା ସମୟାନୁବରିତା, ପରିଷାର ପରିଛନ୍ତା, ପରିଶ୍ରମ ଅଧବସାୟ, ସାମ୍ୟଭାବ, ସାହସ ଓ ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ, ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାଗୋପ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହିସବୁ ମୂଳ୍ୟବୋଧର ବିକାଶ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଆଯୋଜନ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏତ୍ତବ୍ଦୀ ବ୍ୟତିରେକେ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର(୨୦୦୫)ରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିବା ମୂଳ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ଭାବନା ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ପାଇଁ କିନ୍ତି ଚିତ୍ରମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନାରର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ତର୍କ ପ୍ରତିଯୋଗିତା, କୁଟୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ସ୍ଵଜନଶୀଳ କେଣ୍ଟା ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟ କରାଯିବା ବିଧେୟ ।

୩.୭.୭ ବ୍ୟକ୍ତିଭୁବ ବିକାଶରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା

ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିଭୁବ ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା ସ୍ଵରୂପପୂର୍ଣ୍ଣ ।

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣାବଳୀକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ତଦନୁୟାୟୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତଥା ଜୀବନ୍ୟେ ସମୟରେ ସମ୍ମ ସୁଚନା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ଆସ୍ତର ରହୀପକ କରିବା ଏବଂ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାଧୀନ ଭାବେ ଚିତ୍ରା କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦେବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
- ଶିକ୍ଷକମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଯେକୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଥିବା ନକାରାତ୍ମକ ମନୋବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୟୁଗ୍ରଧକର କରି ଖଣ୍ଡି ତୋଳିବା ସହିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସ୍ନେହ, ଶ୍ରୀଦା ପ୍ରକର୍ଷନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କିପରି ଆଶ୍ରମଣ କରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯତ୍ନବାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ଆବେଗଗତ ସମସ୍ୟା ସହଜରେ ସମାଧାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ସହ ଜାଗମ ସଂପର୍କ ଉପାଦାନ ଶିକ୍ଷକମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ଚାଲିଚରଣୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରି ବ୍ୟକ୍ତିଭୁବ ବିକାଶରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ ।

ପରିଶେଷରେ ଏହିକି ଜୁହ୍ୟାରପାରେ ଯେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଭୁବ ବିକାଶ ପିଲାମାନ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ଵଜନ ତଥା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସହ୍ୟୋଗରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଏହାତ୍ମାବା ବ୍ୟକ୍ତିଗ ଜଳ୍ୟାଣ କରିବା ସହିତ ସମାଜ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିପାରିବ ।

୩.୮. ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲା

- ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଜା । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୁଣ, ବ୍ୟବହାର, ମାନସିକ ଶକ୍ତି, ଦକ୍ଷତା, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ରୁଚି ଓ ଆଗ୍ରହର ସମାହାର । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ଓ ସୁଷ୍ଟଂଗଠିତ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ମୂଖ୍ୟତଃ ବଂଶଗୁଣ, ପରିବେଷନୀ, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ, ପରିପକ୍ଵତା ତଥା ଅଭ୍ୟାସ ଆଦି ଉପାଦାନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ ।
- ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶରେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେ, ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସକାରାତ୍ମକ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ସମୟରେ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉତ୍ତମ ସମୟୋଜନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ମୂଲ୍ୟବୋଧରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ।
- ଚିତ୍ତନ ଦକ୍ଷତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦକ୍ଷତା ଅଧିକ ଏବଂ ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତା ସମ୍ବନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆବେଶିକ ସ୍ଥିରତା ଅଧିକ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଷା ପରିଭାଷାକୁ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଦକ୍ଷ ।
- ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ସେମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସମେଦନଶୀଳ, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଣଶୀଳ, ନିର୍ଭୀକ, ସମୟୋଜନଶୀଳ, ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ ତିନୋଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ନେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ଯଥା— ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଅନ୍ତଃପ୍ରେରଣା ଓ ଉଭାସନ । ଏହାକୁ ପ୍ରକ୍ରିୟାଭିରିକ ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ କୁହାଯାଏ । ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମରେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଓ ସମୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଭୁଲ୍‌ଟିକ୍‌ର ସମୀକ୍ଷାକୁ ଫଳାଫଳଭିତ୍ତିକ ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ କୁହାଯାଏ ।

୩.୯. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖ୍ୟବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

1. ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କିଛି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଖିବେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ସଙ୍ଗୀତରେ ରୁଚି, ସମାଜସେବାରେ ପାଇବାର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଗୁଣ ଇତ୍ୟାଦି ।
2. ପରିବେଷନୀ (Environmental) ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଳିଷ୍ଠ ପରିବେଶରେ ଚଳେ ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସେହି ପରିବେଷନୀ ଅନୁଯାୟୀ ହୁଏ । ଶିଶୁ ଯେଉଁଭଳି ଭିରିହୀନ ।
3. ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଆତ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ହାନି ପହଞ୍ଚାଇବା ପରି ବା ପିଲାମାନଙ୍କର ନକାରାତ୍ମକ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେ ସୃଷ୍ଟିହେବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ

99, 60, 111

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ	=	Personality
ବ୍ୟକ୍ତିଭାବ	=	Self concept
ମୁଦ୍ରଣ	=	Attitude
ମୂଳମୂଳ	=	Values
ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି	=	Thinking skill
କାହା କହିବାକାହି	=	Communicating skill
ପ୍ରକାଶକରଣ	=	Creative Thinking
ମୁଦ୍ରଣ କରନ୍ତି	=	Brain storming

ନ. ୧୯. ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ :

୧. ବ୍ୟକ୍ତିଭୁକ'ଣ ? ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଲେଖ ।
୨. ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ଵରୂପ ଲେଖ ।
୩. ବ୍ୟକ୍ତିଭୁକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।
୪. ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ବିକାଶରେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟେଷର ଭୂମିକା ଲେଖ ।
୫. ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଉଭମ ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ବିକାଶରେ ସହାୟକ ପ୍ରତିପାଦନ କର ।
୬. ଭାବ ବିନିମୟ ଦକ୍ଷତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବଲିତ ଉପସ୍ଥାପନ କର ।
୭. ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନ କ'ଣ ? ସୃଜନଶୀଳ ଚିତ୍ତନର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ବଲିତ ଲେଖ ।
୮. (କ) ଚିତ୍ତନ ଦକ୍ଷତାର ବ୍ୟକ୍ତିଭୁ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ଲେଖ ।
(ଖ) ବ୍ୟକ୍ତିଭୁର ବିକାଶରେ ମୂଳ୍ୟବୋଧର ଭୂମିକା ଲେଖ ।
(ଗ) ପ୍ରକ୍ରିୟାଭିକିଳ ଚିତ୍ତନ ଓ ଫଳାଫଳ ଭିତିକ ଚିତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କ'ଣ ବୁଝାଅ ।

ନ. ୨୦. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତକ ସୂଚୀ :

1. Allport, F.H and Katz, D : Student's attitude
2. Bhatia, Hans Raj : Elements of Educational Psychology, Orient Longmans Limited, 1958.
3. Colemen, James, C : Personality Dynamics and Effective behaviour, Scott, Foresman and co. Chicago, 1960.
4. Kundu, C.L : Personality Development, A critique of Indian Studies. Visual Publications, 1977.
5. Mathur, S.S : Educational Psychology, Vinod Pustak Mandir, Agra, 1979.
6. Pradhan China : Shikshya Monobigyan, Kalyani Publishers, 2011.
7. Shankar Uday : Development of Personality, Atma Ram and Sons, 1953.

ଏକକ - ୪

ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ (Learner in inclusive context)

ଗୋନକ୍ରମ :

- ୪.୧ ଉପକ୍ରମ
- ୪.୨ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
- ୪.୩ ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତି
  - ୪.୩.୧ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୩.୨ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୩.୩ ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୩.୪ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା, ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା
- ୪.୪ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବାଧକତା
  - ୪.୪.୧ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୪.୨ ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୪.୩ ଚଳନବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୪.୪ ମାନସିକ ଅନୁଗ୍ରହର ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
- ୪.୫ ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ଯୋଜନ
- ୪.୬ ଅନ୍ତର୍ଦୀବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଓ ରୂପାୟନ
- ୪.୭. ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୭.୧ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ସମସ୍ୟା
  - ୪.୭.୨ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିକାଶ ନିମିତ୍ତେ ନିଆୟାଉଥିବା ପଦଣ୍ଡେ
- ୪.୮ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପଛ୍ଚାନ୍ତିଆ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୮.୧ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା
  - ୪.୮.୨ ସାଂଖ୍ୟାଲୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା
- ୪.୯ ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲୁ
- ୪.୧୦ ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉଚିତ
- ୪.୧୧ ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
- ୪.୧୨ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକସୂଚୀ

୪.୧. ଉପକ୍ରମ

ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଦି କିଛି ପିଲା ଠିକ୍ ଭାବେ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତି ପାଉନାହାନ୍ତି ବା ଠିକ୍ ଭାବରେ ଶିଖୁ ନାହାନ୍ତି ବା ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ କରୁନାହାନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣର ଲକ୍ଷ୍ୟହାସଳ କରିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ । ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗିଦାରୀ କରିବା ଜରୁରୀ । କେବଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ କରିବାର ବିଶେଷ କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ, ଅଂଶଗ୍ରୁହଣକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶଗତ ପୃଷ୍ଠାତ୍ମକ ରହିଥାଏ ତାହା ଅଂଶଗ୍ରୁହଣର ପ୍ରକୃତ ସଂଖ୍ୟା ଓ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଶ୍ରେଣୀକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ, ସାମ୍ୟବାଦ ଓ ସମାନତାର ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ କରିଥାଏ । ଏହି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ, ସାମ୍ୟବାଦ ଓ ସମାନତାର ଅନୁଭୂତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଅନୁଭୂତି ଯାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଉପସାହିତ କରିଥାଏ ଓ ସହଭାଗୀ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଉପଲବ୍ଧି ଆଡ଼କୁ ବାଟ କଢାଇ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଦୁର୍ବଳ, ପଛ୍ଚାନ୍ତିଆ ଓ ଅବହେଳିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ ପାଇଁ ସମର୍ଥ କରାଇବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତ୍ରିକରଣ କରାଯାଇପାରିବ । ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏହାକୁ ଖୁବ୍ ଯତ୍ନର ସହକାରେ ଅଗ୍ରାଧକାର ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏକଥା ଆମକୁ ଗ୍ରୁହଣ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଶେଷକରି ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗନେବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାରକୁ କୁଣ୍ଡଳ କରିଥାଏ । ଯଦି କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁଧାନ କରିବ, ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ଯେ କେତେକ ପିଲା ଶିଖୁବାରେ ଧୂର ଓ ପଛ୍ଚାନ୍ତିଆ ଥିଲାବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ପିଲାଙ୍କର ଶିଖୁବାର ବେଗ ଅଧିକ । କେତେକ ପିଲା ଶିଖୁବା ପାଇଁ କମ୍ ସହାୟତା ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ବେଳେ କେତେକ ପିଲା ଅଧିକ ସହାୟତା ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ଯଦିଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭିନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ଅବଶ୍ୟକାନ୍ତି । କିମ୍ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଭାବୁରୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭୂତି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାହ୍ୟବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିରେ ଏପ୍ରକାରର ବାହ୍ୟବିଚାର, ପକ୍ଷପାତିତା ଓ ବିଭେଦମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ମନରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତା ସଚେତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏହି ଏକକରେ ତୁମେ ଏହିଭଳି କେତେକ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ସମସ୍ୟା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ (differently abled) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ବାଲିକା, ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବାର ଉପାୟଗୁଡ଼ିକୁ ଜାବେ ତୁମେ ସଫଳଭାବେ ତୁମର ଦାୟିତ୍ୱ ସଂପାଦନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ ।

୪.୨. ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକର୍ତ୍ତର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରେ ତୁମେ –

- ଅଭିନ୍ଦିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଆର୍ଥି ଦ୍ୱାରାଲପାରିବ ।
- ସୁଭଗ ଶିକ୍ଷା, ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅଭିନ୍ଦିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଜାଣିପାରିବ ।
- ସୁଭଗ ଆବଶ୍ୟାକରା ଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାର ଉପାୟ ଜାଣିବା ସହ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସିଲ୍ଲୁଗ୍ରିକୁ ଜାଣିବ ।
- ବାଲିକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁରେ ଥିବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣର ଉପାୟକୁ ଜାଣିବ ।
- ଆଦିକାମୀ ଓ ବାଣ୍ୟାଳୟ ବର୍ଗର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ଉପ୍ରେକ୍ଷିତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବ ।

୪.୩. ଅଭିନ୍ଦିବେଶୀ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତି (Inclusive Learning Situation)

ଶିକ୍ଷା ଦେବତା ବାମାଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଏକ ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ସମସ୍ତବ । ଆର୍ଥିର ସମାଜର ଦିକ୍ଷିନ୍ତ ବର୍ଗର ଲୋକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ କମ୍ କରିବାରେ ଶିକ୍ଷାର ଭୂମିକା ଖୁବ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆର୍ଥିନେଟିକ, ସାମାଜିକ ବ୍ୟାପାରର ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପଛ୍ଚାନ୍ତ ଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ବିକାଶର ମୁଖ୍ୟ ଦ୍ୱୟାରେ ବାମିଲ କରାଯାଇପାରିବ ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ବାକ୍ ଲୋକଙ୍କ ସହ ତାଳଦେଇ ଚାଲିପାରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଆର୍ଥିର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସମାନ ଅଧିକାରର ସହ ଭାଗନେବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇବା କରିବାର । କର୍ତ୍ତାମାନର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆମେ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉପର ଖୋଜିବା ।

- ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶ୍ରୀଅମାନେ ପୁଅମାନଙ୍କ ବୁଲନାରେ ବିଜିନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଶଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସମାନ ମୁକିଧ୍ୟ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି କି ?
- ଯଦି ପାଠ୍ୟାବଳୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିରାରେ ନିଆଯିବ, ତପସିଲଭୁତ ଜାତି (SC) ଓ ଜନଜାତି (ST) ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟାବଳୀ ହାର ଅନ୍ୟ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟାବଳୀ ହାର (Drop-out rate) ଠାରୁ ଅଧିକ ନା କମ୍ ?
- ଜଳ ବର୍ଗର ପିଲା ଓ ପଢୁଆ ଓ ଅବରେଖିତ ବର୍ଗର ପିଲା (disadvantaged group)ଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମାନ ଅଧିକାର ଦିଆଯାଏ କି ?
- କାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କ (Children with disability) ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ତଥା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ମୁକିଧ୍ୟ ସୁଯୋଗ ଉପଲବ୍ଧ କି ?
- ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁକୋଦିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉପସ୍ଥିତ ଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାକାର ବୈଶିଖ ବାବଦାର କରି ସେମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟାସ୍ତ୍ରରେ ସାମିଲ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ କି ?

କରିବାକୁ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉପରେ ଆବ୍ଦି ଅନୁକୋଦିତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନିହାତି ଜରୁରୀ । ଆମେ ଯଦି ଏହି ଗଭୀରତୀ, ଗଭୀରତୀ, ଯାଇ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା, ତେବେ ଦେଖିବା ଯେ ଉତ୍ସବ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କିବାଳ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସବୁପିଲା ସମାନ ମୁକିଧ୍ୟ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର (୨୦୦୫)ରେ ଏ ବାପର୍କେରେ ଗଭୀରତ ଉପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଯେପରି ସବୁ ଯେଉଁରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଆଶଗ୍ରହଣ

କରିପାରିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ହୋଇପାରିବ ତାହା ଉପରେ ଏଥରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହା ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ଦୀର୍ଘବେଶୀ ଶିକ୍ଷା (Inclusive Education)ର ମୂଳନୀତି । ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ-

“ଅନ୍ତର୍ଦୀର୍ଘବେଶୀ ନୀତିଟିଏ ଦେଶର ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ମେଗ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଦରକାର । ସ୍କୁଲ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ସବୁଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବେ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଜୀବନ ସକାଶେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୱତଥାଳା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯେଉଁଥରେ ପିଲାମାନେ ବିଶେଷକରି ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଓ ଅବହେଳିତବର୍ଗରୁ ଆସିଥିବା ପିଲାମାନେ ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂର୍ବିଷହ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଆସିଥିବା ପିଲାମାନେ ନିଶ୍ଚିତତାବରେ ସର୍ବଧୂଳି ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।”

ଏହି ବିଭାଗରେ ତୁମେ ଅନ୍ତର୍ଦୀର୍ଘବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ସମୟରେ ଅଧୂଳ ଜାଣିବ । ବିଶେଷକରି ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଦୀର୍ଘବେଶୀ ଶିକ୍ଷକ ପରିସ୍ଥିତିରେ କିପରି ସଫଳତାର ସହ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନରେ ସାମିଲ କରାଯିବ ତାହା ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଗତିର ଧାରା ଜାଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା (Special Education) ଓ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା (Integrated Education) ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଏହି ଆଲୋଚନା ଅନ୍ତର୍ଦୀର୍ଘବେଶୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ବୁଝିବାରେ ସହାୟ ହେବ ।

୪.୩.୧ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା (Special Education)

ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଏକ ସେବା । ଶିଶୁର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇଦେବା ହେଉଛି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ‘ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା’ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏଭଳି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ଏଭଳି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଛି ।

ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା (ପୂର୍ବରୁ ଅକ୍ଷମ ପିଲାଭାବେ କୁହାଯାଉଥିଲା)ମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ସୁଫଳ ଗଠିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଦାନର କୌଣସି, ଶିକ୍ଷଣ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇ ନଥିଲା । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୱେଷାରେ ଶିକ୍ଷାଲୀଭୂତ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଉଥିଲେ । ସମାଜର ନକାରାତ୍ତକ ମନୋଭାବ ଓ ଅକ୍ଷମତା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାକାରୀ କରିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଉନବିଶ୍ଵ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ବିଦ୍ୟାଳୟ (Special School) ମାନ ଖୋଲାହେଲା, ଯେଉଁଠାରେ କେବଳ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଲା । ୧୮୮୪ ମସିହାରେ ବଯେଠାରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁମ୍ବାଇ ଜାବେ ନାମିତ) ଶ୍ରୀବଣବାଧ୍ୱତ (Hearing Impaired) ପିଲାମାନଙ୍କ ମସିହା ସୁନ୍ଦର ଏହି ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧିପାଇ ୩୦୦୦୦ରୁ ଅଧିକ ହୋଇଥିଲା (ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ୨୦୦୦) । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ

- ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥାଏ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅତି ବେଶୀରେ ୧୦ରୁ ୧୨ ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଥାଆନ୍ତି ।
- ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପଡ଼ାଇବା କୌଣସି ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଉଥିବା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (Special Educator) ମାନଙ୍କୁ ନିଯୋଜିତ କରାଯାଇଥାଏ ।

- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଉପକରଣ (Special aids and appliances)ର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ ।
  - ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମାଗଣାରେ ରହିବା ଓ ଖାଇବା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।
  - ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଧନ୍ୟାମୂଳକ ତାଲିମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ ।
  - ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କଠାରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କୌଶଳ (Special skills)ର ବିକାଶ ଉପରେ ଧାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (1886)ରେ ମଧ୍ୟ ଏହା କୁହାଯାଇଛି ଯେ, “ଅଧିକ ଅକ୍ଷମ (Severely handicapped) ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଆବାସିକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।” ଯଦିଓ ୧୯୮୭ ମସିହାର ଶିକ୍ଷାନୀତି ପରେ ଆମ ଦେଶରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା କିନ୍ତୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିବା ପ୍ରାୟ ୭୦% ଉନ୍ନତି ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲେ । ଉନ୍ନତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଦିଓ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଦୃଢ଼ ଉଚ୍ଚିଭୂମି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ତଥାପି ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତ ଓ ମନସ୍ତ୍ରୁବିତ୍ମାନେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ତଥା ଶିଶୁର ମୁଖ୍ୟସ୍ତୋତରେ ସାମିଲ ହେବା ସଂପର୍କରେ ସନ୍ଧିହାନ ଥିଲେ । ତଳକିଣ୍ଠିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କଲେ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ସଂପର୍କରେ ସ୍ଵକ୍ଷ୍ପ ଧାରଣା ପାଇପାରିବ ।

- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଓ୍ତ୍ତାରୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଓ୍ତ୍ତାରୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଳନାରେ କେତେ ଅଧିକ ?
  - ଖୁବ୍ ଅଛି ବୟସରୁ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁଙ୍କ ତାର ବାପା, ମା'ଙ୍କରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଏକ ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଥାନିତ କରିବା କେତେ ସମୀଚିନି ?
  - ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତରୁ ଅଳଗା କରି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏକାଠିବରି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଯୁକ୍ତିମୂଳ କି ?
  - ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ କରି ଏକ “ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ସଂସ୍କୃତି” (Typical disability culture) ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଲକ୍ୟ ନୁହେଁ ତ ?
  - ଅଧିକାଂଶ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ସଂସ୍କୃତି, ପରିବେଶ, ଚାଲିଚଳନରୁ ଆସିଥିବା ବେଳେ ସହରାଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ସହ ସେମାନେ ଜ୍ଞାପଣ୍ଟୁଆଇ ଚଳିବାରେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ବନ୍ଧୀନ ହେବେ ନାହିଁ କି ?

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉଚର ଖୋଜିଲେ, ତୁମେ ଏହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ ଯେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ (Children With Special Needs) (CWSN) ବା ଉନ୍ନତିଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ତିଆରି କରାଯାଇଥିଲା, ଯେଉଁଠାରେ ସେମାନେ ନିଜର ଘରଠାରୁ ଅଳଗା ହୋଇ ଛାତ୍ରବାସ/ ଛାତ୍ରନିବାସରେ ରହି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ (Regular School) ଠାରୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନ । ଯଦିଓ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରାଯାଇଥାଏ, ତଥାପି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଅକ୍ଷମତା ଆଧାରରେ କେତେକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଷୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ । (ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଭାଗରେ ସେ ଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି) । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ନିମତ୍ତେ ନିଯୋଜିତ ହୋଇଥିବାରୁ ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷତା / କୌଣସି ଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ଵାସ କରାଯାଇଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷରେ, ଅତି ଅଛି ବୟସରୁ (୫/୬ ବର୍ଷ) ଉନ୍ନତିଶିକ୍ଷା ପିଲାମାନଙ୍କ

ପିତାମାତା, ପରିବାର ଓ ଶ୍ରୋଷୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଳଗା କରି ଏକ ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଥାନିତ କରିବାକୁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାର ସମାଜ ପ୍ରତି ଓ ସାଧାରଣ (ଆଶବାଧୂତ) ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।

ବୁମ ପାଇଁ ଜାମ—୧

ବୁମେ ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନ ପାଖରେ କେଉଁଠାରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛି ବୁଝ । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା ପଡ଼ନ୍ତି ? ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ସେଠାରେ କି କି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ସେ ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକରି ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଷ୍ଟୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖ୍ୟବା—

୧. ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପଯୋଗିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖ ।

ସଂପ୍ରତିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣକୁ କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ମତବ୍ୟକୁ କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ପରିବର୍ତ୍ତତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁରୁତ୍ବକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇ ନପାରେ । (ଏ ସଂପର୍କରେ ଏହି ବିଜାଗର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।)

୪.୩.୨. ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା (Integrated Education)

ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ସେହି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରାଗଲା । ଯଦିଓ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ଦେଶମାନ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗୁଆ ଥିଲେ, ତଥାପି ଆମ ଦେଶରେ ୧୯୪୦-୭୦ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ଏ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା କୁହାଯାଏ ।

. ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ସୀମାବଦ୍ଧତା ବା ବାଧା (restriction) କୁ କମାଇବା । କ୍ରିଷ୍ଟିଆନ୍‌ଫେନ୍ (kristianson, 1989)ଙ୍କ ମତରେ “ସମନ୍ଵିତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି କୌଣସି ଏକ ପୃଥକ୍ ବା ଅଳଗା ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଏକ ସାଧାରଣ ପରିବେଶକୁ ସ୍ଥାନାତ୍ମର କରିବା ଯେଉଁଠି ଅଧିକାର ଓ ଆଇନଗତ ବାଧତା ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଥିବ ।”

ନାମଗାୟେଲ (Namgayel, 1985)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ହେଉଛି— “ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ପିଲାମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶଗ୍ରହଣ । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ବୌଦ୍ଧିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶିକ୍ଷଣର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶ ।”

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (1986)ରେ ଏହା ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି ଯେ, “ଅଛି ଓ ମଧ୍ୟମ ଅକ୍ଷମତା ବିଶିଷ୍ଟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।” ୧୯୭୪ ଦଶକରେ ଭାରତ ସରକାର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା (Centrally sponsored scheme of Integrated Education for the Disabled children (IEDC) କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଥିଲେ । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ଦେଇ

ସେମାନଙ୍କର ଆଧାରଣା ଓ ଶୈଳୀଲିଙ୍ଗ ଉପାଦାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଏହି ଯୋଜନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ପ୍ରେୟେକ ଘରରେ ସାଧାରଣ ସମାଜ ସହ ସମାନ ଭାଗିଦାରୀ ହୋଇପାରିବେ ତାହାକୁ ଏହି ଯୋଜନାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ସାଭାରିକ ବିଳାଶ ନିର୍ମିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୀବନକୁ ସାହସ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ସହ ସମ୍ମାନ ହେବା ନିମତ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ହେଉଛି ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ବ୍ୟକ୍ତ୍ୟା ଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ପ୍ରାକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା, ପିତାମାତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଦେବା, ପଠନ ଓ ଲିଖନ ସାମଗ୍ରୀ, ପୋଷାକପତ୍ର, ଯାତ୍ରାଯତ୍ତ ଖାଲ୍ ତଥା ସହାୟକ ସାମଗ୍ରୀ (assistive device) ପାଇଁ ଭବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଏହି ଯୋଜନାରେ ମର୍ମରୁ ୧୦ଙ୍କ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ (Resource teacher)ଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ ଦିଆଯିବା ସହ ସମ୍ବଲ କଷ୍ଟ (Resource room)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା ।

ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତ୍ୟାରେ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଣବାଧୂତ (non-disabled) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସହ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଏଥୁପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷକ (Regular teacher)ଙ୍କ ସହ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ (ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ତାଳିମପ୍ରାୟ ଶିକ୍ଷକ) ଉଚ୍ଚ ମିଳିତ ଭାବେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଶିଖିବାରେ ସହାୟ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହିପରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା (ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ, ସହାୟକ ସାମଗ୍ରୀ, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଉପକରଣ) ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ପରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ନାମ ଲେଖାଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥାଏ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଇ ନଥାଏ । ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସପାଳ ଓ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣ ନିମତ୍ତେ ନିମ୍ନ କାରକଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି ।

- **ଶିଶୁର ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତି—** ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଶିଶୁ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ଭଳି ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦରକାର । ଯେପରି ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ତାଳିମ ଓ ଶ୍ରବଣ ବାଧୂତ ପିଲା ନିମତ୍ତେ ବାକ୍ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ (speech training) ।
- **ବିଦ୍ୟାଳୟର ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ—** ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ଅଣବାଧୂତ ପିଲାଙ୍କ ସହ ମିଶି ପଢ଼ିପାରିବେ ଓ ସେମାନେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ବିଦ୍ୟାଳୟର ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏତଭ୍ର ବ୍ୟତୀତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମନୋବୃତ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଧୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆନ୍ତରିକତା ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ସପଳତାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।
- **ସହାୟକ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା—** ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ପିଲାଟି ପଢ଼ିବାବେଳେ ତା' ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପଠନ-ଲିଖନ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଗୁଡ଼ିକର ଅଭାବ ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵଳେ ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସମ୍ବଲଶିକ୍ଷକ ମିଶି ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- **ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧତା ଓ ସହାୟତା—** ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ସପଳତା ମୁଖ୍ୟତଃ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସମ୍ମୋହପ୍ରେସ୍ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସହ୍ୟୋଜକ ସାମଗ୍ରୀ, ପିତାମାତା ତଥା ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିଶୁର ସହପାଠୀମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ପରାମର୍ଶ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଉଚ୍ଚକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏହି ସମନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଫଳପ୍ରଦ କରାଇଥାଏ ।

- ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂପର୍କ— ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା ସାଧାରଣ ଅଣବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଓ ଅଧିକ ପରିମାଣର ସହାୟତା ଆବଶ୍ୟକ କରିଥାଏ । ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଥିବା ଶ୍ରେଣୀରେ ଓ ବହୁଶ୍ରେଣୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷକ ସବୁବେଳେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ଯଦ୍ବାରା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସହାୟତା ନିଆୟାଇପାରିବ । ତେଣୁ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁର ସହପାଠୀମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁ ପ୍ରତି ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ସହଯୋଗୀ ମନୋଭାବ ତଥା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁର ତା'ର ସହପାଠୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମନୋଭାବ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସଫଳତାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।

ଏବୁ ସଦ୍ବେ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅନେକଙ୍ଗାତ୍ମିକ ଦୂର୍ବଳତା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପିଲାର ଅଧିକାର ତଥା ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆୟାଇ ନାହାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରସ୍ତୁତି, ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧତା, ସହାୟକ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଲବ୍ଧତା ଇତ୍ୟାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ପରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ନାମ ଲେଖାୟାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁର ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ଗୌଣ, ନାମ ଲେଖାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବା ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଦୂର୍ବଳତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବଦଳରେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସପକ୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗାନ୍ତ ମତବ୍ୟକୁ କରିଥିଲେ ଓ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁଥରେ ଶିଶୁ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ଓ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ତଥା ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା (System)ରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଜରୁଗା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖ୍ୟବା

9. ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ କେଉଁ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ?

୪.୩.୩ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା (Inclusive Education)

ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଯେ, ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏପରି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେଉଁଥରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାରିବା ପରେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାୟାଇଥାଏ । ଏଥରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସମସ୍ୟା ଭାବେ ବିବେନା କରାଯାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁଟି ସ୍ଵାଭାବିକ ଭାବେ (ବିନା ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ) କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେ ଅନ୍ୟ ଅଣବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ପଡ଼ିପାରିବ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଅନେକ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ଅପରପକ୍ଷରେ, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ଏହା ବୁଝାଯାଏ ଯେ, “ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଭିନ୍ନତା ଓ ବିବିଧତା ଥିବା ସଦ୍ବେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରିରେ ସେମାନଙ୍କର ସମବ୍ୟକ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି ଶିଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଧୁକ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ ।” ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ଶୈଳୀ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏକତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଏକକ ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା, ଆଗ୍ରହ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଶୈଳୀଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।

ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର (NCFSE, 2000) ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ଅତିନିରୋଧୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ଯେଉଁଠି ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଣାଡ଼କ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜରାଯିବ ।

New Delhi NCERT, ଦାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ NCFSE (2000) ମଧ୍ୟରେ,

“ଉଭୟ ବାଧୁତ ଓ ଅଣବାଧୁତ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥକୀକରଣ (segregation / isolation) ଆଦୋମୀହଣୀୟ ନୁହେଁ । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ (ଅଣବାଧୁତ) ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଲୀଭ କରିବେ— ଏହା ହେଉଛି ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏହା ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲାଭପ୍ରଦ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ।” UNESCO ଦ୍ୱାରା 1994 ମସିହାରେ Salamanca ଠାରେ ଆୟୋଜିତ World Conference on Special Needs Educationରେ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯିବା ପୁରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଏହା ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକୁ ନୃତ୍ୟ ଦିଗ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ସାଲାମାନ୍କା ଉଚ୍ଚିରେ ଏହା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ,

"We the delegates of the world conference on Special needs education..... hereby reaffirm our commitment to Education for All, recognising the necessity and urgency of providing education to children, youth and adults with special education need within the regular education system, and further hereby endorse the framework for action that Governments and organisation may be guided by the spirit of its provisions and reccomendations." (UNESCO, 1994 :8)

ଅନ୍ତର୍ଜାଲ ପିଲାଙ୍କର ଅଶ୍ଵଗ୍ରହଣ (ଅଧିକାର ସହ) । କେବଳ ଅଶ୍ଵଗ୍ରହଣ କରିବାର ବିଶେଷ କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଅଶ୍ଵଗ୍ରହଣକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶଗତ ପୃଷ୍ଠାଭୂମିଟି ରହିଆଏ ତାହା ଅଶ୍ଵଗ୍ରହଣର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକମ ଆଧାର (୨୦୦୪)ରେ ଅନ୍ତର୍ଜାଲ ଶିକ୍ଷାକୁ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

- ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣେଇବା ।
  - ଭିନ୍ନତାକୁ (difference) ସ୍ଵୀକାର କରିବା .... ବିବିଧତା (diversity)ର ପ୍ରଶନ୍ତିଗାନ କରିବା ।
  - ଅକ୍ଷମତା ଏକ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ— ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ।
  - ଅନ୍ତର୍ଭେଶ କେବଳ ବାଧୃତ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବନ୍ଧ ନୁହେଁ, ଏହା ଅଣ-ବର୍ଜନତା (non-exclusion)କୁ ବୁଝାଏ ।
  - ମାନବିକ ଅଧ୍ୟକ୍ଷାର ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଓ ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିପଳନ କରିବା ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ଭେଶ ।
  - କଟକଣା ବା ବାରଣ (restriction) ନ ରଖୁ ପିଲାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ସମୟୋଜନା କରିବା ।
  - ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ ଓ ମନୋବ୍ରତିରେ ଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକକୁ ଦୂର କରିବା ।
  - ଅକ୍ଷମତା ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି, ଏହାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବା ।
  - ଆମର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହେଲା ସହଜାଗିତା, ଯଥା— ବିଦ୍ୟାଲୟ-ଗୋଷ୍ଠୀ; ବିଦ୍ୟାଲୟ-ଶିକ୍ଷକ; ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷକ—ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ; ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ; ଶିକ୍ଷକ-ପିତାମାତା; ବିଦ୍ୟାଲୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା— ବିଦ୍ୟାଲୟ ବାହାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
  - ସହାୟତା ସେବା / ବ୍ୟବସ୍ଥା ହିଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସେବା ।
  - ପାରମ୍ପରିକ ସମ୍ବାନ୍ଧ ଓ ଆଚାର ନିର୍ଭରଶୀଳତାର ଗୁଣାବଳୀକୁ ମନରେ ଧାରଣ କରିବା ।
  - ସାଙ୍ଗହୋଇ ଏକାଠି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ହିତକର ।
  - ଶିକ୍ଷାଦାନର ସମସ୍ତ ଉତ୍ସମ ପ୍ରଯୋଗ ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ଭେଶର ପ୍ରଯୋଗ ।

- ତୁମେ ଯଦି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଅ, ତେବେ ପିଲାଙ୍କ ପାଖରୁ ଶିଖ । ପିଲାର ସାମର୍ଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନଟ କର, ଦୂର୍ବଳତାକୁ ନୁହେଁ ।

(ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ : ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର (୨୦୦୫))

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନା ଆଧାରରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ।

ପୁରୁଣିଆଁ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଖାପାଖୁ ୧୦୦ଜଣ ପୁଅ ଓ ଛିଆ ପାଠ ପଡ଼ନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥାଆନ୍ତି ଅନୁସ୍ଥିତ ଜାତି, ଜନଜାତି, ପଞ୍ଜୀଆବର୍ଗ ତଥା ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ । ବରିତା କାମ ହେଉ କି ବାର୍ଷିକ କ୍ରୀଡ଼ା ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଉ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୁଅ, ଛିଆ, ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ ଅଛି ନିବିଡ଼ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁୟାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷକମାନେ ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁୟାୟୀ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନା କରିଥାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକତାରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିଖିବା ପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରି ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣ ସମୟରେ ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସହଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବା ଆସିବାରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ଏହି ଉଦ୍ଦାହରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ତଳଳିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉରର ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ।

- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ କ’ଣ କେବଳ ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସହ ମିଶି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ?
- ସମନ୍ଵ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କିପରି ଉନ୍ନ ?
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷଣ ପଢ଼ନ୍ତି କ’ଣ ?
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା କ’ଣ ?

ଅନ୍ତର୍ନିବେଶର ନୀତି :

- ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସହାୟତା ଦେଇଥାନ୍ତି ।
- ଏକ ସହଭାଗୀ ପରିବେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ସହାୟତା ସେବା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।
- ଯେହେତୁ ଅକ୍ଷମତାର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉନ୍ନିଷ୍ଠମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କଠାରେ ଉନ୍ନ ଉନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ତେଣୁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସେହି ଅନୁୟାୟୀ ଅଳଗା ଅଳଗା ହୋଇଥାଏ ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ପରିବାର ସଂପର୍କୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତି ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତି, ନିଜର ମତାଧିକାର କରିବା, ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସହଭାଗୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଭିନ୍ନ ଶୈଖିକ, ସହ-ଶୈଖିକ, ବିକାଗଗତ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୁହିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସକ୍ରିୟ ଭାଗନେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୀତିର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିରନ୍ତର ଗୋଷ୍ଠୀ ସହଯୋଗ, ବିସ୍ତୃତ ଯୋଜନା, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଧୁତ ପିଲାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ସହଯୋଜକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ (adaptive school environment)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ବିଧେୟ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖବା—

୩. ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛ :
- (କ) ବିବିଧତାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଏ ।
  - (ଖ) କେବଳ ସାଧାରଣ (ଅଣବାଧୁତ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।
  - (ଗ) ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଳ୍ପଗା ଶ୍ରେଣୀ କୋଠିରେ ପାଠପଢାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
  - (ଘ) ଉପଯୁକ୍ତ ସହାୟକ ସେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
  - (ଡ) କେବଳ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
  - (ଚ) ସମାନତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ।
  - (ଙ୍କ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଭିତରେ ପୃଥକ୍ କରାଯାଇଥାଏ ।
  - (ଙ୍କ) ଶିକ୍ଷାଦାନ କୌଶଳ ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିରନ୍ତର ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ଓ ଆଲୋଚନା ଚାଲେ ।
  - (ଙ୍ଙ) ‘ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର’— ଏହି ଧାରଣାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିନାଥାଏ ।
  - (୯) ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପିତାମାତା ସମଭାଗୀଦାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।
  - (୮) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସାମର୍ଥ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଦୂର୍ବଲତାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।
  - (୦) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିଜର ନୀତିନିୟମରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ନଥାଏ ।

୪.୩.୪ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା, ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା

ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାରେ କେବଳ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟନ କରିବା ସଂପର୍କରେ ତୁମେ ପୂର୍ବରୁ ପଡ଼ିଛ । ଏହି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅନ୍ୟ ଅଣବାଧୁତ ସାଧାରଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାଏ । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (ସମ୍ବଳ ଶିକ୍ଷକ) ନିଯୁକ୍ତ ପାଇଥାନ୍ତି । ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ନିମନ୍ତେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ ଓ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ତୁଳନାରେ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ବହୁତ କମ୍ ହୋଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷାର ସଫଳତା ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ମନୋବ୍ରତି, ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।

ଅପରପକ୍ଷରେ, ଅଭିନନ୍ଦବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ସମାଜିତ ଶିକ୍ଷା ବାକସ୍ଥାତାରୁ ସମ୍ମର୍ଶ ପୃଥିବୀ । ଆନେକ କ୍ୟାତି ଏହି ଦୂରତ୍ତି ଧାରଣାକୁ ସମାଜ ଅର୍ଥରେ ଦୂରିଆର୍ତ୍ତ, ତଥାପି ଏହି ଦୂର ଧାରଣା ମଧ୍ୟରେ ଆନେକ ଜିନ୍ଦଗୀ ଅଛି । ସମାଜିତ ଶିକ୍ଷା ବାକସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ନାମଲେଖା ଉପରେ ଶୁଭ୍ରଦ କିଆଯାଉଥିବା ଦେବେ ଅଭିନନ୍ଦବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ବ୍ୟକସ୍ଥାଗତ (system) ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ଶୁଭ୍ରଦ କିଆଯାଇଥାଏ । ଦୃଢ଼ାଯତ୍ତ, ସମାଜିତ ଶିକ୍ଷାରେ ଜିନ୍ଦଗମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷାଦାନର କାନ୍ତିରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ସମଳ ଶିକ୍ଷାକ ଉପରେ ନ୍ୟୟ ହୋଇଥିବା ଦେବେ ଅଭିନନ୍ଦବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ଏହି କାନ୍ତିରୁ ନେଇଥାର୍ଥି । ଦୃଢ଼ାଯତ୍ତ, କାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାର ସାମ୍ବ୍ୟଗତ (ରେଷଳ) ଆଧାରକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସ୍ଥିରାଳ୍ପତ ଏକ ନମ୍ବର (ପରିକଳନା) ଦେଇଛି ସମାଜିତ ଶିକ୍ଷା, ଯେହିଥରେ ଜିନ୍ଦଗମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ତା'ର ଶାରୀରିକ ସମସ୍ୟା ପାଇଁ ପ୍ରତିକାର ମୂଳକ ବ୍ୟକସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଶୁଭ୍ରଦ କିଆଯାଇଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷରେ, ଅଭିନନ୍ଦବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଜିନ୍ଦଗମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସର୍ବ ସମୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପଳପ୍ରକ ଶିକ୍ଷଣ ଉପରେ ଶୁଭ୍ରଦ କିଆଯାଇଥାଏ, ଯାହା କାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାର ସାମାଜିକ ମଦ୍ଦେଲ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତରୁଣ୍ଠ, ସମାଜିତ ଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅନୁଭବାର୍ଥୀ ଲେଖେ ସମୟ ଦୋଷ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଉପରେ ଲାଭ କିଆଯାଇଥାଏ, କାରଣ ତା'ର ଅକ୍ଷମତା ଯୋଗୁ ସେ ଶିଖିପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଭିନନ୍ଦବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅନୁଭବାର୍ଥୀ ପାଇଁ କାବସ୍ଥା (system)କୁ ଦାୟା କରାଯାଏ, କାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟକସ୍ଥାରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଭୁଲନା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଗଲା ।

ସାରଣୀ - ୪.୧

ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା	ସମନ୍ବିତ ଶିକ୍ଷା	ଅତିରିକ୍ତ ଶିକ୍ଷା
ଭିନ୍ନଶମ୍ପା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିଥାଏ ।	ଭିନ୍ନଶମ୍ପା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଲେତେକ ନିର୍ବାଚିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ଯେଉଁଠି ସମସ୍ତ ସୁକିଧାସୁଯୋଗର ନ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ ।	ଭିନ୍ନଶମ୍ପା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତା' ଘରର ନିଲଟବର୍ଗୀ (neighbourhood) ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିଥାଏ ।
ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପିଛା ଖାଲ୍ ବନ୍ଦ ଅଧିକ ।	ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଭଲନାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପିଛା କମ୍ ଖାଲ୍ ହୋଇଥାଏ ।	ଖାଲ୍ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଖୁବ୍ ଲାଭସ୍ଵଦ (cost effective) ।
ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୟା ବା ବଦାନ୍ୟତା ଚିତ୍ତାଧାରା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷିତ । ଅର୍ଥାତ୍, ଭିନ୍ନଶମ୍ପା ଶିଶୁକୁ ଅନ୍ୟର ଦୟାର ପାତ୍ର ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ ।	ଏଥରେ ଭିନ୍ନଶମ୍ପା ଶିଶୁର ଅଧିକାରକୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଥାଏ କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ତାନା କାର୍ଯ୍ୟକାରା ହୋଇ ନଥାଏ ।	ଏଥରେ ଶିଶୁର ଅଧିକାରକୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଥାଏ ଓ ଅଧିକାର ଷ୍ଟ୍ରେ ନହେବା ଭଲି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥାଏ ।
ଆଶଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ଖୁବ୍ କମ୍ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଥାଏ ।	ଆଶଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ଆଶ୍ରିତ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଥାଏ ।	ଆଶଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ସମାନ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ନିୟୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।	ଉତ୍ତମ ସମଳ ଶିକ୍ଷକ, ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟୟ ଥାଏ ।	ନିୟମିତ ଶ୍ରେଣୀ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥାଏ ।
ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ ।	ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ି ମୁଖ୍ୟତଃ ବିଷୟ-କେନ୍ଦ୍ରିକ ।	ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-କେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ଆନ ନିର୍ମାଣକାରୀ ।
ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ (ୟଥା କେବଳ ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ପିଲା ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ବିଦ୍ୟାଳୟ) ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।	ଭିନ୍ନକମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇଥାଏ ।	ଭିନ୍ନକମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ ।
ଭିନ୍ନକମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆହୁସମାନ (self-esteem) ଖୁବ୍ କମ୍ ।	ଆହୁ-ସମ୍ମାନରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନଥାଏ ।	ବାଧାମୁକ୍ତ ବା ପରିବେଶରେ କଟକଣା ନଥବାରୁ ଭିନ୍ନକମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆହୁ-ସମାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।

ତୁମ୍ ପାଇଁ କାମ-୨

ତୁମେ ରହୁଥିବା ଅଞ୍ଜଳରେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ (ଯେଉଁଠାରେ ଭିନ୍ନକମ ପିଲା ପଛୁଥିବେ) ଯାଆ । ସେଠାରେ
କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଅନ୍ତର୍ଦିଶେ ଶିକ୍ଷାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ଗୁଣାବଳୀ ଓ ଫଳପ୍ରଦତ୍ତ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା
କରି ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୪ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବାଧକତା (Different types of Disability)

ବାଧକତା (disability)ର କୌଣସି ସର୍ବମତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଝା ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ଧାରଣାକୁ ନେଇ ଦୂଇପ୍ରକାର
ପହାରେ ବାଧକତାକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇପାରେ, ଯଥା— ଡାକ୍ତରୀ ମଡେଲ ଓ ସାମାଜିକ ମଡେଲ । ଡାକ୍ତରୀ ମଡେଲ ମତରେ
ବାଧକତା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟା ଯାହା ଡାକ୍ତରୀ ଯତ୍ନ ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ବାଧକତାର ସାମାଜିକ ମଡେଲ ଅନୁଯାୟୀ
ଅକ୍ଷମତା ଏକ ସମାଜକୃତ ସମସ୍ୟା । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ଯଦି ଜଣେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁ ତା'ର ବାଧକତା ହେତୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ
ଯୋଗଦାନ କରି ପଢ଼ିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହେଉଛି ଏହା ତା'ର ବାଧକତା ହେତୁ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟ
ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେହି ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପରିପୂରଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ ।

ଉଚ୍ଚତରେ ବାଧକତାକୁ ଅତି ସ୍ଵର୍ଗତାରେ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ (ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସମ୍ପର୍କ
ଅଶ୍ଵରଣ) ଅଧିନିୟମ (୧୯୯୪)ରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଅଧିନିୟମର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର
ବାଧକତାର ସଂଝା ସଂପର୍କରେ ସୁଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବାଧକତା ହେଲା—

(i) ଦୃଷ୍ଟିହୀନତା (Blindness)

(ii) ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି ସଂପନ୍ନ (Low-vision)

(iii) କୁଷ୍ଟ ରୋଗରୁ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି (Leprosy cured)

(iv) ଶ୍ରବଣ ବାଧ୍ୟ (Hearing Impairment)

(v) ଚଳନ ଅକ୍ଷମତା (Locomotor Disability)

(vi) ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରସର (Mental Retardation)

(vii) ମାନସିକ ଅସୁସ୍ତତା (Mental illness)

ଏତେ ବ୍ୟତୀତ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିତ ୧୯୯୫ ମସିହାର ଜାତୀୟ ଟ୍ରେଷ୍ଟ ଅଧିନିୟମରେ ଚାରି ପ୍ରକାଶିତ ଅକ୍ଷମତା ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—

(i) ସ୍ଵ-ପରାୟଣତା (autism)

(ii) ମଣ୍ଡିଷ ପକ୍ଷାଘାତ (Cerebral palsy)

(iii) ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରସର (Mentally Retarded)

(iv) ବହୁବିଧ ଅକ୍ଷମତା (Multiple Disability)

ଏହି ଚାରିପ୍ରକାର ମଧ୍ୟରୁ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର ବାଧକତା (ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରସର ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ) ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ-୧୯୯୪ରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ (୧୯୯୪)ରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବାଧକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ତାହା ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

(କ) ଦୃଷ୍ଟିହୀନତା : କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ନିମ୍ନ୍ମ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟ ବୋର୍ଡ କୁହାଯିବ ।

(i) ଦୃଷ୍ଟିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭାବ; କିମ୍ବା

(ii) ନିବାରକ ଜବକାତ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପରେ ଯଦି ଦୃଷ୍ଟି ତୀଷ୍ଣତା (Visual acuity) ୨/୭୦ମି. କିମ୍ବା ୨୦/୨୦୦ ଫୂର୍ତ୍ତ (ସ୍କେଲେନ)ରୁ ଅଧିକ ନହୁଏ; କିମ୍ବା

(iii) ଦୃଷ୍ଟି ପରିସର (Field of Vision)ର ସାମିତତା 90° ବା ତା'ଠାରୁ କମ୍ ହୋଇଥିବ ।

(ଖ) ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଚିକିତ୍ସା ବା ସାଧାରଣ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଶୋଧ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମତେ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କର ସହାୟତାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁଥିବେ ।

(ଗ) କୁଷ୍ଟରୋଗରୁ ଆରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅର୍ଥ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କୁଷ୍ଟରୁ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିବ, ମାତ୍ର—

(i) ହସ୍ତପଦରେ ସର୍ବ ଶଳିହୀନତା କିମ୍ବା ଚକ୍ଷୁ ବା ଚକ୍ଷୁପତା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନଥିବ, ମାତ୍ର ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ବୈକଳ୍ୟ ଘଟିନଥିବ;

(ii) ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ବୈକଳ୍ୟ ହୋଇଥିବ ମାତ୍ର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ହସ୍ତପଦ ଚାଳନା କରି ସାଧାରଣ ଆର୍ଥିକ ଉପାର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନଥିବ;

(iii) ଅତ୍ୟଧିକ ଅଙ୍ଗ ବୈକଳ୍ୟ ସହିତ ବୟସାଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁ ସେମାନେ କୌଣସି ଲାଭଦାୟକ ବୃତ୍ତି କରିପାରୁ ନଥିବେ; ଏବଂ କୁଷ୍ଟରୁ ଆରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତଦନ୍ତସାରେ ଚିହ୍ନିତ ହେବେ;

- (ୟ) “ଶ୍ରୀବଣ ବାଧୁତ” ଅର୍ଥ ବାର୍ଗାଳାପ ଦୂରତାରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ୨୦ ଡେସିବେଲ କିମ୍ବା ତତୋଧୂକ ଶ୍ରୀବଣ ଶିକ୍ଷି ହରାଉଥିବା ଅବସ୍ଥା;
- (ର) “ଚଳନ ଅକ୍ଷମତା” ଅର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅସ୍ତ୍ରୀ, ଗଣ୍ଡ ବା ମାସପେଶୀର ଚଳନରେ ବାସ୍ତବ କଟକଣ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଙ୍ଗଛିନ୍ଦ୍ରିୟ କିମ୍ବା ମଣ୍ଡିଷ ପକ୍ଷାଘାତ (Cerebral Palsy) ହୋଇଥିବ ।
- (୩) “ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ରତିକରଣ” ଅର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ରୋଧ ବା ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ରତିକରଣ ଅବସ୍ଥା ଯାହାକି ବୁଦ୍ଧିମତାର ଅବସାମାନ୍ୟତା ଯୋଗ୍ୟ ବିହିତ ହୁଏ ।
- (୪) “ମାନସିକ ଅସ୍ଵାସତା” ଅର୍ଥ ମାନସିକ ବିଶୁଙ୍ଖଳା ଯାହାକି ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ରତିକରଣ ଅପେକ୍ଷା ତିନ୍ଦ୍ରିୟ ସେହିପରି ଜାତୀୟ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଅଧିନିୟମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବାଧକତାର ଅର୍ଥ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।
- (କ) ‘ସ୍ଵପରାୟଣତା’ର ଅର୍ଥ ଅସନ୍ତୁଳିତ କୌଣସି ବିକାଶ ଯାହା ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୋଗାଯୋଗ ଓ ସାମାଜିକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଓ ଏହାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ଅନାଦୃତ ବ୍ୟବହାର ବାରମ୍ବାର ଦେଖାଇଥାଏ ।
- (ଖ) ‘ମଣ୍ଡିଷ ପକ୍ଷାଘାତ’ର ଅର୍ଥ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ କେତେବୁଦ୍ଧିଏ ଅଣପ୍ରଗତିଶୀଳ ଅବସ୍ଥାର ସମାହାର ଯେଉଁଥିରେ ଚଳନରେ ଅସ୍ଵାୟାବିକତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ, ଏହା ମଣ୍ଡିଷରେ ଆଘାତରୁ ହୋଇଥାଏ ।
- (ଗ) ‘ବହୁବିଧ ଅକ୍ଷମତା’ର ଅର୍ଥ ଦୂର ବା ତତୋଧୂକ ଅକ୍ଷମତାର ସମାହାର ।

ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମ ବା ବାଧୁତ ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ିପାରିବେ । ଏମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମସ୍ତ ସ୍ଵର୍ଗିତା ସ୍ଵୀକୃତି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇବା ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏଥୁପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତ୍ତୁପକ୍ଷ ସମ୍ମୋହପୋଗୀ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇ ରିନ୍କଷ୍ଟମ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବେ ।

୪.୪ ପାଇଁ କାମ – ୩

ତୁମ ଅଶ୍ରୁରେ କାମ କରୁଥିବା ଯେଜୌଣସି ତାକୁରଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମତା ସାପର୍କରେ ଉଥ୍ୟ ଦୟାପ୍ରତିକରି କର ।

ଯଦିଓ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ (୧୯୯୪) ଓ ଜାତୀୟ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଅଧିନିୟମ (୧୯୯୯)ରେ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଦିଶ (୧୦) ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମତା ସାପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି କିନ୍ତୁ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ କେତେକ ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁ ଅଧୁକ ପରିମାଣରେ ନାମ ଲେଖାଇଥାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେହି ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବାଳି, ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି ସାପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୪.୪.୧ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ସାଧାରଣତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମ୍ମୁଖ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ (Total blind) ଓ ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିଦୟାପନ୍ନ (Low-vision) ପିଲାମାନେ ନାମ ଲେଖାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିହୀନତାର ପରିମାଣ ଜାଣିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇନଥାଏ, ଆଖୁ ତାକୁର (Ophthalmologist) ସତତ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟିହୀନତାର ପରିମାଣ ଜାଣିପାରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବ୍ୟବହାର, କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଓ ଚାଲିଚଳନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ତା'ଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିହୀନତା ଆଇପାରେ ବୋଲି ଆକଳନ କରିପାରିବେ ଓ ସବିଶେଷ ଡାକ୍ତରୀ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଚକ୍ର ବିଶେଷଜ୍ଞ ପାଖକୁ ପଠାଇପାରିବେ ।

ଏବେ ପ୍ରଶ୍ନଗ୍ରହଣୀ, ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ କେଉଁଥିରୁ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖୁ ପିଲାଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ସମସ୍ୟା ଅଛି ବୋଲି ଜାଣିବେ ।
ନିମ୍ନରେ କେତେବୁଦ୍ଧିଏ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ଆଖୁ ଆଦୋ ନଥ୍ବ ବା ଆଖୁ ଡୋଲାର ଗଠନରେ ବିକୃତ ପରିଳକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଅଜଣା ପରିବେଶରେ ଚାଲିବାରେ ଭୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ବା ଚାଲିଲା ବେଳେ ଆଖୁ ଡଳକୁ ଥବା ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଝୁଣ୍ଡିଥାଏ ।
- ଆଖୁଦାରା (ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଦ୍ୱାରା) ସଂପନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ ।
- ଶିଶୁ ସର୍ବଦା ମୁଣ୍ଡବିଷା, ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇବା, ବିରକ୍ତିଭାବ ଓ ଆଖୁ ପୋଡ଼ିବା ଆଦି ଅଜିଯୋଗ କରିଥାଏ ।
- ଆଖୁକୁ ବାରମ୍ବାର ମକଚିଥାଏ ।
- ଆଖୁ ସବୁବେଳେ ଲାଲ ରହୁଥିବ ।
- କୌଣସି ଜିନିଷକୁ ଆଖୁର ଅତି ପାଖରେ ରଖୁ ଦେଖୁଥିବ ।
- ଅଧିକାଙ୍ଗ ସମୟରେ ଆଖୁ ମିଟିମିଟି (Blinks) କରିଥାଏ ।
- ବଢାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ପରିପ୍ରକାଶ ବିଭିନ୍ନ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଚିହ୍ନବାର ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମଞ୍ଜୀନ ହୋଇଥାଏ ।
- ପିଲାର ମନରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଛାଯା କିମ୍ବା ସେହି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ତ୍ରୁମ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।
- କଳାପଟାର ଲେଖାକୁ ପଡ଼ିବାରେ ବିଶେଷ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମଞ୍ଜୀନ ହୋଇଥାଏ ।
- ପଡ଼ିବା ସମୟରେ ବହିକୁ ଆଖୁର ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ ବା ସ୍ଵାଭାବିକତାରୁ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ନେଇଥାଏ ।
- ଲେଖାବା ସମୟରେ ପିଲାଟି ଧାଢ଼ି ଓ ଶବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବଧାନ ରଖୁପାରେ ନାହିଁ ।
- ୪/୪ ମିଟର ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦୂରତାରେ ଥବା କୌଣସି ଜିନିଷ ଅଥବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନବାରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମଞ୍ଜୀନ ହୋଇଥାଏ ।
- କଳାପଟାରୁ ଦେଖୁ ଲେଖାବା ବେଳେ ପାଖପିଲାଙ୍କଠାରୁ କପି କରି କିମ୍ବା ବାରମ୍ବାର ପଚାରି ଲେଖୁଥାଏ ।
- ସାଦୃଶ୍ୟ ଥବା ବସ୍ତୁ, ଅକ୍ଷର ବା ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଣିବାରେ ଭୁଲ କରିଥାଏ ।
- ଖେଳକୁଦ, ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନନ୍ଦେ ଏକୁଟିଆ ରହିବାକୁ ଉଲପାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖୁବା

୪. ଉପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଜଣେ ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲାକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାରେ ସହାୟକ ହେବ ଚିହ୍ନଟ କର ।

ପିଲାଠାରେ ଉପରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅତିକମ୍ରେ ୪/୪ଟି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ, ତାହାକୁ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୂରତ ଆଖୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଠେଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ନେଲେନ (Snellen) ଚାର୍ଟ ଅନୁଯାୟୀ ଡାକ୍ତର ପିଲାର ଦୃଷ୍ଟିକ୍ଷତା (Visual acuity) ଓ ଦୃଷ୍ଟିକ୍ଷେତ୍ର (Field of vision) ପରୀକ୍ଷା କରି ପିଲାଟି ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ କି ନାହିଁ ସ୍ଥିର କରିଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ

ଅତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ଓ ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏଇ । ସେମାନଙ୍କର ପଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷକ, ପିତାମାତା ତଥା ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶୁରୁଦୂର୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ଏକ ଅତର୍ନିବେଶୀ ପରିବେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ ପରମ୍ପରଠାରୁ ଉନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଅକ୍ଷମତାର ମାତ୍ରା, ଅକ୍ଷମତାର ଆରମ୍ଭ ବଯସ (Age of onset), ବିଦ୍ୟାଲୟ ପାଇଁ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ପିତାମାତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ସହାୟତା ଜତ୍ୟାଦି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଥାଏ । ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ଓ ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କୌଶଳଗୁଡ଼ିକ ଅବଳମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ ।

- ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାମାନେ ଶୁଣି, ଜିନିଷକୁ ଛୁଇଁ ଓ ହାତମାରି ଶିଖୁଥାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରେଲ ପୁସ୍ତକ (Braille Books)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ ଛାପାପର୍ଦ (Large Print Materials)ରେ ପାଠ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଲେଖୁ ଯୋଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲାକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବିବର୍ତ୍ତକ କାଚ (Magnifying Glass) ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ପଡ଼ିପାରିବେ । ଏହା ସହିତ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅଢ଼ିଓ କ୍ୟାସେଟ୍ (audio cassette) ମାଧ୍ୟମରେ ଦିଆଯାଇପାରିଲେ ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣି ଶିଖୁପାରିବେ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍କୁଲେ, ଅନ୍ୟ ସହପାଠୀ ତଥା ପିତାମାତାମାନେ ବହିକୁ ପଡ଼ି ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାକୁ ଶୁଣାଇପାରିବେ ।
- ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳର ଏକ ଶୁରୁଦୂର୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
  - ଏମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରେଣୀର ସମ୍ବନ୍ଧ ଧାର୍ତ୍ତିରେ ବସିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ । ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେଉଁଠାରେ ବସି କାମ କରିବାରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ / ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲା ନିଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ଅନୁଭବ କରିବ, ତା'କୁ ସେହିଠାରେ ବସିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ ।
  - ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଆଲୋକ ମିଲୁଥିବା ସ୍ଥାନରେ ବସିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।
  - ସ୍ଵଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ପିଲାକୁ ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ବସିଯିବ, ଯେଉଁଠାରୁ ସେ କଳାପଟାରେ ଥିବା ଲେଖାକୁ ଦେଖୁପାରୁଥିବ ଓ ପଡ଼ିପାରୁଥିବ ।
  - ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଟରେ ଥିବା ଆସବାବପତ୍ରକୁ ଏଣେତେଣେ ନରଖୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଯିବ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ସହ ଧକ୍କା ଖାଇବ ନାହିଁ ।
  - ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ସଂରକ୍ଷିତ ରଖାଯିବ ଓ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାକୁ ସେ ସଂପର୍କରେ ସର୍ବ ସୁଚନା ଦିଆଯିବ । ଏପରି କଲେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍କୁଲେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନିଜେ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବ ।
- ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ଆନ୍ତର୍କ୍ରମିକ ତଥା ପରିଚିତିଗତ ହେବା ବିଧେୟ । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଉନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣ ପିଲାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଝାନ ଆହରଣ କରୁଥିବା ବେଳେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାଟି ମଧ୍ୟସ୍ଥତା (mediated) ଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିଖୁଥାଏ ।

- ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରବଣୀ, ସର୍ବ ତଥା ଶୁଣିବା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ଧାରଣାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାମ ।
- କୌଣସି ଧାରଣାକୁ ବୁଝିବାରେ ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ନେଇଥାଏ । କାରଣ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶିଖିବାଠାରୁ ହାତମାରି ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଶିଖିବା ଓ ଶୁଣି ଶୁଣି ଶିଖିବା ଅଧିକ ସମୟବାପେକ୍ଷ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ପୈର୍ୟର ସହ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଡ଼ାଇବା ବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେବେ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (Plus Curricular Activities) ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାର ଦୃଷ୍ଟି ଜନିତ କ୍ଷତିକୁ ଉରଣା କରିଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାକୁ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ସମକଷ ହେବାରେ ଏହି ଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ବ୍ରେଲ୍ ପଠନ ଓ ଲିଖନ, ଗତିଶୀଳତା (mobility) ତାରିମ, ଗନ୍ଧିଯମାନଙ୍କର ତାଲିମ, ଗାଣିତିକ ଉପକରଣର ବ୍ୟବହାର (ଟେଲର ପ୍ରେମ, ଆବାକସ), ଦୈନିଯିନୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ କୌଣସନ (daily living skills) ଆଦି ଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ତର୍ଭୂତ । ଏହି ଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ପିଲାର ଆଶଗ୍ରହଣ ତାକୁ ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ଆୟତ କରିବାରେ ସହାୟତା ଦେଇଥାଏ ।

ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଏକ ସପଳ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନା, ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସର, ସହାୟକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକର ଉପଲବ୍ଧତା ଓ ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଏହା ସହିତ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସହପାଠୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିବାଧୂତ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ମନୋବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ସଫ୍଱ଲତା ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।

୪.୪.୭ ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଶୁଣିବାର ଭୂମିକା ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜନ୍ମଠାରୁ ଶିଶୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଜାଣିଥାଏ । ୧୨-୧୪ ମାସ ବେଳକୁ ଶିଶୁଟି କହି ଶିଖୁଥାଏ ଓ ତା'ର ଭାଷାର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ, କାଥାବାର୍ଗୀ କରିବା ଓ ଭାଷା (speech & language) ବିଲମ୍ବିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାର ଭାଷା ଓ ଯୋଗାଯୋଗକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଶିଶୁର ପଢ଼ିବା, ଲେଖିବା, ବନାନ କରିବା, ଗଣିତ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଭଳି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏହା ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।

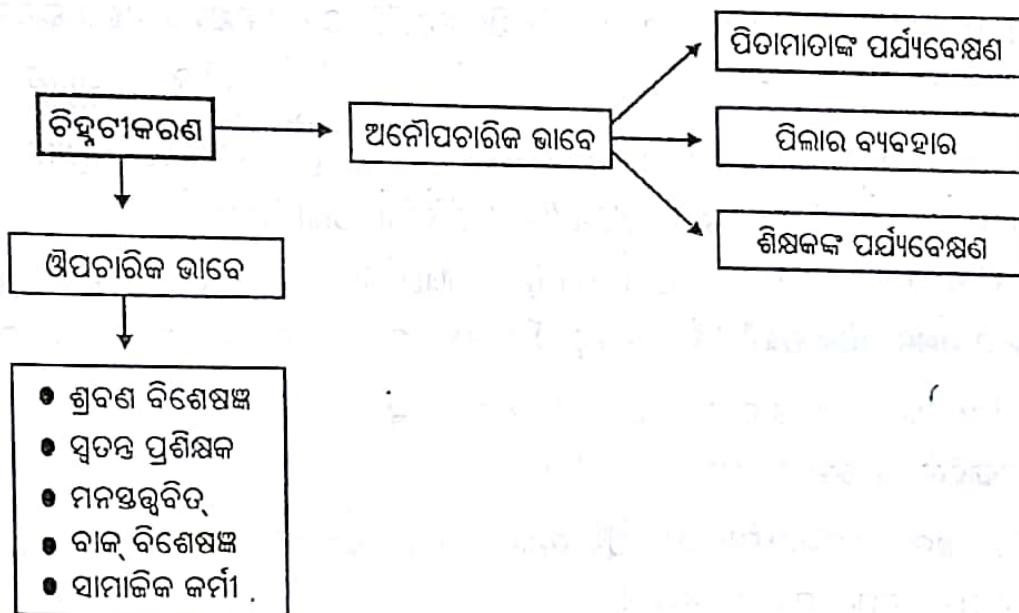
ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାଙ୍କର ଚିହ୍ନଟୀକରଣ :

ପିଲାର ବ୍ୟବହାରରୁ ତାହାର ଶୁଣିବାରେ ସମସ୍ୟା ଅଛି କି ନାହିଁ ତାହା ଜାଣିହେବ । ଶ୍ରବଣବାଧୂତ ପିଲାକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଲିପଣରୁ ଚିହ୍ନଟ କରିହେବ ।

- ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦରେ ସାଧାରଣ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିନଥାଏ ।
- ନୀ ଧରି ତାକିଲେ ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ ।
- ପଦ୍ଧତି ଶବକଲେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ।
- ବଚାର ମୁହଁକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନାଇଥାଏ ।
- ଓସିଚାଳନାକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ।

- କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଦୋହରାଇବାକୁ ଅନୁଗୋଧ କରେ ।
- ବାନକୁ ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ତଳାଇ ରଖି ଶୁଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ।
- ଶ୍ରୀତଳିଖନ ଲେଖିବା ବେଳେ ପାଖ ପିଲାଠାରୁ ଦେଖୁ ଲେଖେ ।
- ଅନ୍ୟର ଠାର ଓ ସଂକେତ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।
- କଥା କହିବା ବେଳେ ଉଜାଗରଣ ଅସ୍ଵତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଓ ଠାର ଉପରେ ପିଲାଟି ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।

ଚିତ୍ର: ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲାର ଚିହ୍ନଟୀକରଣ

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥିବା ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଏକାଧିକ ଲକ୍ଷଣ ପିଲାଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ପିଲାକୁ ବାକ୍ ଓ ଶ୍ରୀବଣ ବିଶେଷଙ୍କ (Audiologist) ପାଖକୁ ପଠାଇ ତା’ର କାନ ପରାଯା କରିନେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଥରୁ ଶିଶୁର ଶ୍ରୀବଣ କ୍ଷତିର ପ୍ରକାର ଓ ପରିମାଣ ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି

- ଆମେ ଦେଖୁଥିବା ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶକର ଆଶିକ ଶ୍ରୀବଣଶକ୍ତି ଥାଏ । ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀବଣୟନ୍ତ୍ର (Hearing Aid) ବ୍ୟବହାର କରି ଶୁଣିପାରନ୍ତି । ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀବଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଶ୍ରୁହଣ କରିପାରିବେ । ଆଶିକ ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀବଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ହେଉଛି ପିତାମାତା, ବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ।
- ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିଲେ ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବିନା ବାଧାରେ ଭାଗ ନେଇପାରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗ ପ୍ରତି ଧାନ ଦେବାକୁ ହେବ ।
- ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତା ୩/୪ ଫୁଟରୁ ଅଧିକ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

- ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ଚଳପ୍ରତଳ କରିବେ ନାହିଁ; ଅଧିକ ଚଳପ୍ରତଳ କଲେ ଶ୍ରୁବଣ ବାଧୃତ ପିଲା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଦେଖିବାରେ ଅସ୍ଵାବିଧାର ସମ୍ଭାବୀନ ହେବ ।
- ଶ୍ରେଣୀକାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆଲୋକ ପଡ଼ୁଥିବା ଦରକାର, ଯଦ୍ବାରା ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଓଷଟାଳନା ଦେଖୁ ସେ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ଜାଣିପାରିବ ।
- ଶ୍ରେଣୀ କୋଠର କୋଳାହଳମୁକ୍ତ (noisefree) ହେଲେ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କଥା ସମ୍ଭାବରେ ଶୁଣିପାରିବ ।
- କୌଣସି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଉଭର ଦେଉଥିଲେ ତାହାକୁ ସାମ୍ନାକୁ ଡାକି ଉଭର ଦେବାକୁ କୁହାଯିବ; ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ତା'ର ମୁହଁ ଓ ଓଷଟାଳନା ଦେଖୁପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ବସିବାକୁ ସ୍ଵୀଯୋଗ ଦିଆଯିବ ଯେଉଁଠାରେ ସେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁର ଭାବଭଙ୍ଗାକୁ ବିନା ବାଧାରେ ଦେଖୁପାରିବ; ଏହା ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲାକୁ ଭଲ ଭାବରେ ପାଠକୁ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।
- ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ସାଧାରଣତଃ ଯୋଗାଯୋଗ (Communication) କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ଭାବୀନ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଯୋଗାଯୋଗ କୌଣସିର ବିକାଶରେ Oral- Oral ପରିଚି, Auditory- Verbal, Uni-sensory Method, ସାକେତିକ ଭାଷା (Sign Language), Total Communication Method ଖୁବ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାତାପିତା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଏସବୁ ପଢ଼ି ବ୍ୟବହାର କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଭାଷା ଓ ଶବ୍ଦଭଙ୍ଗାର ବୃଦ୍ଧି କରିପାରିବ ।
- ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲାକୁ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉପସହିତ କରାଯାଇପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ କହୁଥିବା କଥାକୁ ଯଥାସ୍ଥବ କଳାପଟାରେ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଏହା ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।
- ଶ୍ରୁବଣ ଶତିର ସିମୀତତା ବା ଅଭାବର ପ୍ରଭାବ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ଉପରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ଫଳରେ ପିଲାଠାରେ ଭାଷାଗତ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏହା ଅନ୍ୟ ବିଷୟ (ଗଣିତ, ପରିବେଶ, ଜାତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ବିଜ୍ଞାନ)ର ଶିକ୍ଷଣକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷକ ଏହିସବୁ ବିଷୟ ପଡ଼ାଇବା ଦେଇ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲାପାଇଁ ସମ୍ଭାବନା ସାମଗ୍ରୀ (adapted material) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଯୋଗାଇବେ ଯେଉଁଥିରେ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସରଳ ଓ ଛୋଟ ଛୋଟ ବାକ୍ୟରେ ହୋଇଥିବ ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶ୍ରେଣୀ କଷରେ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ପାଇଁ ସହଭାଗୀ ଶିକ୍ଷଣ ଏକ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷାଦାନ କୌଣସି ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ, ଯେଉଁଥିରେ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ସାଧାରଣ (ଅଣବାଧୃତ) ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ, ଖୋଲା ଆଲୋଚନା, ତ୍ରାମା, ମୁକ୍ତ ବାର୍ଗାଳାପ, ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗନେଇ ଶିଖିପାରିବ । ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମସ୍ୟାଜିରିକ ନୂହେଁ, ଏକ ଭନ୍ନତ ବାର୍ଗାଳାପ ପରିବେଶ ସୁଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିଲେ ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ଖୁବ କମ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଥାବାର୍ତ୍ତ କରିପାରିବ ଓ ଶିଖିପାରିବ । ବିଭିନ୍ନ ସହାୟତା ସେବା, ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୁବଣ ଯନ୍ତ୍ର, ଶ୍ରୁବଣ ଯନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ, ବାକ୍ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ, ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ଣ୍ଣର ଛାଞ୍ଚ (Egg Mould) ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୁବଣବାଧୃତ ପିଲା ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିପାରିବ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖା—

୪. ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଚ୍ଚିତ୍ତବୀ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍ ଉଚ୍ଚିତ୍ତବୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଅ ।

(କ) ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଥା-କହିବା ଶିଖାଇବା ଉଚ୍ଚିତ୍ତ ନୁହେଁ ।

(ଖ) ଅପଚାରିକ ପଢ଼ିରେ ବାକ୍-ଶ୍ରୀବଣ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିପାରିବେ ।

(ଗ) ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲା ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ସହ ମିଶି ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଶ୍ରୁହଣ କରିବାକୁ ଭଲପାଏ ।

(ଘ) ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲାକୁ ଶ୍ରୀଣୀରେ ଝରକା ନିକଟରେ ବସାଇବା ଦରକାର ।

(ଡ) ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲାକୁ ବ୍ରେଲ ପୁସ୍ତକ ପଡ଼ିବାକୁ ଦିଆଯିବା ଉଚ୍ଚିତ୍ତ ।

(ତ) ଶ୍ରୀବଣବାଧୂତ ପିଲା ସହିତ ବାର୍ତ୍ତାକାପ କରିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ସାଙ୍କେତିକ ଭାଷା (Sign Language) ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୪.୪.୩. ଚଳନବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

‘ ଚାଲିବାରେ ସମସ୍ୟା ଥିବା, ଠିକ୍ ଭାବରେ ଠିଆ ହେଉପାରୁ ନଥିବା ବା ଉପଯୁକ୍ତ ଉଙ୍ଗାରେ ଚାଲିପାରୁ ନଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥୁବ । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର, ଶରୀ ବା ମାସଫେଶାରେ ସମସ୍ୟା ଥାଏ । ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟରେ ଆଘାତ ଖାଗିବା କାରଣରୁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପିଲାଙ୍କଠାରେ ଚଳନ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଚଳନବାଧ୍ୟ ପିଲା ଆମ ବିଦ୍ୟାକୟମାନଙ୍କରେ ଦେଖାଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଗତିକ ହେଲା—

- (କ) ପୋଲିଓ (Poliomyelitis) : ଜୀବାଶୁ ଦ୍ୱାରା ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଓ ଅଙ୍ଗରେ ଥିବା ମାସପେଶୀରେ ପକ୍ଷାଘାତ ଯୋଗୁ ଏ ପ୍ରକାରର ଅବସ୍ଥା ପିଲାଙ୍କଟାରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ନିଜେ ନିଜେ ଚାଲିବାରେ ଏ ପ୍ରକାରର ପିଲାମାନେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

(ଖ) ମାସପେଶୀୟ ଦୂର୍ବଳତା (Muscular dystrophies) : ମାସପେଶୀରେ ଏକାଧିକ ଅସୁସ୍ଥତା / ରୋଗ ହେତୁ ଏ ପ୍ରକାରର ପିଲାମାନେ ଚଳନରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାସପେଶୀ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଧିକ ଦୂର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥାଏ ।

(ଗ) ମଣ୍ଡିଷ ପକ୍ଷାଘାତ (Cerebral Palsy) : ଏପ୍ରକାରର ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମଣ୍ଡିଷରେ ଆଘାତ ଯୋଗୁ ମାସପେଶୀ ସଞ୍ଚାଳନରେ ନିଯନ୍ତ୍ରଣ, ଉଜ୍ଜ୍ଵଳା (posture) ତଥା ଶରୀରରେ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିପାରିନାଥାନ୍ତି ।

(ଘ) ଅଙ୍ଗଛେଦ (Amputation) : କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଆଘାତ, ରୋଗ ବା ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ଯୋଗୁ ହାତ, ଗୋଡ଼ ସମ୍ମୂର୍ଖ ଭାବେ ବା ଅଂଶିକ ଭାବେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏ ପ୍ରକାରର ଚଳନବାଧୁତ ପିଲା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଚକନବାଧୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଖୁବ୍ ସହଜ । ବାହାରୁ ଦେଖୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇପାରିବ । ଚିହ୍ନଟ କରିବା ପାଇଁ ନିମ୍ନରେ ଏକ ତନଖୁ ତାଲିକା ଦିଆଯାଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ମହିଷୀ ପକ୍ଷାଘାତ ପିଲାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାରେ ବିଶେଷ କୌଣସି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପିଲାର ନିୟମନଶୀ, ମୁହଁର ଦୂର୍ବଳ ମାସପେଶୀ, ଦୂର୍ବଳ ତଥା ଅନମନୀୟ ହାତଗୋଡ଼, କଥା କହିବାରେ ଅସୁବିଧା, ସୁନ୍ଦର ମାସପେଶୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଏହି ପ୍ରକାରର ପିଲାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟୀକରଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି

ଚଳନବାଧ୍ୟତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦେଖୁବାରେ, ଶୁଣିବାରେ, କଥା କହିବାରେ ସମସ୍ୟା ନଥବାରୁ ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ଓ ଶ୍ରବଣବାଧ୍ୟତ ପିଲାମାନଙ୍କ ପରି ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶୈକ୍ଷିକ କୌଶଳର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କର ଅଶ୍ରୁହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜୌଡ଼ିକ ପରିବେଶକୁ ପ୍ରତିବନ୍ଦକମ୍ପୁତ କରାଯାଇ ଚଳନବାଧ୍ୟତ ପିଲାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ନିମ୍ନ ପଦକ୍ଷେପମାନ ନେଇପାରିବେ ।

- ଚଳନବାଧୁଡ଼ ପିଲା ଚକଳଗା ଗାଡ଼ି (Wheel chair) ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ତା'ର ଗାଡ଼ି ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଓସାରିଆ ଦ୍ୱାର ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାଟି ଅନାଯାସରେ ଚଳପ୍ରଚଳ କରିବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଥିବା ଦରକାର ।
  - ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠିଆ ହେବାର ସ୍ଥାନ ଚଳନବାଧୁଡ଼ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷକ ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ଠିଆହେବା ଦରକାର ଯେଉଁଠି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁରେ ପର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଆଲୋକ ପଡ଼ୁଥିବା ଦରକାର । ଅର୍ଦ୍ଦ-ବୃତ୍ତାକୃତି ଭାବରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବସାଇଲେ, ଚଳନବାଧୁଡ଼ ପିଲା ସହିତ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଭାବେ ଦେଖିପାରିବେ ଓ ଶ୍ରେଣୀର ଆଲୋଚନାରେ ସମସ୍ତେ ଅଶ୍ଵରୁଦ୍ଧ କରିପାରିବେ ।
  - ଚଳନବାଧୁଡ଼ ପିଲା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଉଜତା ଓ ମାପର ଚେବୁଲ, ଚେଯାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ସ୍ଵଳ୍ପରେ ବ୍ୟବହାର କରି ପଡ଼ାଲେଖା କାମ କରିପାରିବ ।
  - ମନ୍ତ୍ରସ୍ତ୍ର ପକ୍ଷାଘାତ ପିଲାଙ୍କ ନିମତ୍ତେ କ୍ରୀଡ଼ା ପରିଚିରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତ୍ରୁମା, ଏକକ ଅଭିନୟ, ଛୋଟ ଦଳରେ ଆଲୋଚନା, ଷେତ୍ର ପରିଭ୍ରମଣ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲେ ସେମାନେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଦକ୍ଷତାଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରଣ କରିପାରିବେ ।

- ମସିଷ ପକ୍ଷାଘାତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁ ଜନ୍ମିଯ ତାଳିମ (Multi sensory) ପକ୍ଷା ଅଛି ଦରକାରୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷକୁ ଦେଖୁ, ଛୁଇଁ, ଶୁଣି ତା' ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ଏହି ପର୍ମାର ବିଶେଷତା ।
- ସହଭାଗୀ ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ ଚଳନବାଧୁତ (ବିଶେଷକରି ମସିଷ ପକ୍ଷାଘାତ) ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ । ଏଥରେ ବାଧୁତ ପିଲାଟି ତା'ର ସହପାଠୀ ଅଣ-ବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ସହ ଭାବ ବିନିମୟକରି ଶିଖିବାର କୌଶଳ ହାସଳ କରିଥାଏ ।
- ଏତର ବ୍ୟତୀତ, ମସିଷ ପକ୍ଷାଘାତ ପିଲାଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ନିୟମିତ୍ତଭାବେ ପିଜିଓଥେରାପି କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପିତାମାତା ଏ ଦିଗ୍ରରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇପାରିବେ ।

ଚଳନବାଧୁତ ପିଲାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏକ ବାଧାମୁକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶରେ (Barrier free Environment) ସେମାନେ ନିଜକୁ ନିରାପଦ ଓ ସ୍ଵରକ୍ଷିତ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକମୁକ୍ତ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଯୋଜନାରେ ର୍ୟାମ୍, ବାଡ଼ା ଥିବା ର୍ୟାମ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଛି ।

୪.୪.୪ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ ଗୋଟିଏ ରୋଗ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ଠିକ୍ ରୂପେ ହୋଇ ନଥାଏ ଓ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯିଏ ନିଜର ପାରିପାର୍ଶ୍ଵକ ସ୍ଥିତି ସହିତ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିପାରୁ ନଥିବ, ସେମାନେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟମୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ।

ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ (Mental Retardation)ର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ “ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କର ଆମେରିକୀୟ ସଂଗ୍ରହ” (American Association of Mental Retardation- AAMR) 2002ରେ ମାତରିକା କରିଛନ୍ତି ଯେ— “ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ ଏକ ଅକ୍ଷମତା ଯାହାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ସୀମାବନ୍ଧ କରୁଥିବା ପରିସ୍ଥିତି । ଏହା ଉଭୟ ବୌଦ୍ଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଓ ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ସମକ୍ଷୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ସୀମାବନ୍ଧ କରିଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧାରଣା, ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟାବହାରିକ କୌଶଳଗୁଡ଼ିକରେ ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅକ୍ଷମତା ୧୮ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ହେଁ ପିଲା ପାଖରେ ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇଥାଏ ।”

“ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କର ଆମେରିକୀୟ ସଂଗ୍ରହ” ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ସଂଜ୍ଞା ବହୁଭାବରେ ଆବୃତ । ଏବେ କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଦେଶରେ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ ନାମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ “ବୌଦ୍ଧିକ ଅକ୍ଷମତା” ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛନ୍ତି ।

ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସଂଜ୍ଞାରୁ ଏହା ସଷ୍ଟ ଯେ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ମାନଙ୍କ କୌଶଳ ପିଲାଟାରେ ତିନିପ୍ରକାରର କୌଶଳର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ସୀମାବନ୍ଧ କରିଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଧାରଣାଗତ କୌଶଳ (Conceptual Skills), ସାମାଜିକ କୌଶଳ

(Social Skills) ଏବଂ ବ୍ୟାବହାରିକ କୌଶଳ (Practical Skills) । ପିଲାର କେଉଁବୁ ବ୍ୟବହାରକୁ ଏହା ସୀମାବନ୍ଧ କରିଥାଏ ତାହା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - ୪.୨

ଧାରଣାଗତ କୌଶଳ	ସାମାଜିକ କୌଶଳ	ବ୍ୟାବହାରିକ କୌଶଳ
<ul style="list-style-type: none"> ଉଭୟ କହିବା, ଶୁଣିବା, ପଡ଼ିବା ଓ ଲେଖିବା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜାଷାଗତ କୌଶଳ (both expressive and receptive language) ସଂଖ୍ୟାର ଧାରଣା ଟଙ୍କାପଇସା ଓ ସମୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହିସାବ ସ୍ଵ-ନିର୍ଭେଣ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ 	<ul style="list-style-type: none"> ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଦ୍ୟାମିତ୍ରବୋଧ ଆର୍ଦ୍ରସମ୍ବାନ ସହଜରେ ଠକିଯିବାର ପ୍ରଚ୍ବର୍ତ୍ତି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବା ସୂଚନାକୁ ମାନି କାମ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସରଳତା ବା ନିଷ୍ପଟତା 	<ul style="list-style-type: none"> ମୌଳିକ ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ (ଖାଇବା, ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବା, ଚଳପ୍ରଚଳ କରିବା, ପାଇଖାନା ବ୍ୟବହାର କରିବା ଇତ୍ୟାଦି) ଦୈନିକ ଜୀବନରେ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଟିଳ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ (ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ଟଙ୍କାପଇସା ବ୍ୟବହାର କରିବା, ଟେଲିଫୋନ୍ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଇତ୍ୟାଦି) ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟର ଯତ୍ନ ବୃତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କୌଶଳ ନିରାପଦ ପରିବେଶର ପରିଚାଳନା

ଉପରୋକ୍ତ ସାରଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା କୌଶଳ / କାର୍ଯ୍ୟକଲାପଗୁଡ଼ିକରେ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷର ପିଲାତା'ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାଧାରଣ (ଅଣବାଧୂତ) ପିଲା ତୁଳନାରେ ଦୁର୍ବଳ ବ୍ୟବହାର ପରିପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ।

ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷର ପିଲାଙ୍କର ଚିହ୍ନଟାକରଣ :

ସାଧାରଣ ଭାବେ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ମାନକୀକୃତ ପରାମର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ବୁଝ୍ୟାଙ୍କ (I.Q.) ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ସ୍ଥିର କରାଯାଉଥିଲା । ଯେଉଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୁଝ୍ୟାଙ୍କ 75 ରୁ କମ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷର ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍କୁଳ ଆଚରଣ (adaptive behaviour) କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷର ପିଲାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ, ଏ ପ୍ରକାରର ଚିହ୍ନଟାକରଣ ଅଭିଜ୍ଞ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ବା ଶିକ୍ଷାବିଦ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ପିଲାଠାରେ କେଉଁବୁ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖୁ ତାହାଠାରେ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁରୁଷରତା ଥାଇପାରେ ବୋଲି ଶିକ୍ଷକ ଜାଣିପାରିବେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଜାଣିବା ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିମ୍ନରେ କେତେକ ଲକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ୪/୭ ବର୍ଷର ପିଲା ୨/୩ କିମ୍ବା ତା'ଠାରୁ କମ୍ ବ୍ୟବହାର ପିଲାଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ କି ?
- ନିଜର ଦୈନିକିନ କ୍ରିୟା ସୂଚାରୁ ରୂପେ ସଂପାଦନ କରିପାରି ନଥାଏ କି ?
- ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିପାରେ ନାହିଁ କି ?
- ଅତି ସାଧାରଣ କଥା ମନେ ରଖିବାରେ ଅସୁବିଧା ହୋଇଥାଏ କି ?

- ସମସ୍ୟା ବହୁତ / ଅଣାଦୁଡ଼ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ କି ?
- ମନ୍ତ୍ରଗ୍ରହଣରେ ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ କି ?
- ସାଧାରଣ ବା ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାରେ ସିଙ୍ଗାନ୍ତ ନେବାରେ ବିଳମ୍ବ କରିଥାଏ ବା ଅସମର୍ଥ କି ?
- ସାଧାରଣ ପରିବେଶରେ ଖାପଖୁଆଇ ଚଲିପାରେ ନାହିଁ କି ?
- ସମ୍ବନ୍ଧ ବିହୀନ କଥାବାର୍ତ୍ତା / ହସିବା ଜାରି ରଖିଥାଏ କି ?
- ପିଲାଦିନେ ବସିବା, ଚାଲିବା, ଠିଆହେବା, କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ଷେତ୍ରରେ ବିଳମ୍ବ ଦେଖାଦେଇଥିଲା କି ?
- ପିଲାର ପାଟିରୁ ଅନବରତ ଲାଲ ବୋହୁଥାଏ କି ?

ଉପରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକରୁ ଏକାଧୁକ ଲକ୍ଷଣ ପିଲାଠାରେ ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯିବ ତେବେ ପିଲାଟିଠାରେ ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସରତା ଥାଇପାରେ । ଏହାର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ନିରୂପଣ ନିମନ୍ତେ ପିଲାଟିକୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (Special Educator) ବା ମନସ୍ତ୍ରବିଭିନ୍ନ ନିକଟକୁ ପଠାଇବା ଜରୁରୀ ।

ଶିକ୍ଷଣ କୌଶଳ

• ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସରତା ପିଲାର ମାସପେଶୀ, ଭାଷା, ସାମାଜିକ, ନିଜର ଯତ୍ନ ନେବା ତଥା ବୌଢ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ କେତେକ ସମସ୍ୟା (ଯଥା- କଥା କହିବାରେ ବିଳମ୍ବ, ଇତ୍ତିଯ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା, ହଠାତ୍ ମୁର୍ଛା ହୋଇଯିବା ଇତ୍ୟାଦି) ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ, ଯାହା ଏହି ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଅଧିକାଶ ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପିଲା (ଅତି ବେଶୀ ବା severe ପ୍ରକାରର) ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପାଠ୍ୟବାରୁ ବେଶୀ କିଛି ଲାଭ ପାଇନଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟତଃ କେତେକ ସାମାଜିକ କୌଶଳ ଓ ଦୈନିନ୍ଦିନ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମନ୍ବିତ କୌଶଳ (Social skill and daily living skill) ଶିଖାଇବା ଜରୁରୀ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପିଲାଙ୍କଠାରେ ଅକ୍ଷମତାର ମାତ୍ରା ଖୁବ୍ କମ୍ ସେମାନେ ଅନ୍ତର୍ନିର୍ବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିପାରିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନ ପଦକ୍ଷେପମାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟବହାରିକ ପଠନ ଦକ୍ଷତାରେ ପାଇଁ ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପଠନ, ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନଟ, ଛୋଟ ଛୋଟ ଶବ୍ଦ ପଡ଼ିବାରୁ ଆଗସ୍ତ କରି ବାକ୍ୟ ଓ ସରଳ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କୁ ଡାଲିମ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥୁପାଇଁ sight word vocabulary, whole word approach, Errorless discrimination, phonetic approach, Error Analysis Approach ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ଜରୁରୀ ।
- ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଲିଖନ ଦକ୍ଷତା ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପିଲାଙ୍କ ମୌଳିକ ଲିଖନ ସହ ପରିଚିତ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପିଲାଙ୍କ ଷେତ୍ରରେ ଲିଖନ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ନିମ୍ନକ୍ରମରେ କରାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।

Tracing → Joining dots → Copying → Writing by memory

- ସେହିପରି ଗାଣିତିକ ଦକ୍ଷତାର ଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ସ୍କୁଲବସ୍ତୁ ଓ ଚିତ୍ରର ନିଶ୍ଚିତ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ ନହେଲେ ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପିଲାମାନେ ମୌଳିକ ଗାଣିତିକ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟର କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ବରୁ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ତ ପିଲାର ପ୍ରସ୍ତୁତି (readiness) ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ତା'ର ଭାବ ବିନିମୟର କୌଣସିର ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ପ୍ରସ୍ତୁତି ଯେତେ ଭଲ ହେବ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରତିକରିତ ତାର ଶିକ୍ଷଣ ସେତେ ଭଲ ହେବ ।
- ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ତ ପିଲାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପରିମାଣର ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଫ୍ଲୋସ କାର୍ଡ, ଚିତ୍ରକାର୍ଡ, ବସ୍ତୁ, ଖେଳଣା, ଗପବହି, ଦୃଶ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ, କାର୍ଯ୍ୟପର୍ଦ, ମଡ୍ରେଲ, ଆବାକ୍ସ ଭଲି ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଏହି ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣକୁ ଦ୍ୱାରାନ୍ତି କରିଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାରର ସାମଗ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ତ ପିଲାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶୈଖିକ ଯୋଜନା (Individual Education Plan—IEP) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବା ଦରକାର । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ (୧୦/୧୪ ଦିନ)ରେ ପିଲାଟିକୁ କ'ଣ କ'ଣ ଶିଖାଯିବ ତାର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତକରି ଶିକ୍ଷାଦାନର ଯୋଜନା କରାଯିବ । ସେହି ସମୟ ପରେ ପିଲା କ'ଣ କ'ଣ ଶିଖିଲା ତାର ମୂଲ୍ୟାଯନ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ ।
- ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ତ ପିଲାକୁ କମ୍ ସମୟ ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ସରଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦିଆଯିବ । ଏଭଲି କାମକରି ସେଥିରେ ସଫଳ ହେଲେ ଏହି ପିଲାଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଥାଏ ।
- ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ (Pictorial Time Table) ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ଜରୁରୀ । ଏହି ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଖେଳ ପରିଅଢ଼ରେ ଖେଳ ଲେଖାଯିବା ସହ ପିଲା ଖେଲୁଥିବା ଚିତ୍ର ରହିବ । ସେହି ଭଲି କମ୍ପ୍ୟୁଟର ପଡ଼ା ପରିଅଢ଼ରେ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ଚିତ୍ର ରହିବ । ଏହା ପିଲାକୁ କାମ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଗିବ ।

୪.୪ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ (Curricular Adaptation) :

ଆମ ମନରେ ବେଳେବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ଭିନ୍ନକିମ୍ବା ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରୟୁକ୍ଷ ହେବ କି ? ଏହି ଭିନ୍ନକିମ୍ବା ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପୃଥକ୍ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ କି ? ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରୁ ଭିନ୍ନକିମ୍ବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବିଶେଷ ଭାବେ ଉପକୃତ ହେବେ କି ?

ଏକ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମକୁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (Inclusive Curriculum) ସଂପର୍କରେ ଧାରଣା କରିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଅଳଗା ଅଳଗା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନହୋଇ ଗୋଟିଏ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରୟୁକ୍ଷ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ, ବୌଦ୍ଧିକ, ଆବେଗିକ, ଭାଷାଗତ, ପରିସ୍ଥିତି ଯାହାହେଉନା କାହିଁକି ସବୁ ପିଲା ଗୋଟିଏ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । କିନ୍ତୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପିଲାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ନମନୀୟତା ଅଣାଯାଇପାରିବ ।

ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣରେ ସମାନ ସ୍ଵଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସମୟୋଜନ (adaptation) ଅଣାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶ୍ରେଣୀଗୁହରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରହିବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଭିନ୍ନକିମ୍ବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ ଅଂଶଗୁହରଣ କରିବ । କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ ସମସ୍ୟା ହେଉ କେତେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସେ ସମସ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ପାଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ଜଣେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିପାରି

ନଥାଏ ଓ ସେଥିରୁ ଶିଖିବାରୁ ବିଅନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଷେତ୍ରରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିବର୍ଗନ ଅଣାଯାଇପାରିଲେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାଟି ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନେଇପାରିବ । ସୋଲନର ଓ ଥାଉସାନ୍ (1995)ଙ୍କ ମତରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ କହିଲେ “ପରିବେଶ, ଶିକ୍ଷାଦାନ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀରେ ଅଣାଯାଉଥିବା ପରିବର୍ଗନ ଯାହା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ବଡ଼ାଇଥାଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତା'ର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ନିଷ୍ଟିତ କରିଥାଏ ।”

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନର ଉଦାହରଣ

- ଚଳନବାଧୃତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଗମନାଗମନରେ ସୁବିଧା ଆଣିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଲୟର ଭୌତିକ ପରିବେଶରେ ପରିବର୍ଗନ ଅଣାଯିବ । ଯେପରି କି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଡ଼ାଥିବା ଗଡ଼ାଣିଆ ରାସ୍ତା (Ramps with rails) ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ପାଇଖାନା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଏହା ଭୌତିକ ପରିବେଶରେ ସମୟୋଜନର ଉଦାହରଣ ।
- ଦୃଷ୍ଟିବାଧୃତ ପିଲାଙ୍କୁ ପଡ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରେଲ୍ ପୁଷ୍ଟକର ଉପଲଦ୍ଧତା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରାବ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ବିବର୍ଷକ ଜ୍ଞବକାତ (Magnifying glass) ପିଲାଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ । ଏହା ସାମଗ୍ରୀରେ ସମୟୋଜନର ଉଦାହରଣ ।
- ଶ୍ରବଣବାଧୃତ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଛୋଟ ଓ ସରଳ ବାକ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । କିଛି କହିବା ବେଳେ ପିଲାଙ୍କୁ ଚାହେଁ କହିବା ଦରକାର । ଏହା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାଦାନର କୌଣସିର ସମୟୋଜନରେ ଏକ ଉଦାହରଣ ।
- ସେହିପରି ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ରତିକରଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ତଥା ଜଟିଳ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରୁ ବାଦ୍ ଦେଇଦେବା ଜରୁରୀ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ଗଣିତରେ ଚଳନର ଧାରଣା ଭଲି ଜଟିଳ ବିଷୟବସ୍ତୁ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଗୁପ୍ରତିକରଣ ପିଲା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଏଭଲି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ପିଲାଙ୍କୁ ପଡ଼ାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏହା ହେଉଛି ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମୟୋଜନର ଏକ ଉଦାହରଣ ।

ଅନ୍ତର୍ନିର୍ବିଶ୍ୱାସ ପରିପ୍ରକାଶରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ କରିବା ବେଳେ ନଅ ପ୍ରକାରର ଉପାୟକୁ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ନଅ ପ୍ରକାରର ସମୟୋଜନ

ସାରଣୀ – ୪.୩

ଆକାର (Size)	ସମୟ (Time)	ସହାୟତାର ସ୍ତର (Level of support)
ପିଲାଙ୍କୁ ଶିଖାଯିବାକୁ ଥିବା ଧାରଣା ଗୁଡ଼ିକୁ କମ୍ କରାଯାଇପାରିବ ଯେପରି ପିଲା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵଲ୍ପ କମ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ଦିଆଯାଇପାରିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ଗୋଟିଏ ପିରିଅଡ଼ରେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଶ୍ରବଣବାଧୃତ ପିଲାଟିଏ କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ କୈନ୍ତ୍ରିକ ଶବ୍ଦ ଶିଖିବ ।	ପିଲାର ଶିଖିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟ, କାମ କରିବା ପାଇଁ ସମୟ, ପରାମଣ କରିବା ପାଇଁ ସମୟରେ ପରିବର୍ଗନ ଅଣାଯିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ପରାମଣ ଦେବା ପାଇଁ ୧ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ନେଉଥିବା ବେଳେ, ଦୃଷ୍ଟିବାଧୃତ ପିଲାଙ୍କୁ ୧ ଘଣ୍ଟା ୧୦ ମିନିଟ୍ ସମୟ ଦିଆଯିବ ।	ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହାୟତାର ସମୟ ଓ ପରିମାଣକୁ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ବାଧୃତ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣର ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ, ଅନ୍ୟ ସାଙ୍ଗସାଥୀ, ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାଙ୍କୁ ନିଯୋଜିତ କରାଯିବ ।

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (Input)	କଠିନତା (Difficulty)	ଫଳାଫଳ (Output)
ଆଶାର୍ଥୀ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା । ଉଦାହରଣ : ଶିକ୍ଷାଦାନରେ କେବଳ କହି ବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସ୍କୁଲବସ୍ତୁର ବ୍ୟବହାର, ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପିଲାର ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଇତ୍ୟାଦି ।	କୌଣସି କାମ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ୟା, କୌଣସିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଉଦାହରଣ— ବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନର ସୂଚନାକୁ ସରଳ କରିବା, ପ୍ରଶ୍ନ ସହିତ ଉଦାହରଣ ଦେବା ବା ସୂଚନା (clue) ଦେବା, ଗାଣିତିକ ହିସାବବେଳେ କାଳକୁଳେଟର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେବା ଇତ୍ୟାଦି ।	ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ଉଭର ଦେବାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଯଥା— ଲେଖିବା ବଦଳରେ ମୌଖିକ ଉଭର, ଅଧିକ ସମୟ ଦେବା, ଲେଖାକାମ ବଦଳରେ ବଞ୍ଚି ବ୍ୟବହାର କରି ତାକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ।
ଆଶାର୍ଥୀ (Participation)	ବିକଷି ବ୍ୟବସ୍ଥା (Alternate)	ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ (Substitute)
କୌଣସି କାମରେ ପିଲାର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନେବା । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ— ପିଲାଟି ଭୂଗୋଳ ପଢ଼ିବାରେ ଦୂରକ ଥିଲେ ତାକୁ ଗ୍ରୋବ୍ ଧରିବାକୁ କୁହାଯିବ ଓ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ ଗ୍ରୋବ୍ ଦେଖିବେ । ସେହିପରି ଚଳନବାଧୁତ ପିଲାଟି ଏ ଦୌଡ଼ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଭାଗ ନେଇ ନପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ହୁଇସିଲ୍ ଫୁଲି ଦୌଡ଼ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆରମ୍ଭ କରିପାରିବ ।	ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବା, ଯଥା— ଅଣବାଧୁତ ପିଲାମାନେ ମାନବିତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟ ଓ ରାଜଧାନୀକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ବେଳେ ବାଧୁତ ପିଲାଟିକୁ କେବଳ ରାଜ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇପାରିବ ।	ବାଧୁତ ପିଲା ପାଇଁ ସ୍କୁଲକୁଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଅଲଗା ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବହାର ଯଥା— ଭାଷାର ମୌଖିକ ପରୀକ୍ଷଣ ବଦଳରେ ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କୌଣସିର ମୂଲ୍ୟାନ୍ତର କରାଯାଇପାରେ । ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ବଦଳରେ ବାଦ୍ୟୟନ୍ତ୍ର ବିଷୟର ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଇପାରିବ ।

(ଉସ : Adapting Curriculum and Instruction in Inclusive Classroom : A Teacher's Desk Reference)

ଏକ ଅନ୍ତର୍ନର୍ବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନକମ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଜନସମ୍ପର୍କ (୧୯୯୩)ଙ୍କ ମତରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ ନିମନ୍ତେ ବିଷୟବଞ୍ଚି, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଆଶା କରାଯାଉଥିବା ଉଭର ଓ ମୂଲ୍ୟାନ୍ତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାର ବିକଷି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ରୂପାନ୍ତର (Modification) –

ମୌଖିକ ଉଭର ଆଶା କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରଶ୍ନ ବଦଳରେ କମ୍ପ୍ୟୁଟରରେ ଉଭର
ଲେଖିବାକୁ ଶ୍ରୀବଣବାଧୁତ ଉଥା ବାକ୍ ସମସ୍ୟାମୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା
କରାଯାଇପାରେ ।

- ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ (Substitution) –

ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲେଖାଥିବା ପୁସ୍ତକ ବଦଳରେ
ବ୍ୟବସ୍ଥା ପଠନ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରେ ।

● **ବାଦ୍ ଦେବା (Omission) –**

ମାନସିକ ଅନୁଗ୍ରହ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଜଟିଳ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇପାରିବ ।

● **ପ୍ରତିସହିଳନ (Compensation) –**

ଅକ୍ଷମତାର ଫଳାଫଳକୁ ପ୍ରତିସହିଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧନ୍ୟମୂଳକ କୌଣସି ଓ ନିଜର ଯତ୍ନେବା କୌଣସିର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ପଦମେପ ନିଆଯାଇପାରେ ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସମୟୋଜନ ହେଉଛି ଉନ୍ନତିମା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିବେଶରେ ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା । ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ସରଳ ବା ସହଜ କରିବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ବର୍ଗ ସାଧାରଣ ଅଣବାଧୃତ ପିଲାଙ୍କ ଭଲି ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଶ୍ରୁହଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଜରୁରୀ ।

ବୁମ ପାଇଁ କାମ-୪

ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶ ଅଧ୍ୟନ ପ୍ରସ୍ତର ଯେକୌଣସି ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ୪/୪ଟି ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ବାହି / ଶ୍ରୀବନ୍ଦବାଧୃତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନିକରେ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟୋଜନ କରି ଏକ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା—

୭. ଅତିରିକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧୃତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୂଲ୍ୟାଯନ ପଢ଼ିରେ କ'ଣସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇପାରିବ ତା'ର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୭

ଅତିରିକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଓ ରୂପାଯନ (Implementation of Inclusive Education)

ମାନସିକ ଅଧ୍ୟକାର ଓ ଉନ୍ନତିମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟକାରକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିବା ଓ ଅଧ୍ୟକାରର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ନହେବା ଉପରେ ବିଶ୍ଵାସ ତିନି ଦଶକିରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ମିଳିତ ଜାତିସଂସାର ଶିଶୁ ଅଧ୍ୟକାର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ସମାନ ଅଶ୍ରୁହଣର ଅଧ୍ୟକାର ଉପରେ ଜୋର ଦିଆଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ଅଧ୍ୟକାର ଅଧିନିୟମ (୨୦୦୯)ର ଧାରା ୩ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁରୁ ଏବଂ ୧୪ବର୍ଷ ଶିଶୁର ନିଜର ଘର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାର ଅଧ୍ୟକାର ଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଉନ୍ନତିମା ପିଲାର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପିଲା ପରି ତା'ର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧ୍ୟକାର ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉନ୍ନତିମା ପିଲାର ସଫଳ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ସମ୍ଭବରେ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ମନ୍ତ୍ର ଆସିବା ସ୍ବାଭାବିକ ।

- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉନ୍ନତିମା ଶିଶୁଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅଛି କି ?
- ଉନ୍ନତିମା ଶିଶୁର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ପଠନ ଲିଖନ ସାମଗ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ କି ?
- ଉନ୍ନତିମା ଶିଶୁ ଓ ତା'ର ଶୈକ୍ଷିକ ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କଠାରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଛି କି ?
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉନ୍ନତିମା ଶିଶୁର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସମୟୋଜନ କରିବା ପାଇଁ ନମନୀୟ ଅଛି କି ?

- ସର୍ବୋପରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର (ଶିକ୍ଷକ, ପ୍ରଶାସକ, ଅଭିଭାବକ, ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଇତ୍ୟାଦି) ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି କି ? ସେମାନଙ୍କର ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଅଛି କି ?
- ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶେଷଙ୍କ କଲେ ଆମେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଓ ରୂପାୟନ ବିଷୟରେ ଏକ ସମ୍ଭାବନା ଚିତ୍ର ପାଇପାରିବା ।

ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ସଫଳ ରୂପାୟନ ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରସ୍ତୁତି

- (କ) ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତୁତି— ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁ ଓ ତା'ର ଅକ୍ଷମତା ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକ, ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସକ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଉପରେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଫଳପ୍ରଦତ୍ତ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ‘ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଧିକାର’, ‘ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଠାରେ ଶିଖିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି’— ଏ ବିଶ୍ୱାସ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- (ଖ) ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଦେଶ ଓ ଆମ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସଫଳ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଭିଡ଼ିଓ ପିଲ୍ଲ, ସଫଳତାର କାହାଣୀ, ପୁଷ୍ଟକ ସମସ୍ତଙ୍କ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଉଚିତ, ଯଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବେ ।
- (ଗ) ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁଟି ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଡ଼ୁଛି କେବଳ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଶ୍ରେଣୀ ଶିକ୍ଷକ ନୁହଁନ୍ତି, ବରଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶ ନୀତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହାକୁ ସମଗ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ (Whole school)ର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କୁହାଯାଏ ।
- (ଘ) ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାଧାମୁକ୍ତ ପରିବେଶ (Barrier free Environment) ସୃଷ୍ଟି— ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁର ଚଳପ୍ରଚଳ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଭୌତିକ ପରିବେଶ ପ୍ରତିବନ୍ଦକ ମୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥୁ ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ମନୋ-ସାମାଜିକ (Psycho- Social) ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ଜିନ୍ନିଷମ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ହେବା ଜରୁରୀ ।
- (ଡ) ନମନୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସମ୍ପୋଜନ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଭେଦଭାବ ରହିତ, ଜିନ୍ନିଷମ ଓ ଅଣବାଧୁତ ମିଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରମ୍ପରା ଗ୍ରହଣୀୟତା ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେହେତୁ ବିଭିନ୍ନତା ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିବେଶର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ, ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଓ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉପରେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ସଫଳତା ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି

ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳତା ମୁଖ୍ୟତଃ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର—

- ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ
- ଜିନ୍ନିଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା କରିବାର ଦକ୍ଷତା

ଏହି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ବିଦ୍ୟାଲୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିମ୍ନ ଦକ୍ଷତା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ—

- ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି— ଏହାକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଦରକାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା କିପରି ଶିଖିବେ ଓ କାମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ବାଟ ବାହାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉନ୍ନତି ପିଲାକୁ ଆଉ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକ ପଡ଼ାଇବେ, ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପିଲା ନାମ ଲେଖାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପିଲାର ଶିକ୍ଷା ଦାୟିତ୍ୱ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କର— ଏ ପ୍ରକାର ଧାରଣାରୁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ମୁଣ୍ଡ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଢ଼ିବିଳାକୁ ଜାଣିବା ଓ ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରେ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶେଷକରି ଶ୍ରେଣୀ ପରିଚାଳନା, ଉନ୍ନତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷଣ ପଢ଼ନ୍ତି ଓ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ସମୟୋଜନ, ମୂଲ୍ୟାଯନ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ତା'ର ପ୍ରଯୋଗ ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଥିବା ଜରୁରୀ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉନ୍ନତି ପିଲା ବିଦ୍ୟାଲୟ ପାଇଁ ବୋଲ୍ ନୁହେଁ, ବରଂ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଏକ ସୁଯୋଗ— ଏହାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା । ଉନ୍ନତି ଶିଶୁର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିଚାର କରି ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷା ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରିବ । ଶିକ୍ଷକ ଏସବୁ କୌଣସି ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ସହାୟତା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏକ ଦଳଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । କେବଳ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମୟୋଚିତ ସହଯୋଗ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଫଳପ୍ରଦ କରାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

- (କ) ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିକ୍ଷକ— ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସହାୟତା ଦେବେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରତିରେ ସମ୍ବଲ କେନ୍ଦ୍ର ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ସମୟୋଜନ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସହାୟକ ପୁସ୍ତିକା, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ କରି ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟକୁ ଯୋଗାଇଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷା ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରିବ ।
- (ଖ) ବିଶେଷଜ୍ଞ— ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଉନ୍ନତି ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ସହଯୋଗ ଅପରିହାୟ୍ୟ । ବିଶେଷକରି ଦୃଷ୍ଟିବାଧିତ ପିଲାଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଚଳନ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (mobility instructor), ବ୍ରେଲ ଲିପି ଜାଣିଥିବା ପ୍ରଶିକ୍ଷକ, ଶ୍ରବଣବାଧିତ ପିଲାଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବାକ୍ ବିଶେଷଜ୍ଞ (Speech therapist), ଶ୍ରବଣ ବିଶେଷଜ୍ଞ (Audiologist), ସାଙ୍କେତିକ ଭାଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (Sign language instructor)ମାନଙ୍କର ସହାୟତା ନେବା ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ । ଏତ୍ତ ବ୍ୟତୀତ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କର ସହାୟତା ନିଆୟାଇପାରେ ।
- (ଗ) ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ (Resource Teacher): ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯିଏ କି ଉନ୍ନତି ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି ଆହରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ଶିଶୁ ପିଲାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କୌଣସି ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ସମ ବୁଝାମଣା ଜରୁରୀ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵଳେ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାଲୟକୁ ଯାଇ ଉନ୍ନତି ଶିଶୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ କୌଣସି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ନାମଲେଖା ଓ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି, ସହାୟତା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭଲ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ପଳପ୍ରଦ କରାଇଥାଏ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆୟିବା ଦରକାର ।

- (କ) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଜନବାଢ଼ି କେହି ଓ ଘରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶେଷକରି ପିଲାକୁ ଜହିଯାନୁଭୂତି ଓ ଜହିଯମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଘରେ ଓ ଅଜନବାଢ଼ି କେନ୍ଦ୍ରରେ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହା ଯେତେ ସୁଫଳତାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ସେତେ ଉନ୍ନତମାନର ହେବ ।
- (ଖ) ଉପୟୁକ୍ତ ସମୟରେ ପିଲାର ନାମଲେଖା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାକୁ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥୋତରେ ସାମିଲ ହେବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ କରାଇଥାଏ ।
- (ଗ) ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦାୟିତ୍ୱ ।
- (ଘ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟକ ଉପକରଣ (ଯେପରି ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାପାଇଁ ଧଳାବାଢ଼ି, ବ୍ରେଲ ସ୍ଲେଚ୍, ଜତ୍ୟାଦି) ଉପୟୁକ୍ତ ସମୟରେ ଯୋଗାଇଦେଲେ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗ ନେଇପାରିବେ ।
- (ଡ) ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେପରି ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାଟି ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ଭଲ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିପାରିବ ତାହା ନିଷ୍ଠୁତ କରିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ।
- (ଚ) ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା ପାଇଁ ଉପଲବ୍ଧ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁରିଧା ସୁଯୋଗ ଯଥା— ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି, Escort Allowance ଜତ୍ୟାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଜିଲ୍ଲା ସମାଜ ମଙ୍ଗଳ ବିଭାଗ, ପରିବହନ ବିଭାଗ, ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- (ଛ) ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ଅଗ୍ରଗତିର ତଦାରକ୍ଷ ଓ ତଦନ୍ୟାୟୀ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ଦେବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ସହଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ତା'ର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ମୂଲ୍ୟାୟନର ଫଳାଫଳକୁ ଶିକ୍ଷକ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିୟମିତ ଭାବେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରି କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆୟାଇପାରିବ ସେ ସଂପର୍କରେ ପିତାମାତା / ଅଭିଭାବକଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେବେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ସଫଳ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଏକ ମନୋବୃତ୍ତି । ଏହା ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କିପରି ଅଧିକାରର ସହ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବ ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ବୁମ ପାଇଁ କାମ - ୪

ଜୋଣସି ଏକ ଅନ୍ତର୍ବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗଲେ ତୁମେ କ'ଣ କ'ଣ ଦେଖିବ ତାର ଏକ ଉନ୍ନତ ଟାଲିକା (check list) ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୩. ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ଦେଶର ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରତିରୋଧ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରାଇଲେ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିପାରିବ । ଆମ ଦେଶରେ ଓ ବିଶେଷକରି ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ସମସ୍ୟା ରହିଛି । ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ସମସ୍ୟା କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ଜୀବନୀୟ ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।

ଆମ ଦେଶରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷକରି ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଏକ ଚିତ୍ତାର ବିଷୟ । ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉ ନଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ-ତୃତୀୟଶ ହେଉଛନ୍ତି ବାଲିକା । ଶିକ୍ଷାରେ ପଞ୍ଚାଥୀ ହେଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷରତା ହାର ପୂରୁଷମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ବହୁତ କମ । ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ସାରଣୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ।

ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର

ସାରଣୀ - ୪.୪

ବର୍ଷ	ସାକ୍ଷରତା ହାର			
	ପୂରୁଷ	ମହିଳା	ମୋଟ	ପୂରୁଷ-ମହିଳା ହାରରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ
୧୯୪୧	୨୭.୭	୮.୯	୧୭.୭	୧୮.୩
୧୯୭୧	୪୦.୪	୧୪.୪	୨୪.୦	୨୪.୦
୧୯୭୧	୪୭.୭	୨୭.୦	୨୯.୪	୨୪.୦
୧୯୮୧	୪୭.୪	୨୯.୮	୩୭.୭	୨୭.୪
୧୯୯୧	୭୩.୧	୩୯.୩	୫୩.୩	୨୩.୮
୨୦୦୧	୭୫.୩	୪୩.୬	୬୪.୮	୨୧.୭
୨୦୧୧	୮୨.୧୪	୭୪.୪୭	୭୪.୦୪	୧୭.୭

(ଉସ୍ : Selected Educational Statistics, MHRD, Govt of India.)

ଏହି ସାରଣୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ତୁମେ ନିମ୍ନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବ ।

- ଗତ ଚାରି ଦଶବିଂଶୀରେ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିବୃତ୍ତି ହୋଇଛି ।
- ୧୯୪୧ ରୁ ୨୦୧୧ ମଧ୍ୟରେ, ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ୨.୩୪ ଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିବା ବେଳେ ପୂରୁଷ ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ନ ଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଛି ।

- ୧୯୮୧ ପରିତାରୁ ପୂର୍ବଷ ଓ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ବ୍ୟବଧାନ କମ୍ ହେବାରେ ଲାଗିଛି ।
- ୨୦୧୧ ମସିହା ବେଳକୁ ପୂର୍ବଷ ଓ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେଉଛି ୧୭.୭ ଶତକଢ଼ା ।

ଯଦିଓ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଯୋଗୁ ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଛି, ତଥାପି ମହିଳା ଓ ପୂର୍ବଷ ମଧ୍ୟରେ ସମାନତା ଆଣିବା ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପଦକ୍ଷେପ ନିଆୟିବା ଜରୁରୀ ହୋଇଛି ।

ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପୂଅ-ଝିଆ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଉନ୍ନତା ନଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମସ୍ତ ପିଲା ଏକାଠି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲିଙ୍ଗଗତ, ଜାତିଗତ, ଅର୍ଥନୈତିକ ବିଭେଦତା ସ୍ବେ ସେମାନେ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନିଜର ଅଧିକାରକୁ ସାକ୍ୟସ୍ତ କରି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥବା ବିଭିନ୍ନତା (diversity)କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥାଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ବ୍ୟବସ୍ଥାଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଶାଳୀ, ସମ୍ବଲର ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଅଧିକାରର ସହ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବାଲିକାମାନେ କୌଣସି ଭେଦଭାବ ବିନା ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାଆଏ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବାଲିକାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଭେଦଭାବର ସମ୍ମଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । ବାଲିକାମାନେ ବାଲକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅସୁବିଧା ଭୋଗିଥାଏ । ଏପରି କାହିଁକି ହୋଇଥାଏ ?

- ଆମ ଦେଶରେ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ନୃୟନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଏହି ନୃୟନଭାବ ଶୈଶବାବସ୍ଥାରୁ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ।
- ଝିଅମାନେ କିନ୍ତୁ କାମର ନୂହନ୍ତି ବର୍ଗ ସେମାନେ ପରିବାର ଉପରେ ବୋଝ ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।
- ଝିଅମାନେ ପୂଅମାନଙ୍କ ଭୂଲନାରେ କମ୍ କାମ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କେବଳ ଘରକାମ କରିବା ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖାରଣା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।
- ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଆବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚନ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ସେମାନେ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇ ପାଠ ପଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।
- ସ୍କୁଲକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଘରକାମର ଦାୟିତ୍ୱ ଥିବାରୁ ପୂଅମାନଙ୍କ ଭଳି ନିର୍ବିଶ୍ୱରେ ପଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।
- ଜଳ ପଢ଼ି ନପାରିବାରୁ, ପଢ଼ାରୁ ମନ ଦୁର୍ଚିପ୍ରାୟ, ମଞ୍ଚିରୁ ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାଏ ।

ଏସବୁ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଆନ୍ତର୍ବିଭାବ ଓ ଆନ୍ତର୍ବିଭାବ ପ୍ରତିଶାଳା ଆପ୍ନାତ କରେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେମାନେ ନିଜକୁ କେଉଁ କାମକୁ ନୁହେଁ ବୋଲି ଭାବି ସବୁକଥାକୁ ସନ୍ତିନେବାକୁ ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି ।

ଏକଥା ସତ ଯେ, ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସମାନ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଓ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସେମାନେ ପୂଅମାନଙ୍କ ପରି ମଧ୍ୟ ପାରିବାରପଣିଆ ହାସଳ କରିପାରିବେ । ଝିଆ ଓ ପୂଅମାନଙ୍କୁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାତରଅନ୍ତର ମନୋଭାବ ପରିଚ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଢ଼ିବ । ଏକ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପୂଅମାନଙ୍କ ଭଳି ଅଧିକାର ଦିଆୟିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନଙ୍କର ପୂଅମାନଙ୍କ ଭଳି ଜୀବନରକ୍ଷଣ ଅଧିକାର, ବିକାଶ ଅଧିକାର, ସୁରକ୍ଷା ଅଧିକାର ଓ ଆଶ୍ରମହଣ ଅଧିକାର ଅଛି । ଏହି ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା କେବଳ ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ପରିବେଶ / ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ।

୪.୭.୧ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ସମସ୍ୟା

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ପ୍ରତିକାଳୀନ (ପ୍ରାଥମିକ, ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ, ମାଧ୍ୟମିକ)ରେ ବାଲିକାମାନେ ବାଲକମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ପଛୁଆ । ନାମଲେଖା ହାର, ଅବଧାରଣା ହାର, ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳକୁ ଅନୁଧାନ କଲେ ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ଯେ, ବାଲିକାମାନେ ବାଲକମାନଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପଛରେ ଆଆଏ । ଯଦିଓ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ବିକାଶ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ସମାନତା (equality) ଆଣିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । ଏବେ ଦେଖିବା, ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥବା ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

- (କ) ଦାରିଦ୍ର୍ୟ – ସାକ୍ଷରତା ହାର ସ୍ବାଧାରଣତଃ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସହିତ ସିଧାସଳଖ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆମ ସମାଜରେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ଯେ, ଯଦି ପରିବାରରେ ପିତାମାତା ସମସ୍ତ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପାଠ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ପଠେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ପୁଅଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପାଠ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ଛାତ୍ରିଆନ୍ତି ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଘରକାମରେ ନିଯୋଜିତ କରିଥାନ୍ତି । ଝିଅମାନେ ଘର କାମରେ ବାପା ମା'ଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ସହ ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେଇଥାନ୍ତି ।
- (ଖ) ବାଲ୍ୟ ବିବାହ – ଭାରତର ଅନେକ ଅଂଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ବୟସରେ ବିବାହ କରିବାକୁ ବାଧ କରାଯାଇଥାଏ । ରାଜସ୍ଵାନ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଭଳି ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଏଭଳି ଘଟଣାର ମାତ୍ରା ଅଧିକ । ଆମ ଦେଶରେ ଅନେକ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟବିବାହ ପ୍ରଥା ବହୁଳ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ । ସାଧାରଣତଃ ଲୋକମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି “ଝିଅ ଜନମ ଚାଲି ମୁଣ୍ଡକୁ” ଓ “ଝିଅ ଜନମ ପରଘରକୁ” । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ କରିଦେଲେ ପିତାମାତାଙ୍କ ବୋଝ ଲାଗ୍ୟବ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ବୟସରୁ ଅନେକ ପିତାମାତା ଝିଅମାନଙ୍କର ବିବାହ ସଂପନ୍ନ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ଫଳରେ ଝିଅପିଲାଟି ପାଠପଢାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ ।
- (ଗ) ସଂସ୍କୃତିକ ପରମରା – ଭାରତର କେତେକ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ଝିଅମାନେ କିଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ବାହାରକୁ ଛାତ୍ର ନଥାନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ପ୍ରଥମ ରତ୍ନସ୍ତାବ ପରେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଛାତ୍ର ନଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସଂପ୍ରଦାୟରେ “ପରଦା ପ୍ରଥା” ପ୍ରଚଳନ ଥିବାରୁ ଝିଅମାନେ ପାଠପଡ଼ି ନଥାନ୍ତି ।
- (ଘ) ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅବସ୍ଥା – ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଝିଅମାନଙ୍କର ଘରଠାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦୂରତା ଅଧିକ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଝିଅମାନେ ପାଠ ପଡ଼ିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିନଥାନ୍ତି । ଝିଅମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଛାତ୍ର ନଥାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ (୨୦୦୯)ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାପାଇଁ ନିଜ ଘରଠାରୁ ୧ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ୩ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି । ତେଣୁ ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ତଥାପି ଝିଅମାନଙ୍କର ଘରଠାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯିବା ରାଷ୍ଟ୍ର ଯଦି ଅସୁରକ୍ଷିତ (ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ନାଳ, ନଦୀ ପଦ୍ମଥାଏ ବା ଜଙ୍ଗଳ ମଧ୍ୟଦେଇ ଯାଇଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ର), ତେବେ ଝିଅମାନେ ପାଠପଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ ନଥାନ୍ତି ।
- (ଙ) ବିଦ୍ୟାଳୟର ଝିଅମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସଦାଚରଣ – ଆଜିକାଲି କେତେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଝିଅମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସଦାଚରଣ, ଅସଦ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉଛି । ଝିଅମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟସ ପରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅସୁରକ୍ଷିତ ଅନୁଭବ କଲେ ପାଠପଡ଼ିବାକୁ ଜାହା ପ୍ରକାଶ କରିନଥାନ୍ତି ।

(ଗ) ଶୌଚାଳ୍ୟର ସୁବିଧା – ଆମ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁତ୍ତନ୍ତ ଶୌଚାଳ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥାଏ । ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶ୍ରରେ ପଡ଼ୁଥିବା ଛିଆମାନେ ଶୌଚାଳ୍ୟର ଅଭାବରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇଥାଏନ୍ତି । ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଛିଆମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶୌଚାଳ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥାଏ, ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଛିଆମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ଏହା ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟା ।

(୯) ଲିଙ୍ଗଗତ ବୈଷମ୍ୟତା (Gender discrimination) – ଆମର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଯାଇ ନଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାରର ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟକୁଟ ସମସ୍ୟା । ଏ ପ୍ରକାରର ଲିଙ୍ଗଗତ ବୈଷମ୍ୟତା ଯୋଗୁ ଝିଅମାନେ ନିଜକୁ ଅବହେଳିତ ଭାବିଥାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଦୂରେଇ ରହିଥାନ୍ତି । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକରେ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଷମ୍ୟତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଝିଅମାନଙ୍କୁ ନ୍ୟୁନ ଭାବରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥାଏ । ସେହିପରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଥିବା ବେଳେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ କମ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ ଓ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇ ନଥାନ୍ତି ଓ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଯାହା ଅନ୍ତର୍ଭେଶୀ ପରିବେଶର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିଥାଏ ।

ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଏଗୁଡ଼ିକ କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟା । ଏଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ କେତେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଦକ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

ବୁମ ପାଇଁ କାମ – ବୁମ ଅଛଲଗେ ଆଦୀ ପାଠସବ୍ରିନଥବା ବା ପାଠୟାଗୀ ଶିଖମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କର । କେଉଁ କେଉଁ କାରଣରୁ ସେମାନେ ପାଠ ପଡ଼ି ନଥିଲେ ବା ଅଧାରୁ ପାଠକାବି ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର । ଏହା ଉପରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପସ୍ତି କର ।

ଶ୍ରୀଆମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କଲେ ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ଯେ, କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସମସ୍ୟା ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦିଗ ସହ ଫଳ୍ପୁତ୍ର ଥିବାବେଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଭୌଗୋଳିକ ଦିଗ ସହ ଫଳ୍ପୁତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମସ୍ୟା ମନ୍ତ୍ର୍ୟକୃତ । ସେହି ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକିକୁ କରାଗଲେ ଶ୍ରୀଆମାନେ ପୁଆମାନଙ୍କ ସହ ସମକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ । ଏଥପାଇଁ ଶ୍ରୀଆମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ । ଏତ୍ତବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀଆମାନଙ୍କୁ ପୁଆମାନଙ୍କ ଭଳି ସମାନ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲେ ସେମାନେ ସମାନ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ।

୪.୭.୨ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ନିଆୟାଉଥିବା ପଦକ୍ଷେପ

ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ବକୁ ଉପଳବ୍ଧ କରି ଆମ ଦେଶରେ ସ୍ଥାଧୀନତା ପରେ ଅନେକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆୟାଉଛି । ସ୍ଥାଧୀନତା ପରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ଅନେକ କମିଟି ଓ ଆୟୋଗ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାଧୀନତା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (DPEP), ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ (SSA) ଯୋଜନାରେ ସ୍ଵପ୍ରାରିଶମାନ କରିଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମତ୍ତେ ବିଶେଷ ପଦକ୍ଷେପ ସବୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛନ୍ତି ।

ମହିଳା ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ କମିଟି (ଦୂର୍ଘାବାଚି ଦେଶମୁଖ କମିଟି ନାମରେ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ) ୧୯୫୮-୫୯ରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁଥିରୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ସେଥିମଧ୍ୟ କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ ସୁପାରିଶକୁ ନିମ୍ନରେ ଆୟାରଛି ।

- ସହଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୃଥକ୍ ପାଇଖାନା ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
- ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ, ପୋଷାକପତ୍ର ନିମନ୍ତେ ବାଲିକାମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
- ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଧିକ ଆନୁପାତିକ ନାମଲେଖା ଓ ଉପସ୍ଥାନ ହୋଇଥିବ ସେହି ଗ୍ରାମକୁ ପୂର୍ବସ୍ଥାର ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।
- ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ ସଚେତନତା ତଥା ଜନଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି ଉଚ୍ଚ୍ୟବିଦିତ କରାଯାଇଛି ।

ଭାରତର ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୭)ରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ କେତେକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶ ଦିଆଯାଇଛି । ସମାଜରେ ମହିଳାମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରଶାସକ ତଥା ନିଷ୍ପତ୍ତିଗ୍ରହଣକାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷରସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ସଶ୍ରଦ୍ଧିକରଣ କରାଯିବା ଉପରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ।

ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର (୨୦୦୪)ରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ନୀତି (Inclusive Policy)ର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ଉପରେ ଜୋର ଦିଆଯାଉଛି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତିଶ୍ରୀଳ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଅବଧାରଣା ଓ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏହି ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ନୀତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିକାଶ କରାଇ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନତା ଆଣିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅଧ୍ୟାରରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ଏତେ ବ୍ୟତୀତ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ ହୋଇଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଗଲା ।

- (କ) **ଛାତ୍ରୀନିବାସ ନିର୍ମାଣ :** ସରକାରଙ୍କ ଉପରୁ ପଞ୍ଚାମୀ ଅଞ୍ଚଳ, ଆଦିବାସୀ ଅଧୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିରେ ଛାତ୍ରୀନିବାସ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଝିଅମାନେ ରହି ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇପାରିବେ ।
- (ଖ) **ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଗଠନ ଓ ତା'ର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି :** ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ମା'ମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (Mother- Teacher Association) MTA ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ମା'ମାନଙ୍କ ମନରେ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମା'ମାନଙ୍କୁ ଭାଗୀଦାରି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଉଛି । ବିଶେଷକରି ପାଠ୍ୟୋଗ୍ରାମ ତଥା ଆଦୋ ନାମ ଲେଖାଇ ନଥିବା ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆଣିବା ଓ ପ୍ରାଚମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅବଧାରଣ କରିବାରେ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଯାଇଛି ।

(ଗ) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷା ନିମତ୍ତେ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ : (Nation Programme for the Education of Girls at Elementary Level)

ସର୍ବ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଅନ୍ତର୍ରୂପ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷା ନିମତ୍ତେ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (NPEGEL) ଆମ ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଉଛି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ କେତେକ ବିଶେଷ ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—

- ଗୋଷ୍ଠୀ ସଞ୍ଚାଳନ
- ବାଲିକା ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଗତିର ତଥାରେ ନିମତ୍ତେ ଗୋଷ୍ଠୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ପ୍ରତିକାରାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷାଦାନ
- ଲିଙ୍ଗଗତ ବୈଷମ୍ୟତା ଦୂରାକରଣ ନିମତ୍ତେ ସରେତନତା
- ବିଦ୍ୟାକୟ ସ୍ଥାସ୍ତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି

ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ନିମତ୍ତେ ଆଦର୍ଶ ଆଶ୍ଵଳିକ କେନ୍ଦ୍ର (Model Cluster Centre- MCS) ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏହି MCS ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ବିଶେଷ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଦ୍ୟାଲୟକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ MCS ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ MCS ଅନ୍ତର୍ରୂପ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପଢ଼ୁଥିବା କାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ କେତେକ ଅଭିନବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନିଆୟାଉଛି । ବାଲିକାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଲୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରାଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆହୁବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମତ୍ତେ ନିମ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ କରାଯାଉଛି ।

- ଜୟ୍ୟୟତର ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷଣ
- ବାଲିକାମାନଙ୍କ ସପଳତା ଆଧାରିତ ଚଳନ୍ତିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ
- ଆହୁସୁରକ୍ଷା ବା ଆହୁରକ୍ଷା ନିମତ୍ତେ କରାଟେ ତଥା ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଶିକ୍ଷା
- ସାଇଟେ ଚାଳନା ଓ ଜୀବନକୌଶଳ ଶିକ୍ଷା
- ବ୍ୟକ୍ତିଭୁବନ ବିକାଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ସ୍ଵର୍ଗ ମିଆଦୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିବିର
- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିତ୍ରମଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ଗନ୍ଧ କଥନ ଅଧ୍ୟନେଶନ
- ଧାରାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା
- ନାଲିକାମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ଓ ସେମାନଙ୍କ ସୁଜନ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ପ୍ରତିଯୋଗୀତା

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୨୦୧୭ ମସିହା ସୁକ୍ରାତ୍ରୀ ୩୧୫୯ଟି ଆଦର୍ଶ ଆଶ୍ଵଳିକ କେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲାଯାଇ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁରହିଛି ।

(ଘ) କଷ୍ଟୁରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ (KGVB)

ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦମେପ ହେଉଛି କଷ୍ଟୁରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଶିକ୍ଷାଗତ ପଦ୍ଧତିଆ ବୁଲ୍କ, ଜାତୀୟ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରତାରୁ ଯେଉଁ ବୁନ୍ଦୁତ୍ତିକରେ ସାକ୍ଷରତା ହାର କମ ତଥା ଯେଉଁ ବୁଲ୍କ ଗୁଡ଼ିକରେ ପୂରୁଷ ଓ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରର ବ୍ୟବଧାନ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ପୂରୁଷ ଓ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରତାରୁ ଅଧିକ ସେହି କୁଳମାନଙ୍କରେ ଖୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କଷ୍ଟୁରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ଉଚ୍ଚାର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାଠ ପଢ଼ୁନଥିବା ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ତି କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପାଠ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିବା ଆଦିବାସୀ, ତପସିଳଭୂତ ଜାତି, ସଂଖ୍ୟାଲୟ ତଥା ଗରିବ ଶ୍ରେଣୀର ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ନିମତ୍ତେ କଷ୍ଟୁରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କୁ ରହିବା, ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାଗଣାରେ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ତତ୍ତ୍ଵ ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଭିରିଭୂମିର ବିକାଶ ନିମତ୍ତେ ମଧ୍ୟ ପଦମେପ ନିଆଯାଇଥାଏ । ବାଲିକାମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ନିମତ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ତଥା ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ନିମତ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିବା ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରମୁଖ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ୨୦୧୨ ମସିହା ସୁଜା ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୧୮୭ ଟି କଷ୍ଟୁରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

(ଟ) ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ

ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାଲିକାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସାଧାରଣତଃ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବାଲକ ଓ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣରେ ଡାରତମ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବାଲକ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶ ସ୍ଥିତିକରି ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶ ସ୍ଥିତିକରି ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ପରିବେଶ ସ୍ଥିତିକରି ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ନିମତ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା “ଶିକ୍ଷା” ନାମକ ଏକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦର୍ଶକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷା ଅନୁକୂଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ନିମତ୍ତେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇଛି ।

(ଘ) ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ବାଲକ-ବାଲିକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦୂରୀକରଣ

ସାଧାରଣତଃ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (ସିଲାବସ, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ଶିକ୍ଷଣ- ଶିକ୍ଷାଦାନର ପରିଚାଳନା, ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ) ପରିଚାଳନାରେ ବାଲକ-ବାଲିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ବାଲକ-ବାଲିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବିଭେଦତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏପ୍ରକାରର ବିଭେଦତା ପୁଅ-ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଥାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖୁବା

୩. ତଳେ କେତେବୁଦ୍ଧିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇଛି, କେଉଁବୁଦ୍ଧିକ ପୁଅ-ଝିଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦତା ସ୍ଥିତି କରିବ ବୋଲି

ଭାବୁଛ ତା'ର ତାହାଣ ପଟେ ‘✓’ ଚିନ୍ହ ଦିଅ ।

(ଙ୍କ) ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରଗରହେ ପୁଅ ଓ ଝିଅଙ୍କ ଅଳଗା ଅଳଗା ବସାଇବା

(ଘ) ଝିଅମାନଙ୍କୁ ମନିଚର କରିବା

- (ଗ) ପୁଅମାନଙ୍କୁ ପୁର୍ବବଳ ଖେଳାଇବା ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପୁର୍ବବଳ ନ ଖେଳାଇ ଦଉଡ଼ିତିଆଁ ଖେଳିବାକୁ କହିବା
- (ଘ) ପୁଅମାନେ କେବଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ଓ ଝିଅମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ବୋଲିବା
- (ଙ) ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନେ ମିଶି ଶଣେଶ ପୂଜା ସାଜସଜା କରିବା ।
- (ଚ) ପୁଅମାନଙ୍କର ନାମଧରି ଡାକିବା ବେଳେ ‘ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଗୋଲନମ୍ବର ଧରି ଡାକିବା’
- (ଛ) ବଣ ଭୋକିରେ କେବଳ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପରିବା କାଟିବାକୁ କହିବା କାରଣ ଏହା ଝିଅପିଲାଙ୍କ କାମ
- (ଜ) ଝିଅମାନେ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରି ଖାତ୍ର କରିବା

ସାଧାରଣତଃ ଆମ ସମାଜରେ ପୁଅ-ଝିଅ, ପୁରୁଷ-ମହିଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ ବଞ୍ଚନର ପରମରା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ‘ଏହି କାମଗୁଡ଼ିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଏହି କାମଗୁଡ଼ିକ ମହିଳାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ’— ଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାଧାରା ଆମ ସମାଜରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ପ୍ରକାରର ଚିନ୍ତାଧାରା ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ, ଫଳରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ହିଁ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ / ବିଭେଦତା ଆର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବିଭେଦତା ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନଙ୍କରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ‘ହସଖେଳ’ର ନିମ୍ନ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ।

ଝିଅ ହେବ ତ ଏମିତି

ଗୌରା ଓ ଗୌତମ ଭାଇ ଭଉଣୀ । ଦୁଃଖରାମ ସେମାନଙ୍କ ବାପା । ବାପା, ମା’, ଗୌରା ଓ ଗୌତମଙ୍କୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ପରିବାର । ପରିବାରଟି ଛୋଟ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଭାବ ନଥାଏ । ଦିନେ ଦୁଃଖରାମ ବାବୁ ଘରେ ନଥିଲେ । ଗୌତମର ଦେହ ଖରାପ ହେଲା । ସେହି ସମୟରେ ଝାଡ଼ ପବନ ହେଉଥାଏ । ଗୌତମର ଦେହ ଦୁଃଖ ଗୌରା ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଝାଡ଼ ବଢାସକୁ ଦେଖୁ ଉଚିଲା ନାହିଁ । ଗୌତମଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ବଜଦଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲା ।

ବଜଦ ଗୌତମଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ରବିବାରଠାରୁ ଶନିବାର ଯାଏ ସାତଦିନ ପାଇଁ ଔଷଧ ଦେଲେ । ଗୌତମ ଔଷଧ ଖାଇଲା । ତା’ର ଦେହ ଉଲ ହୋଇଗଲା । ଗୌରାର ଦୁଃଖାହସ ଦେଖୁ ଲୋକମାନେ ତାକୁ ବାପ ବାପ କଲେ । ସଭିଏଁ କହିଲେ—
ଝିଅ ହେବ ତ ଏମିତି ।

ଏହି ପାଠ ଆଧାରରେ ତଳ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର କ’ଣ ହେବ ଚିନ୍ତା କର ।

- ଏହି ପାଠ ମାଧ୍ୟମରେ ଝିଅପିଲା (ଗୌରା)ଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବାର କାରଣ କ’ଣ ?
- ପୁଅ ଓ ଝିଅଙ୍କ କାମରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ୍ କି ?
- ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରଶ୍ନରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେଉଁ କାମଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ପୁଅମାନେ ଓ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଝିଅମାନେ କରିବା ଉଚିତ୍ ?
- ଏହି ପାଠ ମାଧ୍ୟମରେ ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ବିଶ୍ୱାସ ବଡ଼ାଯାଇ ପାରିବ କି ?

କେବଳ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ପୁଅ-ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦତା ଅଣାଯିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ପୁଅଙ୍କୁ ଓ ଝିଅଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମାନ ଅଶ୍ରୁହଣକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନରେ ସବେତନ କରାଯାଉଛି ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସଷ୍ଟ ଯେ, ଅନ୍ତର୍ଭେଣୀ ପରିସ୍ଥିତି ଉଭୟ ପୁଅ, ଝିଅଙ୍କ ସମାନ ଅଂଶଗ୍ରୁହଣକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସମାନ ଅଧିକାରର ସହ ଅଂଶଗ୍ରୁହଣ କଲେ ଯାଇଁ ଅନ୍ତର୍ଭେଣୀ ପରିବେଶର ଗୁରୁତ୍ବକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇପାରିବ । ଏଥପାଇଁ ଉଭୟ ପୁଅ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ସଚେତନ କରାଯାଇପାରିବ । “ମାନା କ୍ୟାବିନେଟ୍” ଓ “ମାନା ମଞ୍ଚ” ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରୁହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଆଲୋଚନା, ଗନ୍ଧ କଥନ, ବାଷ୍ପବ ଅଭିଜ୍ଞତା, ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, କୌତୁକ ପ୍ରଶ୍ନ, ଅଭିନନ୍ଦନ, କଣେଇ ନାଚ, ଗୋଷ୍ଠୀ ସର୍ବେକ୍ଷଣ ଭଲି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରି ଉଭୟ ପୁଅଝିଅଙ୍କ ମନରେ ଝିଅମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ବକୁ ପହଞ୍ଚାଯାଇପାରିବ । ତଳେ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ତାହରଣ ଦିଆଯାଇଛି ।

(କ) ଆଲୋଚନା : ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଇଥିବା ଭଲି କେତେକ କାହାଣୀ ଶ୍ରେଣୀରେ କୁହାଯିବ । କାହାଣୀ କହି ସାରିବା ପରେ କାହାଣୀ ସଂପର୍କରେ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯିବ ଯେ, କେତେକ ପିଲା ସବୁବେଳେ ସବୁକଥା କହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ପିଲା ବିଶେଷ କରି ଝିଅମାନେ ବୁପ୍ରଚାପ ବସିବାକୁ ପସବ କରନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ଅଧିକ ଲଜ୍ଜାଣୀଳ । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଆୟବିଶ୍ୱାସ ନ ଥାଏ ଓ ସେମାନେ କହିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଲୋଚନାରେ ସେହି ବୁପ୍ରଚାପ ପିଲା ବିଶେଷ କରି ଝିଅପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉପରେ ଅଧିକ ନଜର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(ଖ) ଗନ୍ଧକଥନ : ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ‘ଝିଅ ହେବ ତ ଏମିତି’ ବା ‘କାଞ୍ଚନର ପାଞ୍ଚ କଥା’ ଭଲି ଗନ୍ଧ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କୁହାଯିବ । ଗନ୍ଧ ସଂପର୍କତ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାଯାଇ ସେଥରେ ଝିଅପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଉପସାହିତ କରାଯିବ ।

(ଗ) ବାଷ୍ପବ ଅଭିଜ୍ଞତା : ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଶିକ୍ଷକ କୌଣସି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ କରି ଦେଖାଇଲେ, ପିଲାମାନେ ତାକୁ ଅନୁଧାନ କରି ସହଜରେ ଶିକ୍ଷାଯାଇ ପାରନ୍ତି । ବାଷ୍ପବ ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇଥାଏ । ଝିଅମାନେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କରିପାରିବେ (ଯଥା- ଖୋଟି ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ସୁଯୋଗ ଆଙ୍କିବା, ସାଇକେଳ ଚଲେଇବା ଭଲି) ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ ଶିଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇପାରିବେ ।

(ଘ) କୌତୁକ ପ୍ରଶ୍ନ : କେତେକ କୌତୁକ ପ୍ରଶ୍ନ ପିଲାଙ୍କୁ ପଚାଯାଇ ପାରିବ । ଯଥା- “ଝିଅମାନେ କମ୍ ଖାଦ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ କମ୍ କାମ କରନ୍ତି”- ଏହା ଠିକ୍ ନା ଭୁଲ । ଏଭଲି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ବାଲିକାମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟାକୁ ଉତ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରିବ ।

(ଙ) ଅଭିନ୍ୟାସ : ଅଭିନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଝିଅମାନେ ପୁଅମାନଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ଓ ପୁଅମାନେ ଝିଅଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନ୍ୟାସ କଲେ ଅଭିନ୍ୟାସ ବହୁତ ଚିତାକର୍ଷକ ହୋଇଥାଏ । ଯେପରି- ପୁଅଟିଏ ବାସନ ମାଙ୍କୁ, ତୁଳୀ ପୁଙ୍କୁ ଘରଯାରା ଧୂଆଁଭର୍ତ୍ତ ହୋଇଯାଉ ଜତ୍ୟାଦି ।

(ଘ) ଗୋଷ୍ଠୀ ସର୍ବେକ୍ଷଣ : ନିଜେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଶିଖିବା ସବୁଠାରୁ ଭଲ । ସର୍ବେକ୍ଷଣ ଏଥପାଇଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସର୍ବେକ୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତିନି ଚାରିଜଣ ପିଲା ଦଳଦଳ ହୋଇ ଘରଘର ବୁଲି କୌଣସି ଏକ ବିଷୟରେ ତଥ୍ୟ ସର୍ବେକ୍ଷଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେପରି ବୁଢ଼ୀ ମା' ମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପିଲାଦିନ ଓ ଆଜିକାଲିର ଝିଅମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେପରି ବୁଢ଼ୀ ମା' କିମ୍ବା କିମ୍ବା ଅଛନ୍ତି ଓ କିମ୍ବା ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରି ଉତ୍ତର ସବୁ ସଂକଳନ କରାଯାଇ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା କରି କିଏ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ଓ କିମ୍ବା ଅଛନ୍ତି ।

ଆହୁରି ମଧ୍ୟ “କେତେ ଝିଆ ସୁଲକୁ ଯାଉ ନାହାନ୍ତି ? କାହିଁକି ଯାଉନାହାନ୍ତି ? କ'ଣ କଲେ ଯିବେ ?” ଏ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଘରର ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଉତ୍ତର କରାଯାଇପାରେ ।

ଏହିଭଳି ଅନେକ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇ ଝିଆମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ଥାବ୍ୟ, ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ପାରିବ । ବାଲିକାମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝି ସେଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରିଲେ, ସେମାନେ ବାଲକମାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ – ୩

ଯେ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀରେ କୌଣସି ଏକ ପାଠ୍ୟପୁଷ୍ଟକଙ୍କୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରି ସେଥିରେ ପୂଅ ଓ ଝିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ କେଉଁ ଠାରେ ବିଭେଦତା ରହିଛି ତା’ର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୮ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରହଣ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା

ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଅନେକ ପଛୁଆ ବର୍ଗର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପଛୁଆ । ସାଧାରଣତଃ ତପସିଲ ଭୁକ୍ତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତିର ଲୋକମାନେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛୁଆ । ଏହି ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ନାମ ଲେଖାହାର, ଅବଧାରଣା ହାର ସାଧାରଣ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ବହୁତ କମ୍ । ଏଥିପାଇଁ ସରକାର ଏହି ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରହଣ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷାର ଏକ ମୌଳିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି “ସାମାଜିକ ସମତା” ହାସଲ । ‘ସାମାଜିକ ସମତା’ର ଅର୍ଥ ସମାଜର ସବୁ ବର୍ଗର ପିଲାମାନେ ସମାନ ଅନୁପାତରେ ବିଦ୍ୟାକଲ୍ୟରେ ନାମଲେଖା, ଅବଧାରଣା ଓ ଉପଲବ୍ଧି ପ୍ରତିକରିବା ହାସଲ କରିବେ । ୨୦୦୧ ଓ ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ବର୍ଗଙ୍କ ପାଇଁ ୪୫.୪୩ % । ଏହି ଅସମତାର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ପଡ଼ୁଛି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଆଦିବାସୀ ପରିବାରରେ ଏହି ପିଲାମାନେ ପ୍ରଥମ ପିତ୍ରର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଦ୍ୟାକଲ୍ୟ ପରିବେଶରେ ବେଶୀ ।

୪.୮.୧ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ଆମ ରାଜ୍ୟର ସମୁଦ୍ରାୟ ଲୋକଷଂଖ୍ୟାର ଏକ-ପଞ୍ଚମାଂଶ ଉତ୍ସ୍ଵ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ । ୨୭ଟି ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୩୦ ଟି ପୃଥକ ପୃଥକ ଭାଷାର ବୁକ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ସରକାର ଆଦିବାସୀ ଉପଯୋଜନା ବୁକ୍କ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରି ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଛନ୍ତି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ – ୮

ତୁମ ଜିଲ୍ଲାରେ କେଉଁ କେଉଁ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ବାସ କରନ୍ତି ? ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା, ଜ୍ଞାନ, ପରିପର୍ବତୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବୁଝି ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୮.୧ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଶେଷତା

ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଏକ ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଗୋଟିଏ ସମାଜର ଚାଲିଚଳଣ, ଆଗାର ବ୍ୟବହାର, ସାଂସ୍କୃତିକ ଏହାର ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷରେ, ଏହା ସେହି ସମାଜର ଚଳଣୀ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିଥାଏ । ଯେଉଁଠାରେ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଏହାର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରୁ ବିଛିନ୍ନ କରି ବାହାରୁ ଏହା ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇଛି । ସେଠାରେ ସେହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆବୋ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିନାହିଁ ବର୍ତ୍ତ ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପଳ ହୋଇଛି । ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଠିକ୍ ଏହିଭଳି ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିଶେଷତାକୁ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ପ୍ରକୃତି ଓ ଜୀବନ : ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଶାଳୀ, ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଓତେପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜେତ୍ତିତ । ସେମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳନ, ଯାନିଯାତ୍ରା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଓ ସର୍ବୋପରି ଚିତ୍ତାଧାରା କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରକୃତି ବିରହିତ ହୋଇଥାଏ । ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ନିର୍ଭରଣୀଳ ।
- ସରଳଜୀବନ : ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଶାଳୀ ଅତି ସରଳ । ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ, ବାସଗୁଡ଼ ଆଦି ଜୀବନର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ସରଳ ଓ ସୀମିତ । ପ୍ରକୃତିର କୋଳରେ ଏକ ଶାନ୍ତ ପରିବେଶରେ ନିଜର ସୀମିତ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଆକାଶକୁ ନେଇ ସରଳ ଜୀବନଜାପନ କରିବା ଏମାନଙ୍କର ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରକୃତି । ଅତି ଜଟିଳ ଚିତ୍ତାକରିବା ଓ ଅମୂର ଚିତ୍ତା କରିବା ଏମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାପାର ।
- ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜୀବନ : ଗୋଟିଏ ସଂପ୍ରଦାୟର ଆଦିବାସୀମାନେ ମିଳିମିଶି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଏକତ୍ର ରହିବାକୁ ପସଦ କରନ୍ତି । ଯଦିଓ ସଂୟୁକ୍ତ ବା ସଂପ୍ରସାରିତ ପରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ କୁଟିଚିତ୍ର ଦେଖୁବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ବସତି ମଧ୍ୟରେ ପରଷ୍ପରର ସାହାଯ୍ୟ, ସହଯୋଗ ଓ ମିଳିମିଶି ଚଳିବାର ରୀତିକୁ ଦେଖୁଲେ ଏହି ବସତି ଏକ ସଂପ୍ରସାରିତ ପରିବାର ଭଳି ଲାଗେ । ସୁଖଦୁଃଖରେ ଦୈନିକିନ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପରଷ୍ପର ଭାବେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତି ଓ ଅଶ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏକାଠି ମିଳିମିଶି ରହିବା, ଜୀବନକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଭାବେ ଉପଭୋଗ କରିବା ଆଦି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ଏକ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜୀବନର ଏକ ନିଦର୍ଶନ ହେଉଛି ଏହି ଜାତି ମହାସଭା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ତିମ ନିର୍ଣ୍ଣୟକ ହେଉଛି ଏହି ଜାତି ମହାସଭା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟାମାନେ ସଦସ୍ୟ ଓ ଏହାର ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ସମସ୍ତେ ମାନିଥାନ୍ତି ।
- ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ : ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ତୁଳନାରେ ନ୍ୟୁନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସବୁ ଆଦିବାସୀ ପରିବାରରେ ମହିଳାମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭଳି ରୋଜଗାରକ୍ଷମ । ସେଥିପାଇଁ ପରିବାରର ସବୁ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଏବଂ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମହିଳାମାନଙ୍କର ସମାନ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଥାଏ ।
- ଗଣତାନ୍ତିକ ଜୀବନ : ଆଦିବାସୀମାନେ ସ୍ଵଭାବତ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନଚେତା । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରଷ୍ପରର ମତାମତ ପ୍ରତି ସମ୍ବନ୍ଧ ଦେଇଥାନ୍ତି ଓ ନିଜର ମତାମତ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଲଦି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମାନେ

କାହାରିକୁ ଶୋଷଣ କରିବାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧ । ଏପରିକି ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ଜିନିଷ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜଙ୍ଗଲକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଏମାନେ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ।

- ବୃତ୍ତି : ଏମାନଙ୍କର ରୋଜଗାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଜଙ୍ଗଲଜାତ ପଦାର୍ଥ ବିକ୍ରି ଓ କୃଷି ଶ୍ରମଭିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଜଙ୍ଗଲର ଦ୍ୱାତ ଅବଶ୍ୟ ଓ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁ ସେମାନେ ଧୂରେ ଧୂରେ କୃଷି ଉପରେ ଅଧିକ ଧାନ ଦେଉଛନ୍ତି ।

୪.୮.୧ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା

ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ଭଲି ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ସମସ୍ୟା ରହିଛି ଏବଂ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନ ଆସିବାର ଅନେକ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର କେତେକ ବିଶେଷ ସମସ୍ୟା ଅଛି ଯାହା ସାଧାରଣତଃ ସମସ୍ତ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ପିଲାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଛି । ନିମ୍ନରେ କେତେବୁଡ଼ିଏ ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

(କ) ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭେଦତା

ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଓ ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତି ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସାଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକୀୟ ବେଶ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମରା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପରିଚାଳିତ । ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ, ଚାଲିଚଳନରେ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ସ୍ଵାଧୀନଭାବେ ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ ଭାବଧାରାକୁ ମଧ୍ୟ ସରଳ ଓ ମୁକ୍ତ ରଖୁଥାଏ । ପ୍ରକୃତିର କୋଳରେ ବଢ଼ିଥିବା ଆଦିବାସୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ନ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ, ବିବାହ ବା ଅନ୍ୟ ଉଷ୍ଣବ ଆଦି ସେମାନେ ରହୁଥିବା ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ସହ ଓଡ଼ିପ୍ରୋତ୍ତବ୍ୟ ଭାବେ ଜାରି ରଖିଛି ।

ଅପର ପକ୍ଷରେ, ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିର ପରିପଦ୍ମା । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାଏ, ଯେଉଁରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସ୍ଵାଧୀନତା ଅଛି ସାମିତି । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶୁଣ୍ଙ୍ଗଳା, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷା, ଚାଲିଚଳନ ଇତ୍ୟାଦି ଗୋଟିଏ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍ଵାଭାବିକ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଧିକତା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କର ଜୀବନ ସହ ଆଦୌ ସାମଞ୍ଜ୍ବିତ ନଥାଏ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ନୂଆ ଦୂନିଆ ଭଲି ଲାଗେ ଓ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶ ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ଚଳିବାରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ବ୍ଲାଙ୍ଘିନ ହୋଇଥାଏ ।

(ଖ) ପରିବାର ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷା

ଆମ ରାଜ୍ୟର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ମାନକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବା ଛପା ବହିରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ, ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମୟରେ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ସେହି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଅପରପକ୍ଷରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଆଦିବାସୀ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଉପରି ଓ ବିକାଶଧାରା ଭିନ୍ନ ଓ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର । ଖୁବ୍ ଅଛୁ କେତେକ ଆଦିବାସୀ ଭାଷାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ମୌଖିକ ପରମରା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସାତାଳୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଭାଷା ପାଇଁ ଅଳଚିକି ଲିପି ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ । ଏହାର୍ଯ୍ୟଠାତି

ଅଧିକାଂଶ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଲେଖନା ପାଇଁ ଜୌଣ୍ଡି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଲିପି ନାହିଁ । ଆଦିବାସୀ ପରିବାରର ଭାଷା ବ୍ୟବହାରରେ ଅଭ୍ୟସ ପିଲାଟିଏ ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସେ, ସେଠାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷା ତାକୁ ନୂଆ ଓ ଦୂରୋଧ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ପରିବାରର ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତା'ର ମନଲାଗି ନଥାଏ ।

(ଗ) ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରାଜ୍ୟପ୍ରତିରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟତାକୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ନଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ ପରିବେଶ ତଥା ତା'ର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ପିଲାଟିଏ ନିଜର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରୁ ସବୁ ପ୍ରକାରର ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଳ କରିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଜ୍ଞାନ ଓ ଆଦିବାସୀ ପିଲାର ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବାଭାବିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥାଏ ।

ଜଣେ ଅଣ-ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ପାଇଛି, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତ, ପରମାଣୁ, ଚାଲିଚଳନକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା କଂଷ୍ଟକର ହୋଇଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନଥାନ୍ତି ।

(ଘ) ପରିବାରିକ ସହାୟତାର ଅଭାବ

ପରିବାରର ସହାୟତା ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣରେ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା, ଆବଶ୍ୟକ ସର୍ବନିମ୍ନ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସାମଗ୍ରୀ, ପରିବାରରେ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଓ ସୁଯୋଗ, ପିଲାର ଶୈକ୍ଷିକ ଅମୁବିଧା ଦୂରୀକରଣ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବାରର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶିକ୍ଷିତ ପରିବାରରେ ପିତାମାତା ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି, ପିଲାକୁ ଶିଖିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାନ୍ତି ଓ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣ ଅଗ୍ରଗତିର ତବାରଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଆଦିବାସୀ ପରିବାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ, ତୁମେ ଦେଖୁବ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ପରିବାରରେ ପିତାମାତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଦସ୍ୟମାନେ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ସତେତନ ନଥାନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ ପିଢ଼ିର ଶିକ୍ଷାଥୀୟ (First generation learner), ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ପିଢ଼ିର କେହି ହେଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ନଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କ'ଣ ପଢ଼ୁଛି, ତା'ର ଶିକ୍ଷଣରେ କ'ଣ ସବୁ ସମସ୍ୟା ହେଉଛି, ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ଅଗ୍ରଗତି ସନ୍ତୋଷଜନକ କି ନୁହେଁ ସେ ସଂପର୍କରେ ପିତାମାତା ବା ଅଭିଭାବକ ଆବେଦନ ଦେଇନଥାନ୍ତି । ଏଭଳି ପରିବାରର ପିଲାମାନେ ପରିବାରରୁ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିଭାଗ ପାଇଁ ସହାୟତା ପାଇନଥାନ୍ତି ।

(ଙ) ଭୌଗୋଳିକ ପରିସ୍ଥିତି

ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବସତି ଅତି ବିଛିନ୍ନ ଭାବେ ଦୂର୍ଗମ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ । ବସତିଗୁଡ଼ିକ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର । ଅଧିକାଂଶ ବସତିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବା ବ୍ୟସର ପିଲାଅଂଶ୍ୟା ୧୦ ରୁ ୧୫ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥାଏ । ଏତେ କମ୍ ଦ୍ୱାରା ପିଲାକୁ ନେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସତି ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାଏ । ପାଳରେ ଗୋଟିଏ ବସତିର ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ବସତିରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଠାକୁ ଯାଇ ପାଠ୍ୟପଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ଛୋଟ ପିଲାଟିକୁ ନଦୀନାଲ, ପାହାଡ଼ିଆ ଭୂମି, ଜଙ୍ଗଲ ଦେଇ ଯିବାକୁ ପଢ଼ିଥାଏ ଯାହା କଷ୍ଟକର ଓ ବିପଦଜନକ ମଧ୍ୟ । ଏଭଳି ପ୍ରତିକୂଳ ଭୌଗୋଳିକ ପରିସ୍ଥିତି ଯୋଗୁ ବହୁତ ଆଦିବାସୀ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇନଥାନ୍ତି ।

୪.୮.୧.୩. ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ଅନେକ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି ଯେ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୃକ୍ଷ୍ୟାଙ୍କ (I.Q) କମ୍ ତେଣୁ ସେମାନେ ସାଧାରଣ (ଅଣ-ଆଦିବାସୀ) ପିଲାଙ୍କ ଭଳି ଶିଖୁ ପାରିନଥାନ୍ତି ବା ଶିଖୁବାରେ ସେମାନଙ୍କର ସମକଷ ହୋଇ ପାରିନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହଳି ମତ ସପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଗବେଷଣାମୂଳକ ତଥ୍ୟ ବା ଫଳାଫଳର ନଜର ନାହିଁ । ଅନୁକୂଳ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ପାଇଁଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଥିବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ ।

ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଅନେକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

- **ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପର୍କ :** ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟମାନଙ୍କରୁ ଦୂରକରିବା, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ଅଶ୍ଵରୂପଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠିତ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପର୍କକୁ ଦୃଢ଼ କରାଯିବା ଜରୁରୀ

ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ପାରମରିକ ଜାତି ମହାସଭା ରହିଛି । ଏମାନେ ସାମାଜିକ ସଂକ୍ଷାର ଆଣନ୍ତି । ସମାଜର ନାଟି ନିଯମ ତିଆରି କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଜାତି ମହାସଭାରେ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଁ ଗୋଷ୍ଠୀ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ ବଢ଼ାଯାଇ ପାରିବ । ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହୋଇପାରିବ ତଥା ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳର ସମସ୍ତ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କିପରି ଯାଇ ପାଠ୍ୟପଢ଼ି ଦକ୍ଷତା ହାସଳ କରିପାରିବେ – ଜାତି ମହାସଭାରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହେବା ଦରକାର । ଜାତି ମହାସଭାର ନିଷ୍ଠତି ଆଦିବାସୀ ଲୋକମାନେ ମାନିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଜାତି ମହାସଭାକୁ ସଂଚାଳିତ କରାଯାଇ ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶିକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି ଆଣିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ସରକାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରଖୁଛନ୍ତି ।

- **ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ :** ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିବେଶ ଓ ବାତାବରଣ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦମୟ ହେଲେ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଣ ହେବେ । ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କ ପରି ପରିମଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପଡ଼ିବା ଖେଳିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ଶିଶୁପ୍ରିୟ ଉପାଦାନ ଯଥା– ଖେଳସାମଗ୍ରୀ, ବର୍ଗିଚା ଆଦି ଆଦିବାସୀ ଅଧୁକ୍ଷିତ ଅଞ୍ଚଳର ବିୟ ଯମାନଙ୍କରେ ରହିବା ଉଚିତ । ଏ ଦିଗରେ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ପଦକ୍ଷେପମାନ ନିଆୟାଉଛି ।

- **ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (Multilingual Education- MLE) :** ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଯେ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ଘରର ଭାଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାଷା ବିନିମୟର ଅସୁବିଧା ହେଉଛି ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା । ଏହି ସମସ୍ୟାର ଦୂରାକଣ ନିମନ୍ତେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୨୦୦୭-୦୮ ମୟିହାରୁ ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲା ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ କେବଳ ତା'ର ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବ ଓ ତା'ର ପରିଚିତ ଦୂରିଆ ସହ ଅବଗତ ହେବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲା ମାତୃଭାଷା ପଡ଼ିବା ସହିତ ଦ୍ୱିତୀୟଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ଶିଖିବେ । ପିଲାଟି ଯେତେ ଉପର ଶ୍ରେଣୀକୁ ଯିବ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସହ ଅଧିକ ପରିଚିତ ହେବ । ସେହିପରି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ମାତୃଭାଷା (ଆଦିବାସୀ ପିଲା ଘରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଭାଷା), ଓଡ଼ିଆ, ତୃତୀୟ ଭାଷା (ଝରାଇ) ଶିଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ଏହିପରି ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପଡ଼ିବା ବେଳକୁ ପିଲା ତିନୋଟି ଭାଷାରେ ଦକ୍ଷତା ହାସଳ କରିପାରିବ ।

ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିମ୍ନ ୧୦ଟି ଭାଷାରେ ପାଠ୍ୟପୂଣ୍ଡକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ସେହି ଆଦିବାସୀ ଭାଷାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲିଛି ।

- ସଦରା (ଗଜପତି ଓ ରାଯଗଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା)
- ମୁଣ୍ଡା (ମୟୁରରତ୍ନ ଜିଲ୍ଲା)
- କିଥାନ (ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା)
- ମୁଣ୍ଡା (ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା)
- ବଣ୍ଡା (ମାଲକାନାଗିରି ଜିଲ୍ଲା)
- କୁଇ (କଷମାଳ ଜିଲ୍ଲା)
- କୋଯା (ମାଲକାନାଗିରି ଜିଲ୍ଲା)
- କୁଞ୍ଜି (ରାଯଗଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା)
- ଓରାମ (ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା)
- ଜୁଆଙ୍ଗ (କେନ୍ଦ୍ରଖର ଜିଲ୍ଲା)

ସ୍ନାନୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ନେଇ ଏହି ଦଶଟି ଭାଷାର ପାଠ୍ୟପୂଣ୍ଡକ ତିଆରି ହୋଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦିବାସୀଭାଷାର ସଂସ୍କୃତ, ଭାଷା ଓ ଚଳଣିକୁ ନେଇ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବ୍ୟବହୃତ ପଢ଼ିଛି ହେଲା –

- ବର୍ଷକୁ ନାଟି ମୁଖ୍ୟ ରତ୍ନରେ ବିଭିନ୍ନ କରାଯାଇଛି (ଗ୍ରୀକ୍, ବର୍ଷା, ଶାତ)
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ରତ୍ନକୁ ୧୦ଟି ସପ୍ତାହରେ ବିଭିନ୍ନ କରାଯାଇଛି ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ଭାଷା ଓ ଗଣିତରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ (ଥମ) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥମକୁ ନେଇ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ଯଥା-ବଡ଼ ବହି, ସାନ ବହି, ଅଷ୍ଟର ବହି, ସଂଖ୍ୟା ବହି ଇତ୍ୟାଦି ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ସପ୍ତାହକୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଦିନ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନର ସମୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଭାଷା, ଗଣିତ, ପରିବେଶ ଶିକ୍ଷା, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷା, କ୍ରୀଡ଼ା, ଗୀତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

• ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଵଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ :

ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଶିଶୁ ଉପଯୋଗୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, କାହାଣୀ ଉପବି, ପାରମରିକ ଖେଳ, ନୃତ୍ୟଗୀତ, ଆଦିବାସୀ ସାଧନ ସଂଗ୍ରହ, ସ୍ନାନୀୟ ଆନନ୍ଦ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବହାର, ଲୋକ ସତେତନତା ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତା, ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିରୁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପାଠୋପକରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ତାହା ହଁ ସ୍ଵଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ।

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତରଫରୁ ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ବହୁମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ “ସ୍ଵଜନ”ର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆରମ୍ଭମୁଖ୍ୟ ହେଉଛି –

- ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଲୋକାଦିମୁଖୀ କରାଇ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଯୋଗିବା ।
- ପିଲାଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆନ ତଥା ସ୍ନାନୀୟ ଆନନ୍ଦ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା
- ଗ୍ରା ଲୋକ, ଅଭିଭାବକ, ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କ ସ୍ଵଜନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

- ଗାଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ପଠନ ଓ ଆଲୋଚନାର ଭିତ୍ତିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ଗାଁର ସ୍ଥାନୀୟ ଜ୍ଞାନର ଆବିଷାର, ସଂଗ୍ରହ ଓ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ବିନିଯୋଗ, ଗାଁର ଜ୍ଞାନରୁ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ।
- ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଜନ ଏକ ବହୁମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେଉଁଥରେ ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳର ବାଳକବାଲିକା, ପିତାମାତା, ଗାଁ ଲୋକ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଏହି ସମସ୍ତଙ୍କର ମିଳିତ ସହଯୋଗ ଓ ସୃଜନୀ ଶକ୍ତି ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରଟିଏ ରହିଛି । “ସୃଜନ”ରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା କେତେ କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦାହରଣ ତଳ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - ୪.୫

କାର୍ଯ୍ୟର ନାମ	ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ	<ul style="list-style-type: none"> ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ ମୌଖିକ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ (ଲୋକଗତ୍ସ୍ଵ, ଧର୍ମ, ଭଗତମାଳି, ଲୋକଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ବାଦ୍ୟ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ, ପରମତା ବିଷୟରେ ଧାରଣା ବୃଦ୍ଧି କରିବା । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଡ଼ାଇବା ବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ସେହି ଅଞ୍ଚଳ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କ କଥ୍ଯ ଭାଷାର ସାହାୟ୍ୟ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବୁଝିବାକୁ ସହଜ କରିବା । ପିଲାର ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ସ୍କୁଲରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ଓ ଗାଁର ସାଧନକୁ ଉପଯୋଗ କରିବା ।
ଦ୍ୱାରାଷ୍ଟିକ ଶିକ୍ଷଣ	
ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ (ଚିତ୍ରବହିରେ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଲେଖାଥିବା)	<ul style="list-style-type: none"> ପାଠ୍ୟକାନ୍ତ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିବା । ଅନ୍ୟ ଭାଷା ଶିଖିବା ପାଇଁ ମାତୃଭାଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା କୌଶଳ ଜାଣିବା ।
କାହାଣୀ ଉସବ (Story telling festival)	<ul style="list-style-type: none"> ପିଲାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ସୃଜନଶୀଳ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପିଲାମାନରୁ ଉପ ଦୂରକରି ମୁକ୍ତ ଭାବ ପ୍ରକାଶର ସୁଯୋଗ ।
ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟ	<ul style="list-style-type: none"> ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଂଶଭାବେ ବିବଚେନା କରିବା ।
ଉସବ	<ul style="list-style-type: none"> ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟାଭିମୁଖୀ କରିବା ।

ସୃଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପିଲାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କରାଯାଇ ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ପରିବେଶ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଚଳଣିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ସ୍ଥାନ ଭାବେ ପରିଗଣିତ ହେବ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଦୃଗନ୍ତି ହେବ ।

ହୁଣ୍ଡେପରେ କହିଲେ, ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଦେବା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କ ଆମ୍ବଦିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଥାଏ । ଏହା ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିଯମିତ ଭାବେ ଆସିବା ଓ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାଏ ।

୪.୮.୨ ସଂଖ୍ୟାଲୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ସଂଖ୍ୟାଲୟ (ମୁସଲିମ) ସଂପ୍ରଦାୟର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରହଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ସମସ୍ୟା ହେତୁ ଏମାନେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛୁଆ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେଉଛି ଏମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରମୁଖ କାରଣ । ବିଦ୍ୟାଲୟ ଯିବା ବୟସର ପିଲାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଘରକାମରେ ନିଯୋଜିତ ହେବା, ଘର କାମରେ ବାପା ମା'ଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂଖ୍ୟାଲୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ପିଲାମାନେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିପାରିନାଥାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଝିଅ ପିଲାମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ ସମସ୍ୟା ଅଧିକ ଜଟିଳ । ଦୃଢ଼ୀୟତଃ, ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଫଳରେ ସେମାନେ ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିପାରି ନାଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ (ଗ୍ରାମ/ପଡ଼ା/ବସତି)ରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟାଲୟ ପରିବାର ବସବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପିଲାମାନେ ନିକଟସ୍ଥ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ଓ ସେହି ବିଦ୍ୟାଲୟମାନଙ୍କରେ ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିପାରିନାଥାନ୍ତି । ତୃଢ଼ୀୟତଃ, ସଂଖ୍ୟାଲୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ପିଲାମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଭାଷାରେ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀର ଅଭାବ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରତିବନ୍ଦକ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ, ଅତିରିକ୍ତ ପଠନସାମଗ୍ରୀର ଅଭାବ ସେହି ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଚତୁର୍ଥୀତଃ, ସଂଖ୍ୟାଲୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିକ ପରମାର୍ଥ ଆଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ କରାଯାଇନାଥାଏ ।

ଏ ସବୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମ୍ନ ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାର ପାଠ୍ୟପୂଣ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟ ସ୍ଥାପନା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଭିତ୍ତିଭୂମିର ବିକାଶ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉଛି ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ବାଳକ ଓ ବାଳିକା, ଆଦିବାସୀ ଓ ସାଧାରଣ ବର୍ଗର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଓ ଅଣ-ବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ସଂଖ୍ୟାଲୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅସୁବିଧାକୁ ଶୋଣ କରି ବିଦ୍ୟାଲୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷାର ଦ୍ୟାମ ଦ୍ୟାମ ନେଇଥାଏ । “ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅଧିକାର” - ଏମା ହୃଦୟଲାମ କରି ବିଦ୍ୟାଲୟ ନିଜର ଦର୍ଶନ, କାର୍ଯ୍ୟଧାରା, କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପାଯନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଏ । ଅଧିକାର” - ଏମା ହୃଦୟଲାମ କରି ବିଦ୍ୟାଲୟ ନିଜର ଦର୍ଶନ, କାର୍ଯ୍ୟଧାରା, କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପାଯନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଏ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମିଳା ନିଲାର ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ କରିବା ନିମେତ୍ତା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ସୁଯୋଗ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ନିମନ୍ତେ ଓ ତା'ର ଅଧିକାରର ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଭାଷାରେ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଏକ ପ୍ରତିବନ୍ଦକ ଶୂନ୍ୟ ପରିବେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିବ ।

୪.୯ ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲା

- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସାମ୍ୟବାଦ ଓ ସମାନତାର ଅନୁଭୂତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।
- ଏତ୍ତଦିନ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ସହଭାଗୀ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମନୋବ୍ୟବରେ ବିକାଶ କରିଥାଏ ।
- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଓ ସମନ୍ଵ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଉଭୟ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ପରିଚାଳନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ।

- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କେବଳ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟମାନଙ୍କରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ, ଯେଉଁଠି କେବଳ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ।
- ଯଦିଓ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ, ତଥାପି ସମାଜର ମୁଖ୍ୟସ୍ଥୋତ୍ରରୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପୃଥକ କରି ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍କରିତ ସ୍ଵର୍ଗିତ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗମାନେ ସମାଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତି ।
- ସମନ୍ତିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ଅଣବାଧୂତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ମିଶ୍ର ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଓ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟସ୍ଥୋତ୍ରରେ ସାମିଲ କରିବା ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।
- ସମନ୍ତିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉତ୍ତମ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ବ ନେଇଥାନ୍ତି ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଅଂଶଗ୍ରହଣ । ଏହି ନିତୀରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣେଇବା ଓ ଭିନ୍ନତାକୁ ସ୍ବୀକାର କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ନିତୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ମାନବିକ ଅଧିକାରକୁ ପ୍ରତିଫଳନ କରିଥାଏ ।
- ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ - ୧୯୯୪ରେ ସାତ ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମତାର ସଂଜ୍ଞା ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା - ଦୃଷ୍ଟିହୀନତା, ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିଷ୍ପନ୍ଦ ବ୍ୟକ୍ତି, କୁଷ ଗୋଗରୁ ଆଗୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ଶ୍ରବଣ ବାଧୂତ, ଚଳନ ଅକ୍ଷମତା, ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ଓ ମାନସିକ ଅସୁସ୍ତତା ।
- ଜାତୀୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧିନିୟମ (୧୯୯୯)ରେ ଚାରି ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଥଳାଥାନ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ସେହି ଚାରି ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମତା ହେଲା - ସ୍ଵ ପରାୟଣତା, ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଠ ପକ୍ଷାଘାତ, ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସରତା, ବହୁବିଧ ଅକ୍ଷମତା ।
- ସମନ୍ତିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ, ଚାଲିଚଳନ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଯଦି ଅକ୍ଷମତା କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖନ୍ତି ତେବେ ପିଲାଠାରେ ଅକ୍ଷମତା ଅଛି କି ନାହିଁ ତାହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଡାକ୍ତର ବା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣର ଦାୟିତ୍ବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦାନ ନିମନ୍ତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କୌଣସି ହାସଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ଏତଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମନ୍ତ୍ରୀୟ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ, ଅନ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞ, ସହ-ଶିକ୍ଷକ ତଥା ପିଲାମାନା ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।
- ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସମୟୋଜନ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସମୟୋଜନ କରାଯିବାବେଳେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ରୂପାନ୍ତର, ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ, ବାଦ ଦେବା ଓ ପ୍ରତି ସନ୍ତୁଳନ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

- ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ବାଲ୍ୟବିବାହ, ସମାଜରେ ପ୍ରତକିତ ସଂସ୍କୃତିକ ପରମାଣୁ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅବସ୍ଥା, ଶୌଚାଳୟର ଅଭାବ ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ବୈଷମ୍ୟତା ହେଉଛି ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା ।
- ବାଲିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି । ଏଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାତ୍ର-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଶଠନ ଓ ପ୍ରାଗମ୍ଭିକ ପ୍ରତରେ ବାଲିକା ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଜୀବନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (NPEGEL) ରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସ୍ଥାହନ, କଷ୍ଟରବା ଗାନ୍ଧୀ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ଥାପନା, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉଛି ।
- ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ବିଶେଷତା ସେମାନଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଶାଳୀ, ପ୍ରକୃତି ସହିତ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।
- ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଓ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସଂସ୍କୃତ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବାଧାପ୍ରାୟ ହୋଇଥାଏ ।
- ପରିବାର ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷାରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହିଁ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଆଦିବାସୀ ପିଲା ପ୍ରଥମ ପିଢ଼ିର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ପରିବାରର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦୟୋଗ କରିବାର ପାଇଁ ଅଧିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୋଷ୍ଠୀ ସଞ୍ଚାଳନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଲନ କରୁଛନ୍ତି ।
- ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସରକାର ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୋଷ୍ଠୀ ସଞ୍ଚାଳନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଲନ କରୁଛନ୍ତି ।

୪.୧୦ ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖ୍ୟବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

୧. ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପଯୋଗିତାଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି -

- ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ଅନୁପାତ କମ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହାୟତା ଓ ଯତ୍ନ ପାଇଥାନ୍ତି ।
- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣପ୍ରାୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ପଢ଼ନ୍ତି ପ୍ରଯୋଗ କରି ଜିନ୍ନିଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପଡ଼ାଇଥାନ୍ତି ।
- ଏହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଉପକରଣ, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିଥିବା ହେତୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ।
- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବାସିକ ସୁବିଧାସୁଯୋଗ ଥିବା ହେତୁ ଅନେକ ଗରିବ ଶ୍ରେଣୀର ଜିନ୍ନିଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ (ଯେଉଁମାନେ ମଧ୍ୟ ପରିବାରରେ ଅବହେଳାର ଶିକ୍ଷାର ହୋଇଥାନ୍ତି) ସୁରକ୍ଷିତଭାବେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହି ଶିକ୍ଷାଲାଭର ସୁଯୋଗ ପାଇଥାନ୍ତି ।
- ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରାଯିବା ସହିତ ଧନ୍ୟମୂଳକ ତାଲିମ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ, ଯାହା ଫଳରେ ଉବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଜିନ୍ନିଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଧରା ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି ।

- ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅନ୍ୟ ଅଣବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନକାରାମୂଳକ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି, ଯଦ୍ୱାରା ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତାବିତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏ ପ୍ରକାରର ପରିସ୍ଥିତି ନ ଥାଏ ।
  - ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତି, ଯଥା : ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ପିଲାକୁ ଚଳନ (ability) ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବାପାଇଁ ଚଳନ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ଓ ଶ୍ରବଣବାଧୁତ ପିଲାକୁ Sign Language ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ଜଣ୍ୟାଦି ।
  - କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଯୁକ୍ତି କରିଥାନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ବାଧୁତ ପିଲାର ସମସ୍ୟାକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବାଧୁତ ପିଲା ହେଁ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିପାରିବ ଯାହା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।
- 9.
- ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ (ବାଧୁତ) ପିଲାଟିଏ ସାଧାରଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲା ଅନ୍ୟ କେତେକ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାଙ୍କ ସହ ମିଶି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାଏ ।
  - ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ବଲ ଶିକ୍ଷକ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାର ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।
  - ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସମ୍ବଲ କଷର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ, ଯେଉଁଠାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଉପକରଣ/ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରିରେ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ।
  - ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପରିବାରରୁ ପୃଥିକ କରି ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପରିବେଶରେ ଯୁନିଟ କରାଯାଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତା'ର ପରିବାରର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ସହ ରହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭାଗ ନେଇଥାଏ ।
  - ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ବାହାରୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ସାଧାରଣ(ଅଣବାଧୁତ) ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ନକାରାମୂଳକ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏପରି ହୋଇନଥାଏ ।
- iii. (କ), (ଘ), (ଚ), (କ୍), (ଝ), (ଓ)
4. ସ୍ଵର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି ସଂପନ୍ନ ପିଲାର ଲକ୍ଷ୍ୟ –
- ଅଜଣା ପରିବେଶରେ ଚାଲିବାରେ ଭୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ବା ଚାଲିବା ବେଳେ ଆଶ୍ୱରତଳକୁ ଥିବା ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଝୁଣ୍ଡିଥାଏ ।
  - ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଆଖୁ ମିଟିମିଟି କରୁଥାଏ ।

- ବକ୍ତାକର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ପରିପ୍ରକାଶ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଭାବଭଙ୍ଗ ଚିହ୍ନବାରେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ବୂଧ୍ନାନ ହୋଇଥାଏ ।
  - ବସୁର ଛାୟା ଓ ସେହି ବସୁ ମଧ୍ୟରେ ତ୍ରୁମ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।
  - କଳାପଟାର ଲେଖାକୁ ପଢ଼ିବାରେ ବିଶେଷ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ବୂଧ୍ନାନ ହୋଇଥାଏ ।
  - ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ବହିକୁ ଆଖିର ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ ବା ସ୍ଵାଭାବିକଠାରୁ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ନେଇଥାଏ ।
  - ଲେଖିବା ସମୟରେ ଧାଢ଼ି ଓ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବଧାନ ରଖିପାରେ ନାହିଁ ।
  - ୪/୫ ମିଟର ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦୂରତାରେ ଥିବା କୌଣସି ଜିନିଷ ଅଥବା ବ୍ୟକ୍ତି ଚିହ୍ନବାରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ବୂଧ୍ନାନ ହୋଇଥାଏ ।
  - କଳାପଟାରୁ ଦେଖି ଲେଖିବା ବେଳେ ପାଖ ପିଲାକୁ ବାରମ୍ୟାର ପଚାରି ଲେଖୁ ଥାଏ ।
  - ସାଦୃଶ୍ୟଥିବା ବସୁ, ଅକ୍ଷର ବା ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଣିବାରେ ଭୁଲ୍ କରିଥାଏ ।

8. (၄), (၈),

୭. ଦୃଷ୍ଟିବାଧୁତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସହଯୋଜନ କଲାବେଳେ ନିମ୍ନ ଦିଗରୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଖାନ ଦିଆଯିବ ।

- ବ୍ରେଲ୍ ଲିପିରେ ପ୍ରଶ୍ନପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରେଲ୍ ଲିପିରେ ଉଚର ଲିଖନ
  - କେବଳ ମୌଖିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ମୌଖିକ ଉଚର
  - ମୌଖିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରେଲ୍ ଲିପିରେ ଉଚର ଲିଖନ
  - ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ କହୁଥିବା ଉଚର ଲେଖିବା ପାଇଁ ଲେଖକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପରୀକ୍ଷାରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ପିଲାଙ୍କୁ ଉଚର ତାକିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା
  - ରେକର୍ଡରରେ ରେକଡ଼ିଂ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ତାହାକୁ ଶୁଣି ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ପିଲାର ଉଚରକୁ ରେକଡ଼ିଂ କରିବା
  - କ୍ୟାଷେଟ ରେକର୍ଡରେ ରେକଡ଼ିଂ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ବ୍ରେଲ୍ ଲିପିରେ ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ଉଚର ଲିଖନ ।
(ଏହି ଭଲି ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷା ପଢ଼ିରେ ସମୟୋଜନ କଲାବେଳେ ଅନେକ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ
  - ବୋଲ୍ଫାର୍ମିଂ ।

୭. (କ), (ଘ), (ଘୁ), (ଚ), (ଛ), (ଜ)

୧. ପତ୍ରେୟକ ପଶୁର ଉଚ୍ଚର ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖ ।

- (କ) ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷା କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

(ଖ) ସମନ୍ବିତ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷା କିପରି ଭିନ୍ନ ?

(ଗ) କେଉଁ କେଉଁ ଲକ୍ଷଣରୁ ଦୃଷ୍ଟିବାଧ୍ୟ ପିଲାକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିଛେବ ?

(ଘ) ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ପରିଦ୍ୱାତରେ ସ୍ଵପ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି ସାପନ୍ତି ପିଲା ପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରିଟାଳନା କିପରି କରାଯିବ ?

- (ତ) “ବାଲିକା ମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକରୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ମନୁଷ୍ୟକୃତ” ଏହା ସତ୍ୟ କି ?
କାହିଁକି ?
- (ଥ) ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ କ’ଣ ବୁଝ ?
୨. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୨୫୦ ଶଙ୍ଖ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର ।
- (କ) “ଅନ୍ତର୍ବେଶୀ ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତି ଗଣତାନ୍ତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ସମାନତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ସହିତ ଭିନ୍ନତାକୁ ସୀକାର କରିଥାଏ” – କିପରି ?
- (ଖ) ଅନ୍ତର୍ବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କର । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମୟୋଜନ କଲାବେଳେ କେଉଁ ସବୁ ଦିଗକୁ ଧାନ ଦେବାକୁ ହେବ ?
- (ଗ) ବାଲିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କି କି ପଦକ୍ଷେପ ସବୁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି ? ସେ ସବୁର ଫଳାଫଳ କ’ଣ ହୋଇଛି ?
- (ଘ) ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉଛି ତା’ର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।
୩. ଆଦିବାସୀ ପିଲାଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂକଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଦିଅ ।
- (କ) ପରିବାରର ଭାଷା ଓ ବିଦ୍ୟାକଲ୍ୟର ଭାଷା
- (ଖ) ପରିବାରର ସହାୟତାର ଅଭାବ
- (ଗ) ଜୌଗୋଲିକ ପରିସ୍ଥିତି

୪.୧୨ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ :

- IGNOU (2008) : In-service teacher Education on Girls Education
- OPEPA (2008) : ବହୁଭାଷୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ-ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମାନୁଆଳ
- OPEPA (2007) : ସୃଜନ
- SCERT (2003) : ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପରିଚି (ସୁଶିକ୍ଷଣ ପୁସ୍ତିକା-ଚର୍ବୀର୍ଥ ପତ୍ର)

ପରିସଂଖ୍ୟାନ (Elementary Statistics)

୪.୧ ଉପକମ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ମାତ୍ରରେ ଏହାହା ଜୀବନମୁଖ୍ୟରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ

୪.୩ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଉପସ୍ଥାପନ

ପ୍ରକାଶକ ନାମ ଓ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପତ୍ରର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ନାମ ଓ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପତ୍ରର ଅଧିକାରୀଙ୍କ
ପଦବୀ ଓ ପଦବୀର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ନାମ ଓ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପତ୍ରର ଅଧିକାରୀଙ୍କ

୪.୩.୨ ସାରଣୀରେ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ

୪.୩.୩ ଲେଖଚିତ୍ରରେ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ

୪.୪ ତଥ୍ୟର ଛବିକ ପରିପ୍ରକାଶ (Pictorial depiction of data)

୪.୪.୧ ଛବି ଲେଖ

୪.୪.୨ ସ୍ତର ଲେଖ । କୌଣସି କାହାରେ କାହାରୁ କାହାରୁ କାହାରୁ ?

୪.୪.୩ ପୌନ୍ୟପନ୍ୟ ଆୟତଚିତ୍ର

୧୦୪ ଶାଖା ମେଲ୍ ପରୀକ୍ଷା ରଜିସ୍ଟ୍ରେସନ୍ ଫର୍ମ

0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0 0.0.0.0

୪.୫ ତଥ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରଣ

୪.୪.୧ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରକାଶତା

୪.୪.୨ ବିଚ୍ରାନ୍ତିକ ମାପ (Measures of Variability)

୪.୪.୩ ପରାମଣୀ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ କାହିଁଏ

୪୩ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧର ଉପରେ ଯାହା ଶିଖିଲା ମେଲାକାଳ ତିଥି ମେଲାକାଳ ଏହି ଜାଗରୁକାଙ୍କଷା ଏହି ଜାଗରୁକାଙ୍କଷା

କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ

୧୦.୨ ମହାଶ୍ରୀ ମହାତ୍ମା ପାତ୍ରକୁଳ ଏକାକୀ
ପାତ୍ରକୁଳ ଏକାକୀ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

৪.৮ একজ সম্বলত প্রশ্নাবিলী

୪.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

୪.୧ ଉପକ୍ରମ

ତୁମେ ଜାଣ ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ଜମିଜମା, ରାଜସ୍ତା, କୃଷି ଉପାଦନ, ମାନବ ସମ୍ବଲ ଜତ୍ୟାଦିର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାର ହିସାବ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲେ । ତୁମର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା, ଛବି, ନାମ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବ । ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା, ତଥ୍ୟକୁ ଉଚିତ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଏବଂ ତାକୁ ବିଶ୍ଵେଷଣ କରି ତୁମ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଓ ବିଦ୍ୟାଲୟ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରାଯାଏ । ତୁମେ ଏକମତ ହେବ ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତଥ୍ୟ ପରିଚାଳନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସର୍ବନିମ୍ନ ଆନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସେମାନେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟର ବ୍ୟବହାର କରିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ତଥ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ କୌଣସି ହାସଲ କରିବାରେ ଆମକୁ ସହାୟତା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏହି ଏକକରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରତିକରଣ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ମୂଳଧାରଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରତିକରଣ ତଥ୍ୟ ସଂରଚନା ଓ ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ପାଠ ପଡ଼ାଯାଉଛି । ତେଣୁ ଆମକୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ, ଉପସ୍ଥାପନା ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରଣର ମୌଳିକ ଧାରଣା ସଙ୍ଗେ ପରିଚିତ ହେବା ସହିତ ଏହା କରିପାରିବାର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଏହି ଏକକର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଛି ।

୪.୨ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ପାଠକଳା ପରେ ତୁମେ

- ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କିପରି କରାଯାଏ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ଏବଂ ସଂଗ୍ରହୀତ ତଥ୍ୟକୁ ବିଭାଗୀକରଣ କରିବ ।
- ତଥ୍ୟକୁ ସାରଣୀରେ ଓ ଲେଖ ଚିତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବ ।
- ତଥ୍ୟକୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଲେଖଚିତ୍ର ଯଥା- ଛବିଲେଖ, ପ୍ରସ୍ତରିଲେଖ, ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ ଓ ବୃତ୍ତଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ ।
- ତଥ୍ୟର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବ ।
- ତଥ୍ୟାବଳୀର ବିଶ୍ଵାର, ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମାନ, ଗରିଷ୍ଠକ ଓ ମାନକ ବିର୍ତ୍ତୁୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବ ।
- ୧ - ପରାମରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟକୁ ତୁଳନା କରି ବିଶ୍ଲେଷଣ କରିବ ।

୪.୩ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଉପସ୍ଥାପନ

ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତା ପାଇଁ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁ । ଏପରିକି ଆମର ମାସିକ ଘର ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଆମେ ଯୋଜନା କରିଥାଉ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଥାଉ । ତୁମେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦୈନିକ, ସାପ୍ତାହିକ, ମାସିକ ତଥା ବାର୍ଷିକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିବ ଯଥା- ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିବା ପିଲାସଂଖ୍ୟା, ବାଲକ ଓ ବାଲିକା ସଂଖ୍ୟା, ମାସିକ କାର୍ଯ୍ୟଦିବସ, ପିଲାର ବାର୍ଷିକ ଉପସ୍ଥାନ, ଅନୁଷ୍ଠାନର ବାର୍ଷିକ ଆୟକ୍ୟ ରତ୍ୟାଦି । ଏହିପରି ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଂଖ୍ୟା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶିତ । ତେଣୁ ଆବଶ୍ୟକ ସୂଚନା ବା କଥାର ସଂଖ୍ୟାକ ପରିପ୍ରକାଶକୁ ତଥ୍ୟ କୁହାନ୍ତି ।

ବିଭିନ୍ନ ଉପରୁ ତଥ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓ ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥାଉ । ସଂଗ୍ରହୀତ ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ କ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲିପିବଦ୍ଧକରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ । ତୁମେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ କିପରି ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବ, କିପରି ଲିପିବଦ୍ଧ

ତେଣୁ ଓ ତଥ୍ୟକୁ କିପରି ଲେଖନ୍ତିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବ ତାହା ଜାଣିବା ଏବଂ ଏ ଦିଗରେ ଦକ୍ଷତା ହାସଳ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବୁନ୍ଦିପାଇଁ ବାମ - ୧

ବୁନ୍ଦି ବିଦ୍ୟାକୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିବା ଦୈନିକ, ସାପ୍ତାହିକ, ମାସିକ ଓ ବାର୍ଷିକ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା କର ।

୩.୩.୧ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ

ଆବଶ୍ୟକ ସିଦ୍ଧାତ ହାସଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ରଖୁ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମାନ୍ତରେ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ । ଆସ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ଉପରୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉଦାହରଣ-୧ ଏକ ବିଦ୍ୟାକୟର ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି କିପରି ଅଛି ଶିକ୍ଷକ ଜାଣିବାକୁ ତାହିଁଲେ । ତେଣୁ ସେ କେଉଁ ପିଲା ଦୈନିକ କେତେବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ୁଛି ଜଣ ଜଣ କରି ପଚାରି ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ।

ଏଠାରେ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସିଧାଏଲକ୍ଷ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା । ଏପ୍ରକାର ଉପରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ପ୍ରାଥମିକ ଉତ୍ସ (Primary) ଏବଂ ପ୍ରାଥମିକ ଉପରୁ ସଂଗୁହାତ ତଥ୍ୟକୁ ପ୍ରାଥମିକ ତଥ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ।

ଉଦାହରଣ -୨ ଏକ ଗ୍ରାମ / ସହରର ବିଭିନ୍ନ ରୋଜଗାର ଶ୍ରେଣୀରେ ଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ଫଶ୍ୟା ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ପଞ୍ଚାୟତ / ମୁନିସିପାଲିଟି ଅର୍ପିତ ଜନଶରୀରା ରିପୋର୍ଟ ଦେଖୁ ହିସାବ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏଠାରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ସିଧାଏଲକ୍ଷ.ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ହୋଇନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ପିତ ରେକର୍ଡରୁ, ବହିରୁ ଏହି ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଛି । ତଥ୍ୟର ଏପ୍ରକାର ଉପରୁ ପରୋକ୍ଷ ଉତ୍ସ (Secondary source) ବା ଦ୍ୱିତୀୟକ ଉତ୍ସ ଏବଂ ଏହି ସଂଗୁହାତ ତଥ୍ୟକୁ ପରୋକ୍ଷ ତଥ୍ୟ (Secondary data) କହିବା ।

ତଥ୍ୟ	→ ପ୍ରୁତ୍ୟେଷ ତଥ୍ୟ (ପ୍ରାଥମିକ ତଥ୍ୟ)
	→ ପରୋକ୍ଷ ତଥ୍ୟ

ବୁନ୍ଦି ପାଇଁ ବାମ -୨ : ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର କେତୋଟି ଲେଖାଏଁ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ପରୋକ୍ଷ ତଥ୍ୟର ତାଲିକା କର ।

ଉଦାହରଣ -୩ ସଚିନ୍ ତେହୁଳିକର ଏକ ଦିବସୀୟ କ୍ରିକେଟ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ କରିଥିବା ରନ୍ ହେଲା—

୨୫, ୭, ୨୧, ୧୭, ୧୦୭, ୪୩, ୩୪ ଓ ୩୦ ।

ଏଠାରେ ରନ୍ଗୁଡ଼ିକ ସଂଗଠିତ ହୋଇନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି କ୍ରମରେ ସଜାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ଅପରିଚାତ୍ମକ ତଥ୍ୟ (raw data) କହିଥାଏ । ଏହି ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପରେ ସଜୀକରଣ କରାଯାଏ ।

ତଥ୍ୟ ସମୂହକୁ ଆମର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦଳଦଳ କରି ସଜାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ଯାହାକୁ ବିତରଣ (distribution) କହାନ୍ତି । ଏକ ବିତରଣରେ ତଥ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଫଶ୍ୟାକୁ ଲବ୍ଧାଙ୍କ (score) ବହାନ୍ତି ।

୪.୩.୨. ସାରଣୀର ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ (Tabular Representation of data)

ଆମେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲା ପରେ ଏହାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ସଜାଇ ରଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । କମ୍ଳ ଲବଧାଙ୍କ ଥିବା ଅସଜଢା ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ସାନରୁ ବଡ଼ (ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଵକ୍ରମ) ବା ବଡ଼ରୁ ସାନ (ଅଧ୍ୟକ୍ରମ)ରେ ସଜାଇ ପାରିବା । ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଵକ୍ରମ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଯାଇଥିବା ତଥ୍ୟକୁ ସଜିତ ତଥ୍ୟ (conveyed data) କୁହାଯାଏ ।

ଉଦାହରଣ - ୪ : ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀର ୧ମ ଏକକ ପରୀକ୍ଷଣରେ ଗଣିତରେ ପିଲାମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର (୫୦୪୩୩୫୪୦୪-
୨୫) ହେଲା : 25, 16, 7, 15, 23, 20, 3, 10, 21, 8, 18, 16, 12, ୨୩ ୭୫ ।

ଏହି ଅସଜଢା ତଥ୍ୟାବଳୀକୁ ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଵକ୍ରମରେ ସଜାତି ଲେଖିଲେ ହେବ : 3, 5, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 16, 18, 20, 21,
23, 25, 25

ସଜିତ ତଥ୍ୟରୁ ତୁମେ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉବର ସହଜରେ ପାଇପାରିବ, ଯାହା ଅସଜଢା ତଥ୍ୟରୁ ପାଇବା ସହଜ ନଥିଲା ।

* ଗଣିତରେ ପିଲାମାନେ ରଖିଥିବା ସର୍ବନିମ୍ନ ନମ୍ବର କେତେ ?

* ଗଣିତରେ ପିଲାମାନେ ରଖିଥିବା ସର୍ବାଧିକ ନମ୍ବର କେତେ ?

* ଗଣିତରେ କେଉଁ ନମ୍ବର ସର୍ବାଧିକ ପିଲା ରଖିଛନ୍ତି ?

ତୁମ ପାଇଁ କାମ - ୩

Ques. 3 : (i) ଉଦାହରଣ- ୪ର ତଥ୍ୟକୁ ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲେଖ ।

(ii) 70, 61, 7, 16, 34, 52, 43, 25, 11, 20, 2, 67 କୁ ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଵକ୍ରମ ଓ ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲେଖ ।

କିନ୍ତୁ ତଥ୍ୟାବଳୀରେ ଥିବା ତଥ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ମୋଳଥିଲେ ଦପରୋଳ ପ୍ରକାଳୀରେ ଲେଖିବା କଷ୍ଟସାଧ ହୋଇପଡ଼େ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ତଥ୍ୟାବଳୀକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରି ନିର୍ଯ୍ୟାସ (inference) ପାଇବା ଆମ ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ହୋଇପଡ଼ିବ । ଏପରିସ୍ଥିତିଲେ ଆମକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ତଥ୍ୟକୁ ସଜାଇ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀକୁ ଆସ ସଜାଇ ଲେଖିବା ।

ଉଦାହରଣ - ୫ ୪ମ ଶ୍ରେଣୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଯୋଡ଼ା ମାପ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ଯୋଡ଼ା ମାପ (size) :

5	4	7	5	6	7	6	5	6	6
4	5	6	8	7	4	6	5	6	4
5	7	6	7	5	6	6	4	8	7

ଉପରୋକ୍ତ ତଥ୍ୟକୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଟାଲି ଚିହ୍ନ ବ୍ୟବହାର କରି ସଜାଇ ଲେଖିଲେ :

ସାରଣୀ- ୪.୧

ଜୋଡ଼ା ମାପ (x)	ଟାଲି ଚିହ୍ନ	ପିଲା ସଂଖ୍ୟା (f)
4		5
5		7
6		10
7		6
8		2

ବର୍ତ୍ତମାନ ସାରଣୀ ୪.୧ ଦେଖୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଚ୍ଚର କୁହ ?

- (i) ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ଯୋଡ଼ା ମାପ କେତେ ?
- (ii) ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମାପ କେତେ ?
- (iii) ଶ୍ରେଣୀରେ କେଉଁ ମାପର ଯୋଡ଼ା ସର୍ବଧିକ ଅଟେ ?
- (iv) ଶ୍ରେଣୀରେ କେଉଁ ମାପର ଯୋଡ଼ା ସର୍ବନିମ୍ନ ଅଟେ ?
- (v) ଶ୍ରେଣୀର ମୋଟ ପିଲାସଂଖ୍ୟା କେତେ ?

କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚର ତୁମେ ପ୍ରଥମ ତଥ୍ୟାବଳୀରୁ ସହଜରେ ପାଇ ପାରିଆଅଛ କି ?

ତୁମେ ଜାଣିଲ :

- ଏଠାରେ ଦର ତଥ୍ୟକୁ (ପିଲାଙ୍କ ଯୋଡ଼ା ମାପ)କୁ ଲବ୍ଧାଙ୍କ (score) କୁହାଯାଏ ।
- ପିଲାସଂଖ୍ୟା ସୂଚାରୁଥିବା ଗାର (/) ବା ରେଖାକୁ ଟାଲିଟିହୁ (Tally mark) କହାନ୍ତି ।
- ଦର ତଥ୍ୟ (ଯୋଡ଼ା ମାପ) ସମନ୍ଵିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଉପରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ବାରମ୍ବାରତା (frequency) କୁହାଯାଏ ।
- ତଥ୍ୟାବଳୀର ଏହି ପ୍ରକାର ବିତରଣକୁ ଭାଗ ବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ (Ungrouped frequency distribution) କହାନ୍ତି ।

ତୁମେ ପାଇଁ ଜାମ - ୪ : କୌଣସି ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭାଗବିହୀନ ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

(a) ପିଲାମାନଙ୍କର ବୟସ

(b) ପିଲାମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚର

ଜୀବିତେଣ୍ଣ, ଯଦି ଉତ୍ତରଣ-୫ ରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓ ମୋଟ ବାରମ୍ବାରତା (ପିଲାସଂଖ୍ୟା) ବହୁତ ବେଶୀ ହେଉଥାଏନା ତେବେ ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ସାରଣୀ ଅଧିକ ଦାର୍ଘ୍ୟ ହୋଇଥାଆଇବା । ଏପରି ଏକ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା କୁହ ଓଷ୍ଠେ କଷ୍ଟକର, ସମୟସାପେକ୍ଷ ଓ ନିରାକାର ହେବ । ଏପରି ଏକ ସାରଣୀରୁ ନିମ୍ନ ସୂଚନା ପାଇବା ତୁମ ପକ୍ଷରେ ବନ୍ଦିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ହେବ ।

(i) ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲବ୍ଧାଙ୍କଟାକୁ ଅଧିକ ବା କମ୍ ପିଲାସଂଖ୍ୟା (ବାରମ୍ବାରତା) କେତେ ?

(ii) ତୁମେ ଦର ଲବ୍ଧାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକଣ ପିଲା ଅଛନ୍ତି ?

ଏପରି ସ୍ଵକେ ଆମକୁ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଶୁଣିଲାବନ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । ଏବେ ଆସ ନିମ୍ନ ଉତ୍ତରଣଟିକୁ ଅନୁଧାନ କରିବା ।

ତୁମେ ପାଇଁ ଜାମ - ୬ : ଶର୍ଷଶ୍ରେଣୀର ୪୦କଣ ପିଲା ଗଣିତରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

8, 55, 48, 52, 78, 42, 85, 93, 7, 94, 37, 72, 66, 73, 66, 52, 91, 78, 9, 85, 68, 81, 64, 75, 60, 84, 10, 78,
21, 63, 14, 30, 25, 19, 93, 33, 29, 15, 13, 25

ଏହି ଲତାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚକ୍ରମରେ ସଜାଇଲେ ଆମେ ପାଇବା,

7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 19, 21, 25, 25, 29, 30, 33, 37, 42, 48, 52, 52, 55, 60, 63, 64, 66, 66, 68, 72, 73, 75, 78, 78, 81, 84, 85, 85, 91, 93, 93, 94.

ଉଥ୍ୟାବଳୀର ଏହି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଗବିହୀନ ବିତରଣ ସାରଣୀରେ ପ୍ରକାଶ ଲଲେ ଆମର ବିଶେଷ ଦରକାରରେ ଆସିବ ନାହିଁ ।

ଆସ ଲତାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାରରେ ସଜୀକରଣ କରିବା ।

ଏହି ପ୍ରକାର ସଜୀକରଣରେ ଆମେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲତାଙ୍କକୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ବା ସଂଭାଗ (group or class)ରେ ମୁନିତ କରିବା ଏବଂ ସଂଭାଗରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକର ବାରମ୍ବାରତାଗୁଡ଼ିକୁ ମିଶାଇ ସେହି ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ 10, 11, 12..... 19 ଲତାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆମେ 10-19 ସଂଭାଗ (group) ତିଆରି କରିବା ।

$$\text{ଏହି ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର} = (19 - 10) + 1 = 10 \text{ ହେବ } ।$$

ଉପର ଉଥ୍ୟାବଳୀରେ 10-19 ଭାଗ ମଧ୍ୟରେ 10, 13, 14, 15, 19 ଲତାଙ୍କ ଅର୍ଥାତ୍ 5ଟି ଲତାଙ୍କ ଅଛି ।

ଲତାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକୁ ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭିନ୍ନ କରି ସଜାଇ ଲେଖିବାର ବିତରଣକୁ ଭାଗବିଭିନ୍ନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀ କୁହାଯାଏ ।

ଭାଗ ବିଭିନ୍ନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ସୋପାନ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

(i) ଅସଂଗଠିତ ବା ସଂଗଠିତ ଉଥ୍ୟାବଳୀର ସର୍ବନିମ୍ନ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଲତାଙ୍କ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ।

$$\text{ଉଦାହରଣ } 6 \text{ ରେ ସର୍ବନିମ୍ନ ଲବ୍ଧାଙ୍କ} = 7 \text{ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଲତାଙ୍କ} = 94$$

(ii) ଉଥ୍ୟାବଳୀର ବିଷ୍ଟାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ।

$$\text{ଉଥ୍ୟାବଳୀର ବିଷ୍ଟାର} = \text{ସର୍ବୋତ୍ତମ ଲବ୍ଧାଙ୍କ} - \text{ସର୍ବନିମ୍ନ ଲବ୍ଧାଙ୍କ}$$

$$\text{ଉଦାହରଣ } 6 \text{ ରେ } \text{ଉଥ୍ୟାବଳୀର ବିଷ୍ଟାର} = 94 - 7 = 87$$

(iii) ଉଥ୍ୟାବଳୀର ବିଷ୍ଟାର ଅନୁଯାୟୀ ସଂଭାଗ ସଂଖ୍ୟା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଏ ଯେପରିକି ଆମେ 8 ରୁ 15 ଟି ସଂଭାଗ ପାଇବା ।

(iv) ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ

$$\text{ସାଧାରଣତଃ } \text{ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର} = 3, 5, 10 \text{ (ସୁବିଧା ହେଉ)} \text{ ନିର୍ଧାରିତ } ।$$

(v) ସଂଭାଗ ସଂଖ୍ୟା ନିର୍ଣ୍ୟ

$$\text{ସଂଭାଗ ସଂଖ୍ୟା} = \frac{\text{ଡିଥ୍ୟାବଳୀର ବିପ୍ରାର}}{\text{ସଂଭାଗର ବିପ୍ରାର}}$$

$$\text{ଉଦାହରଣ} - 6\text{ର ସଂଭାଗ ସଂଖ୍ୟା} = \frac{87}{10} = 8.7 \text{ ବା } 9 \text{ ଟି ସଂଭାଗ} |$$

ଏଥରେ ସଂଭାଗର ବିପ୍ରାର 10 ଓ ସଂଭାଗ ସଂଖ୍ୟା 10 ଦେବା ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ।

ଉଦାହରଣ - 6 ର ଡିଥ୍ୟାବଳୀକୁ ଆମେ ନିମ୍ନ ଭାଗ ବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା ।

ସାରଣୀ - 5.2 (ଭାଗବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ)

ସଂଭାଗ	ଗାଲି ଚିହ୍ନ	ବାରମ୍ବାରତା (f)
90 - 99		4
80 - 89		4
70 - 79		6
60 - 69		6
50 - 59		3
40 - 49		2
30 - 39		3
20 - 29		4
10 - 19		5
0 - 9		4

ମୋଟ (N) = 40

ଏହି ବିତରଣର ଏକ ସଂଭାଗ 50-59 ହେଉ ।

ଏଠାରେ ସଂଭାଗର ନିମ୍ନ ଲବ୍ଧାଙ୍କ = 50 ଓ ଉଚ୍ଚ ଲବ୍ଧାଙ୍କ = 59

$$\therefore \text{ସଂଭାଗର ବିପ୍ରାର} = (\text{ଉଚ୍ଚ ଲବ୍ଧାଙ୍କ} - \text{ନିମ୍ନ ଲବ୍ଧାଙ୍କ}) + 1 = (59-50) + 1 = 10$$

ସଂଭାଗଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ 0-10, 10-20, 20-30, ... 50-60, ... ଓ 90-100 ଭାବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛେ । ଏହି ପ୍ରକାର ସଂଭାଗୀକରଣରେ,

$$(i) \text{ ସଂଭାଗ ବିପ୍ରାର} = 60 - 50 = 10 \text{ ହୋଇଥାଏ}$$

$$(ii) \text{ ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ସମାନ ରହେ ।}$$

(iii) ସାରା ଜାଗର ନିମ୍ନସୀମା = 50 ଓ ଉଚ୍ଚସୀମା = 60

(iv) ପ୍ରତି ସାରା ଜାଗରେ ତାର ଉଚ୍ଚସୀମା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ କେବଳ ନିମ୍ନସୀମା ଲହାଙ୍କଟି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୁଏ ।

Act. 4 : ଦୂମ ବିଦ୍ୟାଲୟର ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲାଙ୍କର ଓଜନ ମାପ କର । ତାହାର ଏକ ଭାଗ ବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୪.୩.୩ ଲେଖଚିତ୍ରରେ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ –

ଦୂମେ ବିଭିନ୍ନ ବହି, ଦୈନିକ ଖବରକାଗଜ, ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଇତ୍ୟାଦିରେ ସାଂଖ୍ୟ୍ୟକ ତଥ୍ୟକୁ ଛବି, ରେଖାଚିତ୍ର ବା ଗ୍ରାଫ୍‌ରେ ପରିପ୍ରକାଶ ହେବାର ଦେଖୁଥିବ । ସାରଣୀରେ ଲେଖାଥିବା ତଥ୍ୟକୁ ଲେଖଚିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ, ସହଜରେ ବୁଝିହୁଏ ଏବଂ ତଥ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉଭର ଦେବା ସହଜ ହୁଏ । ତଥ୍ୟକୁ ଲେଖଚିତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ବିଭିନ୍ନ ପରିଚି / ପରିଷ୍ଠା ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଛବିଲେଖ, ପ୍ରତିଲେଖ, ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ, ବୃତ୍ତଲେଖ ଇତ୍ୟାଦି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପଏକକରେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦାହରଣ ସହ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖବା

1. ନରହରିପୁର ଗ୍ରାମର 22 ଟି ପରିବାରର ଏକ ମାସରେ ଆସିଥିବା ଜଳକର (ଟଙ୍କାରେ) ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ଏକ ଭାଗ ବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

80, 50, 52, 78, 103, 85, 80, 52, 85, 50, 65, 78, 52, 65, 80, 50, 65, 50, 85, 80, 60, 50

2. ସାରା 0 - 4, 5 - 9, 10 - 14, ... ବ୍ୟବହାର କରି ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟବଳୀର ଭାଗ ବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

13, 6, 10, 5, 11, 14, 2, 8, 15, 16, 9, 13, 17, 11, 19, 5, 7,

12, 20, 21, 1, 18, 12, 8, 18, 20, 19, 12, 17, 11

୪.୪ ତଥ୍ୟର ଛବିକ ପରିପ୍ରକାଶ ଉପସ୍ଥାପନ (Pictorial Depiction of Data)

ଦୂମେ ଜାଣ ଛବି ସାଧାରଣତଃ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଶୀଘ୍ର ଆସେ, ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ ଦର୍ଶକ/ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକର ମନରେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାପ ରଖ୍ୟାଇଥାଏ । ତେଣୁ ସାଂଖ୍ୟ୍ୟକ ତଥ୍ୟର ଛବିକ ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପରିଚି ଅନୁସରଣ କରାଯାଏ । ଏହି ଉପାର୍ଶରେ 5 ପ୍ରକାର ପରିପ୍ରକାଶ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ଯଥା – ଛବିଲେଖ, ପ୍ରତିଲେଖ, ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ (ପୌନଃପୂନ୍ୟ ଆୟତଚିତ୍ର), ପୌନଃପୂନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଏବଂ ବୃତ୍ତଲେଖ ଅଙ୍କନ ।

୪.୪.୧ ଚିତ୍ର/ଛବିଲେଖ (Pictograph)

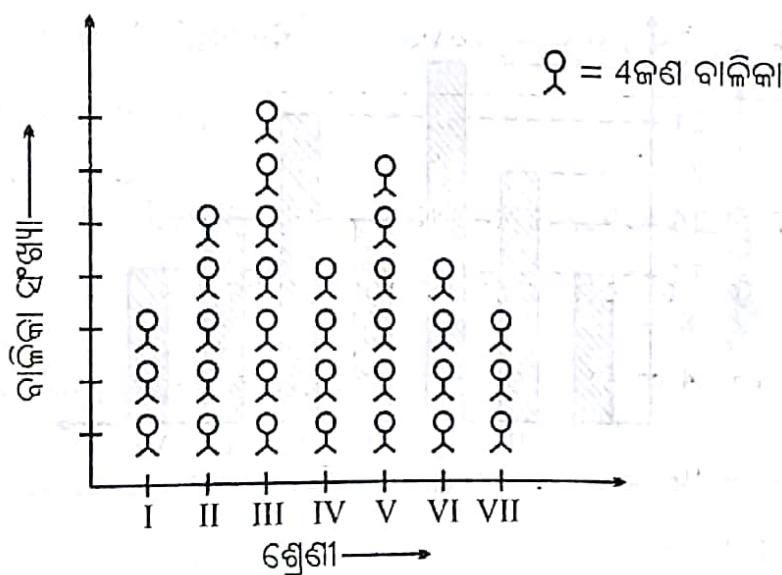
ଏଥରେ ଆମେ ସାଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଛବି ସଙ୍କେତ ବ୍ୟବହାର କରୁ । ଆସ ତଳ ଉଦାହରଣଟି ପାଇଁ ଛବିଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

ଉଦାହରଣ - 7 ଏକ ବିଦ୍ୟାଲୟର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଡ଼ୁଥିବା ବାଲିକା ସଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ- 5.3

ଶ୍ରେଣୀ	I	II	III	IV	V	VI	VII
ବାଲିକା	12	20	28	16	24	16	12

ଉପର ସାଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟକୁ ଛବିଲେଖରେ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଆମେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା :

ଚିତ୍ର - 5.4 (ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ବାଲିକା ସଂଖ୍ୟାର ଛବି ଲେଖ)

ବି.ହ୍. - (i) କୁ ଛବି ସଙ୍କେତ ପରିବର୍ତ୍ତ ଆମେ ଛବି ସଙ୍କେତ ଦେଇ ପାରିବା (କୁ କୁ ଶତାଂଶି ...)

(ii) ଗୋଟିଏ ଛବି ସଙ୍କେତ କେତେଜଣ ପିଲାଙ୍କୁ ସୁଚାଉଛି ତାହା ସୁବିଧା ଅନୁଯାୟୀ ନିଆଯାଏ (ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କର ଗ.ସା.ଗ୍ର.)

(iii) ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କର ଗ.ସା.ଗ୍ର. = ୧ ହେଲେ ଛବି ସଙ୍କେତରେ ମଧ୍ୟ ଆଶିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛେ ।

(ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ କୁ 4 = ଜଣଙ୍କୁ ସୁଚାଇଲେ କୁ = 3 ଜଣ, କୁ = 2 ଜଣ, O = 1 ଜଣକୁ ସୁଚାଇବ)

- (iv) ଛବି ଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବା ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ।

(v) ତ୍ରୁଟିମ ଅକ୍ଷରେ ଶ୍ରେଣୀନେଇ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରିବ ।

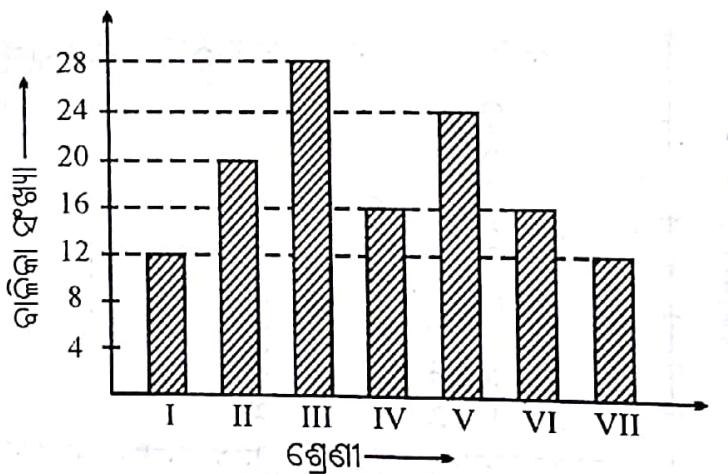
ତୁମ ପାଇଁ କାମ - ୫

- (a) ମାଗାଜିନ୍ ଓ ଖବର କାଗଜରୁ $3/4$ ଟି ଛବି ଲେଖ ସଂଗ୍ରହ କରି ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଅ ।

(b) ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ତୁମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଉପସ୍ଥାନକୁ ଛବିଲେଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କର ।

୪.୪.୨ – ସ୍ତର ଲେଖ (Bar diagram)

ସାଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟର ଛବି ଲେଖ ପ୍ରଶ୍ନାତ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମକୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗୁଥିବ । ଆସ ସାଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ଲେଖରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଯେଉଁଥିରେ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ, ତଥ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନ ଏବଂ ତଥ୍ୟକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହଜ ହେବ । ଉଦାହରଣ - 7 ର ତଥ୍ୟକୁ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖରେ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିବା ।

ଚିତ୍ର - 5.5 (ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ବାଲିକା ସଂଖ୍ୟା)

ଉପର ଶ୍ରୀ ଲେଖକୁ ଭଲ ଭାବରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ ଆମେ ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟ/ଜଥା ସନ୍ଦର୍ଭରେ

- * ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ଭୂମି ସହିତ ଲମ୍ବ ଭାବରେ ଅଛି ।
  - * ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ଓସାର ବା ପ୍ରସ୍ତୁ ସମାନ ।
  - * ପ୍ରତି ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସମପ୍ରସ୍ତୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଖାଲି ସ୍ଥାନ ଅଛି ।
  - * ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ବା ଉଚ୍ଚତା ଉଥ୍ୟର ବାରମ୍ବାରତାକୁ ସୁଚାଉଛି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

- ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ଭୂସମାନ୍ତର ବା ଅନୁଭୂମିକ କରି ମଧ୍ୟ ଆଜି ହେବ' (ଅକ୍ଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି)
  - ସବ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ସମାନ ରଙ୍ଗ ବା ଚିତ୍ରରେ ଚିତ୍ରିତ କରାଯାଏ ।

ସ୍ତରଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ସୋପାନ

୧ମ ସୋପାନ - ଏକ ଭୂସମାତ୍ରର ଓ ଏକ ଭୂଲମ୍ବ ରଶ୍ମି ଅଙ୍କନ କର ଯେପରି ସେମାନେ ପରଷ୍ପରକୁ ଲମ୍ବ ଭାବରେ ଛେଦ କରୁଥିବେ ।

୨ୟ ସୋପାନ - ଭୂସମାତ୍ରର ବା ଆନୁଭୂମିକ ଅକ୍ଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟ (item) ସୁଚାଇବା ପାଇଁ ସମଦୂରତାରେ ଚିହ୍ନ (ଦାଗ) ଦିଅ ।

୩ୟ ସୋପାନ - ଭୂଲମ୍ବ ଅକ୍ଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍କେଲ୍ ବ୍ୟବହାର କରି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଲେଖ ।

୪ର୍ଥ ସୋପାନ - ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟ ପାଇଁ ସମପ୍ରସ୍ତୁ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ତର ଅଙ୍କନ କର ।

୫ମ ସୋପାନ - ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ଏକପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ ଦିଅ ବା ଏକ ପ୍ରକାର ସଙ୍କେତରେ ଚିତ୍ରିତ କର ।

ବି.ଦ୍ର.- ଲେଖ କାଗଜରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତରଲେଖ ଅଙ୍କନ କରିବା ସୁବିଧାଜନକ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ - ୫ : ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ସପ୍ତାହରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଥାଇବାର ଏହାର ଏକ ସ୍ତର ଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଦିବସ	ସୋମବାର	ମଙ୍ଗଳବାର	ବୁଧବାର	ଗୁରୁବାର	ଶୁକ୍ରବାର	ଶନିବାର
ଅନୁପସ୍ଥିତ ସଂଖ୍ୟା	25	16	9	12	20	18

୪.୪.୩ - ପୌନଃପୂନ୍ୟ ଆୟତ ଚିତ୍ର (Histogram)

ତଥ୍ୟାବଳୀଟି ଭାଗବିଭକ୍ତ ପୌନଃପୂନ୍ୟ/ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ହୋଇଥିଲେ ଆମେ ଏହାର ସ୍ତରଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବା କି ? ସଂଭାଗଗୁଡ଼ିକ ନିରବଛିନ୍ଦ୍ର (Continuous) ହୋଇଥିଲେ ଦୁଇଟି କ୍ରମିକ ସ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଖାଲିସ୍ଥାନ ରଖିବାର ଯଥାର୍ଥତା ରହିବ ନାହିଁ । ଏହିପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ପରଷ୍ପରକୁ ଲଗାଲଗି ହୋଇରହିବ । ଏହି ପ୍ରକାର ଲେଖିତ୍ରକୁ ଆମେ ହିଷ୍ପେଗ୍ରାମ ବା ପୌନଃପୂନ୍ୟ ଆୟତଚିତ୍ର କହିବା । ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣଟି ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉଦାହରଣ- ୫ କଲେଜପଡ଼ା ଉଚ୍ଚପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଚତୁର୍ଥଶ୍ରେଣୀ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାତର ୧ମ ଏକକ ପରୀକ୍ଷଣରେ ରଖୁଥିବା ନମ୍ବର ($\text{ପୂର୍ଣ୍ଣ} \text{ସଂଖ୍ୟା} = ୨୫$) ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

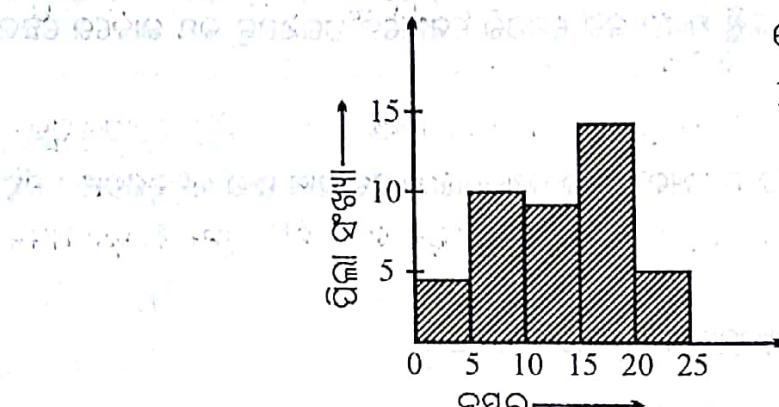
ସାରଣୀ- 5.6

ସଂଭାଗ (ନମ୍ବର)	୦-୫	୫-୧୦	୧୦-୧୫	୧୫-୨୦	୨୦-୨୫
ପିଲାସଂଖ୍ୟା (f)	4	10	8	13	5

୧୯୫ ମାତ୍ରରେ ଉପରୋକ୍ତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ ଆମେ ନିମ୍ନପ୍ରକାରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବାକି ।

ସେଇ :

୧ ସେ.ମି. = 5 ଏକକ

ଚିତ୍ର - 5.7 (୧ମ ଏକକ ପରୀକ୍ଷଣରେ ଗଣିତରେ ରଖୁଥିବା ନମ୍ବର)

ବି.ଦ୍ର. :-

- ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ ଗ୍ରାଫ୍ କାଗଜରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛେବ ।
- ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷ ପାଇଁ ଅଳଗା ସେଇ ନେଇଛେବ ।
- ଆୟତକ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସମାନ ପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ ବା ସଙ୍କେତ ଦେବା ଉଚିତ ।
- ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରେଣୀ ଓସାର ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ଉଚିତ ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ହୋଇଥାଏ ।

ବୁମ ପାଇଁ କାମ - ୩ :

ଏକ ଗ୍ରାମରେ ବିଭିନ୍ନ ବୟସ ଗ୍ରୁପରେ ଥିବା ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହାର ଏକ ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ବୟସ (ବର୍ଷରେ)	୦-୧୦	୧୦-୨୦	୨୦-୩୦	୩୦-୪୦	୪୦-୫୦	୫୦-୬୦	୬୦-୭୦
ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା (୮)	10	25	20	35	35	30	15

୪.୪.୪ ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ (Frequency polygon)

ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଏକ ବିଶ୍ଲେଷଣ ବହୁଭୂଜ କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ । ଏ ପ୍ରକାର ବହୁଭୂଜ ଅଙ୍କନ ପାଇଁ ଆମକୁ ନିମ୍ନ ସୋପାନ ଦେଇ ଗଠି କରିବାକୁ ହେବ ।

- ଗ୍ରାଫ୍ କାଗଜରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଲମ୍ବତାବେ ଦଶାୟମାନ ଦ୍ୱାରା ରେଖା ଅଙ୍କନ କର । ଏ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ତର୍ବ୍ୟାକ୍ ରେଖା ବା X - ଅକ୍ଷ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଭୂଲମ୍ବ ରେଖା ବା Y - ଅକ୍ଷ ଭାବେ ନାମିତ କର । ଅକ୍ଷଦ୍ୱୟର ଛେଦବିନ୍ଦୁକୁ ଯାହାକୁ ମୂଳ ବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ନିଆଯାଏ ତାକୁ 'O' ନାମରେ ନାମିତ କର ।
- X - ଅକ୍ଷ ଉପରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଶୁଭିକୁ ଚିହ୍ନିତ କର । ସର୍ବନିମ୍ନ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ପୂର୍ବ ସଂଭାଗକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସର୍ବୋତ୍ତମାନ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଲବ୍ଧାଙ୍କକୁ ଚିହ୍ନିତ କର ।
- Y - ଅକ୍ଷକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଏକକରେ ବିଭିନ୍ନ କରି ବାରମ୍ବାର ସ୍ଵଚନା ଦିଆଯାଏ । X - ଅକ୍ଷ ଓ Y - ଅକ୍ଷର ଏକକ ଏପରି ନେବା ଦରକାର ଯେପରିକି ଲେଖିବାର ଉଚିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ 75% ହେବ ।

- (iv) X - ଅକ୍ଷ ଉପରିସୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ସ୍ଥିର କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନୁରୂପ ବାରମ୍ବାରତା Y - ଅକ୍ଷ ଦିଗରେ ଯେଉଁଠାରେ ସୁଚିତ ହେବ, ସେହି ବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାପନ କର । ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ଉପରେ ହିଁ ସେହି ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଯାଏ ।
- (v) ଉଲ୍ଲିଖିତ ବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମାନୁସାରେ ରେଖାଖଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୋଗ କରାଯାଉ । ଏହାପରେ ସର୍ବନିମ୍ନ ସଂଭାଗର ପୂର୍ବ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମା ସଂଭାଗର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ସ୍ଥିତାଥ । ଏହି ଦୁଇ ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ଶୂନ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ଦୁଇ ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁକୁ ପୂର୍ବ ଅଷ୍ଟପୂର୍ଣ୍ଣ ବହୁଭୂଜର ପ୍ରାପ୍ତ ବିନ୍ଦୁଦୟ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ମୁକ୍ତ କରି ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଅଙ୍କନ କର ।

ଆସ ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଏକ ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଅଙ୍କନ କରିବା ।

ଉଦାହରଣ- 9 - ନିମ୍ନ ସାରଣୀର ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଏକ ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଅଙ୍କନ କର ।

ସାରଣୀ - 5.8 (ବିଜ୍ଞାନ ପରୀକ୍ଷାଲବ୍ଧ ଫଳାଙ୍କ)

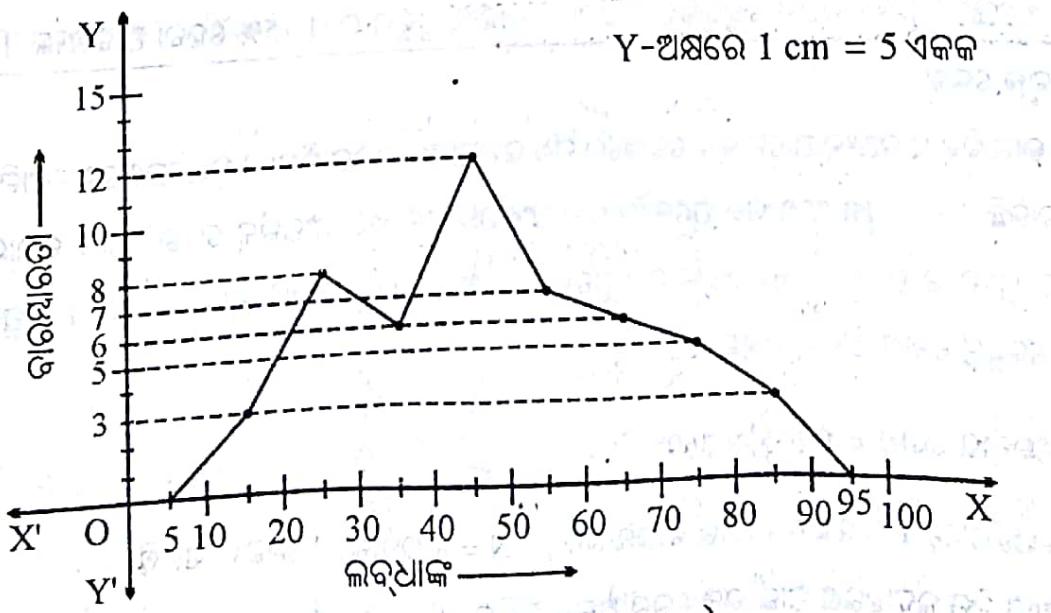
ଲବ୍ଧାଙ୍କ	ବାରମ୍ବାରତା	$\text{ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ} = \frac{l_1 + l_2}{2}$
80-90	3	85
70-80	5	75
60-70	6	65
50-60	7	55
40-50	12	45
30-40	6	35
20-30	8	25
10-20	3	15

N=50

ପ୍ରତି ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ ଆମେ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଆଜି ପାରିବା ।

X-ଅକ୍ଷରେ 1 cm = 10 ଏକକ

Y-ଅକ୍ଷରେ 1 cm = 5 ଏକକ

ଚିତ୍ର - 5.9 (ପୌନଃପୁନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ)

ବି.ଦ୍ର. :-

(i) X.- ଅକ୍ଷରେ ସଂଭାଗ ସୁଚିତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କେବଳ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକୁ ସମାନ ସମାନ ବ୍ୟବଧାନରେ ଚିହ୍ନିତ କରି ବହୁଭୂଜ ଅଙ୍କନ କରାଯାଇପାରେ ।

$$(ii) \text{ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ } = \frac{\text{ସଂଭାଗର ନିମ୍ନସୀମା} + \text{ଉଚ୍ଚସୀମା}}{2} = \frac{I_1 + I_2}{2}$$

(iii) ସଂଭାଗଗୁଡ଼ିକ ବିଛିନ୍ନ ଅର୍ଥାତ୍ 10-19, 20-29 ..... ହୋଇଥିଲେ
ପ୍ରତି ସଂଭାଗର ନିମ୍ନସୀମା ଓ ଉଚ୍ଚସୀମା ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

$$\text{ଯଥ୍}, 10-19 \text{ ସଂଭାଗର ନିମ୍ନସୀମା} = 10 - 0.5 = 9.5 \text{ ଓ ଉଚ୍ଚସୀମା} = 19 + 0.5 = 19.5$$

$$\therefore \text{ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ } = \frac{9.5 + 19.5}{2} = \frac{29}{2} = 14.5$$

$$\text{ଏହାକୁ ଅନ୍ୟଭାବେ ଅର୍ଥାତ୍ 10-19 ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ } = \frac{10 + 19}{2} = 14.5 \text{ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇପାରେ ।}$$

(iv) ୧ମ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି, ସେଥିରେ ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର (ଏହି ଉଦାହରଣରେ 10) ଯୋଗ କରି ଚାଲିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଭାଗ ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ମିଳିଯାଏ (ନିରୂପଣ କରିଛୁଏ)

ତୁମେ ଜାଣିଲ :

$$* \text{ ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର } = \text{ସଂଭାଗର ଉଚ୍ଚସୀମା} - \text{ନିମ୍ନସୀମା}$$

$$* \text{ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ } = \frac{\text{ସଂଭାଗର ନିମ୍ନସୀମା} + \text{ଉଚ୍ଚସୀମା}}{2}$$

$$* \text{ ଯେକୌଣସି ଦୂରତି କ୍ରମିକ ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁଦ୍ୱୟର ବ୍ୟବଧାନ } = \text{ସଂଭାଗର ବିଷ୍ଟାର}$$

$$* \text{ ବିଛିନ୍ନ ସଂଭାଗର ନିମ୍ନସୀମା } = \text{ନିମ୍ନଲିଙ୍ଘାଙ୍କ } - 0.5 \text{ ଓ ଉଚ୍ଚସୀମା } = \text{ଉଚ୍ଚଲଷ୍ଟାଙ୍କ } + 0.5$$

$$* \text{ ପୌନ୍ୟପୂନ୍ୟ ବିତରଣ ବହୁଭୂଜର ଉଚ୍ଚତା } = \text{ତାହାର ପ୍ରମୂର ପ୍ରାୟ } 75\% \text{ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । }$$

୪.୪.୫ ବୃତ୍ତ ଲେଖ

ଆଗ ବିହୀନ ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ବୃତ୍ତ ଲେଖରେ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିବା । ବୃତ୍ତଲେଖରେ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟକୁ ସୁଚାଉଛି । ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ସହ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଭ ଅଂଶମାନଙ୍କର ଏକ ସଂପର୍କକୁ ନେଇ ଅଙ୍କନ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ତଥ୍ୟାବଳୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ତଥ୍ୟ (item) ବୃତ୍ତାକାର କ୍ଷେତ୍ରର ଏକ ଅଂଶ (ବୃତ୍ତକଳା) ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶ ବା ବୃତ୍ତକଳାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ କୋଣ ଆମକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହେବ ।

$$\text{କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଣ } = 0 = \frac{N}{P} \times 360^\circ$$

ଯେଉଁଠାରେ P = ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟର ବାରମ୍ବାରତା, N = ବାରମ୍ବାରତାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ
ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣ ପାଇଁ ବୃତ୍ତ ଲେଖ ଅଙ୍କନ କରିବା ।

ଲେଖାହରଣ - 10 - ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଆୟୋଶ ପରିବାରର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ମାସିକ ଖର୍ଚ୍ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ଏକ ବୃତ୍ତଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଖର୍ଚ୍ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ	ଘରଭଡ଼ା	ବିଦ୍ୟୁତ୍	ଶିକ୍ଷା	ଯାତାଯତ	ଖାଦ୍ୟ	ଅନ୍ୟାନ୍ୟ	ମୋଟ
ଖର୍ଚ୍ (ଶହ ଟଙ୍କାରେ)	21	03	36	06	42	12	120

ବୃତ୍ତଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ଖର୍ଚ୍ ପ୍ରତି ବିଭାଗକୁ ସୂଚାଉଥିବା ବୃତ୍ତକଳାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ କୋଣର ପରିମାଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହେବ ଯାହା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - 5.10 (ମାସିକ ଖର୍ଚ୍)

ଖର୍ଚ୍ ବିଭାଗ	ଖର୍ଚ୍ (ଶହଟଙ୍କାରେ)	କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଣ ଠର ପରିମାଣ
ଘରଭଡ଼ା	21	$\frac{360}{120} \times 21 = 63^\circ$
ବିଦ୍ୟୁତ୍	03	$\frac{360}{120} \times 3 = 9^\circ$
ଶିକ୍ଷା	36	$\frac{360}{120} \times 36 = 108^\circ$
ଯାତାଯତ	06	$\frac{360}{120} \times 6 = 18^\circ$
ଖାଦ୍ୟ	42	$\frac{360}{120} \times 42 = 126^\circ$
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ	12	$\frac{360}{120} \times 12 = 36^\circ$

ମୋଟ ଖର୍ଚ୍ = 120 ଶହ ଟଙ୍କା, ମୋଟ କୋଣର ପରିମାଣ = 360°

ଉପର ତଥ୍ୟାବଳୀର ବୃତ୍ତଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ନିମ୍ନପ୍ରକାର ହେବ ।

ଛବି - 5.11 (ମାସିକ ଖର୍ଚ୍ ଛବିଲେଖ)

ଲକ୍ଷ୍ୟକର ବୃତ୍ତକଳାର ଆବଶ୍ୟକେତୁର ପରିମାଣ, ମାସିକ ଖର୍ଚ୍ ପରିମାଣ ସହ ସମାନ୍ତପାତୀ ହୋଇଥାଏ । ଛବିଲେଖି ଅଙ୍କନର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ।

୧ମ ସୋପାନ : ପ୍ରତି ବୃତ୍ତକଳାର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଣର ପରିମାଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

୨ୟ ସୋପାନ : ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟାସାର୍ଥ ନେଇ ଏକ ବୃତ୍ତ ଅଙ୍କନ କରିବା

୩ୟ ସୋମାନ : ପ୍ରୋଟ୍ରାକ୍ଟର ସାହାଯ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଣ ଅନୁଯାୟୀ ଘଣ୍ଠା କଣ୍ଠା ଚାଲିବା କ୍ରମରେ ବା ବିପରୀତ କ୍ରମରେ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟାସାର୍ଥ ଅଙ୍କନ :

୪ର୍ଥ ସୋପାନ : ବୃତ୍ତକଳାଗୁଡ଼ିକୁ (ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶକୁ) ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗ ଦେବା ବା ଚିତ୍ରିତ କରିବା

ଜାଣିଛ କି ?

- * ବୃତ୍ତର ଯେକୌଣସି ଦୁଇ ବ୍ୟାସାର୍ଥ ଏବଂ ଚାପକୁ ନେଇ ଗଠିତ ଚିତ୍ରକୁ ବୃତ୍ତକଳା କୁହାଯାଏ ।
- * ବୃତ୍ତକଳା କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଉପଯୁକ୍ତ କରୁଥିବା କୋଣର ପରିମାଣ 360° ର ଏକ ଭଗ୍ନାଂଶ ସହ ସମାନ ।
- * ବୃତ୍ତର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବୃତ୍ତକଳାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଉପଯୁକ୍ତ କୋଣମାନଙ୍କର ପରିମାଣର ସମନ୍ତି 360° ହେବ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ : ୮

ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଥିବା ମାଧ୍ୟମର (ୟାତାଯତ) ତାଲିକା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହାର ଏକ ବୃତ୍ତଲେଖ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ୟାତାଯତ ମାଧ୍ୟମ	ସ୍କୁଲବସ	ସାଇକ୍ଲେଲ	ମୋଟର ସାଇକ୍ଲେଲ	କାର	ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ପିଲାସଂଖ୍ୟା	160	80	60	20	40

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. ନରହରିପୁର ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପଶୁଷଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହାର ଏକ ଛବିଲେଖ ଅଙ୍କନ କର ‘⊗’ ସଂକେତ ବ୍ୟବହାର କରି ।

ପଶୁ	ଗାଇ	ବଳଦ	ବାଛୁରୀ	ଛେଳି	ମର୍କ୍ଷି
ସଂଖ୍ୟା	100	80	60	120	50

2. ଏକ ବହି ଦୋକାନୀ ସପ୍ତାହର ବିଭିନ୍ନ ଦିନରେ ବିକ୍ରି କରିଥିବା ବହି ସଂଖ୍ୟା ତଳ ସାରଣୀରେ ଦତ୍ତ ଅଛି । ଏହାର ଏକ ପ୍ରତ୍ୟେ ଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଦିବସ	ରବିବାର	ସୋମବାର	ମଙ୍ଗଳବାର	ବୁଧବାର	ଗୁରୁବାର	ଶୁକ୍ରବାର	ଶନିବାର
ବହିସଂଖ୍ୟା	65	40	38	50	30	25	46

3. ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲାମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର ନିମ୍ନ ଭାଗ ବିଭିନ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ଏକ ହିଷ୍ପେଗ୍ରାମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନମ୍ବର	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100
ପିଲା ସଂଖ୍ୟା	4	6	10	5	15	8	12	5	3	2

4. ପ୍ରଯୁକ୍ତିଗୋଟିଏ ଦିନରେ କେତେ ସମୟ କେଉଁ କାମ ପାଇଁ ବିତାଉଛି ତାହା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହାର ଏକ ବୃତ୍ତଲେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

କାମର ନାମ	ନିତ୍ୟକର୍ମ ଓ ଶାଇବା	ଖେଳାଖେଳି	ଶାଇବା	ଘର ପାଠପଢ଼ା	ବିଦ୍ୟାଲ୍ୟରେ ପାଠପଢ଼ା
ସମୟ(ମଧ୍ୟାବେ)	4	2	8	4	6

୪.୪ ତଥ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରଣ (Data Analysis)

ଡୁମେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ, ଲିପିବଦ୍ଧକରଣ ଏବଂ ତଥ୍ୟକୁ ଲେଖଚିତ୍ର ଓ ଜ୍ଞାନ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା ଶିଖିଲ । ତଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିବା, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରାପନ କରିବା, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆଦି ପାଇଁ ଆମକୁ ତଥ୍ୟକୁ ବିଶ୍ୱସଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରଣ କରିବାକୁ ହେବ ।

ତଥ୍ୟର ପୌନଃପୂନ୍ୟ ବିତରଣକୁ ଭଲ ଭାବରେ ଅନୁଧାନ କଲେ ଡୁମେ ବିତରଣର ନିମ୍ନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଜାଣିପାରିବ

(i) ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକ ବିତରଣର ମଧ୍ୟମଣ୍ଡିରେ ଥିବା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମୂଲ୍ୟମାନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଟ୍ଟନ୍ତି । ତଥ୍ୟ ବିତରଣର ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ଏହାର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରବଣତା କୁହାନ୍ତି ।

(ii) ତଥ୍ୟାବଳୀର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ମାନ ସହିତ ଆମକୁ ତଥ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରୀୟମାନଠାରୁ ବିପ୍ରତିର ପ୍ରକୃତି (nature) ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ତଥ୍ୟ ବିପ୍ରତିର ଏହି ପ୍ରକୃତି/ଧର୍ମକୁ ବିବ୍ୟତିମାପ (measure of variously) କୁହାନ୍ତି ।

ଏହି ଉପାଶରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରବଣତାର ବିଭିନ୍ନ ମାପ, ବିବ୍ୟତି ମାପ (dispersion) ଏବଂ L - ପରିମଣ ମାଧ୍ୟମରେ ତଥ୍ୟମାନଙ୍କର ତୁଳନା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

୪.୪.୧ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରବଣତା (Central tendency)

ଅନେକ ସମୟରେ ଆମକୁ ସଂଗ୍ରହୀତ ତଥ୍ୟାବଳୀ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସାମାଜିକମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏବଂ ଦୁଇଟି ତଥ୍ୟାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣଟି ଆଲୋଚନା କରିବା ।

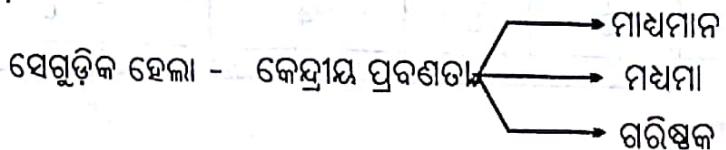
ଉଦାହରଣ - 11

ସେମାନା ଓ ସେମାନା ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ବାର୍ଷିକ ପରିଯାରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କୃତିଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ବା ଭଲ ?

ବିପ୍ରତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ	ସାହିତ୍ୟ	ଜୀବାଜୀ	ଗଣିତ	ବିଜ୍ଞାନ	ସାମାଜିକଶିକ୍ଷା
ସେମାନା	54	70	88	66	62
ସେମାନା	60	61	93	53	48

ଏଠାରେ ଦୁଇଜଣା ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ପରିଯା ଦେଇଥିବା ପାଞ୍ଚଟି ବିପ୍ରତିରେ ପାଇଥିବା ନମ୍ବରକୁ ତୁଳନା କଲେ ଡୁମେ କାହାର କୃତିଦ୍ୱାରା ତାହା ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ନମ୍ବରକୁ ଗୋଟିଏ ନମ୍ବରରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରିଲେ, ଡୁମେ ଉତ୍ସମଙ୍କ ପାରଦର୍ଶିତା ଜାଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ କୃତିଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ତୁଳନାମୂଳକ ଧାରଣା ଜରିପାରିବ ।

ଏହିଭଳି ଏକ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଯାହାକି ଏକାଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟ ବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ପାଇଁ ନିଆଯାଇପାରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ମାନଙ୍କର କେହୀୟ ପ୍ରବଣତା କହିବା । କେହୀୟ ପ୍ରବଣତା ତିନି ପ୍ରକାର ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର କେହୀୟ ପ୍ରବଣତା, ପ୍ରାସ୍ତୁତଥ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ପରିଣତ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ନିରୂପଣ ପଢ଼ନ୍ତି ଭିନ୍ନ । ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ମାପ ତଥ୍ୟାବଳୀର ସାଧାରଣ ବିତରଣ ବକ୍ରର କେନ୍ଦ୍ରଭାବରେ ରହିଥାଏ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟପ୍ରାୟ ସମାନ । ଆସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ତିନି ପ୍ରକାର ମାପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପଢ଼ନ୍ତି ଆଲୋଚନା କରିବା ।

(a) ମାଧ୍ୟମାନ (Mean)

ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟାବଳୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କର ହାରାହାରି (average) ମାପକୁ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ କୁହାଯାଏ । ତୁମେ ଉତ୍ସ ଅସଂଗଠିତ ତଥ୍ୟ, ଭାଗ ବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ଓ ଭାଗ ବିଭିନ୍ନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ।

(i) ଅସଂଗଠିତ ତଥ୍ୟାବଳୀ ର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ତଥ୍ୟାବଳୀର ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକ $x_1, x_2, x_3 \dots \dots \dots x_n$ ହେଲେ

$$\text{ଉଚ୍ଚ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ } (m) = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n}{n} = \frac{\Sigma x}{n}$$

ଏଠାରେ Σ = ସମ୍ପଦର ସଂଖ୍ୟା, n = ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା

ଉଦାହରଣ - 12 ତେବୁଳକର ପାଞ୍ଚଟି ଏକ ଦିବସୀୟ କ୍ରିକେଟ୍ ମ୍ୟାଚରେ ଯଥାକ୍ରମେ 33, 17, 65, 23 ଓ 42 ରନ୍ କଲେ ।

ଏହି ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ବା ତାଙ୍କର ହାରାହାରି ରନ୍ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

$$\text{ମୋଟ ରନ୍} = 33 + 17 + 65 + 23 + 42 = 180$$

• ମ୍ୟାଚ ସଂଖ୍ୟା = 5

$$\therefore \text{ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\Sigma x}{n} = \frac{\text{ମୋଟ ରନ୍}}{\text{ମ୍ୟାଚ ସଂଖ୍ୟା}} = \frac{180}{5} = 36$$

ତୁମ ପାଇଁ କାମ : ୯

- ଗତ ସପ୍ତାହରେ ତୁମର ବିଦ୍ୟାଲୟ ସମୟ ଅର୍ଥାତ୍ କେତେ ସମୟ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ କାମ କରିଥିଲୁ, ତାର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।
- ଗତ ସପ୍ତାହରେ ତୁମର ଦୈନିକ ଓ ପାଠ ପଢ଼ିବା ସମୟର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

(ii) ଭାଗ ବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣଟି ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉଦାହରଣ - 13 ରହମାନର ଏକ ମାସର ଦେନିକ ମଜୁରୀ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହାର ମାଧ୍ୟମାନ କେତେ ।

ଦେନିକ ମଜୁରୀ (ଟଙ୍କାରେ)	150	165	175	180	200
ଦିନ ସଂଖ୍ୟା	4	6	8	7	5

ଦେନିକ ମଜୁରୀର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ନିମ୍ନ ସାରଣୀଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ସାରଣୀ - 5.12 (ଦେନିକ ମଜୁରୀ)

ଦେନିକ ମଜୁରୀ (ଟଙ୍କାରେ) (x)	ଦିନ ସଂଖ୍ୟା (f)	$f \times x$
150	4	600
165	6	990
175	8	1400
180	7	1260
200	5	1000
$\Sigma f = 30$		$\Sigma fx = 5250$

$$\text{ତେଣୁ, ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\text{ମାସର ମୋଟ ମଜୁରୀ}}{\text{ଦିନ ସଂଖ୍ୟା}} = \frac{\sum fx}{\sum f} = \frac{5250}{30} = 175$$

∴ ରହମାନର ଦେନିକ ମଜୁରୀର ମାଧ୍ୟମାନ 175 ଟଙ୍କା ।

ଦୁଇ ପାଇଁ କାମ : ୧୦

ଗଣିତର ଏକକ ପରାମର୍ଶରେ ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲାମାନେ ରଖୁଥିବା ନମ୍ବର ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ପ୍ରାପ୍ତ ନମ୍ବର (x)	15	17	20	22	24	25
ପିଲା ସଂଖ୍ୟା (f)	3	5	9	4	7	2

(iii) ଭାଗବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଭାଗବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲବଧାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସଂଭାଗର ବାରମ୍ବାରତା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଭାଗକୁ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ପରିଣତ କରାଯାଇପାରିଲେ ବିତରଣଟି ଭାଗ ବିହୀନ ବିତରଣ ଭଲି ହୋଇଯିବ ଏବଂ ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଲାଭଲି ସେହି ସଂଖ୍ୟାଟି ହେଉଛି ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟ ବିହୁ ।

$$\text{ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିହୁ} = \frac{I_1 + I_2}{2} = \frac{\text{ନିମ୍ନସୀମା} + \text{ଉର୍ଧ୍ଵସୀମା}}{2}$$

ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣରେ ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରଶାଳକୁ ଅନୁଧାନ କର ।

ଉଦାହରଣ - 14 - ସାରଣୀ 5:13 ରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିତରଣର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ସାରଣୀ - 5.13 (ଉଗ ବିଭକ୍ତ ବିତରଣ)

ସଂଭାଗ	ବାରମ୍ବାରତା (f)	ସଂଭାଗର ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ = $\frac{l_1 + l_2}{2} (x)$	$f \times x$
0-10	5	$\frac{0+10}{2} = 5$	25
10-20	3	15	45
20-30	6	25	150
30-40	12	35	420
40-50	8	45	360
50-60	10	55	550
60-70	6	65	390
$\Sigma f = 50$			$\Sigma fx = 1940$

$$\therefore \text{ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\sum fx}{\sum f} = \frac{1940}{50} = 38.8$$

ତୁମ ପାଇଁ ଜାମ : ୧୧

ତଳ ସାରଣୀରେ ଥିବା ବିତରଣର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ସଂଭାଗ	0-5	5-10	10-25	15-20	20-25
ବାରମ୍ବାରତା	8	12	15	9	5

(b) ମଧ୍ୟମା (Median)

ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକ୍ରମ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଇବାପରେ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମ ଲବ୍ଧାଙ୍କକୁ ମଧ୍ୟମା କୁହାଯାଏ । ମଧ୍ୟମାର ଉପରକୁ ୩ ତଳକୁ ଶତକଡ଼ା 50 ଭାଗ ଲେଖାଏ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଥାଏ । ମଧ୍ୟମା ତଥ୍ୟାବଳୀର ବିତରଣକୁ ଦୁଇଟି ସମାନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରେ ।

(i) ଅଷ୍ଟଗଠିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ :

ଅଷ୍ଟଗଠିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

(1) ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକ୍ରମ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଯିବ ।

(2) ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାକୁ ସ୍ଥିର କରି ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ହେବ ।

Case - (i) n ଅୟୁଗ୍ରମ ହେଲେ ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ = $\frac{n+1}{2}$ ତମ ସ୍ଥାନ ।

ସଥା : ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା n = 11 ହେଲେ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ = $\frac{11+1}{2} = 6$ ସ୍ଥାନ

Case - (ii) η ଯୁଗ୍ମ ହେଲେ, ତଥ୍ୟାବଳୀର ଦୂଇଟି ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ ଥାଏ ।

$$\text{ସେ ଦୂଇଟି ହେଉଛି } \frac{n}{2} \text{ ଏବଂ } \left(\frac{n+1}{2} \right) \text{ ତମ ସ୍ଥାନ ।}$$

ଯଥା : ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା $n = 10$ ହେଲେ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ $= \frac{10}{2} \text{ ଓ } \left(\frac{10}{2} + 1 \right) = 5 \text{ ଓ } 6$ ସ୍ଥାନ ।

$$\text{ତେଣୁ ମଧ୍ୟମା } = \frac{\text{ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ} + \text{ ଅଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ}}{2}$$

(3) ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନ ଚିହ୍ନଟ କରିସାରିଲାପରେ, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ହିଁ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ଅଟେ, (ଏ ଅଯୁଗ୍ମ ହେଲେ) ।

η ଯୁଗ୍ମ ହେଲେ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନଦ୍ୱୟରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଦୟର ହାରାହାରି ହିଁ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ଅଟେ ।

$$\text{ଅର୍ଥାତ୍ ମଧ୍ୟମା } = \frac{\text{ପ୍ରଥମ ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ} + \text{ ୨ୟ ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ}}{2}$$

ଏହି ସୂଚ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆସ ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

ଉଦାହରଣ - 15 – ଏକ କ୍ରିକେଟ୍ ଟିମରେ ଥିବା 11 ଜଣ ଖେଳାଳୀଙ୍କର ବୟସ ହେଲା, 25, 17, 22, 18, 20, 26, 32, 29, 35, 23, 26 । ଖେଳାଳୀଙ୍କର ବୟସର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଖେଳାଳୀଙ୍କର ବୟସକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵକ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲେଖିଲେ,

17, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 26, 29, 32, 35 ।

ଏଠାରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା $= 11$, ଏହା ଅଯୁଗ୍ମ ।

$$\text{ତେଣୁ ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ } = \frac{n+1}{2} = \frac{11+1}{2} = 6$$

$$\therefore \text{ମଧ୍ୟମା } = \text{ ଅଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ଲବ୍ଧାଙ୍କ } = 25$$

$$\therefore \text{ଖେଳାଳୀନଙ୍କର ବୟସର ମଧ୍ୟମା } = 25 \text{ ବର୍ଷ ।}$$

(Ans)

ଉଦାହରଣ - 16 – 18, 26, 15, 20, 23, 15, 9, 21, 12, 24 ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଦର ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବଡ଼ରୁ ସାନକ୍ରମ (ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ) ସଜାଇଲେ ହେବ,

26, 24, 23, 21, 20, 18, 15, 15, 12, 9 ।

ତଥ୍ୟାବଳୀର ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା 10 ଅର୍ଥାତ୍ ଯୁଗ୍ମ ଅଟେ ।

$$\text{ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନ } = \frac{n}{2} \text{ ଓ } \left(\frac{n}{2} + 1 \right) \text{ ତମ ସ୍ଥାନ } = \frac{10}{2} \text{ ଓ } \left(\frac{10}{2} + 1 \right) = 5 \text{ ଓ } 6$$

$$\therefore \text{ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା } = \frac{\text{ସ୍ଥାନର ଲବ୍ଧାଙ୍କ} + \text{ ଅଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ଲବ୍ଧାଙ୍କ}}{2}$$

$$= \frac{20+18}{2} = \frac{38}{2} = 19$$

(Ans)

(ii) **ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ତଥ୍ୟର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ**

ତଥ୍ୟଶୁଦ୍ଧିକ ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣରେ ଥିଲେ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିରୂପଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଲା :

୧ମ ସୋପାନ ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵକ୍ରମ ବା ଅଧିକ୍ରମରେ ସଜାଅ ।

୨ୟ ସୋପାନ ପ୍ରତି ଲବ୍ଧାଙ୍କର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା (cumulative frequency) ଯାହା ଏମ ଲବ୍ଧାଙ୍କଠାରୁ ସେହି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରମ୍ବାରତାମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଯଥା - ନୟ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା = ଏମର ବାରମ୍ବାରତା + ନୟର ବାରମ୍ବାରତା

ନୟ ସୋପାନ : ବାରମ୍ବାରତା ମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି N ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

୪ର୍ଥ ସୋପାନ : ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କର ।

ବାରମ୍ବାରତାମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି N ହେଉଛି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା

N ଅୟୁଗ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ = $\frac{N+1}{2}$ ତମ ସ୍ଥାନ

N ଯୁଗ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ = $\frac{N}{2}$ ତମ ସ୍ଥାନ

୫ମ ସୋପାନ : ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିରୂପଣ କର ।

ମଧ୍ୟମା = ଯେଉଁ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନଠାରୁ ଠିକ୍ ଅଧିକ, ସେହି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ।

ବି.ଦ୍ର.- ବାରମ୍ବାରତାମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି = ଶେଷ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ।

ଉଦାହରଣ - 17 - ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ନମ୍ବର	17	20	15	22	18	25
ପିଲାସଂଖ୍ୟା	5	8	6	7	10	3

ଦର୍ଶା ତଥ୍ୟାବଳୀର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ଆମେ ନିମ୍ନପ୍ରକାରେ କରିପାରିବା ।

ସାରଣୀ - 5.14 (ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ)

ନମ୍ବର	ପିଲାସଂଖ୍ୟା	ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା (c.f.)
15	6	6
17	5	6 + 5 = 11
18	10	11 + 10 = 21
20	8	21 + 8 = 29
22	7	29 + 7 = 36
25	3	36 + 3 = 39
		N = 39

$$\text{ତେଣୁ, ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ} = \frac{N+1}{2} \text{ତମ ସ୍ଥାନ} = \frac{39+1}{2} = 20 \text{ ତମ ସ୍ଥାନ}$$

ଅର୍ଥାତ୍, ମଧ୍ୟମ ବିତରଣର 20ତମ ସ୍ଥାନରେ ପଢ଼ିଛି ।

ଏଠାରେ ଲବ୍ଧାକ 18, ଦ୍ୱାଦ୍ସତାରୁ ଏବଂ ବିଷଟମ (12 ତମ ଠାରୁ 21 ତମ) ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକାର କରୁଛି ।

ଅର୍ଥାତ୍, 12 ତମ ସ୍ଥାନଠାରୁ ଆଚମକରି 21 ତମ ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 18 ରହିଛି ।

ଏହୁ 20 ତମ ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ 18 ରହିଛି ।

$$\text{ତେଣୁ, ମଧ୍ୟମ (Md)} = \text{ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନର ଲବ୍ଧାକ} = 18$$

(iii) ଆଗ୍ରହି ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ଉପ୍ରେସ ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଆଗ୍ରହି ବାରମ୍ବାରତା ଆଗ୍ରହି ଉପ୍ରେସର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟର ସୋପାନବୃତ୍ତିର ହେଲା :

(1) ବର ସାରଣୀକୁ ନେଇ ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା (ଦୂର୍ବ ଆଲୋଚନା ଅନୁରୂପ)

(2) ଲବ୍ଧାକ ସାଖ୍ୟ = ବାରମ୍ବାରତା ମାନଙ୍କର ବେଳି N ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

(3) ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ ନିର୍କ୍ରିୟା କରିବା

$$\text{ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ} = \frac{N+1}{2} \text{ ତମ ସ୍ଥାନ } , N \text{ ଅନୁରୂପ ହେଲେ }$$

$$\frac{N}{2} \text{ ତମ ସ୍ଥାନ } ; N \text{ ଦୂର୍ବ ହେଲେ }$$

(4) ମଧ୍ୟମ ଫରାଗ ନିର୍କ୍ରିୟା କରିବା

ଯେଉଁ ଫରାଗର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ମଧ୍ୟମା - ସ୍ଥାନ ଅପେକ୍ଷା ଠିକ୍ ବହ, ସେହି ଫରାଗକୁ ମଧ୍ୟମା - ଫରାଗ କୁହାଯାଏ ।

(5) ନିମ୍ନ ଦୂର୍ବ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଉପ୍ରେସର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

$$\text{ମଧ୍ୟମ (Md)} = I_1 + \frac{(m-c)(I_2 - I_1)}{m - c}$$

ଯେତୋଟାରେ, I_1 = ମଧ୍ୟମ ଫରାଗର ନିମ୍ନସାମା

I_2 = ମଧ୍ୟମ ଫରାଗର ଉଚ୍ଚସାମା

m = ଦୂର୍ବ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ମଧ୍ୟମସ୍ଥାନ

c = ମଧ୍ୟମ ଫରାଗର ଦୂର୍ବଦର୍ଗା ଫରାଗର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା

f = ମଧ୍ୟମ ଫରାଗର ବାରମ୍ବାରତା

ଆସି ନିମ୍ନ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ବିଜ୍ଞାନ - ୧୫ - ଏହି ବିତରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରର ଶିକ୍ଷାରୀମାନଙ୍କର ବିଜ୍ଞାନ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉପ୍ରେସ ନମ୍ବର ତଳ ସାରଣୀରେ ବିଦ୍ୟାଗତି । ଉପ୍ରେସର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100
2	3	6	13	16	12	9	6	2	1

ସମାଧାନ : ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ଆମକୁ ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହେବ ।

ସାରଣୀ 5.15 (ଭାଗବିଭକ୍ତ ସାରଣୀର ମଧ୍ୟମା)

ସଂଭାଗ	ବାରମ୍ବାରତା	ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା (c.f.)
0-10	2	2
10-20	3	5
20-30	6	11
30-40	13	24
40-50	16	40
50-60	12	52
60-70	9	61
70-80	6	67
80-90	2	69
90-100	1	70

$$\Sigma f = 70$$

$$\text{ଏଠାରେ } N = 70, \text{ ତେଣୁ ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନ} = \frac{N}{2} = \frac{70}{2} = 35 \text{ ତମ ସ୍ଥାନ ।}$$

$$\text{ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନଠାରୁ ଠିକ୍ ବୁଝଇର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା} = 40 \mid$$

$$\text{ତେଣୁ ମଧ୍ୟମ-ସଂଭାଗ} = 40 - 50$$

$$\therefore I_1 = 40, I_2 = 50, f = 16; m = 35$$

$$c = \text{ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସଂଭାଗର ରାଶିକୃତ ବାରମ୍ବାରତା} = 24$$

$$\begin{aligned} \text{ତଥ୍ୟାବଳୀର ମଧ୍ୟମା (Md)} &= I_1 + \frac{(m-c)}{f} (I_2 - I_1) \\ &= 40 + \frac{(35-24)}{16} (50-40) = 40 + \frac{11}{16} \times 10 \\ &= 40 + 6.875 = 46.875 \end{aligned}$$

ତୁମ ପାଇଁ କାମ : ୧୯

ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲା ମାନଙ୍କର ଓଜନର ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଓଜନ (କି.ଗ୍ରା.ରେ)	40	42	45	46	48	50	52
ପିଲା ସଂଖ୍ୟା	7	5	7	9	6	4	2

ତୁମେ ଜାଣ କି ?

- ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଉର୍ଧ୍ଵକ୍ରମ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ରମରେ ସଜାଇଲାପରେ ମଧ୍ୟମା ବିତରଣର ଠିକ୍ ମଣ୍ଡିରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୁଏ ।
- ପ୍ରାଚ୍ଯ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ମଧ୍ୟମା ଅପରିବର୍ତ୍ତତ ରହେ ।

- ବିତରଣରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକ ଅତିବଢ଼ ବା ଅତିଛୋଟ ହୋଇଥିଲେ ମାଧ୍ୟମାନ ଅପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଉପଯୋଗ ଅଟେ ।
- କେତ୍ରୀୟ ପ୍ରବଶତାର ମାପ ଶାସ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ମଧ୍ୟମା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

(c) ଗରିଷ୍ଠକ (Mode)

ମାଧ୍ୟମାନ ଓ ମଧ୍ୟମା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଏକ କେତ୍ରୀୟ ପ୍ରବଶତାର ମାପ ଅଛି ଯାହାର ନାମ ଗରିଷ୍ଠକ । ତଥ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ପାଇଁ ଗରିଷ୍ଠକ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ବାରମ୍ବାରତା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସେହି ଲବ୍ଧାଙ୍କକୁ ତଥ୍ୟାବଳୀର/ବିତରଣର ଗରିଷ୍ଠକ କୁହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣଟିକୁ ଅନୁଧାନ କର ।

(i) ଅନ୍ତର୍ଗତି ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଅନ୍ତର୍ଗତି ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରକିଳ୍ୟା ହେଲା –

- (1) ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵକ୍ରମ ବା ଅଧିକ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲେଖିବା ।
  - (2) କେଉଁ ଲବ୍ଧାଙ୍କ କେତେ ଥର ଗହିଛି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସର୍ବାଧିକ ଥର ରହିଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କକୁ ଚିହ୍ନିଗ କରିବା ।
- ଏହି ଲବ୍ଧାଙ୍କ ହିଁ ହେବ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ।

ଉଦାହରଣ - 19 – ଭାରତୀୟ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳାଳୀ ମାନଙ୍କର ବୟସ ହେଲା – 28, 19, 38, 24, 34, 29, 24, 37, 23, 29, 24, 25, 21, 26, 24 ।

ଖେଳାଳୀ ମାନଙ୍କର ବୟସକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵକ୍ରମରେ ସଜାଇ ଲେଖିଲେ ହେବ –

19, 21, 23, 24, 24, 24, 24, 25, 26, 28, 29, 29, 34, 37, 38 ।

ଏଠାରେ 24 ଲବ୍ଧାଙ୍କଟି 4 ଥର ଅଛି । ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ = 24 ।

$\therefore$ ଖେଳାଳୀ ମାନଙ୍କର ବୟସର ଗରିଷ୍ଠକ (Modal age) 24 ଅଟେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ : ୧୩

ତୁମ ବିଦ୍ୟାଲୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲା ମାନଙ୍କର ବୟସ ଲେଖୁ ସେମାନଙ୍କର ବୟସର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

(ii) ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ଗୁଡ଼ିକର ବାରମ୍ବାରତା ସର୍ବାଧିକ, ତାହା ଦର ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ।

ଉଦାହରଣ - 20 – ନିମ୍ନତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ମୂଳନ କର ।

ନମ୍ବର	10	12	14	15	18	20	22	23
ପିଲା ସଂଖ୍ୟା	2	4	5	3	6	7	5	1

ଏଠାରେ ସର୍ବାଧିକ ବାରମ୍ବାରତା 7 ଏବଂ ଏହାର ଲବ୍ଧାଙ୍କର 20 ।

ତେଣୁ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ = 20 ।

- ବି.ତ୍ର. : 1. ତଥ୍ୟାବଳୀର ଏକାଧୁକ ଗରିଷ୍ଠକ ରହିପାରିବ ।
2. ତଥ୍ୟାବଳୀର ସବୁଲବ୍ଧାଙ୍କର ବାରମ୍ବାରତା ସମାନହେଲେ, ସେହି ତଥ୍ୟାବଳୀର ଗରିଷ୍ଠକ ନାହିଁ ।
3. ତଥ୍ୟାବଳୀର ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧୁକ ହୋଇଥିଲେ, ଆମକୁ ଏକ ଭାଗବିହୀନ ବିତରଣ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମା ଓ ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହେବ ।
4. ଭାଗବିଭକ୍ତ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଏଠାରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇନାହିଁ ।

ତୁମେ ଜ୍ଞାନ କି ?

- ଏକ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମା ଓ ଗରିଷ୍ଠକ ସମାନ ହୋଇନପାରେ ।
- ଭାଗ ବିଭକ୍ତ ବିତରଣର ଗରିଷ୍ଠକ ଆମେ, ଗରିଷ୍ଠକ = $3 \times \text{ମଧ୍ୟମା} - 2 \times \text{ମାଧ୍ୟମାନ}$ ସ୍ଵତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ।
- ଗରିଷ୍ଠକ ବିତରଣର ଏକ ଲବ୍ଧାଙ୍କ, ବାରମ୍ବାରତା ନୁହଁ ।
- ଗରିଷ୍ଠକ କେହୀୟ ପ୍ରବଣତାର ଏକ ଅସ୍ଥିର (unstable) ମାପ ।

କେହୀୟ ପ୍ରବଣତା ପରିମାପର ପ୍ରୟୋଗ

(I) **ମାଧ୍ୟମାନର ପ୍ରୟୋଗ**

- (i) ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମସ୍ତରେ ସମସ୍ତ ଲବ୍ଧାଙ୍କକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଏ । ତେଣୁ କେହୀୟ ପ୍ରବଣତାର 3 ଟି ପରିମାପ ମଧ୍ୟରୁ ମାଧ୍ୟମାନ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସ୍ଥିର ।
- (ii) ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ମାଧ୍ୟମାନ ସହ ତୁଳନା କରି ଲବ୍ଧାଙ୍କର ବ୍ୟାବହାରିକ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରାଯାଏ ।
- (iii) ବିତରଣରେ ବାରମ୍ବାରତାଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟଧିକ ବିଷମ ବନ୍ଦନ ହୋଇନଥିଲେ ମାଧ୍ୟମାନ ହିଁ ସମସ୍ତ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ମାଧ୍ୟକର୍ଷଣ କେନ୍ତ୍ର ।
- (iv) ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ମାଧ୍ୟମାନର ପ୍ରୟୋଗ ସର୍ବାଧୁକ । ପରୀକ୍ଷା ପଳ ପ୍ରକାଶ ଦୂରଟି ତଥ୍ୟକୁ ତୁଳନା, ହାରାହାରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଜତ୍ୟାଦିରେ ମାଧ୍ୟମାନର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ ।

(II) **ମଧ୍ୟମାର ପ୍ରୟୋଗ**

- (i) କୌଣସି ବିତରଣର ଠିକ୍ ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ସ୍ଥିର କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଆବଶ୍ୟକ ।
- (ii) କୌଣସି ବିତରଣରେ ଅତି ନିମ୍ନ ବା ଅତି ଉଚ୍ଚ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମାନର ମୂଲ୍ୟକୁ ପ୍ରତାବିତ କରୁଥିବାରୁ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟମାର ମାନ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ।

(III) **ଗରିଷ୍ଠକର ପ୍ରୟୋଗ**

- (i) ଅତି ସହଜରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବୁଏ ।
- (ii) କୌଣସି ବର୍ଗୀକୃତ ତଥ୍ୟାବଳୀରେ ଯଦି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପରିମାପ ପାଇଁ କେହୀୟ ପ୍ରବଣତା ମାପର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।
- (iii) ଏକ ଜୋଡ଼ା ଦୋକାନୀ କେତେ ନମ୍ବର ଯୋଡ଼ା ଅଧୁକ କିଣିବ ତାହା ଯୋଡ଼ା ମାପ (size) ଗରିଷ୍ଠକ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିକ୍ରି ହେଉଥିବା ଜୋଡ଼ାର ମାପ ଜାଣିବାକୁ ହୁଏ ।
- (iv) ସୁଷ୍ପମ ବନ୍ଦନ ପାଇଁ ଗରିଷ୍ଠକ ନିରୂପଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ।

୪.୫.୨ ବିଚ୍ରାନ୍ତି ମାପ (Measure of Variability)

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରବଣତାର ପରିମାପରୁ ପୂରା ବିଚରଣର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବା ଗୁଣ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏଥରୁ ଦୁଇ ଓ ତତୋଧୂକ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଉକ୍ତରେ ତତ୍ତ୍ଵରେ କରିଛେ । ଗୋଟିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟାବଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ମୋଟିମୋଟି ଧାରଣା ଯୋଗାଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲବ୍ଧାଙ୍କର ବିସ୍ତୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚାଏ ନାହିଁ । ଆସ ତଳ ଉଦାହରଣଟି ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉଦାହରଣ - ୨୧ - ଗଣିତର ଏକ ଏକକ ପରିମାଣରେ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଓ ଛାତ୍ରୀମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର ହେଲା :

ଛାତ୍ର : 21, 16, 19, 22, 14, 20, 22, 15, 14, 17

ଛାତ୍ରୀ : 20, 15, 7, 25, 19, 24, 18, 17, 25, 10

ଏଠାରେ ଛାତ୍ରମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରର ମାଧ୍ୟମାନ $= \frac{180}{10} = 18$

ଛାତ୍ରୀମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରର ମାଧ୍ୟମାନ $= \frac{180}{10} = 18$

ଏଥରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଉଭୟ ଦଳର ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରତି ସମାନ ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକ 14 ରୁ 22 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ କିନ୍ତୁ ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ନମ୍ବର 7 ରୁ 25 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରତି ସମାନଙ୍କ ନମ୍ବରର ଏହି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଧିକ ଅଟେ । ଅର୍ଥାତ୍, ଛାତ୍ରମାନେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରର ବିଚ୍ରାନ୍ତି ମାଧ୍ୟମାନ ନମ୍ବର ୦୩ କମ୍ ଯାହାକି ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅଧିକ ।

ଏଣୁ ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କର ଏକ ଧର୍ମ ହେଲା, ସେମାନେ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନର ଚତୁଃପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ବିହିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ବା ମାଧ୍ୟମାନ ୦୩ ରୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଚ୍ରାନ୍ତି ଥାଏ ।

ବିଚ୍ରାନ୍ତି

ଏକ ତଥ୍ୟାବଳୀର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ମୂଳ୍ୟ ବା ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କ ସାଧାରଣ ଦୂରଦ୍ଵାରା ବିଚ୍ରାନ୍ତି କୁହାଯାଏ ।

ତଥ୍ୟାବଳୀର ବିଚ୍ରାନ୍ତି ଦର୍ଶାଇବାକୁ ୪ ପ୍ରକାର ପରିମାପ ଅଛି ।

ସେମାନଙ୍କ ହେଲା : (i) ବିଦ୍ରୋହ (Range)

(ii) Durative Deviation

(iii) ହାରାହାରି ବିଚ୍ରାନ୍ତି (Mean Deviation)

(iv) ମାନକ ବିଚ୍ରାନ୍ତି (Standard Deviation)

ତଥ୍ୟାବଳୀର ବିଦ୍ରୋହ କଥା ଆମେ ଉପରେ ୫.୩.୨ ରେ ଆଲୋଚନା କରିଛେ । ଏହି ଉପରେ ଆମେ ହାରାହାରି ବିଚ୍ରାନ୍ତି ଓ ମାନକ ବିଚ୍ରାନ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

(a) ହାରାହାରି ବିଚ୍ରାନ୍ତି (Mean Deviation)

ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ପ୍ରତି ଲବ୍ଧାଙ୍କର ଦୂରତାକୁ ବିଚ୍ରାନ୍ତି କୁହାଯାଏ । ବିଚ୍ରାନ୍ତିମାନଙ୍କର ହାରାହାରିକୁ ହାରାହାରି ବିଚ୍ରାନ୍ତି କୁହନ୍ତି । ଏପରି ବିଚ୍ରାନ୍ତି ମାପ ସଠିକ୍ ଓ ନିର୍ଭର୍ୟାଗ୍ୟ ହେବ । ଯେତେବେଳେ ଲବ୍ଧାଙ୍କଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମାନର

ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଟନ୍ତି, ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ମାପ କମ୍ ହେବ ଏବଂ ଏହାର ବିପରୀତ କଥା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଏହା ଆମକୁ ବିତରଣର ପ୍ରକୃତି ଓ ଗୁଣ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

(i) **ଅନ୍ତେଗଠିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ**

ଉଦାହରଣ - 22 - 5, 8, 11, 15, 14, 13 ର ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ସାରଣୀ- 5.16 (ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି)

ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x)	ମାଧ୍ୟମାନ ($\bar{x}$)	ବିଚୁୟତି ($x - \bar{x}$)	$ x - \bar{x} $
5		$5 - 11 = -6$	6
8		$8 - 11 = -3$	3
11	11	$11 - 11 = 0$	0
13		$13 - 11 = 2$	2
14		$14 - 11 = 3$	3
15		$15 - 11 = 4$	4

$\sum |x - \bar{x}| = 18$

$$\text{ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\sum x}{N} = \frac{5+8+11+13+14+15}{6} = \frac{66}{6} = 11$$

$$\therefore \text{ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି} = \frac{\text{ବିଚୁୟତିମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ}}{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା}} = \frac{\sum |x - \bar{x}|}{N} = \frac{18}{6} = 3$$

ବି.ଦ୍ର. ବିଚୁୟତିରେ ଉତ୍ତର ଧନାମୂଳ ଓ ରଣାମୂଳ ଚିହ୍ନ ଅଛି । ବିଚୁୟତିର ସଂଖ୍ୟକ ମୂଲ୍ୟ ଲବ୍ଧାଙ୍କରୁ ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ଦୂରତାକୁ ସୂଚାତ୍ତ୍ଵାବ୍ଦୀ ହେବ । ତେଣୁ ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଳାବେଳେ ସମସ୍ତ ବିଚୁୟତିଗୁଡ଼ିକୁ ଧନାମୂଳଭାବେ ନିଆଯାଇଥାଏ ।

(ii) **ଭାଗବିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣର ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ :**

ଉଦାହରଣ - 23

ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ନିରୂପଣକର ।

ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x) :	15	17	23	25	30
ବାରମ୍ବାରତା (f) :	2	7	7	6	3

ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି ପାଇଁ ଆମକୁ ନିମ୍ନ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ସାରଣୀ - 5.17 (ହାରାହାରି ବିଚୁୟତି)

ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x)	ବାରମ୍ବାରତା (f)	fx	ମାଧ୍ୟମାନ (x)	ବିଚୁୟତି ($x - \bar{x}$)	d = ($x - \bar{x}$)	fd
15	2	30		-7	7	14
17	7	119		-5	5	35
23	7	161	22	1	1	7
25	6	150		3	3	18
30	3	90		8	8	24

$\sum f = 25$ $\sum fx = 550$ $\sum fd = 98$

$$\text{माध्यमान} = \frac{\sum fx}{\sum f} = \frac{550}{25} = 22$$

$$\therefore \text{हाराहारि माध्यमान} = \frac{\sum fd}{\sum f} = \frac{98}{25} = 3.92$$

(iii) उग्र विभक्ति क्षेत्ररेखा द्वारा हाराहारि विचुयति निश्चय

उदाहरण - 24 :

उथ्याबलीर हाराहारि विचुयति निरूपण कर।

वर्षाग	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54
बारम्यारता	3	9	15	8	5

दूर उथ्याबलीर हाराहारि विचुयति निम्न सारणी माध्यमर निरूपण करिपारिबा।

सारणी 5.18 (हाराहारि विचुयति)

वर्षाग	बारम्यारता (f)	वर्षागर मध्यबिन्दु (x)	(fx)	माध्यमान (x̄)	विचुयति d x - x̄	fd
30 - 34	3	32	96		10.38	31.14
35 - 39	9	37	333		5.38	48.42
40 - 44	15	42	630	42.38	0.38	5.70
45 - 49	8	47	376		4.62	36.96
50 - 54	5	52	260		9.62	48.10
$\Sigma f = 40$			$\Sigma fx = 1695$			$\Sigma fd = 170.32$

$$\text{उथ्याबलीर माध्यमान} = \frac{\sum fx}{\sum x} = \frac{1695}{40} = 42.38$$

$$\therefore \text{हाराहारि माध्यमान} = \frac{\sum fd}{\sum f} = \frac{170.32}{40} = 4.26$$

हुम पाँच काम - १४

निम्न उथ्याबलीर हाराहारि विचुयति निश्चय कर।

(i) 3, 4, 6, 9, 11, 12, 14, 16

लब्धाङ्क :	3	7	12	15	19	22
बारम्यारता:	2	4	7	5	4	3

वर्षाग :	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25
बारम्यारता:	2	5	7	8	3

(b) मानक विचुयति (Standard Deviation) :

विचुयति परिमापमानक मध्यर मानक विचुयति अधूक स्थिर ओ निर्भरयोग्य माप कारण एहार निरूपण पाँच माध्यमान ब्यवहार करायाए। हिसाब दृष्टिरु एहाकू बर्गमूल - माध्यमान-बर्ग-विचुयति कुहायाए।

प्रतेयक उथ्याबलीर लब्धाङ्कर माध्यमानारू विचुयतिर बर्गर हाराहारिर बर्गमूलकू मानक विचुयति कुहायाए। एहाकू आमे निम्न भाबे प्रकाश करिपारिबा।

$$\therefore \text{मानक विचुयति } (\sigma) = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{N}} = \sqrt{\frac{\sum d^2}{\sum f}}$$

ଯେଉଁଠାରେ, $\bar{x}$ = ମାଧ୍ୟମାନ, N = ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା

d = ପ୍ରତି ଲବ୍ଧାଙ୍କର ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ବିଚୂୟତି,

Σ = ସମସ୍ତ

ମାନକ ବିଚୂୟତି ଆମେ ନିମ୍ନ ସୋପାନ ମାଧ୍ୟମରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ।

୧ମ ସୋପାନ - ତଥ୍ୟାବଳୀ / ବିଚରଣର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

୨ୟ ସୋପାନ - ପ୍ରତି ଲବ୍ଧାଙ୍କର ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ବିଚୂୟତି ନିରୂପଣ କର ।

୩ୟ ସୋପାନ - ବିଚୂୟତିମାନଙ୍କର ବର୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

୪ର୍ଥ ସୋପାନ - ବିଚୂୟତି ବର୍ଗମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

୫ମ ସୋପାନ - ବିଚୂୟତିର ବର୍ଗମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମାନର ବର୍ଗମୂଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଉପର ହିସାବର ପଳାପଳକୁ ମାନକ ବିଚୂୟତି କୁହାଯାଏ । ଆସ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟାବଳୀର ବିଚୂୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

(i) ଅସଜିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାନକ ବିଚୂୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଉଦାହରଣ - 25 5, 8, 13, 15, 11, 14 ର ମାନକ ବିଚୂୟତି ନିରୂପଣ କର ।

ସାରଣୀ - 5.19 (ଅସଜିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାନକ ବିଚୂୟତି)

ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x)	ମାଧ୍ୟମାନ ($\bar{x}$)	ବିଚୂୟତି $d = x - \bar{x}$	d^2
5	11	-6	36
8	11	-3	9
11	11	0	0
13	11	2	4
14	11	3	9
15	11	4	16
$\Sigma x = 66$			$\Sigma d^2 = 74$

$$\text{ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ} = \bar{x} = \frac{\sum X}{N} = \frac{66}{6} = 11$$

$$\therefore \text{ମାନକ ବିଚୂୟତି} (d) = \sqrt{\frac{\sum d^2}{N}} = \sqrt{\frac{74}{6}} = \sqrt{12.333} = 3.51$$

(ii) ଭାରତିହୀନ ବାରମ୍ବାରତା ବିଚରଣର ମାନକ ବିଚୂୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ :

ଉଦାହରଣ - 26 ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାନକ ବିଚୂୟତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଲବ୍ଧାଙ୍କ :	3	5	6	8	9
ବାରମ୍ବାରତା:	2	3	6	8	6

ଦର ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ଆମେ ନିମ୍ନ ସାରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିପାରିବା ।

ସାରଣୀ 5.20 (ଉଗ ବିହୀନ ବିତରଣର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି)

ଲବ୍ଧାଙ୍କ (X)	ବାର୍ଯ୍ୟାରତା (f)	(fx)	ମାଧ୍ୟମାନ (x)	ବିଚୁଣ୍ଡି d x - x̄	d ²	fd
3	2	6		4	16	32
5	3	15		2	4	12
6	6	36	7	1	1	6
8	8	64		1	1	8
9	6	54		2	4	24
$\Sigma f = 25, \Sigma fx = 175$						$\Sigma fd^2 = 82$

$$\text{ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\sum fx}{\sum f} = \frac{175}{25} = 7$$

$$\therefore \text{ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି} = \sqrt{\frac{\sum fd^2}{\sum f}} = \sqrt{\frac{82}{25}} = \sqrt{3.28} = 1.81$$

(iii) ଉଗ ବିଭକ୍ତ ବିତରଣର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି ନିର୍ଣ୍ଣୟ

ଉଦାହରଣ - 27 ଜର୍ଜ ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲର ଅଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲାମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତଥ୍ୟାବଳୀର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ନମ୍ବର	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70
ପିଲାସଂଖ୍ୟା	2	3	5	8	6	4	2

ପିଲାମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି ନିମ୍ନ ସାରଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ।

ସାରଣୀ 5.21 (ଉଗ ବିଭକ୍ତ ବିତରଣର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି)

ସଂଭାଗ	ବାର୍ଯ୍ୟାରତା (f)	ସଂଭାଗର (f) ମଧ୍ୟକିନ୍ତୁ	fx	ମାଧ୍ୟମାନ ($\bar{x}$)	ବିଚୁଣ୍ଡି d x - x̄	d ²	fd ²
0-10	2	5	10		31	961	1922
10-20	3	15	45		21	441	1323
20-30	5	25	125	36	11	121	605
30-40	8	35	280		1	1	08
40-50	6	45	270		9	81	486
50-60	4	55	220		19	361	1444
60-70	2	65	130		29	841	1682
$\Sigma f = 30$			$\Sigma fx = 1080$				$\Sigma fd^2 = 7470$

$$\text{ମାଧ୍ୟମାନ} = \frac{\sum fx}{\sum x} = \frac{1080}{30} = 36$$

$$\therefore \text{ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି} (\sigma) = \sqrt{\frac{\sum fd^2}{\sum f}} = \sqrt{\frac{7470}{30}} = \sqrt{249} = 15.78$$

$\therefore$ ଅଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବରର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି 15.78

ବିଚୁଣ୍ଡି ମାପର ବ୍ୟବହାର

- କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ଲବ୍ଧାକମାନଙ୍କର ବିଚୁଣ୍ଡି ଶୀଘ୍ର ହିସାବ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମେ Range ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ ।
- ଲବ୍ଧାକରୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟଧିକ ବିଶିଷ୍ଟ (Scattered) ହୋଇଥିଲେ ମାନଙ୍କ ବିଚୁଣ୍ଡି ପ୍ରତାବିତ ହେବ । ଏପରି ଯେଉଁରେ ଲବ୍ଧାକମାନଙ୍କର ବିପ୍ରାର ଜାଣିବାପାଇଁ ହାରାହାରି ବିଚୁଣ୍ଡି ନିରୂପଣ କରାଯାଏ ।
- ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଚୁଣ୍ଡି ପରିମାପ ମଧ୍ୟରେ ମାନଙ୍କ ବିଚୁଣ୍ଡି ହେଉଛି ଅଧିକ ସ୍ଥିର ଓ ସଠିକ୍ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଉତ୍ତରର ପରିସଂଖ୍ୟାନରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ଦୁଇ ପାଇଁ କାମ - ୧୫ ।

ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀରୁଡ଼ିକର ମାନଙ୍କ ବିଚୁଣ୍ଡି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

(i) ଏକ ଗଣିତ ପରାମରଶରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର = 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23

(ii)	ଲବ୍ଧାକ :	5	6	7	8	9	10	11	12
	ବାରମ୍ବାରତା:	4	7	5	9	10	5	8	2

(iii)	ସଂଭାଗ	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99
	ପିଲାସଂଖ୍ୟା	7	5	12	8	9	6	3

୪.୪.୩. → t - ପରାମରଶ :

ପୂର୍ବ ଉପ ଏକକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଦୁଇ ସଂଖ୍ୟକ ତଥ୍ୟର ବିଶ୍ଲେଷଣ ପାଇଁ ତଥ୍ୟର ପ୍ରକୃତି (nature) ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଗତ ମାପ ଯଥା - କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରବଶତା ମାପ ଓ ବିଚୁଣ୍ଡି ମାପ କଥା ପଡ଼ିଲ । ଏକ ନମ୍ବନା ଲୋକଗୋଷ୍ଠୀ (Population Sample) ର ଗୁଣଧର୍ମ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଏହି ମାପଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କଲେ । ଏହି ଉପରେ ଆମେ ଆନୁମାନସିଦ୍ଧ ପରିସଂଖ୍ୟାନ (intereutial statistics) ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଯାହା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ । ଏହା ବିଭିନ୍ନ ସଂଗ୍ରହୀତ ଓ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିଥିବା ତଥ୍ୟର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ଗବେଷଣାରେ ଦୁଇଟି ନମ୍ବନା ଲୋକ ଗୋଷ୍ଠୀ (Population Sample) ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି କି ନାହିଁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ପରିସଂଖ୍ୟାନ କୌଶଳ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ D.EI.Edn. ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ DEP ରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଥିବା ପୁରୁଷ ଓ ମହିଳା ପ୍ରଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରତି ମନୋଭାବରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି କି ନାହିଁ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁବା । ଏହି ଉପରେ ଆମେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମାନ (Mean) ମଧ୍ୟରେ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପାର୍ଥକ୍ୟ (Significance difference) ଅଛି କି ନାହିଁ ପରାମରଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଏହିପରି ଏକ ପରିସଂଖ୍ୟାନ କୌଶଳ ହେଲା t-ପରାମରଶ । ଆମେ କେବଳ ଛୋଟ ନମ୍ବନାର (small- sample) ଅର୍ଥାତ୍ ଲବ୍ଧାକ ସଂଖ୍ୟା ($N < 30$) t-ପରାମରଶ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଦୁଇଟି ନମ୍ବନାର ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କି ନୁହେଁ ପରାମରଶ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ନିମ୍ନ ସୋପାନ ଦେଇ ଅଗ୍ରସର ହେବା ।

୧ମ ସୋପାନ

ଶୂନ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା (Null Hypothesis) ତିଆରି କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇଟି ନମ୍ବନାର ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ କରିବା ।

୨ୟ ସୋପାନ

ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଵତ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟର ମାନଙ୍କ ତୁରି (Standard Error) SE_D ହିସାବ କରିବାକୁ ହେବ ।

$SE_D = SD \sqrt{\frac{N_1 + N_2}{N_1 \cdot N_2}}$ ଯେଉଁଠାରେ N_1, N_2 ନମ୍ବର ଦୟର ଲୋକଥିଣ୍ୟା ଓ $SD =$ ମାନକ ବିଚୁପୁତି ।

$$SD = \sqrt{\frac{\sum(x_1 - M_1)^2 + \sum(x_2 - M_2)^2}{(N_1 - 1) + (N_2 - 1)}}$$

୫ୟ ସୋପାନ

ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକାଳୀନ (Level of Significance) ସ୍ଥିର କରାଯିବ । ସାଧାରଣତ 0.01 ଓ 0.05 ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକାଳୀନ ନେଇ ତୁଳନା କରାଯାଏ ।

୬ୟ ସୋପାନ

One-tailed କି two - tailed ପରୀକ୍ଷଣ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ । ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ କି ନୁହେଁ ଜାଣିବାପାଇଁ ପରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିବାରୁ ଆମକୁ two-tailed ପରୀକ୍ଷଣ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ।

୭ୟ ସୋପାନ

$$t = \frac{|M_1 - M_2|}{SE_D}; M_1 \text{ ଓ } M_2 \text{ ନମ୍ବର ଦୟର ମାଧ୍ୟମାନ } |$$

୮ୟ ସୋପାନ

Table-୮ ରୁ ଆମ ଜ୍ଞାପନିତ ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକାଳୀନ (Significance Level) ଅନୁଯାୟୀ t -ମୂଲ୍ୟ ବାହାର କରିବା । ଏହାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ମୂଲ୍ୟ ସହ ତୁଳନା କରି ଆମେ ଶୁନ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା (Null Hypothesis) ଗ୍ରହଣ ବା ତ୍ୟାଗ କରିବା ଏବଂ ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ କି ନୁହେଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ।

ଯଦି ନିର୍ଣ୍ଣୟ ମୂଲ୍ୟ $\geq$ ଦର୍ଶକ ମୂଲ୍ୟ (ସାରଣୀ ଲବ୍ଧ), ତେବେ ମାଧ୍ୟମାନ ଦୟର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଆସ ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଉଦାହରଣ - 28 - ନିମ୍ନରେ ଥିବା ଦୂଜ ନମ୍ବର ଦଳର ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହବୁପୂର୍ଣ୍ଣ କି ନୁହେଁ ପରୀକ୍ଷା କର ।

୧ମ ଦଳର ଲବ୍ଧାଙ୍କ = 25, 35, 33, 23, 29, 35

୨ୟ ଦଳର ଲବ୍ଧାଙ୍କ = 18, 16, 25, 33, 21, 28, 32, 25, 15, 27

ସମାଧାନ - ନିମ୍ନ ସାରଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ M_1, M_2, SD ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

ସାରଣୀ 5-21

ଲବ୍ଧାଙ୍କ x_1	ମାଧ୍ୟମାନ m_1	$x_1 - M_1$	$(x_1 - M_1)^2$
23		-7	49
25		5	25
29		-1	1
33	30	3	9
35		5	25
35		5	25
$\Sigma x_1 = 180$		$\Sigma (x_1 - M_1)^2 = 134$	

$$m_1 = \frac{\sum x_1}{N} = \frac{180}{6} = 30$$

ସାରଣୀ 5-22

ଲବ୍ଧାଙ୍କ	ମାଧ୍ୟମାନ	$x_1 - M_1$	$(x_1 - M_1)^2$
x_2	m_2		
15		-9	81
16		-8	64
18		-6	36
21		-3	9
25	24	1	1
25		1	1
27		3	9
28		4	16
32		8	64
33		9	81
$\Sigma x_2 = 240$		$\Sigma (x_2 - M_2)^2 = 362$	

$$M_2 = \frac{Sx_2}{N_2} = \frac{240}{10} = 24$$

$$\therefore SD = \sqrt{\frac{\sum(x_1 - M_1)^2 + \sum(x_2 - M_2)^2}{(N_1 - 1) + (N_2 - 1)}} = \sqrt{\frac{134 + 362}{5 + 9}} = \sqrt{\frac{496}{14}} = \sqrt{35.428} = 5.95$$

$$SE_D = SD \sqrt{\frac{N_1 + N_2}{N_1 \cdot N_2}} = 5.95 \sqrt{\frac{6 + 10}{6 \times 10}} = 5.95 \times \sqrt{\frac{16}{60}} = 5.95 \times 0.516 = 3.07$$

$$\text{ଡେଶ୍ଟ } t = \frac{|M_1 - M_2|}{SE_D} = \frac{|30 - 24|}{3.07} = \frac{6}{3.07} = 1.95$$

ଏଠାରେ $df = \text{degree of freedom} = 6 + 10 - 2 = 14$

$df = 14$ ପାଇଁ ସାରଣୀରେ ।- ମୂଳ୍ୟ 0.01 ମହିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣରେ 2.98 ଏବଂ 0.05 ମହିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଇଁ 2.14 (Table-A ଦେଖ)

ନିର୍ଣ୍ଣୟତା - ମୂଳ୍ୟ 1.95 ସାରଣୀର ।- ମୂଳ୍ୟ 0.1 ରୁ କମ୍ ।

ଡେଶ୍ଟ ନମ୍ବର ଦ୍ୱାରା ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହଁ ।

ବି.ଦ୍ର. : (i) ଏହି ଉଦାହରଣଟି ସ୍ଵାଧୀନ ବା ଅସମ୍ବନ୍ଧିତ (Independent or uncorrelated) ଛୋଟ ନମ୍ବରା (Small sample) ଅଟେ ।

(ii) ନମ୍ବରାଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଭରଣୀକ ବା ସମ୍ବନ୍ଧିତ (Dependant or Correlated) ହେବେ ଯଦି ତାହା ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷଣ ସମାନ ନମ୍ବରା ଲୋକଗୋଷ୍ଠୀ ଉପରେ ଦୁଇଥର ପରିଚାଳନା କରାଯିବ ।

ଉଦାହରଣ - 29 : (ନିର୍ଭରଣୀକ ବା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନମ୍ବରା)

ପ୍ରସ୍ତରଣୀରେ 10 ଜଣ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗଣିତର ଏକ ପରୀକ୍ଷଣ ଦୁଇଥର ପରିଚାଳନା କରାଯାଇ ନିମ୍ନ ନମ୍ବରାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା । ୧ମ ପରୀକ୍ଷଣଟି ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ୨ୟ ପରୀକ୍ଷଣଟି ତାପରେ - ୧ମ ପରୀକ୍ଷଣ - 53, 77, 70, 85, 56, 75, 57, 50, 41, 66
୨ୟ ପରୀକ୍ଷଣ - 65, 87, 78, 99, 66, 83, 67, 45, 50, 76

ସମାଧାନ : ଆସ ପ୍ରଥମେ ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ M_D ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।

୧ମ ପରୀକ୍ଷଣ ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x_1)	୨ୟ ପରୀକ୍ଷଣ ଲବ୍ଧାଙ୍କ (x_2)	ପାର୍ଥକ୍ୟ $D x_1 - x_2 $	$d = D - M_D$	d^2
53	65	12	2.4	5.76
77	87	10	0.4	0.16
70	78	8	-1.6	2.56
85	99	14	4.4	19.36
56	66	10	0.4	0.16
75	83	8	-1.6	2.56
57	67	10	0.4	0.16
50	45	5	-4.6	21.16
41	50	9	0.6	0.36
66	76	10	0.4	0.16
$\Sigma D = 96$			$\Sigma d^2 = 52.40$	

$$\therefore M_D = \frac{\sum D}{N} = \frac{96}{10} = 9.6$$

$$\text{ବର୍ତ୍ତମାନ.ପାର୍ଥକ୍ୟମାନଙ୍କର ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି } = SD_D = \sqrt{\frac{\sum d^2}{N-1}} = \sqrt{\frac{52.40}{10-1}} = \sqrt{5.82} = 2.41$$

$$\text{ଡେଶ୍ଟ ମାନକ ତ୍ରୁଟି } = SE_D = \frac{SD_D}{\sqrt{N}} = \frac{2.41}{\sqrt{10}} = \frac{2.41}{3.16} = 0.76$$

$$\therefore t = \frac{M_D}{SE_D} = \frac{9.6}{0.76} = 12.63$$

$$\text{ଏଠାରେ } df = 10 - 1 = 9$$

୧- ସାରଣୀକୁ (ସାରଣୀ-A ଦେଖ) $df = 9$ ର 0.01 ମହଭ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରରତ ୧- ମୂଳ୍ୟ = 3.25 ଏବଂ 0.05 ମହଭ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରରତ

$$t - \text{ମୂଳ୍ୟ} = 2.96$$

୧- ମୂଳ୍ୟ = 2.96 ।
ଯେହେତୁ ନିର୍ଣ୍ଣତ ୧-ମୂଳ୍ୟ $12.63 > 3.25$ ଓ 2.26 ଡେଶ୍ଟ ୧ମ ପରୀକ୍ଷଣ ଠାରୁ ୨ୟ ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା

ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହଭ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପିଲାମାନଙ୍କର ହାସଲ ପ୍ରତ ବୃଦ୍ଧି କରାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ - ୧୭

ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀର 10 ଜଣ ବାଳକ ଓ 12 ଜଣ ବାଲିକାଙ୍କ ଉପରେ ପଠନ କୌଶଳ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏକ ପରୀକ୍ଷଣ ପାଇଁ

ଦଉ ଲବ୍ଧାଙ୍କ ମିଳିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହଭ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ କି ?

ବାଳକ = 5, 8, 7, 10, 6, 4, 11, 9, 13

ବାଲିକା = 6, 10, 7, 12, 14, 10, 8, 7, 9, 11, 15, 13

ତୁମ ପାଇଁ କାମ - ୧୮

Q.1 ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀର 20 ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ବୃଦ୍ଧି ପରୀକ୍ଷଣ ଦୁଇଥର ପରିଚାଳନା କରାଗଲା । ପରୀକ୍ଷଣରୁ
ମିଳିଥିବା ତଥ୍ୟ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା । ପରୀକ୍ଷଣ ଦୂଯର ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମହଭ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କି ?

	୧ମ ପରୀକ୍ଷଣ	୨ୟ ପରୀକ୍ଷଣ
ମାଧ୍ୟମାନ	25	35
ମାନକ ବିଚୁଣ୍ଡି	8	5

Table A : (Table of t, for use in determining the significance of statistics)

Example. When the df are 35 and $t = 2.03$ the .05 in column 3 means that 5 times in 100 trials a divergence as large as that obtained may be expected in the positive and negative direction under the null hypothesis.

Degree of Freedom	Probability			
	0.10	0.05	0.02	0.01
1	$t = 6.34$	$t = 12.71$	$t = 31.82$	$t = 63.66$
2	2.92	4.30	6.96	9.92
3	2.35	3.18	4.54	5.84
4	2.13	2.78	3.75	4.60
5	2.02	2.57	3.36	4.03
6	1.94	2.45	3.14	3.71
7	1.90	2.36	3.00	3.50
8	1.86	2.31	2.90	3.36
9	1.83	2.26	2.82	3.25
10	1.81	2.23	2.76	3.17
11	1.80	2.20	2.72	
12	1.78	2.13	2.68	3.11
13	1.77	2.16	2.65	3.06
14	1.76	2.14	2.62	3.01
15	1.75	2.13	2.60	2.92
16	1.75	2.12	2.58	2.95
17	1.74	2.11	2.57	2.92
18	1.73	2.10	2.55	2.90
19	1.73	2.09	2.54	2.88
20	1.72	2.09	2.53	2.86
21	1.72	2.08	2.52	2.84
22	1.72	2.07	2.51	
23	1.71	2.07	2.50	2.82
24	1.71	2.06	2.49	2.81
25	1.71	2.06	2.48	2.80
26	1.71	2.06	2.48	2.79
27	1.70	2.05	2.47	2.78
28	1.70	2.05	2.47	2.77
29	1.70	2.04	2.46	2.76
30	1.70	2.04	2.46	2.75
35	1.69	2.03	2.44	2.72
40	1.68	2.02	2.42	2.71
45	1.68	2.02	2.41	2.69
50	1.68	2.01	2.40	2.68
60	1.67	2.00	2.39	2.66
70	1.67	2.00	2.38	2.65
80	1.66	1.99	2.38	2.64
90	1.66	1.99	2.37	2.63
100	1.66	1.98	2.36	2.63
125	1.66	1.98	2.36	2.62
150	1.66	1.98	2.35	2.61
200	1.65	1.97	2.35	2.60
300	1.65	1.97	2.34	2.59
400	1.65	1.97	2.34	2.59
500	1.65	1.96	2.33	2.59
1000	1.65	1.96	2.33	2.58
∞	1.65	1.96	2.33	2.58

୪.୭ ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖୁଳ

- କେତେକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରାଥମିକ ଉପରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଦାବେ ଏବଂ କେତେକ ତଥ୍ୟ ପରୋକ୍ଷଦାବେ ବିଭିନ୍ନ ଦଳିଲ୍, ନିର୍ଧାରଣା, ମାଗାଜିନ୍ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିବା ।
- ଅସଙ୍ଗଠିତ / ଅସଜଦ୍ଧା ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ଭାଗବିହୀନ ଓ ଭାଗ ବିଭିନ୍ନ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣରେ ସଜାଇ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା ।
- ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ଓ ବିଶ୍ଲେଷଣ ସହଜ ହେବା ପାଇଁ ସଂଗୃହୀତ ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ଛବି ଓ ଲେଖଚିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ନିମ୍ନର, ଓଜନ, ଉଜତା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଗୁଣାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା ପାଇଁ ଛବିଲେଖ, ସ୍ତରଲେଖ, ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ (ପୌନଃପୁନ୍ୟ ଆୟତଚିତ୍ର), ପୌନଃପୌନ୍ୟ ବହୁଭୂଜ, ଏବଂ ବୃତ୍ତଲେଖ ଭଳିସରଳ ଲେଖଚିତ୍ର ଶିକ୍ଷକମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବେ ।
- ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀର କେତ୍ରୀୟ ପ୍ରବଣତାର ମାପ- ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମା ଏବଂ ଗରିଷ୍ଠକ ନିମ୍ନ ସୂଚି ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ।
- [ମାଧ୍ୟମାନ = $\frac{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କମାନଙ୍କର \text{ସମ୍ପତ୍ତି}}{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା}}$

ମଧ୍ୟମା = ସଙ୍ଗଠିତ ତଥ୍ୟାବଳୀର ଠିକ୍ ମଧ୍ୟମ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ

ଗରିଷ୍ଠକ = ତଥ୍ୟାବଳୀରେ ଅଧିକ ଥର ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ ବା ବାରମ୍ବାରତା ସବୁତାରୁ ଅଧିକ ଥିବା ଲବ୍ଧାଙ୍କ]

- ଦୁଇଟି ତଥ୍ୟାବଳୀର ଉକ୍ତରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ବିଚୁପ୍ତି ମାପ ଯଥା- ହାରାହାରି ବିଚୁପ୍ତି ଓ ମାନକ ବିଚୁପ୍ତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ପାରିବା ।

$$\text{ହାରାହାରି ବିଚୁପ୍ତି} = \frac{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କର ମାଧ୍ୟମାନଠାରୁ ବିଚୁପ୍ତିମାନଙ୍କର \text{ସମ୍ପତ୍ତି}}{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା}}$$

$$\text{ମାନକ ବିଚୁପ୍ତି} = \sqrt{\frac{\text{ବିଚୁପ୍ତିମାନଙ୍କର ବର୍ଗର \text{ସମ୍ପତ୍ତି}}{\text{ଲବ୍ଧାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା}}}$$

୪.୮ ଏକକ ସମ୍ବଲିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

1. ନିମ୍ନ ତଥ୍ୟାବଳୀକୁ ବାରମ୍ବାରତା ବିତରଣ ସାରଣୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାର ଏକ ହିଷ୍ପୋଗ୍ରାମ ଅଙ୍କନ କର ।

5, 12., 8, 9, 6, 9, 7, 5, 10, 8, 6, 9, 11, 9, 7, 5, 8, 7, 9, 7, 5, 12

7, 8, 7, 12, 9, 8, 9, 7, 8, 9, 6, 5, 7, 8, 9, 6, 11, 9, 8, 7

2. ଅମ୍ବାପଡ଼ୀ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଲୟର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ 60%ରୁ ଅଧିକ ନମ୍ବର ରଖିଥିବା ପିଲାଘଣ୍ଡୀ ନିମ୍ନସାରଣୀରେ ଦ୍ୱାରା ଜାରି କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଏକ ବୃତ୍ତଲେଖ ଆଜି ।

ଶ୍ରେଣୀ	ପ୍ରଥମ	ଦ୍ୱିତୀୟ	ତୃତୀୟ	ଚତୁର୍ଥ	ପଞ୍ଚମ
ପିଲାଘଣ୍ଡୀ (60% ରୁ ଅଧିକ ନମ୍ବର)	9	13	19	14	5

3. ନିମ୍ନ ଉତ୍ସାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମା ଓ ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

14, 24, 16, 10, 20, 15, 14, 21, 12, 15, 13, 16, 15, 19, 17

4. ନିମ୍ନ ଉତ୍ସାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ, ମଧ୍ୟମା ଓ ଗରିଷ୍ଠକ ନିରୂପଣ କର ।

ଲବ୍ଧାଙ୍କ	2	3	4	5	6	7	8	9
ବାରମ୍ବାରତା	7	9	16	20	15	13	11	9

5. ନିମ୍ନ ଉତ୍ସାବଳୀର ମାଧ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର । ସ୍ଵତ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏହାର ଗରିଷ୍ଠକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

(ଗରିଷ୍ଠକ = $3 \times$ ମଧ୍ୟମା – $2 \times$ ମାଧ୍ୟମାନ)

ସଂଭାଗ	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69
ବାରମ୍ବାରତା	6	9	15	25	13	7	5

6. ତଳ ଉତ୍ସାବଳୀର ହାରାହାରି ବିଚ୍ଛୁଦି ଓ ମାନକ ବିଚ୍ଛୁଦି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

ଲବ୍ଧାଙ୍କ	10	12	15	16	18	20
ବାରମ୍ବାରତା	2	5	8	7	5	3

7. ଏକକ ପରୀକ୍ଷାରେ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପିଲାମାନେ ବିଜ୍ଞାନରେ ରଖିଥିବା ନମ୍ବର ତଳ ଭାଗ ବିଭକ୍ତ ସାରଣୀରେ ଦର ଅଛି । ଏହି ଉତ୍ସାବଳୀର ହାରାହାରି ବିଚ୍ଛୁଦି ଓ ମାନକ ବିଚ୍ଛୁଦି ନିରୂପଣ କର ।

ନମ୍ବର	0 - 4	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 - 24
ପିଲାଘଣ୍ଡୀ	2	5	10	15	8

୪.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ :

1. NCERT Text Book Class- VI, VII, VIII, IX
2. Teaching of Mathematics at Up level, Vol-I, An IGNOU Publication.
3. ବୀଜଗଣିତ ବହି, Class- VIII, IX, ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା
4. Essentials of Ednl. Measurement, Evaluation & Statistics - Hemant Pradhan

BN- 3